

WYCHOWAWCA

**W ŚWIEŹLE SALEZJAŃSKIEGO SYSTEMU PREWENCYJNEGO.
ASPEKT TEORETYCZNY I ZAANGAŻOWANIE PRAKTYCZNE**

BOGDAN STAŃKOWSKI

WYCHOWAWCA

**W ŚWIEŁE SALEZJAŃSKIEGO SYSTEMU PREWENCYJNEGO.
ASPEKT TEORETYCZNY I ZAANGAŻOWANIE PRAKTYCZNE**

**WYDAWNICTWO NAUKOWE
AKADEMII IGNATIANUM W KRAKOWIE**

KRAKÓW 2019

© Akademia Ignatianum w Krakowie, 2019

Publikacja dofinansowana ze środków
przeznaczonych na działalność statutową
Wydziału Pedagogicznego Akademii Ignatianum w Krakowie

Recenzenci:
dr hab. Barbara Skalbania, prof. UJK
prof. dr Mirosław S. Wierzbicki SDB

Redakcja: Magdalena Jankosz
Projekt okładki: Jadwiga Mączka
Typografia i łamanie: Dariusz Piskulak

ISBN 978-83-7614-420-7

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków
tel. 12 39 99 620
wydawnictwo@ignatianum.edu.pl
<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Dystrybucja:
Wydawnictwo WAM
Dział Handlowy
tel. 12 62 93 254-255 • faks 12 62 93 496
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Księgarnia Wysyłkowa
tel. 12 62 93 260
www.wydawnictwowam.pl

*Czcigodnemu Jubilatowi
Księdzu Doktorowi Józefowi Marszałkowi SDB
z okazji 50-lecia święceń kapłańskich*

wdzięczny Autor

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	11
--------------	----

ROZDZIAŁ I

Nauczyciel-wychowawca – rys historyczny i współczesność

1. Formowanie się obrazu nauczyciela-wychowawcy – ujęcie historyczne i współczesność	24
2. Wymagania osobowościowe stawiane wychowawcy <i>in genere</i> – zarys	37
3. Zagrożenia dekonstruujące kształcenie wychowawców	41

ROZDZIAŁ II

System prewencyjny ks. Bosko jako *instrumentum laboris* w oddziaływaniach wychowawcy salezjańskiego

1. Podstawowe elementy systemu prewencyjnego ks. Bosko	51
2. Wybrane zasady systemu prewencyjnego	54

ROZDZIAŁ III

Wychowawca salezjański i jego kompetencje

1. Zarys ogólny obrazu wychowawcy w źródłach salezjańskich	66
2. Salezjanin-wychowawca w <i>Dokumentach Rady Generalnej</i>	70
2.1. Nowy kontekst kulturowy kreślony przez <i>Dokumenty Rady Generalnej</i>	70
2.2. Tożsamość salezjanina-wychowawcy	72
2.3. Zadania salezjanina-wychowawcy	74

3. Wychowawca salezjański w świetle literatury przedmiotu	77
3.1. Salezjanin-wychowawca jako asystent, brat, przyjaciel, ojciec i pasterz	77
3.2. Wychowawca salezjański jako świadek rozumu i religii	81
3.3. Wychowawca salezjański upodmiotowiający wychowanka	82
3.4. Salezjanin wychowujący w perspektywie radości	85
3.5. Salezjanin – kompetentny świadek wartości	87
3.6. Wychowawca salezjański jako lider	90

ROZDZIAŁ IV

Salezianie-wychowawcy w Polsce
wobec nowych wyzwań społeczno-wychowawczych
w okresie po transformacji ustrojowej roku 1989

1. Młodzież w rzeczywistości polskiej – zarys aktualnej sytuacji	100
2. Zaangażowanie salezjanów na rzecz ludzi młodych – rzeczywistość inspektorii krakowskiej	107
2.1. Oratorium – działalność salezjańska <i>par excellence</i>	109
2.2. Szkolnictwo salezjańskie w inspektorii krakowskiej	112
2.3. Salezjańska Organizacja Sportowa o zasięgu ogólnopolskim	116
2.4. Salezjański Ruch Troski o Młodzież – SALTROM	119
2.5. Ośrodki wychowawcze	121
2.6. Działalność wychowawcza w strukturach przyparafialnych	124
a) Liturgiczna Służba Ołtarza	124
b) Schola	125
c) Europejskie i światowe spotkania ludzi młodych	128

ROZDZIAŁ V

Obraz wychowawcy salezjańskiego
kreowany w czasopiśmie „Don Bosco”

1. Uzasadnienie tematu badań	137
2. Cel, problemy badawcze, metoda badań	137
3. Przeprowadzenie badań	139
4. Opis wyników badań	140

4.1. Cechy wychowawcy salezjańskiego	140
4.2. Istota wychowania salezjańskiego	141
4.3. Zadania wychowawcy w świetle pisma „Don Bosco”	144
4.4. Rozumienie asystencji	146
4.5. Postaci i autorytety przybliżane rodzicom i młodym czytelnikom na łamach czasopisma „Don Bosco”	147
4.6. Rodzaje wychowania w duchu chrześcijańskim promowane na łamach czasopisma	149
4.7. Zagrożenia w życiu młodzieży eksponowane na łamach czasopisma „Don Bosco”	161
4.8. Formy zaangażowania wychowawców na rzecz młodzieży	167

ROZDZIAŁ VI

Obraz wychowawcy salezjańskiego
kreowany przez ks. Józefa Marszałka –
badania własne metodą biograficzną

1. Ustalenia metodologiczne badań własnych	173
2. Plan wywiadu pogłębionego	175
2.1. Warstwa obiektywnych okoliczności	175
2.2. Historia życia	175
2.3. Przygotowania do pracy młodzieżowej i praktyka wychowawcza	175
2.4. <i>Identikit</i> współczesnego wychowawcy	176
3. Wyniki badań własnych – analiza wywiadu pogłębionego z ks. Józefem Marszałkiem	176
3.1. Dynamika przeprowadzonych wywiadów – uwagi ogólne	176
3.2. Ksiądz Józef Marszałek – ojciec, wychowawca, duszpasterz	177
3.3. Historia życia – dzieciństwo i młodość	180
3.4. Koncepcja wychowania według ks. Józefa Marszałka	184
3.5. Działalność oratoryjna ks. Józefa Marszałka	186
3.5.1. Program oratoryjny	187
3.5.2. Samowychowanie w oratorium	189
3.5.3. Moduł prowadzenia oratorium	193

3.6. Kompetencje wychowawcy	197
3.7. Duchowość według systemu przewencyjnego ks. Bosko vs. duchowość w pracy oratoryjnej z młodzieżą	199
Wnioski	203
Bibliografia	207
Dokumenty i teksty źródłowe	207
Druki zwarte	210
Artykuły	225
Strony internetowe	231
Indeks osób	235
Fotografie	241
Załączniki	249
Summary	273

TABLE OF CONTENTS

Introduction	15
--------------	----

CHAPTER I

Teacher-Educator: A Historical Outline and Present Day Situation

1. Formation of a Teacher-Educator Image: A Historical Outline and Present Day Situation	24
2. Personality Requirements of Teachers <i>in genere</i> : An Outline	37
3. Threats Deconstructing Teacher Education	41

CHAPTER II

Fr. Bosco's Preventive System as *Instrumentum Laboris* in the Salesian Teacher's Influence

1. The Main Theoretical Assumptions of Fr. John Bosco's Preventive System	51
2. Selected Principles of the Preventive System	54

CHAPTER III

Salesian Teacher and His/Her Competences

1. An Outline of the Figure of a Teacher in the Salesian Sources	66
2. A Salesian/Salesian Teacher in the Proceedings of the General Council	70
2.1. New Cultural Context Outlined by the Proceedings of the General Council	70
2.2. Identity of a Salesian/Salesian Teacher	72
2.3. Tasks of a Salesian/Salesian Teacher	74

3. A Salesian Teacher in the Books on This Subject	77
3.1. A Salesian/Salesian Teacher as an Assistant, Brother, Friend, Father, Shepherd	77
3.2. A Salesian/Salesian Teacher as the Witness of Reason and Religion	81
3.3. A Salesian/Salesian Teacher Who Makes the Student a Subject	82
3.4. A Salesian that Educates in the Perspective of Joy	85
3.5. A Competent Salesian as the Witness of Values	87
3.6. A Salesian Teacher as a Leader	90

CHAPTER IV

Salesians in Poland in the Face of the New Social and Educational Challenges After the Political Transformation of 1989

1. Youth in the Polish Reality: An Outline of the Present Situation	100
2. Involvement of the Salesians in the Work with Young People: Reality in the Krakow Inspectorate	107
2.1. Oratory: Salesian Activity <i>par excellence</i>	109
2.2. Salesian Schooling in the Krakow Inspectorate	112
2.3. SALOS: the all-Polish Salesian Sports Organization	116
2.4. SALTROM: the Salesian Young People's Needs Movement	119
2.5. Educational Institutions	121
2.6. Organizations for the Youth in Parish Structures	124
a) Altar Servers	124
b) Children's Choir	125
c) European/World Youth Meetings	128

CHAPTER V

A Salesian Teacher Image Created in the "Don Bosco" Magazine

1. Justification of the Research Subject	137
2. Objectives, Research Problems, Methods	137

3. Fulfilment of the Research	139
4. Description of the Research Results	140
4.1. Features of a Salesian Teacher	140
4.2. Essence of a Salesian Education	141
4.3. Teacher's Tasks in the "Don Bosco" Magazine	144
4.4. Understanding of the Assistance	146
4.5. Figures and Authorities Presented to Parents and Young Readers of the "Don Bosco" Magazine	147
4.6. Types of Christian Education Promoted in the Magazine	149
4.7. Threats in the Lives of Young People Highlighted in the "Don Bosco" Magazine	161
4.8. The Forms of Teachers' Commitment to Help the Youth	167

CHAPTER VI

An Image of Salesian Teacher Created by Fr. Józef Marszałek: The Author's Own Research Conducted with the Biographical Method

1. Methodological Details of the Research	173
2. The Plan of the In-depth Interview	175
2.1. Layer of Objective Circumstances	175
2.2. History of Life	175
2.3. Preparation for Working with the Youth and Educational Practice	175
2.4. <i>Identikit</i> of the Contemporary Teacher	176
3. The Results of the Author's Own Research: Analysis of the In-depth Interview with Fr. Józef Marszałek	176
3.1. Dynamics of the Conducted Interviews: General Remarks	176
3.2. Father Józef Marszałek: Father, Teacher, Priest	177
3.3. History of Life: Childhood and Youth	180
3.4. The Concept of Education According to Fr. Józef Marszałek	184
3.5. The Oratory Activity of Fr. Józef Marszałek	186
3.5.1. The Oratory Programme	187

3.5.2. Self-education in the Oratory	189
3.5.3. The Module of Conducting the Oratory	193
3.6. Teacher's Competences	197
3.7. Spirituality According to Fr. Bosco's Preventive System vs. Spirituality in the Oratory Work with the Youth	199
Conclusions	203
Bibliography	207
Documents and Source Texts	207
Books and Monographs	210
Articles	225
Websites	231
Index of Names	235
Photos	241
Annexes	249
Summary	273

WPROWADZENIE

Przedmiotem wysiłków wychowawcy jest zawsze człowiek, dlatego też, jak uważa J. Maritain, „jeśli celem wychowania jest wspieranie i prowadzenie dziecka ku swemu ludzkiemu spełnieniu, wychowanie nie może uniknąć problemów i trudności, gdyż z natury swojej zakłada jakąś filozofię człowieka i już na samym początku jest zmuszone odpowiedzieć na pytanie: «kim jest człowiek?»”¹. Aktualnie w Europie trwa proces „tworzenia nowego człowieka”. Jesteśmy świadkami ścierania się różnych koncepcji antropologicznych człowieka i związanych z nimi wizji wychowania. Na gruncie psychologii dominuje behawioryzm B.F. Skinnera, w którym człowiek postrzegany jest jako układ reagujący na zewnętrzne bodźce i nieposiadający zdolności do autonomicznego działania. W nurcie chrześcijańskim uprzywilejowane miejsce zajmuje tomizm opierający się na filozofii Platona i Arystotelesa. W tym ujęciu człowiek samodzielnie działa i podejmuje decyzje, ale ogranicza go natura ludzka i pochodzące ze świata zewnętrznego wartości, które nie determinują jego zachowania, a jednak są źródłem pewnych zobowiązań o charakterze moralnym. Trzecia wizja to postmodernizm, który twierdzi, że nie istnieją żadne stałe struktury w obrębie bytu ludzkiego, odrzucając jednocześnie istnienie obiektywnych wartości stających się wyznacznikiem ludzkiego działania².

¹ J. Maritain, *Education at the Crossroads*, Yale University Press, New Haven 1943, s. 4.

² Zob. S. Gałkowski, *Długomysłność. Wprowadzenie do filozofii wychowania*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 59-87.

Chociaż działania wychowawców pracujących w środowiskach salezjańskich bazują głównie na systemie prewencyjnym ks. Bosko wpisującym się w personalistyczną wizję człowieka, to jednak niekiedy muszą się oni zmierzyć również z wyżej wspomnianymi koncepcjami i modelami wychowania. Innym polem wnikliwej obserwacji, jaką powinni podjąć wychowawcy, jest sama młodzież i jej styl życia, podejście do wartości. Prowadzone badania nad wartościami młodzieży wskazują na złożoność uwarunkowań postaw młodych ludzi wobec wartości. Jak podkreślają badacze, młodzież dysponuje zdolnością do relatywnie łatwego odchodzenia od przekazywanych wartości społecznych, buduje własne punkty odniesienia. Nie tylko wykazuje ona istotną dynamikę w obszarze wartości indywidualnych, ale także sprawia, że zmieniają się wartości społeczne poprzez modyfikowanie ich często w sposób radykalny³.

Obecne próby reformowania szkoły napotykają liczne trudności. Rola szkoły w nowoczesnym społeczeństwie była ściśle określona i wpisywała się w tradycyjny system wartości, a przynajmniej w początkowej fazie wychowawca posiadał wobec uczniów narzędzia do wyegzekwowania wymagań. Świat ponowoczesny, a z nim również szkoła, ulega ciągłym przekształceniom, dlatego też sytuacja przestała być już jednoznaczna⁴. Nauczyciele, zdaniem M. Dudzikowej, postrzegają się wzajemnie jako „pojedyncze atomy”, identyfikują siebie jako nauczycieli poszczególnych przedmiotów, unikając przyjęcia na siebie ciężaru wychowawstwa⁵. Autorzy zajmujący się analizą funkcjonowania polskiej szkoły i pracujący w niej nauczyciele

³ G. Adamczyk, *Wartości społeczne w świadomości młodzieży niemieckiej i polskiej. Studium socjologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003, s. 50.

⁴ E. Wysocka, *Przedmowa. Ponowoczesność jako źródło wyzwań i zagrożeń dla procesu edukacji*, w: *Konteksty wychowania i edukacji a kształcenie nauczycieli w rzeczywistości ponowoczesnej*, red. J. Aksman, J. Pułka, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o. – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012, s. 7-24.

⁵ M. Dudzikowa, *Mit o szkole jako miejscu wszechstronnego rozwoju ucznia. Eseje etnopedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2001, s. 97.

nie mają złudzeń, że współczesna polska szkoła nie odpowiada wyzwaniom współczesności. Dość ważny wydaje się w tej kwestii osąd prof. A. Nalaskowskiego, który uważa, że „w dużej mierze jest to środowisko mentalnie niezdolne do twórczego podjęcia wyzwań intelektualnych stawianych oświacie”⁶. Obok wielu zagadnień wymagających decyzji istotny jest między innymi sposób przygotowania nauczycieli do wykonywania zawodu. Namysł nad kształceniem nauczycieli potrzebny jest również z uwagi na nader gwałtowne zmiany cywilizacyjne oraz szybki rozwój środków masowego przekazu⁷. Autorzy w ciągu ostatnich kilkunastu lat próbują również wnikać w problematykę etosu nauczycieli⁸. Profesja nauczyciela, wychowawcy, jego wizerunek i kompetencje wyraźnie wpisują się zatem we współczesną debatę społeczną.

We wspomnianą debatę włączony jest również wychowawca salezjański, który opiera swoje działania na systemie prewencyjnym, już od ponad stu lat będącym przedmiotem opracowań o nachyleniu historycznym, krytycznym czy *stricte* badawczo-empirycznym⁹.

⁶ A. Nalaskowski, *Nauczycielskie reakcje na wyniki badań naukowych nad edukacją (studium jednego przypadku)*, w: *Nauczyciele akademicy w procesie kształcenia pedagogów*, red. K. Duraj-Nowakowa, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków–Łowicz 1999, s. 386.

⁷ T. Lewowicki, *Kształcenie nauczycieli – niektóre koncepcje, modele i tendencje*, w: *Kształcenie nauczycieli. Modele – tendencje – wyzwania wielokulturowej rzeczywistości*, red. E. Żmijewska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012, s. 20.

⁸ J.L. Pękała, *Etos nauczycieli – mit czy rzeczywistość?*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017.

⁹ Zob. P. Braidó (red.), *Don Bosco educatore. Scritti e testimonianze*, LAS, Roma 1992; M. Wirth, *Ksiądz Bosko i rodzina salezjańska. Dzieje i nowe wyzwania (1815–2000)*, tłum. T. Jania, Wydawnictwo Poligrafia ITS, Kraków 2009; J.M. Petitclerc, *La pédagogie de Don Bosco en douze mots-clés*, Editeur Don Bosco, Paris 2012; B. Stańkowski, *Prevenzione salesiana e rieducazione dei ragazzi socialmente disadattati nel contesto polacco. Indagine interpretativa e prospettica*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015; B. Stańkowski, *Efektywność resocjalizacji w salezjańskich Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2018;

Nauczyciel-wychowawca oddziałuje na swoich wychowanków poprzez to, jakim jest człowiekiem¹⁰. W związku z tym poszukując koncepcji, które umożliwiłyby całościowy ogląd jego osoby, warto przyrzeć się temu zagadnieniu również w kontekście salezjańskim.

Analiza dostępnej literatury przedmiotu w powyższej kwestii doprowadziła do następujących wniosków: nie ma opracowań nie tylko w kontekście polskim, które w sposób systematyczny zgłębiałyby sylwetkę wychowawcy w systemie prewencyjnym; nie wypracowano spójnej wizji nauczyciela-wychowawcy – brakuje głębszych analiz i badań empirycznych z obszaru pedeutologii salezjańskiej¹¹. Wydaje się zatem, że niniejsza publikacja jest jedną z pierwszych na gruncie polskim tego typu prób wchodzenia w zagadnienie wychowawcy ujętego w ramy systemu prewencyjnego¹². Monografia ta jest kontynuacją szerszego dyskursu w środowisku polskim wokół wychowawcy salezjańskiego postrzeganego przez pryzmat systemu wychowawczego wdrażanego przez ks. Bosko¹³. Trzeba podkreślić, że w środowisku salezjańskim Polski zauważa się ciągły niedobór opracowań empirycznych odnoszących się do zagadnienia osoby nauczyciela-wychowawcy w kontekście szkół salezjańskich

J. Wilk, *Nad pytaniem o istotę systemu prewencyjnego ks. Bosko*, w: *Przemiany edukacyjne w Polsce i na świecie a modele wychowania*, red. W. Korzeniowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2001, s. 125-140.

¹⁰ B. Śliwerski, *Mysleć jak pedagog*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010, s. 56-57.

¹¹ W praktyce ks. Jana Bosko oraz w późniejszej pedeutologii salezjańskiej obowiązuje zestawienie nauczyciel-wychowawca, gdyż w jego rozumieniu te role nauczyciela i jednocześnie wychowawcy w środowisku salezjańskim przeplatały się, uzupełniały lub tworzyły spójną całość.

¹² Zob. wcześniejsze próby zgłębiania postaci nauczyciela-wychowawcy w salezjańskim kontekście w Polsce: M. Wierzbicki, *Nauczyciel w szkole salezjańskiej*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2011.

¹³ M. Wierzbicki, *Kardynał August Hlond jako wychowawca w instytucjach salezjańskich – stan badań i źródła do bibliografii*, w: *Badania biograficzne w pedagogice. Studia źródłowe i bibliograficzne*, red. W. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015, s. 117-136.

i oratoriów¹⁴. Uzasadniona zatem wydaje się chęć eksplorowania wizji wychowawcy, jego zadań i kompetencji w perspektywie systemu prewencyjnego. Rozważania przedstawione w niniejszej publikacji autor starał się ułożyć w personalistycznej wizji człowieka. Prezentowana praca jest oparta na aktualnych poszukiwaniach naukowych poprzez przegląd dostępnej literatury przedmiotu (część teoretyczna) oraz badania własne zrealizowane w modelu badań jakościowych (część badawcza).

W pierwszym rozdziale autor dokonał w sposób skrótowy analizy dostępnej literatury w kwestii wizji nauczyciela-wychowawcy na tle badań współczesnych pedeutologów. W drugim rozdziale powstałym na bazie analizy literatury polskiej i zagranicznej (szczególnie włoskiej) zaprezentowany został zarys systemu prewencyjnego Jana Bosko. Trzeci rozdział zawiera rozważania na temat wychowawcy salezjańskiego w pracy z młodzieżą. Przybliży obraz i zarys kompetencji wychowawcy salezjańskiego pracującego w różnych kontekstach edukacyjnych. Następny rozdział przedstawia zaangażowanie salezjanów w realia polskich, ukazując ich działalność na tle nowych wyzwań społeczno-wychowawczych w okresie po transformacji ustrojowej zapoczątkowanej w 1989 roku. Owa działalność została zaprezentowana w kontekście pracy w oratorium, w szkolnictwie, w organizacjach typu Salezjańska Organizacja Sportowa (SALOS) i Salezjański Ruch Troski o Młodzież (SALTROM) oraz w innych formach zrzeszania młodzieży, na przykład Liturgiczna Służba Ołtarza, schola.

W części badawczej autor przedstawił wyniki badań w sposób dwutorowy; wspólnym mianownikiem jest postać wychowawcy. Na podstawie wybranej literatury i zastosowania metody analizy treści został wykreowany obraz wychowawcy salezjańskiego. W celu jego dopełnienia i prezentacji w wymiarze praktycznym odwołano się

¹⁴ Zob. ciekawe opracowanie zgłębiające szkolnictwo salezjańskie w aspektach historycznym i pedagogicznym, powstałe w 15-lecie istnienia Szkół Salezjańskich w Toruniu: M. Wierzbicki, *Szkoły Salezjańskie w Toruniu. Historia, edukacja i formacja religijna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.

do wyników wywiadu pogłębionego, jaki został przeprowadzony z ks. Józefem Marszałkiem SDB, wychowawcą i duszpasterzem młodzieży (rozdział VII).

We wnioskach zostały zawarte spostrzeżenia odnoszące się zarówno do rozdziałów teoretycznych, jak też i do tych, które poświęcono badaniom jakościowym. Zabieg umieszczenia wszystkich wniosków na końcu pracy jest operacją zamierzoną, gdyż w ten sposób czytelnik otrzymuje pełny obraz wychowawcy, jaki wyłonił się na kartach niniejszej publikacji, widziany przez pryzmat salezjańskiego systemu prewencyjnego.

ROZDZIAŁ I

Nauczyciel-wychowawca –
rys historyczny i współczesność

Dzieci i młodzież w kontakcie z wychowawcą uczą się prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie, przestrzegania zasad oraz norm pisanych i tego wszystkiego, co przynależy do tradycji. W trakcie tego procesu wychowawczego młodzi dokonują swego rodzaju „rejestracji”, zapamiętywania nie tylko sposobu relacji z innymi, pojmowania ról społecznych, naśladowania dorosłych, ale przede wszystkim sposobu postępowania, zachowania wedle przyjętych kanonów i norm prawa cywilnego. Jak jednak podkreślają niektórzy autorzy, wpływ na młodego człowieka może wywrzeć jedynie ta osoba, która jest w dobrych relacjach z podopiecznym. Skuteczność wpływów wywieranych przez wychowawców na dzieci i młodzież w dużej mierze uwarunkowana jest jakością relacji międzyludzkich, sposobu porozumiewania się, prowadzenia dyskusji, wymiany myśli i uczuć¹. Dużo zależy od granic, jakie stawia sobie wychowawca, gdyż warunkiem kreowania dobrych relacji w kontekście wychowawczym jest uświadomienie sobie własnych możliwości i ich granic².

Ciekawe jest stwierdzenie K. Pospiszyla: młodzi są „najwierniejszym zwierciadłem epoki”³, czyli są odzwierciedleniem tego, czym żyje społeczeństwo. Patrząc z tej perspektywy, nie jest obojętne, jakich mamy wychowawców, którzy wywierają niemały wpływ na kształtowanie młodych pokoleń Polaków. W niniejszym rozdziale zostanie zgłębiony pokrótce aktualny dyskurs

¹ M. Łobocki, *ABC wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Warszawa 1992, s. 90.

² H. Rylke, *Kontakt i porozumiewanie się nauczycieli z uczniami*, w: *Zanim w szkole będzie źle...*, red. K. Ostrowska, J. Tatarowicz, Centrum Medyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2004, s. 272-273.

³ K. Pospiszyl, *Zachowanie młodzieży jako znak czasów*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2002, nr 1, s. 3-24.

na temat nauczyciela-wychowawcy widzianego przez pryzmat badań współczesnych pedeutologów. Autor przybliży zadania nauczyciela-wychowawcy w środowisku świeckim uwypuklane przez współczesnych pedeutologów. W kolejnym punkcie wskaże on na wymagania osobowościowe, jakie stawiane są względem wychowawcy *in genere*, by następnie w końcowej części tego rozdziału podjąć problem zagrożeń dekonstruujących kształcenie wychowawców.

1. Formowanie się obrazu nauczyciela-wychowawcy – ujęcie historyczne i współczesność

Na początku warto w kilku zdaniach naświetlić najważniejsze trendy panujące na przestrzeni wieków w postrzeganiu roli nauczyciela. Od starożytnych czasów nauczyciel ów w różnych kontekstach kulturowych był traktowany jako przewodnik, mistrz, mędrzec nawiązujący bliskie relacje z uczniem (Indie) lub też jako osoba (pedagog), która miała opiekować się dzieckiem (Grecja od VI w. przed Chr.). Starożytny Rzym stawiał wysokie wymagania nauczycielowi – miał on być osobą odznaczającą się roztropnością, odwagą, cierpliwością, posiadającą cnotę znajomości pedagogiki⁴. Z nastaniem epoki chrześcijańskiej wprowadzano nowy wizerunek nauczyciela. Przestał on być kojarzony z filozofem, naukowcem czy politykiem, a jego rola bardziej była związana z wychowaniem typowo chrześcijańskim w duchu funkcjonowania Kościoła. Musiał być zatem przykładem cnót chrześcijańskich. W okresie średniowiecza nauczyciele wciąż cieszyli się dużym prestiżem, przekazywali oni bowiem wiedzę i starali się być mistrzami dla swoich podopiecznych. Niemniej jednak w tym czasie idea mistrza wyrozumiałego i miłosiernego powoli zanika na rzecz osiągnięcia dyscypliny⁵. W dobie renesansu pedagogzy prezentowali nowe

⁴ Zob. S. Kot, *Historia wychowania*, t. 1, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010, s. 82-84.

⁵ Tamże, s. 165.

metody wychowania, odznaczali się innowacyjnością, humanizmem⁶. W epoce oświecenia rolę pedagoga na nowo wiążano z religią (patrz wychowanie w szkołach protestanckich, jezuickich, pijarskich). Dzięki takim osobom jak John Locke czy Jean-Jacques Rousseau nauczyciel miał się stawać taką osobą, która pozwala uczniowi na doświadczenie i naukę za pomocą empirycznego kontaktu ze zjawiskami i z otoczeniem. Wiek XIX i XX to dalsza ewolucja idei nauczyciela.

W kontekście polskim w literaturze można spotkać dwie wizje formowania obrazu wychowawcy – model dedukcyjny i indukcyjny. W modelu dedukcyjnym autorzy starają się wyodrębnić cechy i strukturę osobowości wychowawcy z wartości zapisanych w kulturze, w zadaniach wychowania, starając się w ten sposób docenić dobro wychowanka. Tego typu podejście często nazywane jest postulatywnym lub normatywnym, gdyż autorzy proponują pewien wzór, do którego winien zbliżać się wychowawca (zob. pisma Jana Władysława Dawida, Zygmunta Mysłakowskiego, Stefana Szumana). W okresie międzywojennym autorzy, przybliżając sylwetki nauczyciela-wychowawcy, kładli też nacisk na wymiar indukcyjny (empiryczny). Jedną z cech nauczyciela tamtego okresu winna być „zdatność wychowawcza” (akceptacja wychowanków, rozumienie zachowania i psychiki młodych ludzi, konieczność relacjonowania się z wychowankiem, takt, cierpliwość, umiejętność empatycznego spojrzenia na uczniów)⁷. Warto zauważyć, że pełny obraz nauczyciela-wychowawcy tamtego okresu został wypracowany przez M. Grzegorzewską; kładła ona nacisk nie tylko na bogactwo osobowości nauczyciela, na podmiotowe traktowanie wychowanków, na „złóże życzliwości”, które powinno cechować nauczyciela⁸, ale

⁶ Tamże, s. 248.

⁷ S. Baley, *Psychiczne właściwości nauczyciela wychowawcy*, w: *Osobowość nauczyciela*, oprac. i wstęp W. Okoń, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1962, s. 238.

⁸ M. Grzegorzewska, *Listy do młodego nauczyciela*, <https://docplayer.pl/16399930-Listy-do-młodego-nauczyciela.html> (data dostępu: 02.10.2018).

też na jego odpowiedzialność przed sobą, przed społeczeństwem i przed narodem⁹.

Wydarzenia ostatnich dwóch dekad w Polsce skłaniają do głębszej refleksji na temat nauczyciela-wychowawcy, niegdyś postrzeganego jako piewca historii, rzecznik postępu i współtwórca kultury, a obecnie widzianego jako podmiot wyczulony na relacje międzyludzkie, na dialog, na nowe metody wychowawcze, na zdobywanie nowych kompetencji¹⁰. W ostatnich kilkunastu latach w Polsce badacze skupiali się również na badaniu etosu nauczycieli. Oryginalność niektórych przedsięwzięć badawczych polega na tym, iż autorzy całościowo prezentują etos polskiego nauczyciela w okresie transformacji w szerszym kontekście społeczno-kulturowych uwarunkowań tegoż etosu¹¹. W literaturze przedmiotu spotykamy wiele opracowań, które poruszają problem nauczyciela-wychowawcy i jego zadań, kompetencji, postawy względem dzieci i młodzieży¹². Coraz częściej podnoszona jest kwestia kompetencji terapeutycznych nauczycieli-wychowawców oraz podmiotowości

⁹ M. Grzegorzewska, *Wybór pism*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964, s. 18.

¹⁰ T. Lewowicki, *Nauczyciele i ich edukacja na przełomie XX i XXI wieku – ewolucja czy rewolucja?*, w: *Problemy pedeutologii na przełomie XX i XXI wieku*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000, s. 13-20.

¹¹ Zob. m.in. J. Zowczak, *Etos nauczycieli w warunkach polskiej transformacji*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2008; A. Smołalski, *Pedeutologia historyczna*, Wydawnictwo MarMar Marian Kaczorowski, Wrocław 2006.

¹² Zob. m.in.: H. Kwiatkowska, *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008; J. Szempruch, *Pedeutologia. Studium teoretyczno-praktyczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013. Zob. także ciekawą pozycję J.M. Łukasik, która uznała za interesujące z badawczego punktu widzenia, aby poznać codzienną sferę prywatnego życia pozazawodowego nauczycieli przez pryzmat myśli zapisanych na łamach pamiętników – J.M. Łukasik, *Doświadczenie życia codziennego. Narracje nauczycielek na przełomie życia*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

relacji w układzie wychowanek-wychowawca¹³. Za ważną uznaje się również rolę nauczyciela w odnowie człowieczeństwa uwikłanego w ponowoczesność kwestionującą normy moralne i społeczne¹⁴. Nauczyciela-wychowawcę postrzega się także jako czynnik konieczny w procesie humanizacji edukacji¹⁵. J. Szempruch zauważa, że budowanie nowego ładu społecznego i uspołecznienie edukacji otwiera przed nauczycielem nowe możliwości oraz nowe zadania i powinności w kreowaniu nowoczesnej szkoły i humanistycznych relacji międzyludzkich¹⁶. Ponadto zmiany ekonomiczne, społeczne czy kulturowe wymagają od nauczyciela nowych cech osobowości, nowych umiejętności i kompetencji w zakresie nowych technologii, kreatywności i innowacyjności oraz zwracania uwagi na wymogi edukacji nieformalnej i alternatywnej¹⁷. Ciekawy głos w dyskusji na temat współczesnego polskiego nauczyciela zabrała A. Gajdzica, która jest w pełni świadoma, że kategoria zawodowa nauczycieli stanowi grupę ciągle pozostającą pod presją i kontrolą społeczną. Autorka, patrząc na szkołę, dostrzega nauczyciela

¹³ Zob. więcej w: B. Skalbania, *Relacja terapeutyczna w procesie wychowania uczniów z zaburzeniami rozwojowymi*, w: *Teoria i praktyka oddziaływań profilaktyczno-wspierających rozwój osób z niepełnosprawnościami*, red. J. Baran, T. Cierpiałowska, D. Kornaś, Wydanie 1, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

¹⁴ T. Frąckowiak, *Nauczyciel wobec problemu odnowy człowieczeństwa*, w: *O humanizacji pracy zawodowej nauczyciela*, red. E. Kobyłecka, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Naukowego, Poznań 2007, s. 223-242.

¹⁵ Zob. więcej w: W. Prokopiuk, *Nauczyciel na polach humanizacji edukacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.

¹⁶ J. Szempruch, *Podmiotowość nauczyciela, uczniów i ich rodziców instrumentem doskonalenia i przebudowy szkoły*, w: *Nauczyciel – tożsamość – rozwój*, red. R. Kwiecińska, S. Kowal, M. Szymański, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007, s. 145-155, tutaj s. 145.

¹⁷ J. Szempruch, *Wyzwania i perspektywy pracy nauczyciela wobec przemian współczesnego świata*, w: *Edukacja i praca nauczyciela: ciągłość – zmiana – konteksty*, red. J. Madalińska, N.G. Pikula, K. Białożyty, Scriptum, Kraków 2017, s. 96-98.

wpisanego w swego rodzaju antynomie, jakie pojawiają się w jego zawodzie – sprawa presji środowiska i chęci wprowadzania zmian, przymusu zewnętrznego i gwarantowanej autonomii, podporządkowania zasadom selekcji, systemu egzaminowania i nastawienia na twórczość. W kontekście wielu powierzchownych oraz stereotypowych opinii na temat nauczyciela A. Gajdzica próbuje uzyskać jak najbardziej wiarygodny jego obraz, postrzegając go przez pryzmat nowych wyzwań, konieczności bycia innowacyjnym, przewartościowywania postaw, zmian koncepcji w swej pracy dydaktyczno-wychowawczej czy wreszcie modyfikacji własnego warsztatu zawodowego¹⁸.

W najstarszej koncepcji kształcenia nauczycieli akcentowano wyposażenie ich w szeroką wiedzę ogólną. Z czasem koncepcja ta straciła jednak na znaczeniu i zaczęto lansować koncepcję kształcenia specjalistycznego (przygotowanie nauczycieli w zakresie wybranej dziedziny wiedzy – np. przygotowanie polonistyczne, historyczne, matematyczne itp.). W odróżnieniu od wspomnianych wyżej koncepcji w kolejnej duży akcent stawia się również na wyposażenie nauczyciela w umiejętności metodyczne (koncepcja sprawnościowa). Swoich zwolenników ma też koncepcja, w myśl której najważniejsze jest wyposażenie nauczycieli w dyspozycje osobowościowe (postawy, zainteresowania, motywacje, wartości)¹⁹. W badaniach podkreśla się, iż współczesny nauczyciel-wychowawca winien realizować następujące funkcje: kształcącą, praktyczno-zawodową, społeczną wynikającą z faktu, że nauczyciel w swym procesie dydaktyczno-wychowawczym przygotowuje uczniów do udziału w życiu społecznym. Warto dodać, iż z analizy literatury wynika, że u podstaw edukacji nauczycielskiej powinna występować świadomość funkcji i zadań w kilku głównych obszarach:

¹⁸ Zob. A. Gajdzica, *Portret zbiorowy nauczycieli aktywnych: między zaangażowaniem a oporem wobec zmian*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, szczególnie s. 105-281.

¹⁹ T. Lewowicki, *Kształcenie nauczycieli – niektóre koncepcje, modele i tendencje*, dz. cyt., s. 12-13.

- nauczanie i organizowanie procesu uczenia się dzieci i młodzieży;
- wychowanie, wpływ na postawy wychowanków i wspieranie ich w rozwoju osobowościowym;
- opieka nad ludźmi młodymi;
- sprawdzanie i ocenianie osiągnięć szkolnych uczniów;
- działalność nowatorska i badawcza zmierzająca do efektywnego organizowania własnego warsztatu pracy²⁰;
- refleksja (nauczyciel widziany jako badacz)²¹;
- organizacja wychowania i wspieranie wychowanków w ich rozwoju i kształtowaniu planów edukacyjnych i życiowych;
- opieka nad młodzieżą, diagnozowanie, socjalizacja i resocjalizacja;
- współpraca z rodziną i środowiskiem lokalnym²².

Zdaniem J. Szempruch w edukacji nauczyciela dominuje ciągle kształcenie jednokierunkowe i koncentracja na treściach dyscyplin kierunkowych, a zaniedbywana jest problematyka rozwoju osobowości i postaw zawodowych oraz umiejętności psychologiczno-pedagogicznych. Doceniany jest aspekt poznawczy i intelektualny kształcenia, dostrzega się natomiast pewne zaniedbania w wymiarze emocjonalno-motywacyjnym i praktyczno-działaniowym²³. Z badań H. Kwiatkowskiej wynika, że najwięcej jest nauczycieli funkcjonujących zgodnie z przepisem roli, a więc nauczycieli o standardzie przedmiotowym. Następna grupa to nauczyciele

²⁰ T. Walkowiak, *Kwalifikacje zawodowe nauczyciela*, w: *Nauka – edukacja – wychowanie*, red. T. Zacharuk, N. Nyczkało, J. Kunikowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2011, s. 320.

²¹ Ch. Day, *Rozwój zawodowy nauczyciela*, tłum. J. Michalak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004, s. 45–67.

²² J. Kuźma, *Pedeutologia nauką kreującą mądrych sprawiedliwych i dobrych nauczycieli (kierunki badań)*, w: *Rozwój zawodowy nauczyciela*, red. H. Moroz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 24.

²³ Zob. J. Szempruch, *Zadania i kierunki zmian w kształceniu nauczycieli w perspektywie edukacji jutra*, w: *Edukacja jutra*, red. K. Denek, T. Koszczyc, M. Lewandowski, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław 2003, s. 252.

zagubieni, którzy wykonują swój zawód bez większego namysłu nad podejmowanymi zadaniami. Mowa jest również o grupie nauczycieli, którzy pokonali opór konwencjonalnych wymagań i funkcjonują w sposób autonomiczny (nauczyciele niezależni, wyzwoleni z przepisów zewnętrznie narzuconej roli, nauczyciele odpowiedzialni, utożsamiający się ze swym działaniem)²⁴. Adaptacyjny, bezrefleksyjny, przedmiotowy sposób funkcjonowania nauczycieli potwierdzają również późniejsze badania tej samej autorki nad tożsamością nauczycieli. H. Kwiatkowska zauważa, że wśród nauczycieli przeważa tożsamość o standardzie przedmiotowym, na co wskazuje identyfikowanie się nauczycieli z tożsamością morderczą (odręczanie działań odpowiedzialnych), nadaną (podporządkowywanie się przełożonym lub jakimś sytuacjom) i rozproszoną (minimalizowanie własnego wysiłku przy maksymalizowaniu własnych korzyści)²⁵.

Badacze z jednej strony dostrzegają, że nauczyciel-wychowawca w polskim kontekście nabywa coraz większej podmiotowości (świadomy własnej odrębności, z poczuciem godności i wartości osobistej, znający swoje obowiązki i prawa, aktywnie wykonujący swoje obowiązki, współdziałający z innymi, odpowiedzialny, asertywny), z drugiej jednak strony dostrzega się niski poziom jego pełnomocności rozumianej jako najwyższe stadium rozwojowe podmiotowości – stadium dojrzałej autonomii, samostanowienia i samorealizacji²⁶. Wielu autorów opowiada się za tym, aby w przygotowaniu nauczycieli-wychowawców nie zaniedbywać odniesienia do antropologicznych, aksjologicznych²⁷ i pedagogicznych

²⁴ H. Kwiatkowska, *Edukacja nauczycieli. Konteksty – kategorie – praktyki*, IBE, Warszawa 1997, s. 74-75.

²⁵ Zob. więcej w: H. Kwiatkowska, *Tożsamość nauczycieli. Między anomią a autonomią*, GWP, Gdańsk 2005.

²⁶ W. Puślecki, *Nauczyciel pełnomocny*, w: *Rozwój zawodowy nauczyciela*, red. H. Moroz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 180-190.

²⁷ K. Olbrycht, *Aksjologiczne wymiary kształcenia pedagogów*, w: *Aksjologia w kształceniu pedagogów*, red. J. Kostkiewicz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008, s. 15-22. Zob. także J. Półturzycki, *Potrzeba*

fundamentów²⁸. Ważnym sygnałem w dyskusji na temat kształcenia pedagogów jest postulat wspierania samowychowania osób przygotowujących się do roli pedagoga²⁹ oraz zainteresowania się kwestiami pedeutologii międzykulturowej – funkcjonowanie nauczyciela w środowisku zróżnicowanym kulturowo³⁰. Badacze ponadto wskazują na konieczność kształcenia nauczycieli w nieustannym aktualizowaniu doświadczeń w nauczaniu i uczeniu się *online*. Zdaniem S. Juszczyka to już nie jest moda, ale proces będący odpowiedzią na wyzwania cywilizacyjne oraz narastające problemy społeczne (np. konieczność kształcenia przez całe życie, konieczność zmiany kwalifikacji zawodowych)³¹. W tym kontekście wybrzmiewa również głos dotyczący konieczności samokształcenia nauczycieli-wychowawców, który wypływa z humanistycznej filozofii człowieka, traktujący owego człowieka jako wartość

rekonstrukcji aksjologii w pedagogicznych studiach akademickich, w: *Aksjologia w kształceniu pedagogów*, dz. cyt., s. 41-68.

²⁸ M. Szymańska, *Transformative Creativity in Teacher Formation: A Pedagogical Approach*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017, s. 17-58.

²⁹ K. Duraj-Nowakowa, *Tropy myślenia o synergii w działalności nauczyciela akademickiego*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 174-180. Zob. również publikację J.M. Łukasik, która stara się dostarczyć nauczycielom narzędzi w celu ułatwienia im pracy nad sobą (poznanie siebie i planowanie rozwoju). Propozycje metod i ćwiczeń zawarte we wspomnianej książce mogą się stać inspiracją do odkrywania siebie, uświadamiania sobie własnych zachowań, działań, decyzji, poszukiwania ich przyczyn, odkrywania mocnych i słabych stron, obszarów wymagających pracy nad sobą oraz motywowania siebie do poszukiwania alternatywnych rozwiązań – J.M. Łukasik, *Poznać siebie i dbać o rozwój w drodze do sukcesu*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

³⁰ Zob. więcej w: A. Szafrąńska-Gajdzica, *Przewodnik, tłumacz, ideolog czy indoktrynator – nauczyciel w środowisku zróżnicowanym kulturowo*, „Ruch Pedagogiczny” 2016, nr 1, s. 45-53.

³¹ S. Juszczyk, *New trends in the Polish education system*, w: *Transforming educational reality in Poland at the threshold of the 21-st century*, red. S. Juszczyk, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 19-49.

autonomiczną i niepowtarzalną, osobę zdolną do samorealizacji twórczej na gruncie pluralistycznego systemu wartości³². K. Duraj-Nowakowa, pochylając się nad profesjonalną gotowością nauczycieli, która byłaby wynikiem samookreślenia i tożsamości: osobowej, zawodowej, społecznej i religijnej, wskazuje na kilka przemilczanych, a zarazem newralgicznych zagadnień dotyczących przygotowania i dopuszczania nauczycieli do zawodu: a) konieczność badań nauczycieli w sferze emocjonalno-motywacyjnej; b) diagnoza sfery poznawczej związanej z funkcjonowaniem intelektualnym, pamięcią, uwagą wzrokową, z widzeniem peryferycznym i centralnym; c) ocena sprawności psychomotorycznej; d) sprawdzenie ewentualnych uszkodzeń centralnego układu nerwowego (obecność w życiu kandydata na nauczyciela możliwych dysfunkcji poznawczych, kłopotów z pamięcią itp.)³³.

Ważny głos w przybliżaniu obrazu nauczyciela-wychowawcy ma również R. Leppert, który na podstawie analizy literatury pedeologicznej zauważa, że w ostatnich latach w Polsce wykształciły się trzy sposoby myślenia o nauczycielu, które zostały skategoryzowane w następujący sposób:

- nauczyciel jako adaptacyjny technik („produkuje” zawartość umysłów swoich podopiecznych według wzorów zdefiniowanych przez innych – to znaczy nauczyciel jako aplikator odgórnie podsuwanych założeń);
- nauczyciel jako refleksyjny praktyk poddający refleksji swoje funkcjonowanie, studiujący swój warsztat pracy, analizujący doświadczenia, wprowadzający zmiany w sposobie bycia itp.;
- nauczyciel jako transformatywny intelektualista – samodzielnie myślący, wykształcony, zaangażowany na rzecz budowania

³² W. Prokopiuk, *Wyznaczniki nowego sensu samokształcenia nauczycieli*, w: *Rozwój nauczyciela w okresie transformacji*, red. W. Prokopiuk, Trans Humana, Białystok 1998, s. 249-261.

³³ K. Duraj-Nowakowa, *Pedagogika pracy nauczyciela*, w: *Wychowanie i praca*, red. Z. Marek, J. Mółka, M. Mółka, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017, s. 253-254.

w wychowankach mądrości i kompetencji zmiany środowiska społecznego³⁴.

Badacze, opierając się na literaturze przedmiotu oraz własnych doświadczeniach dydaktycznych, proponują również pewne typy nauczycieli ukazane w postaci metafory:

- a) nauczyciel generał – nie znosi sprzeciwu, panuje nad klasą, wymaga bezwzględności posłuszeństwa, mądry, czytany, ale mało towarzyski. Postrzegany jako nauczyciel cenny dla szkoły;
- b) nauczyciel chorąży – ma duże poczucie spełnianej misji, wierzy w etos zawodu, unika bezpośrednich konfrontacji zarówno z innymi nauczycielami, jak też i z uczniami, czynnie uczestniczy w życiu szkoły, jest pomocny względem młodszych nauczycieli, stara się posiąść wiedzę i uaktualnia ją;
- c) nauczyciel czołgista – dba o własny rozwój i o rozwój swoich podopiecznych, trzyma się określonych zasad, jest wymagający wobec uczniów, uczniowie czasem „giną” pod gąsienicami tego czołgu, nie mogą sprostać wymaganiom, niekiedy stwarza dystans wobec uczniów oraz innych nauczycieli;
- d) nauczyciel szeregowy – nie wyróżnia się na tle innych, sumiennie realizuje swoje zadania narzucone mu przez program nauczania, dużo pracuje, dlatego ma tendencję do szybkiego wypalenia zawodowego;
- e) nauczyciel weteran poszkodowany – oddany misji szkoły, brak mu pewności siebie i zaplecza w postaci podstaw psychologiczno-pedagogicznych pracy, pomimo dużych kompetencji merytorycznych słabo sobie radzi z pracą szkolno-wychowawczą, działa często według ściśle przygotowanego planu i harmonogramu;

³⁴ R. Leppert, *Nauczyciel jako adaptacyjny technik, refleksyjny praktyk, transformacyjny intelektualista (próba zarysowania pola problemowego)*, w: *Rozwój nauczyciela w okresie transformacji*, red. W. Prokopiuk, Trans Humana, Białystok 1998, s. 219-226.

- f) nauczyciel kolaborant – lubi trzymać stronę uczniów, utożsamia się często z nimi, zależy mu na tym, aby być lubianym wśród uczniów, co prowadzi do tego, że może być mniej lubiany w środowisku nauczycieli, dobrze tłumaczy lekcje, ale może dość wybiórczo traktować program nauczania³⁵.

W podobnym duchu, ale nieco szerzej i głębiej analizuje ten problem D. Klus-Stańska, która przytacza pięć odmian dyskursów edukacyjnych w edukacji przedszkolnej i odpowiadającej im roli nauczyciela:

- a) funkcjonalno-behawiorystyczny (edukować w tym wymiarze oznaczałoby kierować). Nauczyciel byłby postrzegany jako rzemieślnik, uczeń zaś jako puste naczynie, które należy wypełnić;
- b) humanistyczno-adaptacyjny (edukować oznaczałoby akceptować). Nauczyciel-wychowawca, mówiąc metaforycznie, odgrywałby rolę ogrodnika, uczeń zaś byłby cenną rośliną;
- c) konstruktywistyczno-rozwojowy (edukować oznaczałoby organizować środowisko). Nauczyciel w takim kontekście byłby organizatorem, mecenasem, uczeń zaś naukowcem;
- d) konstruktywistyczno-społeczny (edukować oznaczałoby wspierać, współpracować). Nauczyciel odgrywałby tutaj rolę doradcy, uczeń byłby asystentem, terminatorem;
- e) krytyczno-emancypacyjny (edukować oznaczałoby skłaniać do krytycznego angażowania się). Nauczyciel byłby tutaj swego rodzaju rewolucjonistą, a uczeń bojownikiem³⁶.

Niektóre refleksje innych autorów dotyczące wychowawcy są nader pesymistyczne (zob. wychowawca jako brutal, liberał, tyran,

³⁵ A. Fitak, *Diagnoza typologiczna uczniów i nauczycieli w praktyce*, w: *Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela. W stronę edukacji spersonalizowanej*, red. S. Kowal, M. Mądry-Kupiec, Wydawnictwo internetowe e-bookowo, Będzin 2015, s. 148-150.

³⁶ Por. D. Klus-Stańska, *Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej*, w: *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, red. D. Klus-Stańska, M. Szczepka-Pustkowska, Łośgraf, Warszawa 2009, s. 46-74.

dogmatyk, idealista, rutyniarz, wychowawca bez samokontroli i samooceny)³⁷.

Ostatnią kwestią, jaką należy w tym miejscu poruszyć, jest sprawa etyki zawodu nauczyciela. Jak zauważa T. Pilch, w obecnym kontekście polskim panuje przeświadczenie, że „zajmowanie się etyką zawodu nauczyciela to zajęcie, które odwraca uwagę od ważniejszych problemów związanych z sytuacją szkolnictwa. Tymczasem jest to istotny aspekt, którego nie powinno się zaniedbywać, gdyż zawód nauczyciela jest silnie powiązany z władzą i narażony na podejrzenia moralne”³⁸. Zdanie to podzielają również inni badacze, którzy uważają, że aspekt etyczno-deontyczny współczesnych nauczycieli jest dezawuowany lub często pomijany zarówno w literaturze specjalistycznej, jak i działaniu pedagogicznym³⁹. Zdaniem M. Michalik źródłem ignorowania aspektu deontologicznego etyki zawodu nauczyciela należy się dopatrywać w czynnikach społecznych, ustrojowych⁴⁰. Problemy etyki zawodowej nauczycieli są w praktyce trudne do formułowania i rozwiązywania. Jak zauważa K. Duraj-Nowakowa, dyskomfort moralny w zawodzie nauczyciela przejawia się we wzroście aspiracji i potrzeb, a niemożności ich realizacji na poziomie równorzędnym do poziomu społecznej grupy odniesienia – inteligencji⁴¹. Również H. Kwiatkowska jest zdania, że uwarunkowania etyki zawodu nauczyciela mają swoje

³⁷ Zob. R. Stankiewicz, *Nauczyciel – opiekun – wychowawca. Tradycje, teraźniejszość, nowe wyzwania*, Eruditus, Poznań–Zielona Góra 2002, s. 273; M. Falkowska, J. Dąbrowska, *W poszukiwaniu ideału wychowawcy*, „Toruński Przegląd Oświatowy 45 Minut” 2006, nr 1, s. 3; J. Hołodiuk, *Osobowość nauczyciela wychowawcy*, „Edukacja i Dialog” 2005, nr 166, s. 6.

³⁸ T. Pilch, *Rozważanie wokół etyki zawodu nauczyciela*, w: *Świat wartości i wychowanie*, red. W. Szewczuk, Fundacja Innowacja, Warszawa 1996, s. 45.

³⁹ J. Legowicz, *Ranga i godność nauczyciela akademickiego*, „Życie Szkoły Wyższej” 1981, nr 1, s. 3-11.

⁴⁰ M. Michalik, *Problemy etyki zawodu nauczyciela*, „Oświata i Wychowanie” 1980, nr 2, s. 193-199.

⁴¹ K. Duraj-Nowakowa, *Systemologiczne inspiracje pedeutologii*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000, s. 278.

przyczyny w przemianach profesjonalnych – współczesnych zmian funkcji zawodowych nauczycieli⁴². W latach 80. ubiegłego wieku Jan Legowicz pisał na temat moralno-etycznych zasad zawodu nauczycielskiego, podkreślając, że przejawiają się one „w codziennej odpowiedzialności za młodych (...), w odpowiedzialności przede wszystkim za jakość kształcenia i efektywność wychowania; odpowiedzialności za etos intelektualny, społeczny i ideowy samego siebie (...)”⁴³. Przybliżając zagadnienie etyki zawodu nauczyciela, warto podkreślić również wagę norm moralnych regulujących współpracę pomiędzy nauczycielami. W tym duchu zwraca się uwagę na specyficzne cechy postępowania moralnego nauczycieli oraz na ich odpowiedzialność za ucznia, za siebie, za szkołę i najbliższe środowisko. Etyka zawodowa jest zatem warunkiem i zarazem instrumentem pedagogicznego funkcjonowania oraz jego osobowościowego rozwoju. Z tego względu nauczyciel w swej pracy nie może zrezygnować z osobistego autorytetu etycznego i moralnego, co wyraża się również w jego wierności zasadom etyczno-moralnym i w zachowaniu godności zawodu nauczyciela jako „magistra scholae”⁴⁴. Słusznie jednak zauważa B. Śliwerski, że w przypadku etyki nauczycielskiej ważne jest odróżnienie etyki jako zbioru norm obowiązujących w tym zawodzie od etyki w sensie osobistych przekonań jednostek wykonujących zawód nauczyciela (wartości)⁴⁵.

Podsumowując, należy stwierdzić, że w obliczu nowych wyzwań społecznych i edukacyjnych wzrasta zapotrzebowanie na

⁴² H. Kwiatkowska, *Przemiany funkcji zawodowej nauczyciela*, w: *Przemiany zawodu nauczycielskiego*, red. J. Nowak, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław 1991, s. 99-103.

⁴³ J. Legowicz, *Życie dla życia*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1984, s. 245-246.

⁴⁴ J. Legowicz, *Moralno-etyczne zasady zawodu nauczycielskiego*, KiW, Warszawa 1986. Zob. także J. Legowicz, *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*, PWN, Warszawa 1975, s. 153.

⁴⁵ B. Śliwerski, *Znowu ktoś tworzy kodeks etyki nauczycielskiej*, <http://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2009/12/znowu-ktos-tworzy-kodeks-etyki.html> (data dostępu: 30.11.2017).

wsparcie wychowawcze realizowane w formie osobowej i instytucjonalnej (poradnictwo wychowawcze)⁴⁶. Należy również wypuklić fakt, iż stan duchowy, emocjonalny, moralny, społeczny młodzieży jest w dużej mierze uzależniony od społeczeństwa, w którym młodzi ludzie żyją, od wpływu ludzi dorosłych, a przede wszystkim od nauczycieli-wychowawców. Mając na uwadze aktualne tendencje i dążenia w Unii Europejskiej, wydaje się, że należałoby w najbliższym czasie oczekiwać stosownych decyzji również w kwestii kształcenia nauczycieli-wychowawców, zmierzających do unifikacji kształcenia ustawicznego tej grupy zawodowej. Jak sugeruje również P.P. Barczyk, istotne w tej kwestii byłoby poznawanie wartości, programów rozwojowych, celów wychowania w państwach UE⁴⁷.

2. Wymagania osobowościowe stawiane wychowawcy *in genere* – zarys

Współcześnie w wychowaniu instytucjonalnym przeważają zamierzone i ukierunkowane działania w różnego rodzaju placówkach wychowania przedszkolnego, szkolnego oraz w instytucjach wychowania pozaszkolnego. Jak zauważa B. Śliwerski, ten typ wychowania wymaga profesjonalnie przygotowanych do tego celu wychowawców⁴⁸. To w zależności od osoby wychowującej, od jej przekonań i wyznawanych wartości, kształtowane są cele wychowania, gdyż jak to podkreśla W. Okoń, w każdej koncepcji wychowania ważne

⁴⁶ Zob. więcej w: B. Skalbani, *Instytucjonalne poradnictwo wychowawcze w okresie zmian społeczno-edukacyjnych*, w: *Wychowanie wobec wyzwań współczesności*, red. J. Kirenko, D. Wosik-Kawala, T. Zubrzycka-Maciąg, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2011.

⁴⁷ P.P. Barczyk, *Nauczyciel i oświata w kontekście integracji Europy*, w: *Problemy współczesnej pedagogii. Teoria – praktyka – perspektywy*, red. D. Ekiert-Oldroyd, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003, s. 156.

⁴⁸ Zob. B. Śliwerski, *W poszukiwaniu istoty wychowania*, „Nowa Szkoła” 1998, nr 8, s. 13.

jest świadome oddziaływanie wychowawcy na wychowanka, mające na celu wytworzenie pewnej zmiany w jego osobowości⁴⁹. Proces wychowania angażuje przede wszystkim dwie osoby: wychowawcę i wychowanka, którzy niezmiennie pozostają podmiotami posiadającymi swoją tożsamość oraz mniej lub bardziej wyraźną indywidualność⁵⁰. Ważne jest zatem, aby te dwa podmioty pozostawały wobec siebie w osobistej relacji, współpracując w osiągnięciu celów wychowawczych.

Z uwagi na fakt, iż zagadnienie kompetencji nauczyciela-wychowawcy jest problemem obszernym, szeroko analizowanym przez badaczy⁵¹, autor przybliży czytelnikowi jedynie mały wycinek wspomnianego obszaru badań, skupiając się głównie na kompetencjach osobowościowych wychowawcy⁵².

Analizując literaturę przedmiotu, śmiało można stwierdzić, że autorzy, mówiąc o wymaganiach osobowościowych stawianych wychowawcy, wyodrębniają kilka zadań:

- a) poznanie siebie i swojego systemu wartości. Dzięki znajomości siebie wychowawca jest w stanie podejmować skuteczne i optymalne decyzje dotyczące życia zawodowego

⁴⁹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny. Wydanie czwarte uzupełnione i poprawione*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004, s. 462.

⁵⁰ J. Szempruch, *Podmiotowość nauczyciela, uczniów i ich rodziców instrumentem doskonalenia i przebudowy szkoły*, w: *Nauczyciel – tożsamość – rozwój*, dz. cyt., s. 146.

⁵¹ Zob. J. Szempruch, *Pedagogiczne kształcenie nauczycieli wobec reformy edukacji w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 2000, s. 263-269; W. Strykowski, J. Strykowska, J. Pielachowski, *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Wydawnictwo eMPI2, Poznań 2003; K. Żegnałek, *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2008; B. Muchacka, M. Szymański (red.), *Nauczyciel w świecie współczesnym*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.

⁵² Badacze wymieniają m.in. także kompetencje intelektualne, psychiczne, społeczne, duchowe. Zob. J. Mastalski, J. Siewiora, *Formacja wychowawców w kontekście przemian cywilizacyjnych*, Homo Dei, Kraków 2017, s. 97-207.

i osobistego. Samowiedza, świadomość własnych możliwości motywuje do działania, pozwala wywierać na innych odpowiedni wpływ⁵³. Świadomość posiadania własnych zasobów stanowi podstawę poczucia własnej wartości, determinuje cele, jakie stawia sobie wychowawca, nadaje sens jego działaniom i umożliwia dalszy rozwój;

- b) okazywanie wychowankowi emocji i uczuć. Emocje świadczą o tym, iż wychowawca nie jest sztucznym robotem, ale posiada swoją ekspresję, dynamikę, możliwość reagowania na zewnętrzne bodźce⁵⁴. Zadaniem wychowawcy byłoby uzmysłowienie młodemu człowiekowi faktu, iż każdy ma prawo do przeżywania i okazywania swoich wewnętrznych uczuć, oraz pomaganie wychowankom w zrozumieniu sfery emocjonalnej⁵⁵. Jak zauważają wspomniani autorzy, więzy i uczucia są nieodzownym elementem ludzkiego życia, pomagają w budowaniu więzi pomiędzy wychowawcą a wychowankiem;
- c) dostarczanie wychowankom wzorców i postaw dotyczących zachowań. Kształtowanie postaw zgodnych z ogólnie przyjętymi normami jest jednym z głównych zadań wychowawcy. Poprzez dostarczanie odpowiednich wzorców właściwego zachowania wychowawca pomaga nakreślić dzieciom i młodzieży prawidłowy wzorzec socjologiczny⁵⁶. Wychowawca w tym kontekście ma stawać się autorytetem⁵⁷

⁵³ Zob. więcej w: R. Kwaśnica, *Wprowadzenie do myślenia. O wspomaganiu nauczycieli w rozwoju*, w: *Z zagadnień pedeutologii i kształcenia nauczycieli*, red. H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, Studia Pedagogiczne LXI, Komitet Nauk Pedagogicznych, Warszawa 1995, s. 19.

⁵⁴ P. Woźniak, *Wir emocji*, „Wychowawca” 2012, nr 1, s. 5.

⁵⁵ M. Dziewiecki, *Emocje a wychowanie*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 2016, nr 4, s. 12-18.

⁵⁶ Niektórzy autorzy w tym kontekście mówią o pilnej potrzebie powrotu do wychowania z udziałem mistrzów i wzorów osobowych. Zob. A. Ryńko, *Wzór osobowy wychowawcy*, w: *Drogowskazy wychowania*, red. S. Wilk i in., Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, s. 61-79.

⁵⁷ J. Mastalski, J. Siewiora, *Formacja wychowawców*, dz. cyt., s. 60-69.

i budować relacje z wychowankiem na zasadzie relacji mistrz-uczeń⁵⁸.

- d) przyjęcie i wyznawanie jasnych zasad etycznych⁵⁹. W życiu wychowawcy ważne jest, aby posiadał on klarowne odniesienie do zasad moralnych, zasad życia społecznego, systemu wartości oraz norm profesjonalnych. Wychowawca posiadający stały i zrozumiały dla niego samego kanon wartości i norm uczy wychowanków, że każdy człowiek ma w życiu własne normy, którymi winien się kierować i według których powinien żyć;
- e) poczucie odpowiedzialności. Wychowawcę postrzega się jako tego, który jest odpowiedzialny nie tylko za swój rozwój intelektualny (dbałość o aktywność intelektualną, pogłębianie świadomości, logiczność myślenia); równie ważna jest odpowiedzialność w sferze moralnej (kierowanie się głosem sumienia), w sferze emocjonalnej oraz duchowej (wierność swojemu powołaniu)⁶⁰. W literaturze przedmiotu mowa jest także o odpowiedzialności w sferze społeczno-zawodowej

⁵⁸ Zob. więcej w: A. Konert, *Nauczyciel jako autorytet. Rekonstrukcja relacji mistrz-uczeń w perspektywie interakcjonizmu symbolicznego*, w: *Nauczyciele. Strategie trwania w zawodzie*, red. S. Lenik, A. Rosół, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011, s. 88-128. Ciekawą kwestię pedeutologiczną poruszają A. Królikowska, E. Miśkowiec, które ukazując aporię mistrz-funkcjonariusz, wskazują na fakt, iż wychowawca stoi ciągle pomiędzy wychowywaniem w optyce bycia (osobowego) oraz wychowaniem w optyce funkcjonowania wychowanka. Wychowawca jako mistrz i wychowawca jako funkcjonariusz przeżywają ciągłe napięcie pomiędzy staraniami, aby wychowanek „stawiał się sobą, osobą”, i „formowaniem na kształt...” (przygotowanie wychowanka do funkcjonowania). Zob. A. Królikowska, E. Miśkowiec, *Mistrz czy funkcjonariusz – refleksje pedeutologiczne*, w: *Septuaginta pedagogiczno-katechetyczna*, red. A. Walulik, J. Mółka, Akademia Ignatianum w Krakowie, Kraków 2017, s. 509-520.

⁵⁹ B. Badziukiewicz, M. Sałasiński, *Vademecum wychowawcy*, WSiP, Warszawa 2005, s. 13.

⁶⁰ M. Dziewiecki, *Tożsamość i postawa wychowawcy*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/tosamosc_ip_wychowawcy.html (data dostępu: 22.10.2018).

(przejęcie się dobrem wspólnym, otwartość na innych, angażowanie się w sprawy społeczne) oraz – w kontekście bycia członkiem szerszego zespołu wychowawczego – współodpowiedzialności za swoje miejsce pracy⁶¹.

Wychowawca charakteryzujący się opisanymi wyżej cechami jest w stanie sprostać wymaganiom stawianym przez wychowanków, dlatego też kolejny punkt tego rozdziału będzie omawiał w sposób bardziej szczegółowy postać wychowawcy salezjańskiego w świetle literatury przedmiotu.

3. Zagrożenia dekonstruujące kształcenie wychowawców

Każdy człowiek funkcjonuje w pewnym kontekście społecznym, w którym zdobywa swoją tożsamość osobistą czy też kulturową. Ostatnie dziesięciolecia są czasem gwałtownych przemian. Współczesność przez jednych jest nazywana okresem „nieustannego kryzysu”, przez innych „płynną nowoczesnością”⁶². W takiej rzeczywistości funkcjonuje również nauczyciel-wychowawca, który winien mieć odwagę podejmowania inicjatyw i życzliwego dialogu.

Analizując literaturę przedmiotu, należy stwierdzić, że w świeckiej terminologii pedagogicznej funkcjonuje termin „kształcenie nauczycieli-wychowawców”. Sporadycznie zaś pojawia się termin uwypuklający „formację” nauczycieli-wychowawców, zazwyczaj w kontekście formacji nauczycieli religii katolickiej⁶³. Uważna analiza literatury

⁶¹ M. Rusiecki, *Karta odpowiedzialności i obowiązków nauczyciela*, „Wychowawca” 2004, nr 10, s. 11.

⁶² Zob. określenia Z. Kwiecińskiego i Z. Bauman w: S. Kowal, I. Ocetkiewicz, *Wychowawcy i wychowanie wobec problemów płynnej nowoczesności*, w: *Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela. W stronę edukacji spersonalizowanej*, red. S. Kowal, M. Mądry-Kupiec, Wydawnictwo internetowe e-bookowo, Będzin 2015, s. 9.

⁶³ Zob. J. Szpet, *Formacja nauczycieli religii katolickiej w Europie*, w: *Nauczanie religii katolickiej w szkole. Historia, współczesność, perspektywy*, t. 7, red. P. Tomasik, S. Dziekoński, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2010, s. 235–251; T. Panuś, *Formacja nauczycieli religii katolickiej w Polsce*,

upoważnia nas również do stwierdzenia, że wiele miejsca poświęca się kształceniu nauczycieli, zdobywaniu przez nich kompetencji, natomiast niewiele mówi się na temat zagrożeń przed nimi stojących. Poniższe rozważania będą zatem służyć temu, aby skrótowno opisać kilka zagrożeń, które w swoisty sposób dekonstruuja czy też wywieraja negatywny wpływ na proces kształcenia wychowawców.

Kształcenie w wymiarze ludzkim odnosi się do osobowości nauczyciela, jego dojrzałości uczuciowej, mającej prawidłowo ukształtowane sumienie moralne. Współczesność, zwłaszcza świat mediów, proponuje odbiorcom tak zwanych celebrytów, idoli, gwiazdy itp. Stąd wielu młodych ludzi, również przyszłych nauczycieli, nie bardzo rozumie sens i potrzebę posiadania silnej osobowości. Wychowani na niedawno lansowanych hasłach typu: „róbta co chceta” młodzi ludzie wpadają w psychologię selfizmu, skrajnego indywidualizmu, który nastawiony jest na realizację celów jednostkowych. Niektórzy autorzy w związku z nieprawidłowościami w zakresie dojrzałości człowieka mówią o dysfunkcyjności ludzkiej psychiki i towarzyszącym temu zjawisku psychobójstwu, którego przejawem może być lęk, niedojrzałość emocjonalna, kryzysy, stres⁶⁴. Psychobójstwo staje się wielkim współczesnym wyzwaniem również dla kształcenia przyszłych nauczycieli. Niezwykle ważna w wymiarze ludzkim jest też trudność, jaką przeżywają nauczyciele w rozumieniu pojęcia „prawidłowego sumienia moralnego”. Jest to pojęcie odnoszące się do rzeczywistości moralnej obiektywnej, niezależnej od subiektywnej świadomości. Współczesne młode społeczeństwo odczuwa niezwykle zagubienie od strony aksjologicznej. Dokonuje ono wyborów niespójnych z własnym systemem wartości, głównie dlatego, że wartość zostaje odczytywana jedynie w wymiarze horyzontalnym, gdzie to właśnie człowiek jest „twórcą” wartości⁶⁵.

w: *Nauczanie religii katolickiej w szkole. Historia, współczesność, perspektywy*, dz. cyt., s. 252-265.

⁶⁴ Zob. J. Mastalski, J. Siewiora, *Formacja wychowawców*, dz. cyt., s. 13-25.

⁶⁵ Por. B. Stańkowski, *Zaczynamy od człowieka. Pedagogika w poszukiwaniu nowych kontekstów dla integracji i rozwoju społeczno-kulturowego*, Akademia Ignatianum Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 25-26.

Nawet jeśli nowoczesne konstytucje gwarantują wolność sumienia oraz wolność religijną jako samoistne elementarne prawo jednostki, które wypływa bezpośrednio z najwyższych celów konstytucji, jakimi są wolność i godność obywateli⁶⁶, to jednak w praktyce istnieje niebezpieczeństwo wdrażania dwutorowości wartościowania i postępowania niejednokrotnie wymuszanego na pracownikach-nauczycielach⁶⁷. Innym ważnym czynnikiem zagrażającym w procesie kształcenia jest szerzące się myślenie teoretyczne i praktyczne w nurcie postmodernistycznym, które w dalekim uproszczeniu można sprowadzić do twierdzenia, iż prawdy absolutnej nie sposób nie tylko poznać, ale też właściwie jej nie ma. Stąd dominacja skrajnego indywidualizmu i relatywizmu⁶⁸. Ta sytuacja może poniekąd rozgrzeszać kształcących się przyszłych nauczycieli z poszukiwania prawdy i ideałów.

Nie mniej ważnym wymiarem w kształtowaniu nowego nauczyciela jest wymiar duchowy. Zagrożeniem w tym zakresie może być fenomen duchobójstwa, okreśłany jako marginalizowanie sfery duchowej człowieka, która może się jawić w niektórych ideologiach jako niewygodna i niepotrzebna⁶⁹. Zdaniem niektórych badaczy malejące znaczenie Boga w życiu człowieka prowadzi do osłabienia idei samego człowieka, a co za tym idzie również jego tożsamości⁷⁰. Duchobójstwo kojarzone jest z systematyczną degradacją tego wszystkiego, co w człowieku transcendentne. W wielu kręgach

⁶⁶ E. Schockenhoff, *Jaką pewność daje nam sumienie?*, RW WT UO, Opole 2006, s. 16

⁶⁷ T. Biesaga mówi w tym kontekście o postaci biurokraty moralnego, który miałby być neutralny w pracy, ślepo wykonujący zalecenia prawa stanowionego oraz przepisy i instrukcje danej instytucji lub miejsca pracy. Zob. T. Biesaga, *Zagrożenia sumienia w demokracji*, <http://biesaga.info/wp-content/uploads/2009/12/Biesaga-T.-Zagro%C5%BCenia-sumienia-w-demokracji-Seminare-2011.pdf> (data dostępu: 24.10.2017).

⁶⁸ B. Stańkowski, *Zaczniemy od człowieka*, dz. cyt., s. 66-69.

⁶⁹ J. Mastalski, J. Siewiora, *Formacja wychowawców*, dz. cyt., s. 25-36.

⁷⁰ J. Gocko, *Call for preserving cultural identity in the face of today's threats*, „Seminare” 2016, nr 4, s. 12.

mówi się o duchowości, ale jest to duchowość naznaczona brakiem obecności Boga⁷¹. Rodzi się ona również tam, gdzie religijność przeżywana jest w sposób powierzchowny i sztuczny⁷². Duchobójstwo, które grozi młodym nauczycielom w okresie ich przygotowania do zawodu, może się przejawiać między innymi w braku refleksyjności i w powiększającej się obojętności religijnej. R. Kwaśnica, mówiąc o kompetencjach moralnych nauczyciela, twierdzi, iż nie są one wiedzą o normach i nakazach moralnych, ale przede wszystkim zdolnością do prowadzenia refleksji moralnej. Wyrażają się one w pytaniach o prawomocność moralną ludzkiego działania, domagają się pewnego zamysłu nad własnym postępowaniem⁷³. W obliczu szerzącej się laicyzacji i religijnego indyferentyzmu ciekawej refleksji dostarcza nam stwierdzenie J. Bagrowicza: „W sytuacji zagrożenia laicyzacją i nowoczesnym materializmem wydaje się nam często, że ciągle trzeba szukać nowych «chwytów», dzięki którym można by więcej młodych ludzi «przyciągnąć» do Kościoła. Takie pomnażanie zabiegów wokół zatrzymania tych, którzy są w Kościele i «skaptowania» innych jest działaniem pozornym. Mnogość inicjatyw i ciągle nowych akcji sprawia, że nie ma czasu na pracę organiczną. Należy głębiej i solidniej «wejść» w człowieka, a nie pośpiesznie przepychać dalej wózek mnożonych zajęć”⁷⁴.

Rozwój zawodowy nauczyciela odbywa się w wyniku interakcji środowiska pracy i jego aktywności zawodowej w tym środowisku. Podstawą takiego rozwoju są zdolności nauczyciela,

⁷¹ Tam, gdzie Bóg zanika, rodzą się idole, religia staje się zabobonem, a człowiek traci sens godności i przeznaczenia. Zob. I. Sanna, *Wyzwania dla antropologii chrześcijańskiej w czterdzieści lat po „Pacem in terris”*, tłum. T. Żeleźnik, „Społeczeństwo” 2003, nr 13, s. 816.

⁷² J. Mastalski określa tę religijność jako naskórkową. Zob. J. Mastalski, *Samotność globalnego nastolatka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego, Kraków 2007, s. 322.

⁷³ R. Kwaśnica, *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, w: *Pedagogika*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 299–303.

⁷⁴ J. Bagrowicz, *Przyszłość Kościoła w Polsce*, „Znak” 1997, nr 1, s. 11.

zainteresowania, aspiracje, wizja przyszłości, motywacja do działań oraz wyznawane wartości. Te ostatnie przynależące do prawidłowo ukształtowanej osobowości nauczyciela stanowią zintegrowany system postaw pedagogicznych, które wyrażają się między innymi w skłonnościach do ustawicznego afirmowania własnych wartości i ubogacania w nie osobowości wychowanków⁷⁵. W kontekście rozważań nad wartościami, jakimi winien legitymować się nauczyciel, autorzy podkreślają niebezpieczeństwo deaksjologizacji, czyli marginalizowania wartości w życiu społecznym i osobistym⁷⁶. Tego typu tendencje w życiu społeczeństwa mogą prowadzić do spustoszenia w systemie wartości tejże grupy ludzi⁷⁷. Fenomen deaksjologizacji może dotyczyć również procesu kształcenia młodych nauczycieli, którzy mogą zapożyczać z życia społeczeństwa niespójną hierarchię wartości widoczną również w życiu polityków i w ustawodawstwie, hołdowanie relatywizmowi moralnemu czy ogólnie niechęć do wartości jawiących się jako balast i wyzwanie do nieustannego wysiłku w pracy nad sobą⁷⁸.

Ostatnie zagrożenie, na które narażony jest nauczyciel-wychowawca, to zaniechanie pracy samowychowawczej w odniesieniu do samego siebie. Co prawda wprowadzony kilkanaście lat temu system awansu zawodowego dla nauczycieli zmusza poniekąd tychże pracowników do rozwijania swoich kompetencji, a kolejno uzyskiwane stopnie awansu od nauczyciela stażysty do nauczyciela dyplomowanego stanowią formalne poświadczenie realizowanego rozwoju zawodowego, niemniej jednak współczesnemu wychowawcy zagraża przyjmowanie mentalności, która faworyzuje przede wszystkim kształtowanie kompetencji zawodowych bez większego uwzględniania osobowości człowieka. Poprzez rozwój zawodowy nauczyciela rozumie się przede wszystkim „uporządkowany,

⁷⁵ Por. J. Żebrowski, *Współczesny nauczyciel-wychowawca i jego świat wartości*, „Studia Gdańskie” 2007, t. IV, s. 164.

⁷⁶ J. Mastalski, J. Siewiora, *Formacja wychowawców*, dz. cyt., s. 36-46.

⁷⁷ B. Stańkowski, *Zacznijmy od człowieka*, dz. cyt., s. 39-44.

⁷⁸ J. Mastalski, J. Siewiora, *Formacja wychowawców*, dz. cyt., s. 38-41. Zob. także B. Stańkowski, *Zacznijmy od człowieka*, dz. cyt., s. 66-69.

systematyczny proces zmian w obszarach jego postaw osobistych, koncepcji wychowawczo-dydaktycznych, wiedzy, umiejętności i praktycznego funkcjonowania, zmierzający do optymalizacji jego efektywności zawodowej i osobistej satysfakcji z pracy⁷⁹. W samowychowaniu w ujęciu sokratejskim – „ku sobie” chodziłoby o kształtowanie pożądanych, preferowanych cech osobowości. Zwolennicy sokratejskiego samowychowania postrzegają ten proces jako działania ukierunkowane na wzbogacenie własnej osobowości ze względu na przyjęty ideał człowieczeństwa. Po tej linii idą również sformułowania niektórych polskich badaczy, którzy przez pojęcie samowychowania rozumieją czynne ustosunkowanie się podmiotu do procesu własnego rozwoju wyrażające się w regulowaniu własnego postępowania i działania według dobrowolnie przyjętych wzorów postępowania lub systemu wartości⁸⁰. W literaturze dotyczącej samowychowania przeważa głównie odniesienie do procesu autoedukacji młodzieży⁸¹. Do dziś w naukach pedagogicznych brak jest spójnych opracowań poruszających kwestie wdrażania do samowychowania oraz wskazania czynników temu sprzyjających i motywujących do jego podjęcia. W kwestii samowychowania nauczyciela odnotowuje się brak dostatecznych opracowań. Istniejące publikacje w dużej mierze poświęcone są rozwojowi zawodowemu nauczyciela z elementami zdobywania różnorodnych kompetencji⁸². Śmiało można stwierdzić, że w odniesieniu do młodzieży badacze posługują się terminem „samowychowanie”, natomiast

⁷⁹ M. Grondas, J. Żmijski, *Dokumentowanie i planowanie rozwoju nauczyciela. Poradnik*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2005, s. 37.

⁸⁰ Z. Pietrasiniński, *Kierowanie własnym rozwojem*, PWN, Warszawa 1977, s. 216. Zob. także W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, dz. cyt., s. 362-363.

⁸¹ H. Słotwińska, *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Pedagogia Christiana” 2007, nr 1(19), s. 65-81; M. Trusewicz-Pasikowska, *Samowychowanie w ujęciu Jana Pawła II*, „Rozprawy Społeczne” 2015, nr 4, s. 72-77.

⁸² B. Jakimiuk, *Edukacja przez całe życie jako czynnik rozwoju osobowości zawodowej nauczyciela*, <http://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/>

w stosunku do nauczycieli-wychowawców preferowany jest termin: „samokształcenie”. Samokształcenie oraz samowychowanie, stanowiące część autokreacji, są sztuką, za pomocą której człowiek tworzy siebie⁸³. Samokształcenie oznaczałoby zgłębianie wiedzy polegające na samodzielnym doborze i przyswajaniu informacji, a także nabywaniu umiejętności, które jest motywowane dążeniem do doskonalenia swojej sfery poznawczej, mającej w tym procesie zasadnicze znaczenie⁸⁴. W publikacjach W. Okonia można zauważyć, że określa on dobrego nauczyciela jako tego, który chcąc kształtować innych, musi wiele posiadać, musi również sam być gruntownie wykształcony, dobry, a przede wszystkim musi go charakteryzować „stałe dążenie do stawania się mądrzejszym, lepszym i wrażliwszym na piękno”⁸⁵. Wymaga się zatem od nauczyciela, aby stale podnosił własne kwalifikacje i systematycznie pracował nad doskonaleniem własnej osobowości. Zazwyczaj samokształcenie rozpatrywane jest w wymiarze fizycznym, intelektualnym, moralno-społecznym, estetycznym i światopoglądowym⁸⁶. Nieustanne doskonalenie własnej osobowości, jej wzbogacanie i modyfikowanie, rozszerzanie, aktualizowanie wiedzy i umiejętności, podnoszenie poziomu kultury ogólnej i pedagogicznej, reorganizacja doświadczenia nawyków w zawodzie nauczycielskim wysuwają się na czołowe miejsce. W przypadku nauczycieli badacze wypuklają przede wszystkim formację/samowychowanie intelektualne,

handle/11716/183/0051_20150303_mg_ra_educacja_przez_cale_b_jakimiuk.pdf?sequence=1 (data dostępu: 31.10.2017).

⁸³ P. Kowolik, *Autokreacja potrzebą samospelniania się człowieka w jego rozwoju*, w: *Autokreacja. Aspekty wybrane*, red. K. Przybycień, Fundacja Uniwersytecka, Stalowa Wola 2010, s. 163.

⁸⁴ B. Śliwowski, *Teoretyczne i empiryczne podstawy samowychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 16.

⁸⁵ W. Okoń, *Zarys dydaktyki ogólnej*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1963, s. 255.

⁸⁶ J. Mastalski, J. Siewiora wyróżniają formację intelektualną, psychiczną, społeczną, duchową. Zob. J. Mastalski, J. Siewiora, *Formacja wychowawców*, dz. cyt., s. 97-208.

czyli rozwój zdolności poznawczych, zdolności do refleksowania oraz zdobywanie mądrości życiowej⁸⁷. Chodzi zatem o samodzielne wzbogacanie wiedzy, modernizowanie jej i przewartościowanie, pielęgnowanie twórczych zainteresowań kulturalnych, rozwijanie zdolności umysłowych i umiejętności rozwiązywania problemów. Działalność wychowawcza ma charakter twórczy, dlatego wymaga od nauczyciela dużej wiedzy, wysokich umiejętności oraz odpowiednich cech charakteru.

⁸⁷ G. Grzybek, *Etyka rozwoju a wychowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010, s. 100.

ROZDZIAŁ II

System prewencyjny ks. Bosko
jako *instrumentum laboris* w oddziaływaniach
wychowawcy salezjańskiego

Metoda wychowania zaproponowana przez ks. Bosko postrzegana jest zarówno przez samego założyciela salezjanów, jak też i przez współczesnych badaczy nie jako teoria, ale jako system, który zrodził się w szczególnym kontekście społeczno-politycznym we Włoszech w połowie XIX wieku. Jak podkreślają badacze, jest to synteza myśli pedagogicznej, wyrosłej z długiego i bogatego doświadczenia pracy wychowawczej z chłopcami ubogimi i opuszczonymi, przepojona personalistycznymi inspiracjami¹. Niniejszy rozdział będzie koncentrował się zatem wokół systemu prewencyjnego jako metody wychowawczej aktualnej również w XXI wieku. System ten wychodzi naprzeciw problemom młodzieży i staje się swego rodzaju propozycją, „lekarstwem” na bolączki współczesnego wychowania.

1. Podstawowe elementy systemu prewencyjnego ks. Bosko²

Misja pracy salezjańskiej wśród młodzieży jest naznaczona i poprzedzona praktyką wychowawczą ks. Bosko³. Głównymi adresatami salezjańskiego posłannictwa pozostaje młodzież wychowywana

¹ Zob. S. Chrobak, *Radość życia istotną cechą nauczyciela wychowawcy z perspektywy systemu prewencyjnego Jana Bosko*, „Paedagogia Christiana” 2014, nr 2/34, s. 122.

² Niniejsze rozważania mają przybliżyć istotną rolę, jaką odgrywa system prewencyjny w wychowaniu młodzieży. Patrz bardziej wyczerpujące rozważania na ten temat w: P. Braidó, *Prevenire non reprimere. Il sistema educativo di don Bosco*, LAS, Roma 1999; K. Misiaszek, *Główne idee systemu prewencyjnego Św. Jana Bosko*, „Seminare” 1987-1988, t. 9, s. 37-65.

³ Dicastero per la Pastorale Giovanile Salesiana, *La Pastorale Giovanile Salesiana. Quadro di riferimento, III edizione*, 2014, <http://www.notedipastoralegiovanile.it/images/SDB/QdR-cap4.pdf>, s. 78 i nast. (data dostępu: 14.05.2018).

zgodnie z zasadami duchowości salezjańskiej⁴. Sięgając do źródeł, do początków działalności księdza Bosko, należy podkreślić, że celem jego posłannictwa było przede wszystkim ukazanie miłości Bożej młodzieży najuboższej⁵. Pierwszym i podstawowym celem oddziaływania salezjańskiego jest zatem ewangelizacja młodzieży⁶. Owa młodzież winna być wychowywana i ewangelizowana zgodnie z programem integralnego rozwoju człowieka, ukierunkowanym na Chrystusa, człowieka doskonałego⁷. Chodzi zatem o to, aby wychowanek uzyskał pełną dojrzałość w Chrystusie⁸. Tego typu stwierdzenie wyjęte z *Konstytucji salezjańskich* daje nam do zrozumienia, jak ważny w świecie salezjańskim jest aspekt wychowania poprzez religię, a tym samym aspekt ewangelizacji młodego pokolenia. Słusznie jest zatem w tym kontekście mowa o niemożności wychowania bez odniesienia do religii i wartości transcendentnych⁹.

⁴ „Podobnie jak ksiądz Bosko w pełni odpowiadamy na ewangelizacyjną działalność Kościoła w świecie, oferując specyficzny wkład charyzmatyczny: na pierwszym miejscu stawiamy świat młodzieży; nasza działalność duszpasterska jest typowo duszpasterstwem młodzieżowym, z charakterystykami właściwymi naszemu duchowi salezjańskiemu” – Dykasterium Salezjańskiego Duszpasterstwa Młodzieżowego, *Salezjańskie Duszpasterstwo Młodzieżowe. Podstawowe punkty odniesienia*, Salezjańskie Centrum Wychowania i Duszpasterstwa Młodzieży, Kraków 1999, s. 17.

⁵ Tamże, s. 15.

⁶ Ewangelizacja i wychowanie młodzieży w aktualnych dokumentach salezjańskich jawi się jako proces, który ma wpływ na tożsamość apostołską wychowawcy-salezjanina. Zob. Dicastero per la Pastorale Giovanile Salesiana, *La Pastorale Giovanile Salesiana*, dz. cyt. s. 57–63.

⁷ Dykasterium Salezjańskiego Duszpasterstwa Młodzieżowego, *Salezjańskie Duszpasterstwo Młodzieżowe*, dz. cyt., s. 18.

⁸ Por. *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Rzym 1984, art. 31.

⁹ Patrz A. Maryniarczyk, *Religia w postudze wychowawcy: anachronizm czy niezbywalny wymóg?*, w: *Współczesny wychowawca w stylu Księdza Bosko. Materiały z sympozjum z okazji 100-lecia pracy Salezjanów w Polsce*.

Mówiąc o wewnętrznej dynamice salezjańskiej propozycji ewangelizacyjnej, podkreśla się, że ma ona pobudzać i towarzyszyć w rozwoju ludzkiego bogactwa, ukierunkowywać na spotkanie z Chrystusem, pogłębiać intensywną przynależność do Kościoła¹⁰. Poza tym praca salezjanów w duchu księdza Bosko ma charakteryzować się tworzeniem ducha rodzinnego i opieraniem kontaktów na wzajemnym zaufaniu¹¹. Jest to możliwe poprzez kreowanie wspólnoty zakonnej jako podmiotu posłannictwa salezjańskiego i jako miejsca, w którym system prewencyjny działa poprzez przygotowany salezjański program wychowawczo-duszpasterski¹². Ponadto duży nacisk stawia się na protagonizm młodzieżowy¹³. Specyficzny styl pracy salezjanina ma się opierać na otwarciu się wychowawcy na każdego młodego człowieka oraz na jego aktywnej obecności wśród młodzieży¹⁴. W terminologii salezjańskiej mowa jest w tym momencie o tak zwanej asystencji jako obecności wychowawczej wśród młodych ludzi¹⁵. Na podkreślenie zasługuje tutaj fakt, iż w przypadku salezjanina nie chodzi o „zwykłe «bycie sobie» jako ten, który pilnuje na sposób autorytarny: podobna obecność nie wychowuje; wychowawca wychowuje, przebywając wśród młodzieży obecnością czujną i serdeczną, nie z daleka, z wysokości katedry czy pulpitu,

Katolicki Uniwersytet Lubelski 16-17.04.1998, red. J. Wilk, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Lublin 1998, s. 105-121.

¹⁰ Zob. Dykasterium Salezjańskiego Duszpasterstwa Młodzieżowego, *Salezjańskie Duszpasterstwo Młodzieżowe*, dz. cyt., s. 19.

¹¹ Dicastero per la Pastorale Giovanile Salesiana, *La Pastorale Giovanile Salesiana*, dz. cyt., s. 108-119.

¹² Dykasterium Salezjańskiego Duszpasterstwa Młodzieżowego, *Salezjańskie Duszpasterstwo Młodzieżowe*, dz. cyt., s. 20; Dicastero per la Pastorale Giovanile Salesiana, *La Pastorale Giovanile Salesiana*, dz. cyt., s. 137-165.

¹³ Zob. Dykasterium Salezjańskiego Duszpasterstwa Młodzieżowego, *Salezjańskie Duszpasterstwo Młodzieżowe*, dz. cyt., s. 20.

¹⁴ Zob. tamże, s. 21.

¹⁵ Zob. R. Pomianowski, *Obecność wychowawcza i przestrzenie jej wypowiedzi dzisiaj*, w: *Współczesny wychowawca*, dz. cyt., s. 145-165, tutaj s. 148-152.

ale wśród nich na podwórku, w środowiskach, gdzie żyją młodzi ludzie i gdzie oni sami najlepiej się czują”¹⁶.

2. Wybrane zasady systemu prewencyjnego

Na podstawie trzech kolumn systemu prewencyjnego: „wiara”, „religia”, „rozum” powstały zasady postępowania pedagogicznego, które noszą nazwę: zasady rozumności, religijności i miłości.

Rozum u ks. Bosko oznacza „zdrowy rozsądek, rzeczowość i zaakceptowanie całokształtu warunków rzeczywistego życia młodzieży, elastyczność w programowaniu, kierowanie się rozumem w pełnieniu funkcji systemu zapobiegawczego i motywowanie poleceń”¹⁷. Mówiąc o zasadzie rozumności, mamy na myśli zarówno wychowanka, jak i wychowawcę. Wychowawcę postrzega się więc jako tego, który emanuje autentycznością i otwartością na dialog ze swoim wychowankiem. Chodzi głównie o uwypuklenie zasadniczych elementów dialogu, to znaczy szacunek względem rozmówcy, nieobojętność wobec potrzeb wychowanka¹⁸. Znacząca jest więc postawa wyrozumiałości i perswazji względem młodego człowieka. Ważnym elementem wychowania zgodnie z zasadą rozumności jest racjonalny styl pracy i oferowanych propozycji od strony religijnej (spotkania modlitewne itp.). Akcent kładziony jest przede wszystkim na odpoczynek, rekreację, gry i zabawy, które pozytywnie wpływają na atmosferę panującą wśród młodzieży. W kwestii stosowania kary zasada rozumności sugeruje, aby była ona konstruktywna, dająca okazję do zastanowienia się nad popełnionym czynem i – co więcej – możliwość poprawy¹⁹. W systemie zapobiegawczym widać zasadniczą różnicę na płaszczyźnie

¹⁶ G. Gatti, *Tradycja wychowawcza księdza Bosko dzisiaj: konieczność wychowawcy*, w: *Współczesny wychowawca*, dz. cyt., s. 74.

¹⁷ L. Cian, *System zapobiegawczy św. Jana Bosko i jego charakterystyka*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001, s. 46.

¹⁸ K. Misiaszek, *Główne idee systemu prewencyjnego*, dz. cyt., s. 37-65.

¹⁹ Por. tamże, s. 49.

odbywającego się procesu wychowania. To nie tylko wychowawca jest tym, który „rozumie” i kieruje wychowankiem poprzez liczne uwagi do określonego celu, ale także wychowanek poznaje cel i sam, odkrywając jego piękno, podąża ku niemu. Rozum pozwala, by w wychowanku rozwinęło się głębokie życie wewnętrzne, by poznał on i zrozumiał bogactwo własnych zalet oraz podjął pracę nad ich rozwojem. Wychowawca natomiast jest tym, który w sposób „mądry” podsuwa mu propozycje adekwatne do jego rozwoju psychofizycznego²⁰. „Rozumność systemu zapobiegawczego opiera się na ufności w dobrą wolę chłopca”²¹. Wychowawca ma więc wyzwać zaufanie w wychowanku, by doprowadzić go do otwarcia się, a jednocześnie do uświadomienia sobie wewnętrznego bogactwa i wartości pozytywnych. Ta świadomość odkrytego w sobie dobra napełnia młodego człowieka radością i pokojem oraz pozwala na wolny wybór dobra²².

Drugim filarem systemu prewencyjnego ks. Bosko jest religia i związana z nią zasada religijności. „Jedynie religia jest zdolna doprowadzić do końca dzieło wychowania” – mawiał ks. J. Bosko²³. Miejscem, gdzie młody człowiek miał możliwość rozwoju religijnego i duchowego, było oratorium. Zasadniczym jego celem było kształtowanie osobowości wychowanka za pomocą rozwoju moralnego i religijnego. Według ks. Bosko właściwie pojęte wychowanie religijne winno być integralnie powiązane z kształtowaniem całej osobowości wychowanka, w której centrum znajduje się wolność. Dlatego też w systemie ks. Bosko nie ma mowy o zmuszaniu młodego człowieka do modlitwy czy sakramentów.

²⁰ Zob. J. Wilk, *Atmosfera rodzinna w wychowaniu*, w: *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*, red. M. Majewski, Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 1988, s. 92-93.

²¹ L. Cian, *System zapobiegawczy*, dz. cyt., s. 76.

²² Tamże, s. 84.

²³ *Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco raccolte dal sacerdote salesiano Giovanni Battista Lemoyne*, t. 3, rozdział LIII, http://www.donboscosanto.eu/memorie_biografiche/Don_Bosco-Memorie_biografiche_Vol_03.pdf (data dostępu: 22.10.2018).

Zasada religijności polegała na poszukiwaniu w sercu wychowawcy i wychowanka tego, co dobre i pozytywne. Chodziło więc o ukierunkowanie na dobro i na nadprzyrodzone środki do kształtowania osobowości wychowanka (Eucharystia, sakrament pojednania)²⁴. Zdaniem ks. Bosko religia winna się jawić jako „sposób przeżywania życia”; „nie może być czymś uciążliwym, ale ma być podstawą radości i optymizmu, ukazując młodemu człowiekowi perspektywę innego życia i pomagając odkryć wartość samego siebie”²⁵. Religia dla ks. Bosko wyraża osobową, egzystencjalną relację człowieka do osobowego, transcendentnego Boga. U podstaw tej relacji stoi miłość między następującymi podmiotami: „ja” – człowiek i „Ty” – Bóg²⁶. W religii widział ks. Bosko pewną siłę, która motywuje wychowanka do dobra, ukazuje mu sens życia. To religia sprawia, że młody człowiek nie czuje się pozbawiony opieki wychowawcy niejako pośredniczącego między rzeczywistością nadprzyrodzoną a tą konkretną rzeczywistością, w której żyje wychowanek²⁷.

Miłość jest trzecim filarem w systemie wychowawczym ks. Bosko²⁸. W naukach o wychowaniu miłość pedagogiczna stanowi

²⁴ Zob. R. Weinschenk, *Podstawy pedagogiki Świętego Jana Bosko*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1996, s. 63-74.

²⁵ A. Maryniarczyk, *Religia w postudze wychowawcy*, dz. cyt., s. 112-113.

²⁶ Salezjański system wychowania nie jest osamotniony w takim postrzeganiu relacji człowiek-Bóg. Również u podstaw pedagogii ignacjańskiej leży religia chrześcijańska, na której opierają się procesy wychowania człowieka. Zob. Z. Marek, *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Kraków 2017, s. 70-90.

²⁷ S. Chrobak, *Radość życia*, dz. cyt., s. 124.

²⁸ Włoski termin *amorevolezza* stosowany dla wyrażenia miłości wychowawczej nie posiada w języku polskim swojego odpowiednika. Nie chodzi w nim o zwykłe uczucie miłości czy dobroci, ale o postawę wychowawcy, który swoją dobrocią, zaufaniem, serdecznością uwidacznia pełne z troską w stosunku do swojego wychowanka. Na temat kreatywnego kształtu miłości wychowawczej ściśle powiązanej z rozumem i wiarą mówi M. Szymańska, *Creative shape of educative love in the light of John Bosco's preventive system*, w: *Salezjańska Ars Educandi*,

podstawowy wymiar tworzonego środowiska wychowawczego²⁹. Wyraża się ona poprzez kreowanie rodzinnej atmosfery, okazywanie wychowankom troski, zainteresowania, wspieranie młodych ludzi w chwilach trudnych, konsekwentne egzekwowanie przyjętych norm i zasad społeczno-moralnych, udział wychowawcy w aktywności podopiecznych, budowanie wychowawczego autorytetu³⁰. W literaturze przedmiotu nadmienia się następujące zjawiska jako wskaźniki miłości wychowawczej: wysoki poziom odpowiedzialności, wysoki poziom optymizmu pedagogicznego wychowawcy, troska wychowawcy o integralny rozwój wychowanka, stała obecność wychowawcy wśród wychowanków (asystencja), troska wychowawcy o budowanie rodzinnej atmosfery, ciągle nawiązywanie współpracy wychowawcy z innymi podmiotami edukacyjnymi³¹.

Dla ks. Bosko miłość wychowawcza winna mieć swoje korzenie i odniesienie do wartości transcendentnych. Nadprzyrodzonosc, bezinteresownosc i całkowita otwartosc na wychowanka dla nawiązania twórczych więzi – to główne cechy tejże koncepcji miłości wychowawczej w systemie prewencyjnym³². „Nie chodzi w niej o kierowanie się prostym uczuciem dobroci czy miłości, lecz o postawę wychowawcy charakteryzującą się pełnym miłości zatroskaniem o rozwój wychowanka, pragnieniem dla niego

red. K. Kmiecik-Jusięga, B. Stańkowski, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 51-66.

²⁹ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000, s. 228-236.

³⁰ Zob. m.in. S. Gałkowski, *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, s. 212-213; S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, dz. cyt., s. 164-166.

³¹ Zob. M. Nowak, *Podstawy pedagogiki otwartej*, Wydawnictwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 416; 418; S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, dz. cyt., s. 222-224; R. Pomianowski, *Obecność wychowawcza*, w: *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*, dz. cyt., s. 45.

³² Zob. L. Cian, *Wychowanie w duchu Księdza Bosko*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1991, s. 281-284.

zarówno dobra ludzkiego, jak i Bożego”³³. To miłość do młodych przybiera u ks. Bosko formę „intensywnego zaufania do wychowanka, szczerości, poszukiwania prawdy”³⁴. Miłość wychowawcza ma być analogiczna do miłości ojcowskiej i rodzić się ze stałej obecności wychowawczej i współpracy w wewnętrznym dojrzewaniu³⁵. L. Cian dodaje, że miłość wychowawcza nie ma nic wspólnego z czułościowością, ale jest to miłość silna, ludzka i mądra, opierająca się na szacunku i serdecznym oddaniu dla młodzieży, jest to miłość wypływająca z ducha Chrystusowej Ewangelii³⁶.

Oprócz omówionych trzech filarów wychowania (rozum, religia i miłość) można wyróżnić kilka elementów ważnych dla spójności i efektywności systemu prewencyjnego. I tak jednym z nich jest zasada radości, będąca elementarnym składnikiem wychowawczego systemu ks. Bosko³⁷. Przeświadczenie o ważnej roli radości w wychowaniu ks. Bosko wyniósł z własnego doświadczenia³⁸. W idei systemu prewencyjnego ks. Bosko radość jest fundamentalną potrzebą życia każdego młodego człowieka³⁹. Pełni ona funkcję

³³ K. Misiaszek, *Główne idee*, dz. cyt., s. 53.

³⁴ J. Wilk, *Atmosfera rodzinna*, dz. cyt., s. 95.

³⁵ J. Wilk, *Miłość wychowawcza tajemnicą skuteczności*, w: *Współczesny wychowawca*, dz. cyt., s. 128.

³⁶ Por. L. Cian, *Wychowanie w duchu Księdza Bosko*, dz. cyt., s. 196.

³⁷ Zob. J. Marszałek, *Personalistyczna koncepcja pedagogii prewencyjnej Jana Bosko*, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filozofii (praca doktorska), Kraków 2002, s. 490-498.

³⁸ Sam ks. Bosko uchodził za radosnego świętego. Zob. L. Krauth, *Radosny do końca Ksiądz Bosko*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000. Czas, w których żył ks. Bosko, były naznaczone rygoryzmem i negatywizmem pedagogicznym (XVIII i XIX w.). W tamtym okresie podkreślano przede wszystkim konieczność rezygnacji z zabawy, rozrywki i rekreacji. Wynikało to z ówczesnej antropologicznej wizji wychowanka. Sam Jan Bosko jako młody człowiek doświadczył w swoim życiu owych idei filozofii człowieka i wychowania. Zob. T. Zegzuła, *Radość – zapomniany wymiar wychowania*, w: *Współczesny wychowawca*, dz. cyt., s. 167-181.

³⁹ Zob. P. Braidó, *Il Sistema Preventivo di Don Bosco*, PAS-Verlag, Zürich 1964, s. 196-205.

skutecznego narzędzia wychowawczego oraz jest źródłem postępu moralnego. Turyński wychowawca często powtarzał, że jest pewny sukcesu swojej pracy jedynie wtedy, gdy widzi chłopców w czasie rekreacji pełnych radości i energii do zabawy⁴⁰. Dlatego też ks. Bosko tak duży nacisk kładł na udział wychowanka w rekreacji i różnego rodzaju grach i w tych czynnościach, które zapobiegały zjawisku melancholii i przygnębieniu młodych ludzi⁴¹. Pod pojęciem rekreacji oprócz zmagania sportowych ks. Bosko rozumiał udział w zabawach, przechadzkach, wycieczkach czy też różnego rodzaju kółkach zainteresowań (teatr, śpiew, muzyka, recytacja itp.). Boisko i szkoła stają się zatem środowiskiem wychowawczym, gdzie dokonuje się wychowanie w duchu systemu prewencyjnego⁴². Ksiądz Bosko podkreślał, że aktywność sportowa, gry, zabawy ruchowe są doskonałą okazją do uruchomienia przez wychowawcę osobowych relacji z wychowankiem. Tego typu interakcje sprzyjają otwieraniu się młodych ludzi na wartości takie jak dobro, uczciwość, szczerość, poszanowanie reguł. Wartości te są cenne z punktu widzenia chrześcijańskiego i z punktu widzenia psychologii rozwojowej (rozwój osobowy wychowanków)⁴³. Warto w tym momencie przypomnieć ideę ks. Bosko, który zwracał uwagę, że wychowawca winien tak kierować procesem wychowania, aby młody człowiek czuł, że jest kochany w tym, co sprawia mu przyjemność, i widział, że wychowawcy uczestniczą w „młodzieńczych upodobaniach”⁴⁴.

⁴⁰ *Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco raccolte dal sacerdote salesiano Giovanni Battista Lemoyne*, t. 7, rozdział VI, http://www.donboscosanto.eu/memorie_biografiche/Don_Bosco-Memorie_biografiche_Vol_07.pdf (data dostępu: 22.10.2018).

⁴¹ Por. P. Ricaldone, *Don Bosco educatore*, LDC, Colle Don Bosco 1951, vol. 1., s. 304.

⁴² Por. A. Caviglia, *Il "Magone Michele". Una classica esperienza educativa*. Studio, SEI, Torino 1951, s. 41.

⁴³ Zob. więcej w: M. Czerwińska-Jasiewicz, *Psychologia rozwoju młodzieży w kontekście biegu ludzkiego życia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2015.

⁴⁴ G. Bosco, *Il Giovane Provveduto*, w: *Scritti sul sistema preventivo nell'educazione della gioventù*, red. P. Braido, La Scuola, Brescia 1965, s. 318, 321-322.

W salezjańskim systemie prewencyjnym dostrzegamy przyjęcie integralnej wizji wychowania, co było konsekwencją oparcia tegoż systemu na fundamentach religii i kultury. Omawiany system w swych założeniach posiada chrześcijańską antropologię w rozumieniu J. Maritaina. W jej świetle człowiek nie jest podzielonym bytem, w którym różne jego sfery funkcjonują w sposób odseparowany, autonomiczny, ale jest bytem złożonym z duszy i ciała, jednością, uczestniczy zarówno w procesie wychowania, jak i socjalizacji. Ważną w tym względzie rolę odgrywa aktywność sportowa, zabawa⁴⁵. Jednakże, jak zauważa Z. Dziubiński, ks. Bosko nie pozostawił po sobie precyzyjnie dopracowanego systemu prewencyjnego, który byłby też systemem wychowania sportowego. W swoim systemie wyznaczył on raczej należne miejsce dla aktywności sportowej praktykowanej wśród młodych ludzi⁴⁶. Zdaniem wielu autorów, ks. Bosko postrzegał aktywność sportową w sposób szeroki, nieograniczający się jedynie do rywalizacji i współzawodnictwa, w wysiłku fizycznym widział przede wszystkim walor zabawowy, regeneracyjny, rozrywkowy i wreszcie również pedagogiczny. Na stałe do terminologii prewencji salezjańskiej wpisały się już takie pojęcia, jak pedagogia boiska, pedagogia gry, zabawy, pedagogia aktywności sportowej, pedagogia zdrowia⁴⁷.

Zasada prewencji salezjańskiej z jednej strony ma zabezpieczać wychowanka, ustrzec go przed narażeniem się na różnego rodzaju niebezpieczeństwa, z drugiej strony winna ona wyzwać w młodym człowieku energię twórczą, mobilizować do pracy, do

⁴⁵ K. Misiaszek, *Wychowawcza rola sportu w systemie prewencyjnym św. Jana Bosko*, w: *Salezjanie a sport*, red. Z. Dziubiński, SALOS RP, Warszawa 1998, s. 136.

⁴⁶ Z. Dziubiński, *Sport i turystyka w Kościele Rzymskokatolickim (na przykładzie Salezjańskiej Organizacji Sportowej RP)*, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, SALOS RP, Warszawa 2015, s. 110.

⁴⁷ J. Marszałek, *Pedagogia boiska w personalistycznym systemie wychowawczym św. Jana Bosko*, w: *Kościół a sport*, red. M. Barlak, Z. Dziubiński, SALOS RP, Warszawa 1995, s. 233-254.

doskonalenia siebie i otaczającego środowiska⁴⁸. Zaproponowana metoda wychowawcza ks. Bosko zawiera w sobie sformułowania dotyczące wychowanka i wychowawcy, promowanych wartości, klimatu relacji międzyludzkich. Neguje ona postawę wrogości, stosowania kar (szczególnie cielesnych), kładzie nacisk na relacje przepełnione miłością do wychowanków. Należy zauważyć, iż mimo zmieniających się kontekstów wychowawczych, postrzegania wartości, postawy wychowawcze zaproponowane przez turyńskiego wychowawcę są nadal aktualne⁴⁹. Dlatego zdaniem Jana Pawła II dzisiejsza młodzież wręcz potrzebuje takiego programu, w którym podstawowym stylem odniesień będzie serce⁵⁰. Takim programem jest system prewencyjny ks. Bosko, gdyż wyraża się w sposobie wykorzystania wartości tradycyjnych według własnego stylu wcielonego przez wychowawcę. Celem wychowania w systemie prewencyjnym ks. Bosko jest wychowanie chrześcijańskie nastawione na formowanie osobowości w kluczu religijno-moralnym, kształcenie umysłu, co może zagwarantować rozumne postępowanie wychowanka, oraz wychowanie do życia w społeczeństwie⁵¹.

⁴⁸ P. Chávez Villanueva, *Wzorem Księdza Bosko – wychowawcy ofiarujemy młodzieży Ewangelię radości stosując pedagogię dobroci*, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 2013, s. 5-7.

⁴⁹ Zob. B. Stańkowski, *Philosophical Foundations of the Salesian Preventive System*, „Journal of Salesian Studies”, January-June 2018, vol. 19, nr 1, s. 13-26.

⁵⁰ Zob. C. Bissoli, *Jan Paweł II o systemie wychowawczym księdza Bosko*, tłum. K. Misiaszek, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001, s. 127.

⁵¹ Aktualnie w rozważaniach salezjańskich na temat systemu prewencyjnego kładzie się nacisk, aby ów system stawał się bodźcem do działań duszpasterskich wśród młodzieży i by był również propozycją ściśle określonej duchowości dla młodzieży. Zob. Dicastero per la Pastorale Giovanile Salesiana, *La Pastorale Giovanile Salesiana*, dz. cyt., s. 82 i nast. oraz 89 i nast.

ROZDZIAŁ III

Wychowawca salezjański i jego kompetencje

Autorzy zgłębiający system prewencyjny ks. Bosko zauważają, że stan badań pedeutologicznych w instytucjach salezjańskich w Polsce nie przedstawia się zadowalająco. M. Wierzbicki stwierdza, że niewiele jest pozycji ściśle pedeutologicznych, mówiących o nauczycielu-wychowawcy w środowisku salezjańskim¹. Do najbardziej znaczących autor ten zalicza następujące lektury: *Nauczyciel w szkole salezjańskiej*², *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900–1963. Rozwój i organizacja*³, *Szkoła salezjańska w dobie rozwoju*⁴. Łatwiej zatem jest znaleźć prace ukazujące pedagogię ks. Bosko oraz prace omawiające działalność wychowawczą salezjanów i osób świeckich niż opracowania *stricte* poświęcone wychowawcy salezjańskiemu. Tym bardziej zatem uzasadnione wydaje się, aby w niniejszej publikacji wniknąć w problematykę wychowawcy w środowisku salezjańskim, kreśląc jego sylwetkę i kompetencje.

W związku z powyższym w rozdziale III autor pragnie przedstawić problemem wychowawcy w systemie prewencyjnym. Na podstawie analizy dokumentów i literatury przedmiotu chce dać odpowiedź na następujące pytanie: jak postrzegany jest wychowawca w kontekście salezjańskim i jakie zadania ma do spełnienia w pracy z młodzieżą?

¹ M. Wierzbicki, *Nauczyciel-wychowawca w instytucjach salezjańskich. O projekcie badań pedeutologicznych*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Pedagogika XXXIII/2017. Nauki Humanistyczno-Społeczne, Zeszyt 438, s. 89–90.

² M. Wierzbicki, *Nauczyciel w szkole salezjańskiej*, dz. cyt.

³ W. Żurek, *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900–1963. Rozwój i organizacja*, Poligrafia Salezjańska, Lublin–Kraków 1996.

⁴ A. Majewska, *Szkoła salezjańska w dobie rozwoju. Na przykładzie Inspektorii św. Wojciecha w Pile*, Piła 2004.

1. Zarys ogólny obrazu wychowawcy w źródłach salezjańskich⁵

Tytułem wprowadzenia do zagadnienia wychowawcy, jakie wyłania się z pism ks. Bosko, warto przywołać tutaj traktat zatytułowany: *Il sistema preventivo nella educazione della gioventù o Trattatello di don Bosco*⁶ (tłum. z wł. *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży lub inaczej Traktacik księdza Bosko*), w którym sam założyciel salezjanów określa wychowawcę jako osobę poświęcającą się dla dobra swoich wychowanków. Z tego też względu musi on być gotowy, aby wyjść naprzeciw wszelkim niedogodnościom, umieć przezwycięzać trud po to, by osiągnąć swój cel, jakim jest wychowanie oparte na zdobyczach nauki, wychowanie obywatelskie i moralne młodzieży. Warto zwrócić tutaj uwagę na czasownik „consacrato” – „poświęcony”. Ksiądz Bosko nie używa w tym kontekście prostego terminu – „dedicarsi” – „poświęcać się”, na przykład poświęcać czas dla kogoś, ale przywołuje tutaj pojęcie, które jest właściwe dla terminologii religijnej – „consacrazione” – „konsekracja”. W przypadku ks. Bosko możemy zatem domniemywać, że postrzegał on wychowawcę jako tego, który oddaje się na wyłączną służbę młodzieży w duchu chrześcijańskim, tak jak salezjanin oddaje się na wyłączną służbę Bogu w Kościele⁷.

Niniejsze spostrzeżenia zostały wyartykułowane w odniesieniu do źródeł salezjańskich (pism i świadectw autorstwa ks. Bosko). W rozważaniach przytoczonych poniżej nie chodzi o przybliżenie w najmniejszych detalach wymogów, jakie stawiał ks. Bosko przed

⁵ Z uwagi na fakt, iż istnieje tłumaczenie na język polski dzieła: Istituto Storico Salesiano, *Fonti salesiane. 1. Don Bosco e la sua Opera. Raccolta antologica*, LAS, Roma 2014, przypisy i tytuły w tej części pracy będą sporządzone z uwzględnieniem wydania polskiego tegoż dzieła: Salezjański Instytut Historyczny, *Źródła salezjańskie 1. Ksiądz Bosko i jego dzieło. Antologia*, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

⁶ P. Braidó, *Don Bosco educatore scritti e testimonianze*, dz. cyt., s. 363–371.

⁷ Zob. *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, dz. cyt., art. 6.

nauczycielem-wychowawcą, autorowi zależało bardziej na tym, aby nakreślić ogólną wizję, główne cechy charakterystyczne, jakimi zdaniem ks. Bosko winien się odznaczać wychowawca⁸.

Przede wszystkim ks. Bosko wyczula wychowawców na to, iż jego system wychowawczy opiera się całkowicie na słowach św. Pawła: „Miłość jest łaskawa i cierpliwa; wszystko znosi, we wszystkim pokłada nadzieję i wszystko przetrzyma”⁹. Tym samym wymaga od nauczycieli, aby miłość wychowawcza stała się myślą przewodnią całego systemu prewencyjnego. Zdaniem ks. Bosko wychowawca musi mieć niezwykłą zdolność przenikania młodego człowieka i wiary w jego możliwości poznawcze, w jego skłonność do poznania dobra¹⁰. Wymaga się od wychowawcy, by ten przemawiał do chłopców „głosem serca”¹¹, pozyskując młodzież życzliwością.

Wychowawca jest pojmowany jako osoba całkowicie poświęcona dla dobra wychowanków, dlatego winna przezwyciężać wszelkie trudy i wytrwale dążyć do osiągnięcia celu¹². Niejednokrotnie ks. Bosko powtarzał, że chce być dla młodzieży ojcem, przyjacielem i bratem. Tego samego wymagał on w stosunku do wychowawców. Przyświecała temu idea, że w ten sposób młodzi ludzie zostaną

⁸ W *Źródłach salezjańskich* odnotowujemy rozróżnienie pomiędzy katechetą a nauczycielem. Na temat katechety ks. Bosko wypowiada się bardzo często i stara się tym samym regulować w najmniejszych szczegółach jego zachowanie, stosunek do wychowanków etc. Natomiast uwag dotyczących nauczyciela-wychowawcy jest w tej publikacji o wiele mniej i nie zawiera ona szczegółowych wykazów jego postępowania. Zob. J. Bosko, *Wskazania dla dyrektorów domów salezjańskich (1863-1887)*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016, s. 533-534; *Regulamin Oratorium św. Franciszka Salezego dla eksternistów*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1, dz. cyt., s. 645-646; 649-651.

⁹ J. Bosko, *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1, dz. cyt., s. 545.

¹⁰ J. Bosko, *Dialog między księdzem Bosko a nauczycielem Francesco Bodrato*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1, dz. cyt., s. 528.

¹¹ J. Bosko, *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży*, dz. cyt., s. 544-545.

¹² Tamże, s. 547.

ubogaceni pokojem wewnętrznym i łaską Pana, a on sam i wychowawcy satysfakcją oglądania młodych ludzi będących w przyjaźni z Bogiem¹³.

Wychowawca w ujęciu ks. Bosko jest przede wszystkim wychowawcą chrześcijańskim, osobą, która podmiotowo patrzy na wychowanka. Nie dopuszcza się zatem sytuacji, w których wychowawca używałby siły, przemocy fizycznej wobec ucznia, nawet w przypadku poważnego niedbalstwa wychowanków lub wykroczenia¹⁴. Ksiądz Bosko podkreśla, że system prewencyjny całkowicie oparty jest na rozumie, religii i dobroci, dlatego wyklucza się kary surowe i zachęca wychowawców do unikania ich. Wychowawca nigdy nie powinien poniżać ani lekceważyć wychowanka, ale częściej chwalić go, jeśli tylko jest ku temu sposobność¹⁵. W sposób klarowny ks. Bosko zabraniał wychowawcom policzkowania wychowanków, bicia czy jakiegokolwiek uderzania uczniów. W sytuacji ważniejszych wykroczeń radził rozmowę lub interwencję dyrektora¹⁶.

Ważną cechą wychowawcy jest zaufanie, jakie winien posiadać względem wychowanka. To pozwoli mu wywierać większy wpływ na młodego człowieka, doradzać mu, upominać go czy nawet strofować, gdy zajdzie taka potrzeba. Zaufaniu, zdaniem ks. Bosko, winno towarzyszyć pozostawianie wychowankowi swobody w wyrażaniu swej osobowości (gry, zabawy, kółka zainteresowań, teatr itp.). Tego typu działania są najskuteczniejszym środkiem do osiągnięcia karności, zachowania moralności i zdrowia¹⁷. Takie

¹³ J. Bosko, *Do chłopców z niższego seminarium w Mirabello*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 3: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016, s. 822.

¹⁴ J. Bosko, *Wskazania dla dyrektorów Domów salezjańskich (1863-1887)*, dz. cyt., 534.

¹⁵ J. Bosko, *List do ks. Giuseppe Bertella*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1, dz. cyt., s. 583.

¹⁶ J. Bosko, *Regulamin Oratorium św. Franciszka Salezego dla eksternistów*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1, dz. cyt., s. 668.

¹⁷ J. Bosko, *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1, dz. cyt., s. 545.

zrzeszanie się młodzieży w ujęciu turyńskiego wychowawcy winno następować w sposób niewymuszony i poprzez racjonalne zachęty wychowawcy¹⁸.

Ksiądz Bosko wyczulał swoich wychowawców, aby powstrzymywali się od surowych kar i grózb, gdyż prowadzą one tylko do „zewnętrznych zachowań, a nie dotkną najbardziej skrytych i sekretnych myśli¹⁹”. Kara – zdaniem założyciela salezjanów – winna być postrzegana w perspektywie wymagań stawianych przez religię. Sama religia już w pewien sposób „upomina”, „ostrzega” tych, którzy nie przestrzegają przykazań Bożych²⁰. Wychowawca nie powinien zatem postępować surowo z wychowankiem, „poza przypadkiem, gdyby ktoś wyrządził szkodę innym”²¹. Wychowawca w systemie prewencyjnym to ten, który okazuje szczególną wyrozumiałość uczniom najslabszym, poświęcając im więcej czasu, rozmawiając i pomagając w nauce²². Wymagania względem wychowanków muszą uwzględniać ich obecny stan wiedzy²³.

Ostatnią ważną kwestią, którą warto wyeksponować, mówiąc o wychowawcy, jest jego moralne postępowanie. Zrozumiałe w tym kontekście stają się zatem wskazania ks. Bosko, aby nauczyciele-wychowawcy unikali wszelkich przyjaźni partykularnych z wychowankami, wszelkich czułości, które mogłyby postawić w negatywnym świetle całą placówkę wychowawczą²⁴.

¹⁸ J. Bosko, *List okólny do salezjanów o rozpowszechnianiu dobrych książek*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1, dz. cyt., s. 600.

¹⁹ J. Bosko, *Dialog między księdzem Bosko a nauczycielem Francescem Bodrato*, dz. cyt., s. 529.

²⁰ Tamże.

²¹ J. Bosko, *List okólny: Lektury*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1, dz. cyt., s. 594.

²² J. Bosko, *List okólny do salezjanów o dyscyplinie*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1, dz. cyt., s. 580.

²³ J. Bosko, *List do ks. Giuseppe Bertella*, dz. cyt., s. 583.

²⁴ J. Bosko, *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży*, dz. cyt., s. 545.

2. Salezjanin-wychowawca w *Dokumentach Rady Generalnej*

„Atti del Consiglio Generale” jest pismem, w którym publikowane są *Dokumenty Rady Generalnej Towarzystwa Salezjańskiego Świętego Jana Bosko*²⁵. Analizie jakościowej poddano roczniki pisma wydane w latach 1996–2016. Rok 1996 nie jest datą przypadkową, bowiem w tym czasie rozpoczęła się Kapituła Generalna 24. Badacz zdecydował się zatem, by od tego okresu przeprowadzić analizę artykułów, dokumentów, które przybliżają postać wychowawcy salezjańskiego. Analizie poddano 65 numerów wspomnianych *Dokumentów*. Do dalszej analizy tekstu zakwalifikowano 21 dokumentów i publikacji, które w sposób bezpośredni dotyczyły wizerunku salezjanina-wychowawcy pracującego w kontekście salezjańskim.

2.1. Nowy kontekst kulturowy kreślony przez *Dokumenty Rady Generalnej*

Lektura dokumentów podkreśla niesłyszany dynamizm zmian kulturowych, które wynikają przede wszystkim z przyspieszonego rozwoju technologii oraz wpływu mediów na społeczeństwo. W społeczeństwie konsumpcjonistycznym osoba, szczególnie młoda, stoi przed ogromną trudnością dokonania wyboru. Dostępuje się, iż życie w mentalności „jednorazowego użytku” nie sprzyja otwieraniu się na wartości wyższe i na długotrwałe relacje²⁶. Mentalność nihilistyczna i życie w społeczeństwie „płynnym” nie pomaga w szerszym patrzeniu w przyszłość i podejmowaniu zobowiązujących decyzji (preferowane jest życie „na czas”). Jak zauważa dalej F. Cereda (wikariusz księdza generała), życie w takim klimacie nie skłania do wyrzeczeń i poświęcenia się wśród

²⁵ *Dokumenty Rady Generalnej Towarzystwa Salezjańskiego* są wydawane przez Direzione Generale Opere Don Bosco w Rzymie.

²⁶ Zob. F. Cereda, *Fedeltà vocazionale*, „Atti del Consiglio Generale” 2011, nr 410, s. 33–34.

młodych ludzi. Trudne również staje się przyjęcie krzyża życia codziennego, ascezy, samokontroli²⁷.

Analizowane *Dokumenty Rady Generalnej* wskazują na niektóre tendencje charakteryzujące swego rodzaju zmianę epokową, której obecnie jesteśmy świadkami. Z jednej strony występuje jednorodność kulturowa, próbująca narzucić innym ludom i kulturom zachodni model, eliminując różnice międzykulturowe, z drugiej strony zaznacza się istnienie silnych konfliktów o podłożu kulturowym, religijnym, które prowadzą do jeszcze większych kontrastów, na przykład między islamem a Zachodem, między świeckim społeczeństwem a społeczeństwem o korzeniach chrześcijańskich. Kreśląc współczesny kontekst kulturowy, niektórzy autorzy wskazują również na zjawisko globalizacji alimentowane przez neoliberalny model gospodarczy wielu państw, który ma tendencję do wypierania innych ważnych wartości z przestrzeni społecznej (podmiotowość osoby, prawa człowieka)²⁸.

W dokumentach mocno wybrzmiewa zjawisko konsolidacji kultury indywidualizmu, który generuje relatywistyczną wizję rzeczywistości i człowieka. Dostrzega się pewne zmiany na płaszczyźnie wizji antropologicznej – człowiek uwikłany w relatywizm etyczny (papież Benedykt XVI nazywa to dyktaturą relatywizmu). Wspomniane zmiany mają swoje reperkusje w wymiarze edukacyjnym i psychologicznym. P. Chávez Villanueva wspomina też o zjawisku sekularyzacji, która promuje różne formy humanizmu bez Boga. Autor przestrzega przed nowymi ruchami na tle religijnym (sekty, tzw. ruch New Age)²⁹. W wielu kontekstach zdecydowanie zeświecczonych rodzi się problem troski pasterskiej o młodzież, problem inkulturacji charyzmatu salezjańskiego do miejsc objętych religijnie.

²⁷ Tamże, s. 34.

²⁸ P. Chávez Villanueva, „*Da mihi animas, cetera tolle*”. *Identità carismatica e passione apostolica. Ripartire da Don Bosco per risvegliare il cuore di ogni salesiano*, „Atti del Consiglio Generale” 2006, nr 394, s. 17-20.

²⁹ Tamże, s. 19.

W obliczu tak nakreślonych trudności, występujących szczególnie we współczesnej kulturze zachodniej, P. Chávez Villanueva wskazuje na kilka wyzwań stojących przed Towarzystwem Salezjańskim. Bez wchodzenia w szczegółową analizę tychże wyzwań, pragnę przytoczyć w tym miejscu tylko kilka najważniejszych: a) wyzwania na płaszczyźnie kulturowej; b) wyzwania na płaszczyźnie ekklezjalnej; c) wyzwania w wymiarze instytucjonalnym; d) wyzwania do zrealizowania w wymiarze osobistym³⁰. Według P. Cháveza Villanueva nie ulega jednak wątpliwości, że musi nastąpić zmiana paradygmatów kulturowych. Charyzmat salezjański jest jeden, aktualny dla każdego, kto chce pracować w duchu rodziny salezjańskiej. Nie należy jednak dążyć do swego rodzaju jego uniformizacji, ale zwracać uwagę na to, aby ów charyzmat był zakorzeniony w kulturze, na której terenie wspólnota salezjańska działa³¹.

2.2. Tożsamość salezjanina-wychowawcy

Dokumenty Rady Generalnej w wielu miejscach przywołują programową zasadę ks. Bosko: „Da mihi animas, caetera tolle” („Daj mi duszę, resztę zabierz”), aby coraz wyraźniej uzmysłowić salezjanom konieczność interpretacji tego motta w nowych warunkach kulturowych, w jakich przychodzi pracować kolejnym pokoleniom³². Ksiądz generał w sposób dobitny przypomina, że to motto jest aktualne dla każdego salezjanina, bez względu na wiek. Zachęca też, aby wychowawca salezjański zdystansował się od wszechobecnego liberalnego modelu życia i wychowania, przeciwstawiając się takim czynnikom jak sekularyzm, konsumizm i hedonizm³³.

³⁰ P. Chávez Villanueva, „*Testimoni della radicalità evangelica*”. *Chiamati a vivere in fedeltà il progetto apostolico di Don Bosco. «Lavoro e temperanza»*, „Atti del Consiglio Generale” 2012, nr 413, s. 13-19.

³¹ P. Chávez Villanueva, *L'inculturazione del carisma salesiano*, „Atti del Consiglio Generale” 2011, nr 411, s. 7-20.

³² P. Chávez Villanueva, „*Da mihi animas, cetera tolle*”, dz. cyt., s. 34.

³³ Tamże, s. 35.

Analiza dokumentów uświadamia nam, że na pierwszym miejscu stawiane jest życie duchowe i poszukiwanie Boga w codziennym życiu. Elementem fundamentalnym jest osoba Jezusa Chrystusa, który ma znajdować się w centrum życia każdego salezjanina³⁴. To zjednoczenie z Chrystusem winno implikować przede wszystkim zbliżanie się zarówno do współbraci, jak też i do ludzi młodych, których salezjanie winni mieć w sercu, w ich „DNA”. Tożsamość salezjanina rozpatrywana jest w pełnej łączności z osobą ks. Bosko (wychowywać z sercem ks. Bosko), ale też z uwagi na nowy kontekst kulturowy, musi ona być analizowana w odniesieniu do nowych wyzwań i konieczności wprowadzania nowych form działań³⁵. Salezjanin postrzegany jest także jako osoba pracowita, umiarkowana, skromna, a nade wszystko otwarta na młodzież, szczególnie tę ubogą³⁶. Na kartach wielu dokumentów wybrzmiewa w sposób klarowny, iż salezjanin-wychowawca to przede wszystkim osoba, która zna ks. Bosko i dokłada wszelkich starań, aby pracować dla młodzieży na wzór tego świętego wychowawcy³⁷. Znajomość

³⁴ Á.F. Artime, *Appartenere di più a Dio, di più ai confratelli, di più ai giovani*, „Atti del Consiglio Generale” 2014, nr 419, s. 14-15.

³⁵ Ciekawa wydaje się refleksja na temat ks. Bosko przeprowadzona przez P. Chávez Villanueva na podstawie obrazu namalowanego przez Siegera Köedera. Autor refleksji ukazuje ks. Bosko jako: a) entuzjastę zabawy i radości dostarczanej młodzieży przez teatr, przedstawienia; b) wychowawcę bogatego w idee; c) katechetę z pasją; d) ojca miłosiernego; e) wychowawcę ciągle obecnego wśród młodzieży; f) wychowawcę przepowiadającego światu; g) świadka, który zaprasza. Zob. P. Chávez Villanueva, *Portare il Vangelo ai giovani. Strenna 2010*, „Atti del Consiglio Generale” 2010, nr 406, s. 39-42.

³⁶ Tak właśnie postrzegany jest ks. Bosko – jako osoba kochająca młodzież i promotor życia na rzecz młodzieży, szczególnie tej ubogiej. Zob. P. Chávez Villanueva, *Ami tutte le cose e niente detesti di ciò che hai fatto ... Signore amante della vita* (Sap 11, 24. 12, 1), „Atti del Consiglio Generale” 2007, nr 396, s. 26-30.

³⁷ P. Chávez Villanueva, *Conoscendo e imitando Don Bosco, facciamo dei giovani la missione della nostra vita. Primo anno di preparazione al Bicentenario della sua nascita*, „Atti del Consiglio Generale” 2012, nr 412, s. 11.

ks. Bosko jest tutaj rozumiana jako poznanie tej postaci w aspekcie historycznym (jego życie i działalność w Piemontcie w XIX w.), przyswajanie sobie tego wszystkiego, czym żył, czym się inspirował, jakich wyborów dokonywał i jakimi motywacjami kierował się w swoim życiu. Służba na rzecz młodzieży natomiast musi bazować na miłości pedagogicznej względem wychowanków, co winno się również przekładać na adekwatne działania mające na celu zaspokojenie tych najbardziej pilnych i głębokich potrzeb młodzieży³⁸. Ciekawe wydaje się nawiązanie do idei ks. Bosko, iż to właśnie ludzie młodzi winni być dla salezjanów głównymi osobami w ich życiu³⁹.

2.3. Zadania salezjanina-wychowawcy

„Cari Salesiani siate santi!” („Drodzy salezjanie, bądźcie świętymi”). To słowa skierowane do salezjanów przez papieża Jana Pawła II w czasie Kapituły Generalnej 25⁴⁰. Nie dziwi zatem fakt, że słowa te zostały przywołane przez ojców kapitulnych w końcowym dokumencie kapituły i zadanie zostało uznane za ważny cel w życiu salezjanina⁴¹. Elementem esencjalnym, który wchodzi w skład duchowości salezjańskiej, jest praca rozumiana jako wysiłek poczyniony na chwałę Bożą i kontynuowany ze względu na zbawienie dusz młodych ludzi. Jak podkreśla P. Chávez Villanueva, była to praktyka, która stawiała się pasją w życiu ks. Bosko.

³⁸ Tamże, s. 12.

³⁹ Wyrażenie ks. Bosko: „I giovani sono i nostri padroni” wydaje się trudne do przetłumaczenia. W tym kontekście termin „padrone” można tłumaczyć jako: szef, kapitan, główna osoba. Zob. Á.F. Arttime, *Appartenere di più a Dio*, dz. cyt., s. 20.

⁴⁰ Giovanni Paolo II, *Discorso ai partecipanti al Capitolo Generale*, „L'Osservatore Romano” 2002, 13 kwietnia, s. 5.

⁴¹ Capitolo Generale 25, nr 170 i 196, [http://www.sdb.org/pl/salesiani-di-don-bosco/capitoli-general/415-capitoli-general-1877-2014/757-capitoli-general-dei-salesiani-di-don-bosco-it](http://www.sdb.org/pl/salesiani-di-don-bosco/capitoli-generali/415-capitoli-general-1877-2014/757-capitoli-general-dei-salesiani-di-don-bosco-it) (data dostępu: 24.10.2018).

Wpływała ona ze ścisłej więzi z Bogiem i miała za swój cel osiągnięcie świętości⁴².

Klarowną wizję salezjanina-wychowawcy dostrzegamy w dokumentach Kapituły Generalnej 27. Jego wizerunek jest rozpatrywany na płaszczyźnie ścisłej relacji z ks. Bosko i dialogu z Chrystusem. U podstaw zaangażowania salezjanina-wychowawcy leży jego otwartość i zdanie się na działanie Ducha Św., przy pełnym udziale w życiu braterskim na wzór tego zainicjowanego na Valdocco. W dokumencie podkreśla się również dyspozycyjność salezjanina-wychowawcy w zakresie projektowania działania i szeroko rozumianej współpracy, aby odważniej wychodzić na peryferie życia młodzieży, stając się w ten sposób profetycznymi znakami służby młodzieży⁴³. W praktyce w celu realizowania tych procesów należałoby dołożyć starań, aby angażować się w następujących kierunkach: a) rozwijać kulturę powołaniową i opiekę nad powołaniami; b) żyć w perspektywie „praca i umiarkowanie”, zwracając uwagę na ubogi styl życia; c) solidaryzować się z potrzebującymi; d) wchodzić w świat wirtualny, czyli tam, gdzie przebywa młodzież, zabezpieczając jednocześnie adekwatną formację etyczną i zawodową tym współbraciom, którzy angażują się w lansowanie systemu prewencyjnego komunikacji społecznej⁴⁴.

Dalsza analiza aktów Kapituły Generalnej kreśli salezjanina jako tego, który jest zobowiązany tak jak ks. Rua nieść Ewangelię do młodzieży⁴⁵. Kapituła Generalna 26 określa to zadanie stojące

⁴² P. Chávez Villanueva, *Attingiamo all'esperienza spirituale di Don Bosco, per camminare nella santità secondo la nostra specifica vocazione. „La gloria di Dio e la salvezza delle anime”*, „Atti del Consiglio Generale” 2014, nr 417, s. 11-22.

⁴³ Documenti del CG XXVII, *Testimoni della radicalità evangelica. Lavoro e temperanza. Documenti del Capitolo Generale XXVII della Società di San Francesco di Sales*, „Atti del Consiglio Generale” 2014, nr 418, s. 43-49.

⁴⁴ Tamże, s. 49.

⁴⁵ Idea ta zostaje powtórzona przez przełożonego generalnego salezjanów w przesłaniu na rok 2010. Zob. P. Chávez Villanueva, *Portare il Vangelo ai giovani*, dz. cyt., s. 11 i nast.

przed salezjaninem jako główne i niecierpiące zwłoki, z uwagi na fakt, że młodzi mają pełne prawo do tego, aby usłyszeć Chrystusowe przesłanie⁴⁶. Spotkanie młodego człowieka z Jezusem może zaowocować lepszym zrozumieniem swojego sensu życia i chęcią poszukiwania prawdy. To, co musi zaistnieć, to sam fakt nie tylko pewnego podziwu dla osoby Chrystusa, ale przede wszystkim chęć Jego głębszego poznawania aż do wejścia w większą zażyłość z Nim, zakochania się i pragnienia naśladowania Go⁴⁷.

Salezjanin-wychowawca to osoba, która odznacza się obecnością animującą wśród młodzieży. Taka obecność implikuje działania, które mają na celu rozbudzenie w młodych ludziach poszukiwania sensu życia, wzbudzenie pytań i wątpliwości oraz ukazanie racji, dla których żyć i trwać w Chrystusie⁴⁸. Nade wszystko zadaniem, które winno wyróżniać salezjanina-wychowawcę, jest komunikowanie doświadczenia swojej wiary młodym ludziom, staranie się o ich wzrost ludzki i chrześcijański na bazie inspiracji czerpanych z Ewangelii⁴⁹. Dokumenty kładą również nacisk na to, aby salezjanie i wychowawcy nie odstępowali od idei wychowania integralnego młodzieży⁵⁰. W tym kontekście przywołuje się dobro, jakie płynie z zastosowania systemu prewencyjnego ks. Bosko w wychodzeniu naprzeciw wyzwaniom stojącym przed młodzieżą i ich rodzinami.

⁴⁶ Kapituła Generalna 26, nr 24, <http://www.sdb.org/it/salesiani-di-don-bosco/192-capitoli-general/753-capitolo-generale-cg26> (data dostępu: 24.10.2018).

⁴⁷ P. Chávez Villanueva, *Portare il Vangelo ai giovani*, dz. cyt., s. 21.

⁴⁸ Dokumenty Kapituły Generalnej 25, *La Comunità Salesiana oggi*, „Atti del Consiglio Generale” 2002, nr 378, s. 44.

⁴⁹ Tamże, s. 44.

⁵⁰ P. Chávez Villanueva, *Educhiamo con il cuore di don Bosco*, „Atti del Consiglio Generale” 2008, nr 400, s. 6 i nast.

3. Wychowawca salezjański w świetle literatury przedmiotu

3.1. Salezjanin-wychowawca jako asystent, brat, przyjaciel, ojciec i pasterz

Jedną z najważniejszych zasad systemu prewencyjnego jest asystencja, która bezpośrednio łączy się z zasadą rozumności i miłości. Zasada ta została szeroko opisana jeszcze w latach 70. ubiegłego wieku szczególnie na gruncie włoskim⁵¹. Asystencja jest obecnością przy wychowanku na jego drodze do wzrastania w atmosferze protagonizmu, odkrywania dobra, piękna i prawdy, oraz na jego drodze ku samowychowaniu. Asystencja jest przede wszystkim obecnością fizyczną, czujną, czuwającą⁵². Jest to także obecność materialna, realna, psychiczna i emocjonalna wychowawcy w systemie przestrzenno-czasowym⁵³. Ma ona charakter wybitnie pedagogiczny⁵⁴. Rolą wychowawcy byłoby zatem przebywanie z wychowankiem, wpływanie na niego swoją delikatną obecnością bez mnożenia nakazów i zakazów, wspieranie go i chronienie przed złem. W ostatnich latach szczególnie w kontekście włoskim mówi się coraz częściej o konieczności bycia z młodzieżą, prowadzenia asystencji w przestrzeni wirtualnej (wł. „essere con i giovani nel cortile digitale”). Zadaniem wychowawcy salezjańskiego byłoby zatem poszukiwanie młodych i asystencja tam, gdzie spędzają oni większą

⁵¹ Zob. m.in.: S. Gallo, *L'assistenza educativa nel pensiero pedagogico di Don Bosco*, „Rivista di Pedagogia e Scienze Religiose” 1972, nr 10, s. 193-212; E. Scotti, *Attualità educativa dell'assistenza*, „Note di Pastorale Giovanile” 12 (1978) 5, s. 2-5; M.G. Caputo, *L'assistenza come "presenza d'amore"*, „Da mihi animas” 26 (1979) 15, s. 459-462.

⁵² S. Chrobak wręcz mówi o konieczności obecności wychowawcy wśród młodzieży, co staje się w jej życiu integralną częścią procesu wychowania. Zob. S. Chrobak, *Radość życia*, dz. cyt., s. 127.

⁵³ Por. M. Szpringer, *System prewencyjny księdza Jana Bosko we współczesnej profilaktyce*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2006, s. 33.

⁵⁴ P. Braidò, *Il Sistema preventivo di don Bosco*, PAS, Zürich 1964, s. 208.

część swojego czasu⁵⁵. Asystować to znaczy pracować z młodzieżą, przebywać z nią i żyć jej problemami na wzór ks. Bosko⁵⁶. W różnych kontekstach asystencja wśród młodzieży może przybierać odmienne postaci: represyjną, dyscyplinarną i zapobiegawczo-promocyjną⁵⁷. Ksiądz Bosko kategorycznie odcina się jednak od asystencji kojarzonej ze stróżowaniem, systemem policyjnym, szpiegowaniem czy tresowaniem⁵⁸. S. Kulpaczyński, mówiąc o asystencji, określa cel tej zasady: „umożliwienie czynienia dobra, przy jednoczesnym uniemożliwianiu czynienia zła”⁵⁹. Znakiem prawdziwej asystencji jest rodzinny styl relacji wychowawczych. Oznacza to, że wychowawcy salezjańscy przestają być jedynie przełożonymi młodzieży, a stają się ich asystentami, przyjaciółmi, braćmi, a nawet ojcami. Obdarzają wychowanków miłością na wzór tej panującej w rodzinie. A. Paszek stwierdza, że „to właśnie przede wszystkim dzięki doświadczeniu miłości w rodzinie, dzieło wychowania nie sprowadza się jedynie do poprawnych kontaktów i dobrej organizacji życia, ale pozwala wszystkim członkom rodziny na ciągłe kształtowanie i pogłębianie wzajemnej troski o siebie,

⁵⁵ Zob. A. Carriero, *Con i giovani nel cortile digitale*, <http://www.lastampa.it/2013/05/15/esteri/vatican-insider/it/con-i-giovani-nel-cortile-digitale-2LnZLgZg0u0uCeNZUmFH7L/pagina.html> (data dostępu: 20.10.2018); Zob. także Ch. Giaccardi, *Giovani: uso e appropriazione delle pratiche sociali nella rete*, „Rivista di Scienze dell'Educazione” 2013, nr 2, s. 186.

⁵⁶ J. Niewęglowski, *Charakterystyczne cechy wychowawcy w stylu ks. Bosko*, w: *Ks. Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000, s. 179.

⁵⁷ Zob. Minimus, *Metodo della vigilanza*, „Salesianum” 1947, nr 1, s. 126.

⁵⁸ Por. G. Bosco, *Il Sistema preventivo nella educazione della gioventù*, w: *Scritti sul Sistema Preventivo nell'educazione della gioventù*, red. G. Bosco (introduzione presentazione e indici a cura di P. Braidò), Editrice La Scuola, Brescia 1965, s. 291-292.

⁵⁹ S. Kulpaczyński, *Asystencja jako istotny element systemu wychowawczego św. Jana Bosko*, <http://docplayer.pl/25606485-Asystencja-jako-istotny-element-systemu-wychowawczego-sw-jana-bosko.html> (data dostępu: 10.03.2017).

solidarność, życzliwość, poświęcenie i życie w odpowiedzialnej wolności”⁶⁰. W tym kluczu postrzega się również wychowawcę salezjańskiego, który winien budować klimat rodzinny, dawać poczucie bezpieczeństwa i akceptacji. Ksiądz Bosko wiedział, że środowisko rodzinne stanowi odpowiednią płaszczyznę wychowania zgodnego z naturalnym procesem rozwoju i dojrzewania młodego człowieka. Przed wychowawcami pracującymi w duchu systemu prewencyjnego stoi zatem trudne zadanie, aby stawać się dla swoich podopiecznych bratem, ojcem, przyjacielem⁶¹. Bycie dla wychowanka przyjacielem czy ojcem nie oznacza możliwości decydowania za niego, rozwiązywania jego problemów czy zastępowania w obowiązkach. Nie chodzi o niezdrową zależność wychowanka od opiekuna⁶². Nie chodzi też o nadopiekuńczą miłość, która odznacza się poczuciem wyższości względem wychowanka, ale bardziej o dążenie, aby młody człowiek miał możliwość usamodzielniania się, wykazania się poprzez uruchomienie w jego wnętrzu mechanizmów promujących postawę protagonisty. Postawa wychowawcy jako przyjaciela i ojca przejawia się w całkowitym oddaniu młodym ludziom swoich umiejętności, talentów i sił. Sam ks. Bosko mawiał do chłopców z oratorium: „Nie mam innego celu na względzie, jak troskę o waszą korzyść moralną, intelektualną i fizyczną. Ja dla was studiuje, dla was pracuję, dla was żyję i dla was jestem w stanie również oddać swoje życie”⁶³. Rodzinny styl relacji międzyosobowych implikuje też swoisty rodzaj traktowania wychowanka w sytuacji konfliktów i kar. Ksiądz Bosko mówił, że

⁶⁰ A. Paszek, *Źródła ducha rodzinnego w systemie prewencyjnym św. Jana Bosko*, „Seminare” 2004, t. 20, s. 387.

⁶¹ Zob. R. Lanfranchi, *Da orfano di padre a “Padre di molte genti”: la paternità di Don Bosco*, w: *Ricerca pedagogica ed educazione familiare. Studi in onore di Norberto Galli*, red. L. Pati, Vita e Pensiero, Milano 2003, s. 77-105.

⁶² Zob. B. Stańkowski, *Salvezjański system wychowania młodzieży – możliwe wypaczenia*, „Seminare” 2011, t. 30, s. 190.

⁶³ *Mysli ks. Bosko*, <http://pl.donbosco-torino.org/swiety-jan-bosko/mysli-ks-bosko/> (data dostępu: 10.03.2017).

w systemie prewencyjnym upomina się wychowanka w taki sposób, by można było przemówić do niego głosem serca⁶⁴. Ten głos serca to nic innego jak miłość uzewnętrzniająca się w kontakcie z młodym człowiekiem, która jest dowodem ojcowskiej, przyjacielskiej postawy względem wychowanka. Wyjście do młodzieży było dla ks. Bosko wewnętrznym imperatywem i najważniejszą potrzebą wychowawczą⁶⁵. Dla tego wychowawcy, nazywanego „artystą” w sztuce wychowania, bazą pozostawała „miłość wychowawcza” (wł. *amorevolezza*) przeżywana w atmosferze rodzinnej⁶⁶. Ta miłość wychowawcza wypływająca z rozumu i wiary jest, zdaniem byłego przełożonego generalnego salezjanów J. Vecchiego, precyzyjniejszym określeniem dokładniej definiującym miłość duszpasterską⁶⁷. Miłość duszpasterska znajduje się w centrum systemu prewencyjnego i jest okazją do spotkania z młodym człowiekiem, do tworzenia personalnych relacji wychowawczych oraz rodzinnego środowiska bogatego w wartości ludzkie⁶⁸. Ma ona swój fundament w sercu

⁶⁴ J. Bosko, *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży. Regulamin dla domów Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Drukarnia Salezjańska, Turyn 1877, s. 4.

⁶⁵ Relację ks. Bosko z wychowankiem można ujmować również w kategoriach mistrz-uczeń. Patrz B. Stańkowski, *Dialogiczna relacja wychowawcza mistrz – uczeń w systemie prewencyjnym Jana Bosko*, w: *Wyzwania szkolnej codzienności*, red. J.M. Łukasik, B. Stańkowski, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015, s. 119-135.

⁶⁶ F. Casella, *Cechy wychowawcy salezjańskiego*, <http://salezjanie.pl/czytelnia/2006/08/01/cechy-wychowawcy-salezjanskiego> (data dostępu: 10.03.2017).

⁶⁷ J.E. Vecchi, *Spiritualità salesiana. Temi fondamentali*, LDC, Leumann (TO) 2001, s. 107-108. „Praktyka tego systemu opiera się całkowicie na słowach św. Pawła, który mówi: *Charitas benigna est, patiens est; omnia suffert, omnia sperat, omnia sustinet. Miłość jest łaskawa i cierpliwa; wszystko znosi, we wszystkim pokłada nadzieję, wszystko przetrzyma*” – G. Bosco, *Il Sistema Preventivo*, w: *Don Bosco educatore. Scritti e testimonianze*, red. P. Braido, LAS, Roma 1997, s. 250.

⁶⁸ J.E. Vecchi, *Spiritualità salesiana*, dz. cyt., s. 109-124.

ks. Bosko, który buduje relację do młodzieży na wzór Dobrego Pasterza zatroskanego o swoje zagubione owce⁶⁹.

3.2. Wychowawca salezjański jako świadek rozumu i religii

J. Homplewicz twierdzi, że „dla ks. Bosko podstawowym warunkiem, podstawowymi kwalifikacjami do wychowania, które z istoty rzeczy wymagają nieograniczonej cierpliwości, jest pełne, bez jakichkolwiek zastrzeżeń oddanie się Bogu, zawierzenie Mu we wszystkim”⁷⁰. Dostrzega się w tym wyrażeniu odniesienie do religii, które można interpretować dwojako: po pierwsze, jako miłość i poszanowanie wychowanka z uwagi na fakt, że jest dzieckiem Bożym, po drugie, koncentrację na wychowaniu, które odbywałoby się na wzór Boga, Ojca miłosiernego. W ocenie autorów pedagogia ks. Bosko ze swym odniesieniem do religii staje się transcendentna, gdyż ostatecznym celem wychowania jest człowiek postrzegany w swym wymiarze wertykalnym (dążenie do Boga, zakorzenienie w Jezusie Chrystusie, kształtowanie osobowości opartej na wartościach chrześcijańskich, kształtowanie nowego człowieka z odniesieniem do religii)⁷¹. Przeprowadzone przez autora analizy doprowadziły go do przekonania o istniejącym niezwykle bogactwie, jakie tkwi w systemie prewencyjnym, którego filarem pozostaje odniesienie do religii i do wartości nadprzyrodzonych⁷². Dla ks. Bosko wiara i religia były czynnikami integrującymi i oświecającymi osobowość.

⁶⁹ Dicastero per la Pastorale Giovanile Salesiana, *La Pastorale Giovanile Salesiana*, dz. cyt., s. 26-27.

⁷⁰ J. Homplewicz, *Przestanie ks. Jana Bosko w refleksji pedagogicznej*, w: *Ks. Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000, s. 76.

⁷¹ Por. F. Casella, *Wychowywać do poszanowania praw człowieka w wierności systemowi edukacyjnemu św. Jana Bosko*, w: *Wychowanie w służbie praw człowieka*, red. J. Gocko, R. Sadowski, Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, Warszawa 2008, s. 132.

⁷² B. Stańkowski, *Rola religii w salezjańskim wychowaniu prewencyjnym*, w: *Edukacyjny potencjał religii*, red. J. Bagrowicz, J. Horowski,

W ten sposób wychowanie stawało się równocześnie i ludzkie, i chrześcijańskie, co znalazło wyraz w dość znanym hasle: „uczciwy obywatel i dobry chrześcijanin”.

W perspektywie systemu prewencyjnego autentyczna religijność opiera się na rozumie (*fides quaerens intellectum*). Dla ks. Bosko wychowawca salezjański to osoba, która kieruje się miłością pedagogiczną, „posługuje się rozumem i religią jako narzędziami, które sam posiada, rozwija i kultywuje, jeżeli chce zdobyć posłuch i osiągnąć swój cel”⁷³. To rozum prowadzi do dobra i także do celów oraz środków do jego osiągnięcia. Zdaniem F. Casella określenie „rozum” wskazuje zgodnie z humanizmem chrześcijańskim na wartość osoby, na sumienie, na naturę ludzką, na szeroki zakres wartości, w które człowiek musi być wyposażony i którymi posługuje się w życiu rodzinnym, społecznym i politycznym⁷⁴.

W systemie prewencyjnym to właśnie wychowawca staje się fundamentem racjonalności. Wymaga się od niego swego rodzaju mądrości pedagogicznej. Owa mądrość polegałaby na tym, że wychowawca winien posiadać dobry kontakt z wychowankiem i chętnie wchodzić w dialog z młodym człowiekiem. Mądrość pedagogiczna to rozumne postawy, zachowania, metody i zamierzenia wychowawcy. Zasada rozumu winna również ujawniać się przede wszystkim w chwili proponowania wychowankom norm i regulaminów.

3.3. Wychowawca salezjański upodmiotowiający wychowanka

Upodmiotowienie wychowanka łącznie jest głównie na gruncie europejskiej historii wychowania z nurtem Nowego Wychowania z początków ubiegłego stulecia, mimo to warto jednak

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012, s. 339-365.

⁷³ G. Bosco, *Il Sistema preventivo nella educazione della gioventù*, dz. cyt., s. 294.

⁷⁴ Por. F. Casella, *Wychowywać do poszanowania praw człowieka*, dz. cyt., s. 131.

zaznaczyć, że ta idea obecna była już w połowie XIX wieku w myśli ks. Bosko. Rzucone mimochodem słowa ks. F. Caselli o przyjaźni ks. Bosko z Dominikiem Savio czy z Michałem Magone wskazują na bardzo ważny aspekt bycia salezjaninem-wychowawcą. Chodzi o prymat osoby w wychowaniu prewencyjnym, gdzie na pierwszy plan wysuwa się współdziałanie wychowawcy i wychowanka w klimacie wolności i protagonizmu zmierzające do ukoronowania procesu wychowania i ewangelizacji⁷⁵. Zapobiegawczość w systemie salezjańskim to proponowanie dobra, stwarzanie sytuacji wychowawczych, które angażowałyby wychowanka na tyle, aby stawał się świadomym protagonistą swojego wychowania i przyszłości. Wychowanie u ks. Bosko jest *par excellence* upodmiotowiające. Model autoedukacji, jaki proponuje się w systemie prewencyjnym, opiera się na założeniu dominacji czynnika wewnątrzsterowności w rozwoju młodego człowieka⁷⁶. Wychowawca inicjuje, motywuje, aktywizuje, dowartościowuje wychowanka⁷⁷. Salezjanin-wychowawca staje się niejako moderatorem lub posługując się współczesną terminologią pedagogiczną, staje się facylitorem aktywności wychowanka. Ksiądz Bosko był przekonany o konieczności realizacji samowychowania kierowanego (świadome poszerzanie granic autonomii osobistej wychowanka). To upodmiotowienie młodego człowieka i relacji wychowawczych oznacza wprowadzanie wychowanka w perspektywę autoedukacji kierowanej (czynniki autonomiczne i heteronomiczne współpracujące ze sobą na rzecz promocji podmiotu wychowania)⁷⁸. Wzrost osobowy wychowanka

⁷⁵ Zob. F. Casella, *Cechy wychowawcy salezjańskiego*, <http://www.lomianki.edu.pl/metoda/articles/cechy-wychowawcy-salezjanskiego.html> (data dostępu: 13.10.2018).

⁷⁶ Por. M. Szpringer, *System prewencyjny Księdza Jana Bosko*, dz. cyt., s. 39-40.

⁷⁷ Znane są sposoby ks. Bosko dowartościowania wychowanków poprzez: a) powierzanie odpowiedzialności; b) udzielanie pochwał i okazywanie zadowolenia; c) uroczyste wręczanie nagród i stosowanie wyróżnień; d) pisanie listów pochwalnych do rodziców; e) redukovanie opłat czesnego. Zob. P. Ricaldone, *Don Bosco educatore*, dz. cyt., s. 598-609.

⁷⁸ Por. P. Braidò, *Filosofia dell'educazione*, PAS, Zürich 1967, s. 190.

w tej perspektywie nie byłby rozumiany jako ekspansja dowolna, swawolna, autonomiczna, zależna wyłącznie od sprawczości wewnętrznej podmiotu i jego autokreatywności, ale bardziej jako gradualny rozwój umiejętności osobowych wychowanka przez współpracę i zaangażowanie również ze strony wychowawcy⁷⁹. W autoedukacji w rozumieniu ks. Bosko zachodzi odwrotność proporcji. Im lepiej wychowanek zrozumiał istotę samowychowania i im bardziej angażuje się na rzecz własnego wychowania, stając się protagonistą, tym mniejszy jest udział ze strony wychowawcy (zwiększa się zatem autonomia wychowanka, a maleje wpływ wychowawcy)⁸⁰. W tej perspektywie następuje pełne upodmiotowienie młodego człowieka, a wychowawca staje się kimś w rodzaju mistrza, który wdraża do autoedukacji. To oznacza, że stara się on wyposażać młodego człowieka w określone wiadomości i umiejętności dotyczące metod pracy nad sobą oraz samokontroli jej efektów⁸¹. W ujęciu salezjańskim przyjmuje się takie rozumienie samowychowania, którego przesłanką jest wychowanie ku wartościom. Jak zauważa S. Gałkowski, proces samowychowania nie byłby jednak możliwy bez wyraźnej zgody i zaangażowania wychowanka w proces własnej zmiany, swych dotychczasowych zachowań czy poglądów⁸².

⁷⁹ Por. L. Cian, *Il Sistema Preventivo di Don Bosco e i lineamenti caratteristici del suo stile*, LDC, Leumann (Torino) 1985, s. 199.

⁸⁰ Szerzej na temat etapów pracy samowychowawczej w: J. Marszałek, *Fascynacja sportem inspiracją autoedukacji w systemie profilaktycznym Księdza Jana Bosko*, w: *Sport na przełomie tysiącleci: szanse i nadzieje*, red. Z. Dziubiński, SALOS, Warszawa 2000, s. 255-264.

⁸¹ Niebezpieczeństwem spełnienia osobowego wychowanka może być jego instrumentalizacja, a więc traktowanie go jako narzędzia uzewnętrznienia swej „władzy pedagogicznej” czy też jako sposób na to, aby wychowawca mógł potwierdzić swoją wartość. Zob. B. Stańkowski, *Salezjański system wychowania młodzieży*, dz. cyt., s. 189.

⁸² S. Gałkowski, *Długomyślność*, dz. cyt., s. 56-57.

3.4. Salezjanin wychowujący w perspektywie radości

Jan Bosko już jako chłopiec odkrył wartość zabawy i radości jako czynników rozwoju młodego człowieka. Widział w tym źródło pokonywania trudności dnia codziennego, sposób, by zbliżyć się do rówieśników, a w czasie późniejszym do wychowanka. Pomysłowość ks. Bosko w organizowaniu gier i zabaw dla młodzieży stała się podstawowym elementem tradycji pedagogii salezjańskiej⁸³. Sport, zabawa, działalność w grupach młodzieżowych zajmują zatem uprzywilejowane miejsce w systemie prewencyjnym, gdyż ułatwiają ekspresję młodych ludzi, sprzyjają komunikacji międzyosobowej i protagonizmowi młodzieży. Na podbudowie personalistycznych założeń filozoficznych edukacji osoby wskazuje się na konieczność radości, zabawy i sportu dla integralnego rozwoju wychowanka⁸⁴. Zasada ks. Bosko: *Sta allegro* („Bądź wesół”) rozumiana musi być jako rozsiewanie radości i unikanie wszystkiego, co niepokoi sumienie. Wychowawca staje się zatem ośrodkiem radości, pogody ducha, ufności i pozytywnego podejścia do życia. To w chwili radości, śpiewu, muzyki i rekreacji wychowawca jest diagnostą, gdyż ma możliwość poznania młodego człowieka w momentach spontanicznej radości, gdy ten zapomina o zachowaniu pozorów⁸⁵. Warto jednak zauważyć, że w *Memorie Biografiche*,

⁸³ „U nas świętość polega na radości. (...) Służymy Bogu w świętej weselości” – G. Bosco, *San Domenico Savio alunno dell’Oratorio di S. Francesco di Sales*, SEI, Torino 1954, s. 139.

⁸⁴ Por. J. Marszałek, *Edukacja osoby w wymiarze somatycznym*, w: *Salezjanie a sport*, red. Z. Dziubiński, SALOS RP, Warszawa 1998, s. 55-66. Wychowanie integralne w systemie prewencyjnym obejmuje działania w zakresie wychowania umysłowego, praktyczno-życiowego, zdrowotnego, moralno-społecznego, kulturalno-estetycznego. W koncepcji tej integralną dojrzałość wychowanek osiąga przez przyswajanie wartości, harmonizując proces rozwoju wychowawczego i równoważąc wpływ personalizacji i socjalizacji przy równoczesnym współdziałaniu wychowanka jako świadomego podmiotu i protagonisty w procesie własnego rozwoju z wychowawcą i łaską Bożą.

⁸⁵ Por. P. Braidó, *Il Sistema Preventivo di Don Bosco*, dz. cyt., s. 199.

które opisują życie ks. Bosko, oraz w literaturze przedmiotu radość w oddziaływaniach edukacyjnych jest rozumiana szerzej aniżeli tylko w swym wymiarze ludycznym. Pojmowana jest ona zatem w swym wymiarze integralnym⁸⁶. Ważna kategoria, w której radość jest jednym z ważnych desygnatów, to zdrowie (radość w sferze fizjologicznej)⁸⁷. Autorzy wyróżniają też radość psychoemotywną (relaks, zadowolenie, dobry humor)⁸⁸. To wszystko można nazwać radością, która zakłada homeostazę fizjologiczno-biologiczną. W homeostazie poznawczo-świadomościowej można mówić o radości w sferze noetycznej (optymizm – pozytywne spojrzenie na siebie, na otoczenie). W sferze wolnościowej mówi się o radości określanej jako nadzieja na samospełnienie. Analiza dostępnych dzieł uprawnia nas również do tego, aby widzieć radość w perspektywie wzrostu moralnego wychowanków, jak również ich postępu na drodze do dojrzałości osobowej (unikanie melancholii, przygnębienia, smutku jako korzeni grzechu)⁸⁹. Taką radość można nazwać spokojem sumienia, weselem wewnętrznym. Dostrzegamy wreszcie, że radość można postrzegać również jako entuzjazm (gr. *en-Theos* – być w Bogu). Jest to zatem radość w perspektywie nieprzemijającej, otwieranie się wychowanek na szczęście, na niebo, na życie wieczne w Bogu⁹⁰. Tak zarysowana koncepcja radości w systemie prewencyjnym staje się wielkim wyzwaniem dla wychowawcy, gdyż winien on zaszczerpić w młodym człowieku radość nie tylko na poziomie somatycznym, poznawczo-świadomościowym

⁸⁶ Por. G. Bosco, *Lettera da Roma*, Bosco G., *Lettera da Roma*, <http://www.sdb.org/pl/ksiazka-bosko/opere-edite/217-ksiazka-bosko-literary/895-lettera-da-roma-1884> (data dostępu: 22.10.2018).

⁸⁷ *Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco raccolte dal sacerdote salesiano Giovanni Battista Lemoyne*, t. 7, rozdział LIV, http://www.donboscosanto.eu/memorie_biografiche/Don_Bosco-Memorie_biografiche_Vol_07.pdf (data dostępu: 10.10.2018).

⁸⁸ Por. P. Ricaldone, *Don Bosco educatore*, dz. cyt., vol. 1, s. 149.

⁸⁹ Por. tamże, s. 304.

⁹⁰ Por. A. Caviglia, *La Vita di Domenico Savio e "Savio Domenico e Don Bosco"*. Studio, SEI, Torino 1943, s. 283-284.

czy wolitywnym, ale przede wszystkim musi wskazywać na radość przeżywaną na płaszczyźnie odniesienia do transcendencji (zdobywanie świętości).

3.5. Salezjanin – kompetentny świadek wartości

Cechą charakterystyczną pedagogii zawartej w systemie prewencyjnym jest jej praktyczność. Wysiłki ks. Bosko od samego początku jego działalności zmierzały do tego, aby przygotować młodzież do konkretnego życia tak społecznego, jak i osobistego postrzeganego w perspektywie chrześcijańskiej (prawdziwy, dobry chrześcijanin oraz uczciwy obywatel)⁹¹. W praktyce wychowawczej łączył więc kształtowanie rozumu, serca i ducha z umiejętnościami praktycznymi (zdobycie zawodu), z nawiązywaniem głębszych relacji międzypsobowych, z duchem inicjatywy, ze zdolnością do poświęceń, z wyrabianiem w sobie poczucia odpowiedzialności. Te cele wychowawcze kształtujące młodego, uczciwego obywatela współdziałającego z innymi możliwe były do osiągnięcia dzięki zaangażowaniu wychowawców w zajęcia szkolne, oratoryjne, w tworzenie grup nieformalnych kultu religijnego, stowarzyszeń i kółek zainteresowań o zabarwieniu religijnym. W kontekście salezjańskim nie ma jednak tak pojętego wychowania bez adekwatnej troski o formację wychowawców⁹². System prewencyjny staje się skutecznym narzędziem wychowania młodzieży jedynie wtedy, gdy wychowawcy salezjańscy są moralnie i zawodowo

⁹¹ Formuła ks. Bosko, aby wychowywać na „dobrych chrześcijan i uczciwych obywateli”, w czasach współczesnych wymaga gruntownego przemyślenia. Niektórzy autorzy sugerują, aby nadać tej formule nowy fundament antropologiczny i teologiczny. Zob. P. Chávez Villanueva, *Cristianità e prevenzione*, w: *L'educatore, oggi, tratti per un profilo di san Giovanni Bosco*, Università degli Studi di Bari, Servizio Editoriale Universitario, Bari 2007, <http://www.uniba.it/ateneo/editoria-stampa-e-media/linea-editoriale/quaderni-di-ateneo/quaderno11.pdf> (data dostępu: 29.05.2017).

⁹² P. Braidò, *Prevention, not repression. Don Bosco's Educational System*, Istituto Storico Salesiano, Rome 1999, s. 264-266.

przygotowani do spełniania swoich obowiązków (zasada: *Nemo dat quod non habet* – „Nie może dać ten, kto nie posiada”). Jakie więc kompetencje wychowawcy salezjańskiego są uwypuklane w literaturze przedmiotu?

Ciekawą syntezę wizji kompetencji wychowawcy można wysnuć na podstawie pracy M. Szpringer. W tym ujęciu wymogiem pedeutologicznym systemu przewencyjnego jest także rozwój osobowy wychowawcy widziany w wymiarze: a) ludzko-chrześcijańskim (sprawność fizyczna, ciągła obecność wśród wychowanków, odporność na trudy, odpowiedni poziom inteligencji, podłoże psychoemotywne, mocny fundament moralny, budowanie osobowości na wartościach chrześcijańskich); b) wymiar salezjański osobowości (identyfikowanie się z misją pedagogiczną salezjanów, poświęcanie życia dla ubogiej młodzieży, optymizm i radość, działanie na podstawie nauczania Kościoła katolickiego); c) wymiar pedagogiczno-pastoralny osobowości wychowawcy salezjańskiego (naśladowanie Dobrego Pasterza, bycie apostołem dla młodzieży, sprawowanie posłannictwa salezjańskiego jako misjonarz, ewangelizator, katecheta, kierownik duchowy, animator, kapłan)⁹³.

Wychowawca, przebywając wśród młodzieży, jest przede wszystkim przekazicielem wartości. Odbywa się to nie z daleka, z wysokości katedry, ale w osobistym kontakcie z wychowankiem na boisku, na podwórku, w środowisku⁹⁴. Nie chodzi jednak w tym wszystkim jedynie o serdeczną relację, lecz o taką obecność w życiu wychowanków, która stawia go na tej samej płaszczyźnie co młodzież, na jej poziomie, bez innej formalnej wyższości niż ta, która mu zostanie przyznana na podstawie spontanicznego uznania jego wiarygodności jako świadka wartości, w które wierzy⁹⁵.

Autorzy podkreślają, że efektywność działań wychowawców pracujących w duchu systemu przewencyjnego zależy również

⁹³ Por. M. Szpringer, *System przewencyjny Księdza Jana Bosko*, dz. cyt., s. 40-44, 47-54.

⁹⁴ G. Gatti, *Tradycja wychowawcza ks. Bosko dzisiaj: konieczność wychowawcy*, dz. cyt., s. 74.

⁹⁵ Tamże.

w znacznej mierze od autorytetu wychowawcy. Warto zauważyć, że współcześnie mamy do czynienia z powszechną erozją autorytetu jako zjawiska regulującego nasze życie⁹⁶. „Autorytet zniknął ze współczesnego świata. Odkąd utraciliśmy pewne autentyczne, niepodważalne i wspólne wszystkim doświadczenia, wokół pojęcia autorytetu zaczęły narastać kontrowersje i niejasności. Słowo to niewiele już nam dziś mówi i właściwie nie bardzo je rozumiemy”⁹⁷. Z punktu widzenia nauk o wychowaniu mówiąc o autorytecie, dąży się do wskazania na te cechy osoby (wychowawcy, nauczyciela), które czynią ją właśnie autorytetem w procesie wychowania czy kształcenia. Autorytet w perspektywie wychowania w duchu systemu prewencyjnego to przede wszystkim moc moralna wychowawcy. Jest on autorytetem, gdy staje się atrakcyjnym wzorem życia, gdy potrafi całkowicie poświęcić się młodzieży, stać się jej przewodnikiem w rozwoju duchowym i osobowym⁹⁸. Kształtowanie autorytetu wychowawcy winno się odbywać nie na zasadzie zastraszania czy surowości, ale na zasadzie relacji z wychowanymi opartych na życzliwości i na klimacie miłości, co nie prowadzi do rezygnacji ze

⁹⁶ Ważnym wkładem w rozumienie istoty autorytetu jest publikacja L. Witkowskiego, który wykazuje, iż pożegnanie z autorytetem jest przedwczesne. Autor sugeruje również, aby wyrwać pojęcie autorytetu z nauk behawioralnych, gdyż redukują one wszystko do konkretnych zachowań ludzi, wprowadzając je w obszar nauk humanistycznych. Zamiar ten pozwoliłby na uznanie autorytetu jako zjawiska mającego swoją genezę kulturową i z tego względu podlegającego pewnej płynności i wpływowi tradycji historycznej. Drugi krok polegałby na tym, aby potraktować autorytet jako soczewkę, która pozwalałaby ludziom lepiej funkcjonować w otoczeniu społecznym (autorytet jako generator znaczeń społecznych, który pozwala z niezliczonej liczby sensów możliwych do wydobywania z rzeczywistości uznać za własne tylko te przez siebie wybrane). Zob. L. Witkowski, *Wyzwania autorytetu w praktyce społecznej i kulturze symbolicznej. (Przechadzki krytyczne w poszukiwaniu dyskursu dla teorii)*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.

⁹⁷ H. Arendt, *Miedzy czasem minionym i przyszlým. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej*, tłum. M. Godyń, W. Madej, Fundacja Aletheia, Warszawa 1994, s. 113.

⁹⁸ Por. P. Ricaldone, *Don Bosco educatore*, dz. cyt., s. 288, 290.

stawiania przed młodym człowiekiem wymagań prowadzących do jego wielopłaszczyznowego rozwoju.

3.6. Wychowawca salezjański jako lider

Być dobrym wychowawcą we współczesnej szkole czy w oratorium jest niezmiernie trudno. W dobie, gdy autorytetem staje się Facebook, Internet czy gwiazda show-biznesu, nie jest łatwo być dla młodzieży liderem. Niemniej jednak jednym z największych wyzwań dzisiejszej szkoły jest kwestia przywództwa, bycia autorytetem dla młodych⁹⁹. W kontekście dzisiejszej szkoły nauczyciele nie mogą już liczyć na bezwzględny szacunek ze strony uczniów, jakim cieszyli się ich koledzy jeszcze w latach 80. ubiegłego wieku. Tym bardziej, że szkolne relacje nauczyciel-uczeń są zinstytucjonalizowane. Wychowawca jest w pewnym sensie narzucony swoim uczniom przez system oświaty, dlatego też w warunkach szkolnych czy oratoryjnych trudno jest zbudować relacje na zasadzie mistrz-uczeń. Wspomniana relacja musi mieć charakter dobrowolny, winna się bardziej opierać na wolnym wyborze wychowanka (uczeń sam obiera swojego mistrza lub istnieją też takie sytuacje, gdy mistrz wybiera swojego ucznia)¹⁰⁰. W nowej polskiej rzeczywistości nauczyciele-wychowawcy muszą poszukiwać nowych sposobów budowania autorytetu na bazie osobistych przymiotów, a nie na gruncie funkcji, jaką pełnią w szkole. Za tym, aby być dla wychowanka autorytetem, przewodnikiem, liderem, przemawiają liczne argumenty z zakresu psychologii (rozumienie funkcjonowania nastolatka w okresie adolescencji), z zakresu pedagogiki (np. pedagogika antyautorytarna, personalistyczna), wreszcie z zakresu koncepcji przywództwa, w szczególności profilaktyki o charakterze rówieśniczym i liderskim.

⁹⁹ S.M. Kwiatkowski, *Nauczyciel: przywódca, przewodnik, tłumacz. Rozważania o przywództwie*, „Ruch Pedagogiczny” 2005, nr 3-4, s. 22-30.

¹⁰⁰ Zob. więcej w: B. Stańkowski, *Dialogiczna relacja wychowawcza mistrz – uczeń w systemie przewencyjnym Jana Bosko*, dz. cyt.

Słowo lider pochodzi z j. angielskiego: *to lead* – prowadzić, przewodzić, kierować¹⁰¹. W naukach o wychowaniu znane jest pojęcie „lidera”, używane w stosunku do osoby, która cieszy się autorytetem, przewodzi grupie, jest godna naśladowania¹⁰². T. Gordon zauważa, że z uwagi na fakt, iż współczesny człowiek żyje w grupie, oczywiste staje się, iż wszystkie grupy potrzebują liderów, których postawy i zachowania zdecydowanie wpływają na sposób bycia grupy¹⁰³. Badacze podkreślają, że w szkole jest potrzeba przywódcy transformacyjnego (-tywnego), którego zadaniem byłoby „tworzenie wizji, skupienie ludzi wokół jej urzeczywistniania, inspirowanie i motywowanie do działania, kreowanie misji, łamanie stereotypów i wprowadzanie zmian niezbędnych dla zwarcia luki między wizją a dniem dzisiejszym”¹⁰⁴. Z. Kwieciński, definiując pojęcie pedagoga, mówi o zadaniach, jakie stoją przed nim: wspieranie rozwoju wychowanka, przewodniczenie ku samodzielności¹⁰⁵. E. Dybowska w kontekście rozważań dotyczących bycia liderem według pedagogiki ignacjańskiej podkreśla, że pedagog-lider to osoba pomagająca w podejmowaniu ważnych decyzji, odpowiadająca na potrzeby rozwojowe młodych ludzi, stająca się wzorem do naśladowania¹⁰⁶. J. Korczak na początku XX wieku wpisuje się w nową koncepcję postrzegania wychowawcy i dziecka/wychowanka. Pedagog w jego mniemaniu to opiekun, partner wychowanka, to osoba towarzysząca, odnosząca się z troską i szacunkiem do potrzeb młodego

¹⁰¹ Zob. W. Misiak, *Lider*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003, s. 1073.

¹⁰² Zob. K. Duraj-Nowakowa, *Pedeutologia. Konteksty – dylematy – implikacje*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 75-77.

¹⁰³ T. Gordon, *Wychowanie bez porażek szefów, liderów, przywódców*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2000, s. 10.

¹⁰⁴ R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 1996, s. 57.

¹⁰⁵ Z. Kwieciński, *Przedmowa*, w: *Pedagogika*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwer-ski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s. 12.

¹⁰⁶ Zob. E. Dybowska, *Wychowawca w pedagogice ignacjańskiej*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013, s. 342-346.

człowieka. Wychowawca ten łączy zasadę kierowania procesem wychowania dziecka z zasadą wolności, autonomii, jaka przysługuje dziecku/młodzieńcowi¹⁰⁷. Ciekawą koncepcję spotkania wychowawcy i wychowanka prezentuje J. Tischner. Jego zdaniem wartości odsłaniają się w spotkaniu z drugim człowiekiem. Spotkanie z drugą osobą jest czymś więcej aniżeli zwykłym „zetknięciem się” z drugim, widzeniem lub słyszeniem innej osoby. Od spotkania zaczyna się otwieranie się na drugą osobę i wymiana wartości¹⁰⁸. Podobne stanowisko prezentują M. Buber i K. Wojtyła. W koncepcji personalistycznej (personalizm chrześcijański) wychowanie jest procesem zachodzącym między dwiema osobami, w którym ważnym czynnikiem jest szacunek, wolność oraz nacisk na sferę duchową, na potrzeby emocjonalne i na wymiar fizyczny. Pedagog to ten, kto sprawia, że wychowanek staje się podmiotem własnego wychowania, protagonistą dążącym do ukoronowania procesu wychowania przy pomocy odpowiedniej wagi nadanej autoedukacji¹⁰⁹.

Pojęcie lidera staje się bliskie wychowaniu i pedagogice. Do pożądanых cech lidera autorzy zaliczają: indywidualność, inicjatywę, umiejętności komunikacyjne, kreatywność, obiektywizm¹¹⁰. Inni autorzy wskazują na umiejętność współpracy z ludźmi, wydobycia z drugiej osoby pokładów dynamizmu, inicjatywy bez konieczności uciekania się do przymusu¹¹¹. Chodzi zatem o umiejętność rozpoznawania i wydobywania z ludzi ich mocnych stron, gdyż w każdym

¹⁰⁷ B. Stańkowski, *Dialogiczna relacja wychowawcza mistrz – uczeń w systemie przewencyjnym Jana Bosko*, dz. cyt., s. 119–135.

¹⁰⁸ Zob. więcej w: P. Walczak, *Wychowanie jako spotkanie. Józefa Tischnera filozofia człowieka jako źródło inspiracji pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.

¹⁰⁹ Zob. więcej w: A. Makówka, *Pedagogia ewangeliczna Jana Pawła II. Jana Pawła II teoria i praktyka wychowania ewangelicznego w odniesieniu do młodzieży*, Wydawnictwo „Calvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska 2003, s. szczególnie 95 i nast.

¹¹⁰ W. Misiak, *Lider*, dz. cyt., s. 1075.

¹¹¹ M. Sanborn, *I ty możesz być liderem*, Wydawnictwo MT Biznes, Warszawa 2008, s. 15.

człowieku znajduje się jakiś pozytyw¹¹². Zobaczymy zatem, na ile obraz ks. Bosko, jego praktyka szła w kierunku stawania się dla wychowanków przewodnikiem, liderem i jakie są implikacje takiej postawy dla wychowawców salezjańskich współcześnie zaangażowanych w pracę z młodzieżą¹¹³.

Analiza literatury dostarcza nam wielu informacji na temat osoby Janka Bosko – późniejszego księdza-wychowawcy. Od dzieciństwa posiadał wrodzoną zdolność liderowania, przewodzenia najpierw kolegom, a potem w wieku późniejszym wychowankom, współbraciom. P. Braidó mówi o pewnych kwalifikacjach pedagogicznych ks. Bosko, które predysponowały go do bycia pedagogiem, przewodnikiem, liderem¹¹⁴. Przede wszystkim posiadał pewne wyposażenie wrodzone (zdrowie, siła fizyczna, sprawność, zręczność manualna). Te pokłady somatyczno-fizyczne prowadzą ks. Bosko do działań w dziedzinie wychowawczej¹¹⁵. W aspekcie emotywno-psychicznym, będąc człowiekiem normalnym, temperamentnym, pasjonatem, pobudliwym, z natury opornym, upartym, nieskłonny do uległości i posłuszeństwa, wołał wykazywać się pomysłami, przewodząc kolegom, niż podporządkowywać się nakazom innych. Wrodzone aspekty podłoża psychicznego Jana Bosko predysponowały go do przywództwa, kierowania. Odwaga, niezwykła pojemność serca, dyspozycyjność do głębokich przyjaźni – te atrybuty jego osobowości w sferze emotywno-psychicznej sprzyjały temu, aby stać się w przyszłości

¹¹² Por. J. Sakowska, *Szkola dla rodziców i wychowawców*, Wydawnictwo CMPPP MEN, Warszawa 1999, s. 82-86.

¹¹³ O spojrzenie na ks. Bosko i wychowanka w kategoriach mistrz-uczeń postuluje m.in. S. Chrobak, który twierdzi, iż „takie rozumienie relacji wychowawczej pozwala wychowankowi i wychowawcy na wymianę swoich najgłębszych przeżyć, potrzeb i pragnień, tworzy emocjonalne zaangażowanie. Tym samym kierunek procesu wychowawczego jest nie jedno-, lecz wielostronny, obejmujący dialog, wolność, autentyczność powiązaną z konkretnym usytuowaniem” – S. Chrobak, *Radość życia*, dz. cyt., s. 129-130.

¹¹⁴ Por. P. Braidó, *Prevenire non reprimere*, dz. cyt., s. 158.

¹¹⁵ Por. G. Bosco, *Memorie dell'Oratorio di S. Francesco di Sales 1815-1855*, red. E. Ceria, SEI, Torino 1946, s. 27.

ojcem, przełożonym, przewodnikiem i liderem w planowaniu i realizacji coraz to nowych dzieł salezjańskich na świecie. W swoim życiu ks. Bosko umiejętnie i owocnie wykorzystywał dary i talenty do kierowania ludźmi, mając bogate zadatki w wymiarze duchowo-prozopoicznym. Niezwykła inteligencja, wnikliwość i twórczy umysł stoją u źródeł całokształtu jego osobowości i operatywności. Wrodzone zdolności umysłu i woli zbiegają się u ks. Bosko z zadatkami duchowej szlachetności. W sposób nadzwyczajny łączył w swojej pracy elementy nadprzyrodzone i ludzkie, duchowe i typowo ziemskie (świeckie). Wyczulony na dobro wychowanka, sprawiał, że młody człowiek stawał się prawdziwym bohaterem swojego życia (podmiotem sprawczym), protagonistą zdolnym do podjęcia pracy samowychowawczej. Ksiądz Bosko jako osoba autentyczna, otwarta na młodego człowieka, był liderem przemian dokonujących się w jego oratorium, nowych metod i technik pracy z młodzieżą, co decydowało o powodzeniu jego działań wychowawczych. W swojej metodzie wychowawczej on sam stawał się swego rodzaju formatorem moralno-religijnym. Poprzez asystencję oraz uczestniczenie w życiu wychowanka, szczególnie w chwilach opuszczenia, osierocenia, ks. Bosko stawał się prawdziwym ojcem i liderem budzącym zaufanie, będącym jedynym punktem odniesienia dla wielu młodych przybywających do Turynu w poszukiwaniu nowego życia. Turyński wychowawca potrafił nadać kierunek i prowadzić do celu swoich chłopców. Charakterystyczną cechą ks. Bosko jako lidera w ujęciu salezjańskim jest jego zdolność kochania młodzieży, poświęcenia się dla spraw młodzieżowych bez reszty. Ksiądz Bosko oferuje chłopcom przyszłość nie tylko na płaszczyźnie horyzontalnej (wykształcenie, praca, chleb), ale przede wszystkim inspirowanie młodych do poszukiwania Boga i umocowania swego życia na wartościach nadprzyrodzonych (przyjaźń z Chrystusem, perspektywa życia wiecznego). Inspirowanie wychowanków, ale i sam daje przykład oraz przewodzi im na drodze do świętości.

W świetle tych rozważań pojawia się pytanie, jakie cechy winien mieć zatem wychowawca salezjański predestynujący do roli lidera. Przede wszystkim musi być autorytetem wzbudzającym w wychowanku swoim postępowaniem chęć naśladowania, entuzjastycznego

kroczenia ku wyznaczonym celom (sylwetka Dominika Savio, który wytrwale kroczy za ks. Bosko). Drugą ważną cechą wychowawcy jest bycie dobrym organizatorem (organizowanie gier, zabaw, obowiązków i pracy) w duchu współodpowiedzialności uczestników, z wykorzystaniem zasady rozumności, wyjaśniając, motywując i przestrzegając przed grożącymi niebezpieczeństwami czy też konsekwencjami podejmowania nieodpowiedzialnych wyborów. Wychowawca salezjański pełniący funkcję lidera to też osoba, która posiada umiejętność perspektywicznego patrzenia na wydarzenia, osoby, działania. Podejmowane decyzje w takim ujęciu nie wyczerpują się *hic et nunc*, ale uwzględniają dalsze efekty, kreślą nowe kierunki przedsięwzięć. Salezjański lider na wzór ks. Bosko staje się również dobrym słuchaczem i obserwatorem. Nie bagatelizuje komunikatów werbalnych i niewerbalnych młodzieży, uwzględnia jej „body language”, szczególnie gdy wychowanek jest wycofany, niepewny ze względu na swoje pochodzenie czy sytuację rodzinną. Pobyt w oratorium ks. Bosko dawał bezpieczeństwo, stabilność, nowe perspektywy rozwoju. Wychowawca-lider na wzór ks. Bosko jest również zobowiązany do motywowania podopiecznych, budowania atmosfery rodzinnej sprzyjającej powstawaniu trwałych, przyjacielskich więzów. Realizm i innowacyjność to wreszcie te cechy ks. Bosko, które decydowały o jego sukcesie pedagogicznym. Patrzenie bez uprzedzeń na wychowanek, dostrzeganie jego ubóstwa duchowego, materialnego staje się dla współczesnego wychowawcy niezwykle ważną cechą szczególnie w perspektywie pracy z młodzieżą trudną i niedostosowaną społecznie¹¹⁶.

¹¹⁶ Zob. B. Stańkowski, *Comunità educative per minori nel contesto salesiano in Italia*, w: *Salezjańska Ars Educandi*, red. K. Kmieciak-Jusięga, B. Stańkowski, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 269-289.

ROZDZIAŁ IV

Salezianie-wychowawcy w Polsce
wobec nowych wyzwań społeczno-wychowawczych
w okresie po transformacji ustrojowej roku 1989

Wychowawcy salezjańscy posłani są do pracy z młodzieżą, szczególnie tą ubogą i opuszczoną. Jak wykazano we wcześniejszych badaniach autora, rozumienie terminu „młodzież uboga” na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat uległo radykalnej zmianie. Ksiądz Bosko, rozpoczynając pracę z młodzieżą, miał głównie na uwadze jej ubóstwo materialne, również duchowe. Aktualnie współczesna młodzież przeżywa swoje „ubóstwo” także w innych, nie mniej ważnych wymiarach: edukacyjnym, emocjonalnym, kulturowym, moralnym¹. W ostatnich 25 latach salezjanie w Polsce wzmożyli też wysiłki na rzecz pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie oraz z młodzieżą trudną².

W prezentowanym rozdziale autor przybliży zaangażowanie salezjanów w pracę wychowawczą z młodzieżą w okresie po transformacji ustrojowej 1989 roku³. Nim to jednak nastąpi, pierwszy punkt tegoż rozdziału zostanie poświęcony ukazaniu w formie zarysu aktualnej sytuacji młodzieży w polskiej rzeczywistości.

¹ Zob. więcej w: B. Stańkowski, *Współczesne formy ubóstwa młodzieży*, w: *Młodzi. Przeciw czemu się buntują? Czego pragną? Co budują?*, red. Ł. Kwadrans, E. Sowa-Behtane, B. Stańkowski, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2018, s. 189-208.

² Zob. B. Stańkowski, *Specificity of the Salesian social rehabilitation upon the example of 'Dom Bosko' in Gostwica*, w: *Sociální pedagogika ve službě člověku a společnosti*, red. S. Neslušanová, I. Emmerová, E. Jarosz, Institut mezioborových studií, Brno 2014, s. 848-860.

³ P. Sztompka zauważa, że w ostatnich latach przeżywamy okres stopniowego ożywienia i przezwyciężania traumy postkomunistycznej w sferze stowarzyszeń, organizacji samorządowych oraz ogólnie dostrzega się większą aktywność obywatelską wśród Polaków. Zob. P. Sztompka, *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, Warszawa 2000, s. 95-99.

1. Młodzież w rzeczywistości polskiej – zarys aktualnej sytuacji

Kościół od wieków miał ogromny wpływ na ogół społeczeństwa. Znaną są okresy w historii, kiedy to właśnie Kościół zarządzał szkolnictwem, pełnił funkcję religijno-polityczną, kulturotwórczą. Słowo „Kościół” odpowiada greckiemu terminowi biblijnemu *ekklesia*, co oznacza „zgromadzenie, zebranie”⁴. Kościół zatem jest zgromadzeniem wiernych, zarówno tych starszych, jak i tych młodszych, tworzących razem wspólnotę ludzi, którzy dążą do tego samego celu, mających za przedmiot wiary tego samego Boga i Chrystusa⁵.

W ostatnich dwóch dziesięcioleciach łatwo jest dostrzec mniejsze zainteresowanie aktywnym życiem religijnym ze strony ludzi młodych. Z drugiej jednak strony zauważamy w Kościele nowe inicjatywy na rzecz właśnie ludzi młodych⁶. Otwiera się nowe miejsca, gdzie młodzież może się spotykać, organizowane są pielgrzymki, parafialne drużyny sportowe, oratoria, oazy. Młodzież ma szerszy dostęp do wydawnictw katolickich, może brać udział w programach TV prowadzonych w duchu chrześcijańskim. Zdaniem Konferencji Episkopatu Polski odsetek uczniów uczestniczących w katechezie w całej Polsce jest dobry (98% szkoły podstawowe; 96% gimnazja; 91% licea)⁷. Niemniej jednak statystyki wykazują,

⁴ W greckim przekładzie Starego Testamentu na oznaczenie ludu Bożego używa się głównie dwóch słów bliskoznacznych: zgromadzenie (*ekklesia*) i synagoga (*synagoge*). Zob. P.J. Achtemeier, *Encyklopedia biblijna*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1999, s. 537.

⁵ Zob. aktualną analizę przemian w Kościele w społeczeństwie polskim autorstwa ks. J. Mariańskiego, *Kościół katolicki w Polsce w kontekście społecznym. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.

⁶ Zob. ciekawy wkład R. Bielenia, *Kościół katolicki we współczesnej Polsce w służbie młodzieży. Podstawowe kierunki i zadania, formy i metody duszpasterstwa młodzieży*, „Seminare” 2004, nr 20, s. 313-330.

⁷ Zob. Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Główny Urząd Statystyczny, *Kościół katolicki w Polsce 1991-2011*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2014, s. 233.

że coraz mniej młodych osób chodzi regularnie do kościoła na Mszę św., nie mówiąc już o aktywnym zaangażowaniu na rzecz innych w instytucjach kościelnych.

Bezspornie badacze podkreślają, iż społeczeństwa Europy, w tym również społeczeństwo polskie, przeżywają proces silnej sekularyzacji, czyli postępującego zanikania religii, chociaż pojawiają się również głosy krytyczne podające w wątpliwość prawdziwość tej tezy⁸. Z pewnością religijność młodzieży wpisana jest poniekąd w pewien zespół zależności, uwarunkowań występujących w społeczeństwie⁹. Jak pisze P. Sztompka, żadna z diagnoz dotyczących prognozy sekularyzacji nie okazała się trafna. Można zaobserwować nie tylko trwałość religii w społeczeństwach nowoczesnych, ale również jej dalszy rozwój chociaż pod zmienionymi formami (nowa ewangelizacja, ruchy ekumeniczne, ruchy parareligijne)¹⁰. Wobec powyższego trzeba stwierdzić, że na tym tle również religijność młodych ludzi jawi się jako problem złożony. Z jednej strony obserwujemy pragnienie młodzieży, aby przeżywać osobistą więź z Bogiem, dążenie do możliwości autonomicznego wyboru i troski o autentyczność przeżywanej wiary, a z drugiej strony widzimy, że młodzież przeżywa kryzysy na płaszczyźnie religijnej, a zjawisku temu towarzyszy negacja dotychczas uznawanych i przyjętych w przekazie międzypokoleniowym wartości religijnych¹¹. Jak zauważa Jan Paweł II, człowiek przeżywa swego

⁸ P. L. Berger, *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, tłum. W. Kurdziel, Nomos, Kraków 2005.

⁹ S. Mandes, *Życie religijne*, w: *Współczesne społeczeństwo polskie*, red. A. Giza, M. Sikorska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 232-244.

¹⁰ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2012, s. 372-373.

¹¹ W kwestii tendencji dotyczącej przemian religijności wśród Polaków i związanej z nią selektywności w podejściu do prawd wiary W. Piwoński i T. Podgórska zauważają, że „decydujące znaczenie ma negowanie praktycznych prawd wiary związanych z życiem codziennym katolików, a nie kwestionowanie teoretycznych prawd wiary. W konsekwencji selektywność funkcjonująca w świadomości Polaków nie zawsze jest

rodzaju lęk ontologiczny, który pozbawia go celu i sensu życia, a wiara w rozwiązania technologiczne bez odniesienia do transcendencji przyczynia się do destrukcji człowieka aż do hołdowania kulturze śmierci¹².

Papież Polak postrzega młodzież (młodość) również w kategoriach bogactwa związanego z rozwojem dyspozycji do poznawania siebie, rozeznawania dobra i możliwości wcielania go w życie, doświadczania poczucia realizacji wartości¹³. Młodzież poszukuje tożsamości, przeżywa trudności w identyfikowaniu się z osobami, wzorcami powszechnie uznanymi w społeczeństwie¹⁴. Młodzież jest zatem szczególną wartością w oczach Jana Pawła II. Młodość to dla papieża czas wyjątkowej odpowiedzialności, kształtowania osobowości, precyzowania ideałów i projektów życia, to wreszcie czas poszukiwania prawdy i szczęścia¹⁵. Młodości towarzyszy również wysiłek jako element wzrostu, doskonalenia siebie. Jan Paweł II przypomina młodym o trudzie i hartowaniu ciała, aby cały człowiek doznał radości panowania nad sobą i pokonywania życiowych trudności. Mówi też o trudzie wewnętrznym, za pomocą którego rozwija się człowieczeństwo, młoda osobowość, która

selektywnością świadomą, co oznacza, że odrzucając jakąś prawdę wiary, jest się tylko „heretykiem materialnym”. Zob. W. Piwowarski, T. Podgórska, *Wiara i wierzenia Polaków w kontekście przemian systemowych*, w: *W służbie wartościom*, red. R. Kamiński i in., Jedność, Kielce 1999, s. 455.

¹² Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, PAX, Warszawa 1981, nr 15; tenże, Encyklika *Evangelium vitae*, Wydawnictwo TUM, Wrocław 1995, nr 19–20.

¹³ Inni autorzy podkreślają, iż młodzież tworzy pewien naturalny kapitał każdego społeczeństwa, potencjał w procesie przekazu i tworzenia społecznego dziedzictwa. Zob. F.W. Wawro, *Młodzież w kontekście formowania się nowożytnych społeczeństw*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004, s. 7.

¹⁴ M. Szymański, *Konstruowanie tożsamości człowieka*, „Ruch Pedagogiczny” 2013, nr 4, s. 7–16.

¹⁵ Jan Paweł II, *Listy do młodzieży*, Pallottinum, Poznań 1991, s. 11–69; Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messori*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1994, s. 101.

uzyskuje wewnętrzną dojrzałość¹⁶. Ojciec św. przestrzega młodych przed niebezpieczeństwem powierzchowności, bierności, izolacji, wewnętrznej emigracji, poddawania się beznadziejności prowadzącej do samozniszczenia własnej osobowości.

W świetle badań okazuje się, że wśród młodzieży w ostatnich latach można odnotować pewien powrót do religii. Następuje odradzanie się religijności indywidualnej. Młodzi ludzie spełniają większość praktyk religijnych, aczkolwiek w ich motywacji dominuje przyzwyczajenie, presja środowiska rodzinnego i społecznego, kierowanie się sentymentem i rutyną. Postawy i zachowania młodzieży od strony religijnej czy moralnej zmieniają się wraz ze zmieniającym się kontekstem społeczno-kulturowym. Aktualnie młody człowiek, szukając duszpasterstwa, poszukuje odpowiedzi na ważne życiowe pytania. Nie chce samotności, wyrzutów sumienia, pustki i braku miłości¹⁷. Z badań K. Pawliny przeprowadzonych na próbie 200 osób młodych zaangażowanych w Kościele wynika, że choć młodzi poszukują środowisk modlitwy i wiary, to nie towarzyszy temu poczucie przynależności. Można dostrzec również utylitarne podejście do uczestnictwa w różnego rodzaju organizacjach czy działaniach podejmowanych w parafiach. W kwestii zadań młodego człowieka w Kościele należy podkreślić, iż młodzi wskazują przede wszystkim na dzieło ewangelizacji oraz na konieczność dawania świadectwa¹⁸.

Z innych badań wynika, że religijność wśród młodzieży nabiera cech osobistego wyboru, tracąc rangę wartości dziedziczonej, przekazywanej przez rodzinę i środowisko¹⁹. Nadto w swego rodzaju

¹⁶ Jan Paweł II, *List do Młodych całego świata, z okazji międzynarodowego roku młodzieży*, nr 9, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/parati.html (data dostępu: 17.03.2017).

¹⁷ K. Woynarowska, *Młodzi w kościele*, <http://niedziela.pl/artykul/59081/nd/Mlodzi-w-kosciele> (dostęp: 10.11.2017).

¹⁸ K. Pawlina, *Aktywność młodzieży w Kościele*, <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAP/niedziela201545-mlodziez.html> (dostęp: 10.11.2017).

¹⁹ Bogatą bibliografię badaczy zajmujących się zagadnieniami zmian w religijności młodzieży czytelnik znajdzie w E. Wysocka, *Młodzież a religia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000, s. 18-20.

próżni ideologicznej, w jakiej znalazła się młodzież, obserwowany jest powrót do przeżywania transcendencji, *sacrum*, wzrost zainteresowania zjawiskami parapsychologicznymi. Można być religijnym, ale bez wyraźnej idei Boga. Substytutem doświadczenia religijnego staje się szaleńczy taniec w dyskotecie, na koncercie rockowym, branie narkotyków czy udział w nowych sektach parareligijnych. Badania wśród młodzieży szkolnej dowodzą, że w tym środowisku panuje dość wysoka akceptacja przykazań Dekalogu, co zdaniem J. Mariańskiego niekoniecznie oznacza, że w świadomości młodzieży nie dokonują się przemiany idące w kierunku sytuacyjnie uwarunkowanych imperatywów etycznych²⁰. Jak słusznie zauważa J.M. Szyran, sam Dekalog przez większość maturzystów jest jeszcze akceptowany, ale dla mniejszości staje się niewygodny, często traktowany jako zbiór przepisów zbyt rygorystycznych, ograniczających wolność człowieka²¹. Z. Nęcki nie widzi niczego szczególnie dziwnego w odchodzeniu młodzieży od Kościoła. Według niego młodzież odchodzi nie tyle od religii, ile od jej tradycyjnych form, włącznie z chodzeniem do kościoła. Zdaniem wspomnianego psychologa społecznego w polskiej przestrzeni młodzieżowej następuje jedynie zmiana modelu religijności²². Badania dowodzą również, że obecne pokolenie młodzieży określa się jako grupę zmarginalizowaną lub zagrożoną marginalizacją²³. Najważniejszym jednak zadaniem rozwojowym, z jakim przychodzi zmierzyć się młodzieży, jest odpowiedź na pytanie: „kim

²⁰ J. Mariański, *Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994–2009. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011, s. 202.

²¹ J.M. Szyran, *Dekalog – zasady życia*, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 2008, s. 10.

²² M. Paluch, *Młodzi krakowianie nie chodzą do Kościoła. Dlaczego?* <http://www.gazetakrakowska.pl/artykul/496813,młodzi-krakowianie-nie-chodza-do-kosciola-dlaczego,id,t.html> (dostęp: 10.11.2017).

²³ E. Wysocka, *Problemy życiowe młodzieży i możliwości ich rozwiązywania. Podstawy konstruowania modelu wspierającego rozwój*, „Pedagogika Społeczna” 2009, nr 3–4, s. 39–61.

jestem?”²⁴. Wartości egzystencjalne i duchowe zostają wyparte przez takie wartości-zjawiska jak indywidualizm, wolność, szczęście, życie pełne wrażeń, prawdziwa miłość²⁵. Wartością staje się zdrowy styl życia, sport, dobra kondycja²⁶.

Spółeczeństwo polskie, zdaniem H. Świdy-Ziemby, przeżywa aktualnie stan pewnego permisywizmu moralnego, który wyraża się w tolerancji dla łamania norm moralnych²⁷. Przemiany w kulturze współczesnej mają również znaczący wpływ na kształtowanie tożsamości młodzieży i jej stylu życia²⁸. Badania dotyczące relatywistycznych tendencji wśród młodzieży szkół ponadgimnazjalnych wskazują na to, że nie przejawia ona jeszcze skrajnego relatywizmu, na którego gruncie wszystko byłoby dozwolone, równoznacznego z brakiem przekonań moralnych czy skłonnością do nihilizmu²⁹. Dalsze badania prowadzone nad wartościami młodzieży wskazują na pewne tendencje w kierunku wartości indywidualnych wraz z pojawiającym się fenomenem radykalnych modyfikacji wartości społecznych³⁰. Te procesy indywidualizacji wyborów wartości,

²⁴ M. Badziąg, *Kryzys – norma czy patologia?*, http://edukacjaialog.pl/archiwum/2000,98/styczen,155/kryzys_-_norma_czy_patologia,944.html (data dostępu: 20.10.2018).

²⁵ J.F. Terelak, A. Jachnis, *Psychologia konsumenta i reklamy*, Wydawnictwo Branta, Bydgoszcz 1998, s. 355.

²⁶ M. Jędrzejewski, *Młodzież a subkultury*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1999, s. 32.

²⁷ H. Świda-Ziemba, *Permisywizm moralny a postawy polskiej młodzieży*, w: *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, red. J. Mariański, Kraków 2002, s. 435-438.

²⁸ Z. Melosik, *Młodzież w kulturze współczesnej. Paradoxy pop-tożsamości*, w: *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie. Materiały z IV Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, red. E. Milewska, B. Śliwerski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002, s. 55-81.

²⁹ J. Mariański, *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008, s. 321-324.

³⁰ G. Adamczyk, *Wartości społeczne w świadomości młodzieży niemieckiej i polskiej*, dz. cyt., s. 50.

zachowań i form życia wśród młodzieży, zapoczątkowane w nowoczesności, obecnie w epoce ponowoczesnej nabierają wymiarów jeszcze bardziej powszechnych³¹. W sytuacji zachwiania stabilnego porządku wartości i utraty charakteru oczywistości przez wartości w ogóle, także wartości religijne oraz moralne są poddane tym procesom przekształceń rozwojowych³². Zdaniem J. Mariańskiego w warunkach radykalnych zmian społeczno-kulturowych ulega przekształceniu również moralność młodzieży, jej codzienna aksjologia, w tym wartości, normy i więzi moralne³³. Niemniej jednak autor jest zdania, że nawet jeśli w czasach współczesnych moralność młodzieży charakteryzowana jest przez procesy dezinstytucjonalizacji, pluralizacji i prywatyzacji (indywidualizacji), nie oznacza to jeszcze perspektywy pokolenia „bez moralności”³⁴. W tym kontekście autor jest również zdania, że prywatyzacja i subiektywizacja norm religijnych i moralnych może mieć też aspekt pozytywny, bowiem prowadzi do wzrostu poczucia osobistej odpowiedzialności, do pragnienia wierności i pewności³⁵.

³¹ Najbardziej widoczna zmiana, jaką można zaobserwować w kwestii obyczajowości wśród młodzieży, to stosunek do seksualności. W zakresie zachowań seksualnych odnotowuje się gwałtowne rozluźnienie norm dotyczących tej sfery wśród młodych ludzi. Niesie to za sobą uprzedmiotowienie osoby i sprowadzenie jej wartości do seksownego wyglądu lub zachowania. Zob. A. Brosch, *Młodzież w obliczu seksualizacji kultury medialnej*, w: *Przestrzenie komunikacji*, red. J. Kędzior, J. Kowal, B. Krawiec, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 16.

³² Zdaniem J. Kurzępy dyskusja nad atrofią wartości w świadomości młodych ludzi jest bezzasadna, dlatego że mają oni już inne wyposażenie aksjologiczne, postrzegają świat i zjawiska w nim występujące w odniesieniu do innego zestawu przyzwoleń i zakazów. Zob. J. Kurzępa, *Młodzież w obliczu wielkiej zmiany – konteksty wzrastania młodzieży w rzeczywistość społeczną*, w: *Pedagogika społeczna wobec procesów żywiołowych i zachowań ryzykownych*, red. M. Walancik, J. Hroncová, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2013, s. 64.

³³ J. Mariański, *Emigracja z Kościoła*, dz. cyt., s. 306.

³⁴ Tamże, s. 306.

³⁵ J. Mariański, *Przemiany moralności religijnej w nowoczesnym społeczeństwie polskim*, w: *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*. Tom I: *Miasto*,

2. Zaangażowanie salezjanów na rzecz ludzi młodych – rzeczywistość inspektorii krakowskiej

Rozeznanie wychowawcze ks. Bosko, iż salezjanie posłani są do młodzieży ubogiej i opuszczonej, znane było w szerszych kręgach eklezjalnych już od połowy XIX wieku. Jego zaangażowanie się w pracę z młodzieżą ubogą i opuszczoną potwierdza jego praktyka edukacyjna w pierwszych latach działalności oratorium na Valdocco³⁶. Ten wymiar poświęcenia się salezjanów w pracy z młodzieżą ubogą został dostrzeżony również przez Benedykta XVI, który w przemówieniu wygłoszonym do uczestników Kapituły Generalnej w 2008 roku wskazywał, iż młodzież uboga materialnie i duchowo winna pozostawać dla salezjanów priorytetem³⁷. Także obecny przełożony generalny Towarzystwa Salezjańskiego ks. Ángel Fernández Artime wielokrotnie powtarzał, iż salezjanie nie mogą zapomnieć o młodzieży ubogiej i potrzebującej. Zaangażowanie na tym polu decyduje o ich tożsamości ewangelicznej i charyzmatycznej³⁸. Zdaniem ks. Á. Artime tak jak ówczesne Valdocco dla ks. Bosko było peryferiami Turynu i wyzwaniem do pracy z młodzieżą ubogą, tak też i dzisiaj to właśnie peryferie są czymś w rodzaju DNA dla salezjanina³⁹. Stąd też zachęta, aby młodych

red. I. Machaj, J. Styka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1994, s. 32.

³⁶ P. Stella, *Don Bosco nella storia economica e sociale (1815-1870)*, LAS, Roma 1980, s. 161 i nast.

³⁷ Benedetto XVI, *Discorso di Sua Santità Benedetto XVI ai partecipanti al Capitolo Generale della Società Salesiana di San Giovanni Bosco (Salesiani)*, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2008/march/documents/hf_ben-xvi_spe_20080331_salesiani.html (data dostępu: 07.02.2017).

³⁸ R. Benotti, *Arttime: I salesiani accanto ai giovani e ai poveri come don Bosco* (wywiad z przełożonym generalnym ks. Artime), <http://agensir.it/chiesa/2015/06/15/artime-i-salesiani-accanto-ai-giovani-e-ai-poveri-come-don-bosco/> (data dostępu: 07.02.2017).

³⁹ Á.F. Artime, *Come don Bosco per i giovani, con i giovani*. Bicentenario della nascita di Don Bosco. Strenna 2015 di Ángel Fernández Artime, <http://>

ubogich i opuszczonych traktować priorytetowo i aby wzbudzić w sobie refleksję na temat stopnia zaangażowania salezjanów na rzecz młodzieży ubogiej, co mogłoby się stać konkretnym gestem odpowiedzi na aktualne wyzwania stojące przed zgromadzeniem.

Współczesny świat przeżywa kryzys człowieka. Ma to swoje reperkusje w świecie młodzieży, która boryka się z wieloma problemami z powodu narkotyków, alkoholu, nikotyny czy seksu. Młodzież jest coraz trudniejsza, często niechętna i negatywnie nastawiona względem instytucji typu szkoła czy Kościół. Wziąwszy pod uwagę negatywne skutki konsumpcjonizmu, materializmu czy hedonizmu, mamy obraz młodzieży często buntowniczej, zniechęconej do większych poświęceń. Będąc świadom tych zagrożeń, Kościół, a z nim również salezjanie usiłowali i dalej usiłują stawiać na młodzież jako na tę grupę, która jest przyszłością i nadzieją dla świata⁴⁰.

W dobie dokonujących się przemian społeczno-gospodarczych w Polsce oraz malejącej funkcji rodziny w wychowaniu młodego pokolenia salezjanie starają się na różne sposoby przyciągnąć młodzież i zaproponować pewne formy działalności przy parafiach, ośrodkach młodzieżowych czy też prowadząc różnego typu szkoły katolickie⁴¹. Oddziaływanie duszpasterskie na młodzież przez pracujących salezjanów czy ludzi świeckich przybiera podwójny charakter: duszpasterstwa zbiorowego i indywidualnego. Salezjanie w inspektorii krakowskiej prowadzą zatem różne dzieła związane ze swoim charyzmatem i posłannictwem. Należą do nich między innymi: oratoria, parafie, szkoły (podstawowe, gimnazja, szkoły ponadgimnazjalne), ośrodki wychowawcze, internaty, poradnie, ruchy i wspólnoty

www.notedipastoralegiovanile.it/index.php?option=com_content&view=article&id=9604%3Acome-don-bosco-per-i-giovani-con-i-giovani&catid=306%3Apg-salesiana-documentazione-cg-e-rm&Itemid=187 (data dostępu: 07.02.2017).

⁴⁰ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Pallottinum, Poznań 1994, nr 1917.

⁴¹ Zob. jedno z pierwszych badań przeprowadzonych na podstawie analizy pisma „Wiadomości Inspektorialne” dotyczących pracy młodzieżowej w inspektorii krakowskiej. Zob. B. Stańkowski, *Wychowanie integralne dzieci i młodzieży w praktyce salezjańskiej – relacja z badań własnych*, „Edukacja” 2008, nr 3, s. 61-74.

młodzieżowe⁴². Od strony statystycznej działalność salezjanów w inspektorii krakowskiej przedstawia się w sposób następujący: a) liczba placówek bezpośrednio zaangażowanych w pracę młodzieżową – 25⁴³; b) praca parafialna – 20 placówek; c) działalność oratoryjna – 2 placówki; d) SALOS – 12 placówek; e) SALTROM – 1 placówka; f) placówka opiekuńczo-wychowawcza – 1; g) Salezjański Wolańtariat Misyjny – 1; h) szkoły (podstawowe, gimnazjum, szkoła zawodowa, technikum, liceum) – 15 placówek.

W dalszych rozważaniach szerzej zostaną nakreślone pola działalności, w ramach których salezianie oddziałują na dzieci i młodzież.

2.1. Oratorium – działalność salezjańska *par excellence*

Oratorium (OR) należy do najważniejszych kierunków działań wychowawczych św. Jana Bosko. Jest to przede wszystkim centrum młodzieżowe, otwarte dla wszystkich, spełniające jednocześnie funkcję domu, który gromadzi, i parafii, która na swój sposób ewangelizuje, szkoły, która kształci do życia, i w końcu podwórka (boiska), gdzie wychowankowie *in allegria* (w duchu radości) spędzają swój wolny czas⁴⁴. OR zgodnie z zapisem *Konstytucji salezjańskich* pozostaje podstawowym kryterium tożsamości Towarzystwa Salezjańskiego⁴⁵, natomiast doświadczenie wyniesione z Turynu w dzielnicy Valdocco jest źródłem tożsamości oratorium salezjańskiego⁴⁶.

⁴² Zob. więcej w: <http://www.salezjanie.pl> (data dostępu: 10.10.2018).

⁴³ Dane statystyczne uzyskano na podstawie *Salezjanie Inspektoriatu Krakowskiego pw. św. Jacka, Kalendarium 2018/2019*, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2018.

⁴⁴ C. Kustra, *Oratorium jako forma opieki wychowawczej*, „Pedagogia Christiana” 1997, t. 1, s. 179-197.

⁴⁵ Zob. *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, dz. cyt., art. 40.

⁴⁶ Zob. D. Husak, *Salezjańska tożsamość oratoriów w świetle ich struktury organizacyjno-prawnej w Inspektorii św. Stanisława Kostki*, „Seminare” 2016, t. 37, s. 54-55.

Zdaniem K. Misiaszka, rozwijające się, szczególnie po Soborze Watykańskim II, młodzieżowe ruchy religijne przyczyniły się do zahamowania działalności oratoryjnej w Polsce. Zabieranie salezjanom szkół przez państwo komunistyczne i przechodzenie na pracę w duszpasterstwie parafialnym oraz swego rodzaju izolacja z powodów politycznych od reszty świata salezjańskiego w pewnym sensie wprowadziły do ich życia dezorientację i wymusiły na salezjanach wypracowanie własnych metod, które byłyby zgodne z linią salezjańskiej myśli prewencyjnej⁴⁷.

Mówiąc o OR, mamy na myśli nie tylko miejsce jako takie, ale przede wszystkim specyficzny klimat wytworzony przy współudziale wszystkich zaangażowanych w dzieło wychowawcze. OR ze swoim środowiskiem wychowawczym i doświadczeniem wspólnoty staje się odpowiednim miejscem spotkania i dialogu oraz przeżywania ducha rodzinnego, który ożywiał wszelkie struktury wychowawcze⁴⁸. To w OR dokonuje się integralny rozwój młodego człowieka zarówno w wymiarze osobowym, społecznym, jak i duchowym. Jak pisze M. Szpringer, „celem oratorium jest integralny rozwój ukierunkowany na odnalezienie miejsca w społeczeństwie, w życiu, w rodzinie, czyli syntetycznie rzecz ujmując chodzi o dążenie do dojrzałości osobowej. Drogą do osiągnięcia celu głównego jest samowychowanie i ono wyznacza cele pośrednie”⁴⁹. Twórca OR w rozumieniu salezjańskim, św. Jan Bosko, dbał o to, by młodzież wyrosła na „dobrych chrześcijan i uczciwych obywateli”⁵⁰. Niemniej jednak cele, jakie sobie stawiał ks. Bosko w wychowaniu oratoryjnym, to przede wszystkim rozwój człowieka

⁴⁷ Zob. K. Misiaszek, *Młodzież w centrum pastoralnej troski salezjanów: oratoryjna propozycja pracy z młodzieżą dla Kościoła w Polsce*, „Seminare” 1996, nr 12, s. 199.

⁴⁸ J. Gocko, *Wspólnototwórcze elementy systemu prewencyjnego*, „Seminare” 2011, t. 29, s. 203-204.

⁴⁹ M. Szpringer, *System prewencyjny Księdza Jana Bosko*, dz. cyt., s. 28.

⁵⁰ Zob. L. Cian, *Wychowanie w duchu Księdza Bosko*, dz. cyt., s. 216. Zob. także D. Grządziel, *Wychowanie dobrych obywateli według systemu prewencyjnego*, w: *Salezjańska Ars Educandi*, red. K. Kmiecik-Jusięga, B.

w jego wymiarze egzystencjalnym, emocjonalnym, intelektualnym, duchowym. Nie wolno zapominać, że ważnym aspektem wychowania oratorskiego było odniesienie do sakramentów eucharystii i pokuty⁵¹. Rozwój wychowanka we wszystkich tych wymiarach jest procesem integralnym i ma prowadzić młodego człowieka do dojrzałości osobowej. M. Szpringer mówi o orientacji osobowej w wychowaniu oratorskim⁵². Dla osiągnięcia tegoż celu, zdaniem założyciela Towarzystwa Salezjańskiego, środowisko wychowawcze winno charakteryzować się atmosferą rodzinną przepojoną miłością i odniesieniem do zdrowej religijności.

Również dziś pedagogia ks. Bosko jest aktualna i uniwersalna, gdyż nie kieruje się w stronę uprzywilejowanych, młodzieży wybranej i wyselekcjonowanej zgodnie z oczekiwaniami wychowawców, ale otwiera się na wychowanka, przyjmuje go takim, jakim jest, po to, by w tym młodym człowieku mogła się dokonać pewna przemiana, zbliżenie do Chrystusa. Także w aspekcie wychowania obywatelskiego dostrzega się w Polsce duże braki⁵³. Liczni badacze apelują o partycypację polityczną i kształtowanie postaw prospołecznych młodzieży. W tym kontekście system prewencyjny jawi się jako wielka okazja dla wychowanków, aby uwrażliwiać ich na wszelkie formy zaangażowania i wyrabianie w sobie postaw obywatelskich.

Bogato udokumentowane działania salezjańskich oratoriów w inspektorii krakowskiej możemy prześledzić na łamach „Wiadomości Inspektorialnych”⁵⁴. Do najczęstszych działań salezjanów i wychowawców salezjańskich o charakterze wychowawczym,

Stańkowski, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 13-35.

⁵¹ Zob. J. Hańderek, *Rola sakramentu pokuty i eucharystii w świetle nauczania i praktyki wychowawczej św. Jana Bosko*, „Seminare” 2014, t. 34, s. 45-57.

⁵² M. Szpringer, *System prewencyjny Księdza Jana Bosko*, dz. cyt., s. 30-32.

⁵³ Zob. K. Szafraniec, „Deficyt obywatelstwa” wśród młodzieży – uwarunkowania i konsekwencje społeczne, „Tęcza” 2005, nr 3, s. 23-37.

⁵⁴ Zob. <http://sdb.org.pl/media/wiadomosci-inspektorialne/> (data dostępu: 15.03.2017). Analizy pisma dokonano w dniach 10.03.-17.03.2017.

rekreacyjnym, liturgicznym promowanych w oratorium można zaliczyć: wyjazdy na narty, zimowisko; organizację kuligów; półkolonie; świętowanie z okazji dnia patrona szkoły, oratorium, placówki; rajdy rowerowe, wyprawy piesze w góry, zabawy karnawałowe; konkursy wiedzy religijnej, historycznej itp.; warsztaty teatralne; wycieczki; przygotowanie jasełek, misterium męki Pańskiej.

2.2. Szkolnictwo salezjańskie w inspektorii krakowskiej

W salezjańskim systemie wychowawczym ważnym sposobem oddziaływania na młodzież jest szkoła. Śledząc działalność ks. Bosko, można wywnioskować, że oprócz oratoriów i przytułków dużą wagę przykładał on również do tego, aby oddziaływać na młodzież za pomocą szkół⁵⁵. Pierwsze próby zakładania szkół w Polsce były podejmowane już pod koniec XIX wieku z chwilą przybycia salezjanów do Miejsca Piastowego i Oświęcimia⁵⁶. Sposobnym momentem rozwoju sieci szkół było uzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 roku⁵⁷. Lata 20. ubiegłego wieku były zatem okresem dużego rozwoju szkół zawodowych, średnich i gimnazjów. Również późniejszy okres międzywojenny przyniósł wzmożoną działalność szkolno-wychowawczą na ziemiach polskich⁵⁸.

Badacz uwzględnił okres od stycznia 2010 do końca roku 2017 (łącznie 76 numerów).

⁵⁵ Zob. więcej w: J.M. PELLEZO, *Salesiani, scuola e educazione*, Facoltà di Scienze dell'Educazione, Roma 2001.

⁵⁶ C. Kustra, *Opieka Kościoła nad dziećmi i młodzieżą*, w: *Z problemów pedagogiki. Uniwersalność opieki międzyludzkiej*, red. T. Biernat, Powszechna Wyższa Szkoła Humanistyczna „Pomerania”, Chojnice 2011, s. 117-118. Zob. także W. Żurek, *Szkoły salezjańskie w Oświęcimiu na tle salezjańskiego szkolnictwa średniego ogólnokształcącego i zawodowego na ziemiach polskich 1900-1939*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.

⁵⁷ Zob. J. Niewęglowski, *Towarzystwo Salezjańskie wobec wyzwań edukacyjnych w latach 1918-1939*, „Seminare” 2015, nr 36/1, s. 151-162.

⁵⁸ J. Niewęglowski, *Doświadczenia Zgromadzenia Salezjańskiego w edukacji młodzieży*, w: *W trosce o młodzież. Edukacja praca obywatelstwo*, red. J. Niewęglowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004, s. 79-88.

Niestety lata powojenne i okres komunistyczny spowodowały redukcję szkół do minimum⁵⁹. W latach 1949-1963 zlikwidowano 20 szkół salezjańskich. Praktycznie jedyną szkołą działającą w Polsce w okresie powojennym aż do czasów nam współczesnych była szkoła zawodowa w Oświęcimiu posiadająca status szkoły prywatnej z uprawnieniami państwowymi. Szkoła ta utrzymywała swoją pozycję w dziedzinie kształcenia zawodowego dzięki modernizacji bazy i wyposażenia oraz dzięki kształceniu i systematycznemu podnoszeniu kwalifikacji zawodowych nauczycieli i pracowników szkoły⁶⁰. W procesie likwidowania szkół władze komunistyczne, chcąc zachować pozory prawa, oskarżały władze zakonne o niski poziom naukowy, nielojalność personelu wobec władz państwowych, zacofanie w pracy wychowawczej. Od połowy lat 60. ubiegłego wieku szukano nowych możliwości pracy z młodzieżą. Jedną z nich było duszpasterstwo parafialne (praca katechetyczna, służba liturgiczna, animacja powołaniowa, duszpasterstwo rodzin, ruch oazowy, Ruch Światło-Życie, Odnova w Duchu św.). W całym okresie po 1945 roku troską salezjanów w Polsce było poszukiwanie własnej tożsamości w zmieniających się warunkach politycznych i odnajdywanie swojego charyzmatu w wypełnianiu zadań, które pojawiały się jako potrzeba czasu. W tych wysiłkach adaptacyjnych salezjanów do nowej rzeczywistości PRL można dostrzec ciągle poszukiwanie możliwości dotarcia do młodzieży i realizowania pracy wychowawczej w miarę zapotrzebowania społecznego.

Po zmianach roku 1989 w Polsce zaczęto otwierać wiele nowych szkół prowadzonych przez zgromadzenia zakonne, diecezje czy stowarzyszenia. Sprzyjała temu nowa sytuacja polityczna, stwarzając dogodne warunki do otwierania szkół prywatnych. Proces ten ciągle trwa we wszystkich czterech inspektoriaty na terenie Polski. Dlatego też szkoła w ostatnich kilkunastu latach stała się jednym z najważniejszych punktów oddziaływania na młodzież. Jesteśmy zatem świadkami powstawania szkół salezjańskich zarówno na

⁵⁹ Zob. tamże, s. 85-86.

⁶⁰ T. Rozmus, *Obecny stan szkolnictwa salezjańskiego w Polsce*, „Seminare” 1998, nr 14, s. 191-192.

poziomie podstawowym, jak też i średnim. Salezjanie inspektorii krakowskiej dość szybko zareagowali na powstałą sytuację społeczną i w zakresie szkolnictwa pod koniec XX wieku. Wejście w szkolnictwo było o tyle trudne, że w większości placówek szkołę trzeba było zakładać i organizować od podstaw. Aktualnie zdaniem J. Niewęglowskiego salezjanie mają najbardziej urozmaicony system szkolnictwa wśród zakonów w Polsce⁶¹.

Szkoły salezjańskie wpisują się w panoramę szkół katolickich, jakie na przestrzeni ostatnich 25 lat zaistniały w naszym kraju. Szkoła katolicka, zgodnie z dokumentem *Gravissimum educationis*, zdąża do celów kulturalnych i do prawdziwie ludzkiej formacji młodzieży. Stwarza ona w społeczności szkolnej atmosferę prześiąkniętą ewangelicznym duchem wolności i miłości, dopomaga młodzieży, aby w rozwijaniu własnej osobowości wzrastała zarazem wedle nowego stworzenia, którym stała się przez chrzest⁶². Katolickość szkoły ma głównie polegać na swoistym odniesieniu do otaczającej rzeczywistości, której centrum pozostaje Chrystus. Wychowanie i nauczanie w szkole katolickiej powinno być oparte na chrześcijańskiej wizji świata i podstawach nauczania Kościoła katolickiego, a nauczyciele tychże szkół winni odznaczać się zdrową nauką i prawością życia⁶³.

W środowisku szkoły salezjańskiej, zdaniem D. Grzędziela, ważne jest, aby obok oficjalnego programu i *curriculum* właściwe miejsce zajęło też „*curriculum* ukryte”⁶⁴, w którego skład

⁶¹ Zob. J. Niewęglowski, *Doświadczenie Zgromadzenia Salezjańskiego*, dz. cyt., s. 79-88.

⁶² Por. Concilio Vaticano II, *Dichiarazione sull'educazione cristiana – Gravissimum educationis*, http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_gravissimum-educationis_it.html (data dostępu: 20.03.2017).

⁶³ Zob. więcej w: P. Wawrzyńczak, *Założenia formalne i organizacyjne szkoły katolickiej*, „Seminare” 1996, nr 12, s. 268.

⁶⁴ K. Ryan jest zdania, że niezależnie od programów zatwierdzonych i formalnie realizowanych w szkole, które tworzą curriculum formalne i oficjalne, wielką rolę odgrywa także „curriculum ukryte” (ang. *hidden*

wchodzą wypowiedzi, zachowania, wzajemne relacje, przekazy komunikowane przez struktury i procesy zachodzące w szkole, całe doświadczenie uczenia się właśnie w sposób pośredni, niesformalizowany, niezinstytucjonalizowany, niezależnie od odbywających się lekcji i realizowanych programów⁶⁵. Tym, co wyróżnia szkoły salezjańskie, jest specyficzny rodzinny klimat oraz fakt posiadania programu wychowawczego opartego na wartościach ewangelicznych, a przede wszystkim systemu prewencyjnego. W odniesieniu do Ewangelii szkoła przekazuje swoim wychowankom obraz świata i człowieka. Jest to ujęcie całościowe, które uwzględnia zarówno prawa rządzące światem, odkrywane przez naukę, jak również prawdę zawartą w Ewangelii. Wśród atutów szkoły salezjańskiej autorzy podkreślają takie wymiary jak: długoletnia tradycja wychowawczo-duszpasterska wyrażona w systemie prewencyjnym, wysoki poziom nauczania, rodzinna atmosfera, bogata oferta zajęć pozalekcyjnych, stałe odwoływanie się do fundamentu wartości chrześcijańskich i ogólnoludzkich, wychowanie integralne i harmonijny rozwój młodego człowieka⁶⁶. Jak zauważa J. Niewęglowski, w szkołach salezjańskich daje się młodzieży potrójne wykształcenie: religijno-moralne, intelektualne oraz zawodowe⁶⁷. Realizując takie założenia, nie trudno jest dostrzec, iż w ostatnich 25 latach odnotowuje się duży rozkwit szkolnictwa salezjańskiego w Polsce.

W roku szkolnym 2018/2019 w inspektorii krakowskiej działały następujące placówki o charakterze oświatowo-wychowawczym: liceum (Kraków, Oświęcim, Przemyśl, Świętochłowice, Zabrze); szkoły branżowe (Oświęcim – technikum, Przemyśl – szkoła organistowska, Świętochłowice – technikum); gimnazjum

curriculum). Zob. K. Ryan, *Mining the Values in the Curriculum*, „Educational Leadership” 1993, nr 51, s.16.

⁶⁵ D. Grządziel, *Pedagogika ks. Bosko w dzisiejszej szkole prowadzonej przez Zgromadzenie salezjańskie*, „Seminare” 2010, t. 27, s. 161-162.

⁶⁶ P. Lorek, *Szkoły salezjańskie*, „Forum Pedagogiczne” 2015, nr 2, s. 225-226.

⁶⁷ J. Niewęglowski, *Salezjanie i szkolnictwo*, „Seminare” 1997, nr 13, s. 193-206.

(Kraków, Oświęcim); szkoły podstawowe i przedszkola (Odessa – szkoła podstawowa i przedszkole⁶⁸, Przemyśl – szkoła podstawowa, Świętochłowice – szkoła podstawowa, Zabrze – szkoła podstawowa); internat (Oświęcim, Odessa, Kraków – dom studenta)⁶⁹.

2.3. Salezjańska Organizacja Sportowa o zasięgu ogólnopolskim

Innym polem oddziaływania salezjańskiego na młodzież są różnego rodzaju organizacje, stowarzyszenia – SALOS jest tu dobitnym przykładem. Nowe ustawodawstwo, a szczególnie to, które dotyczyło stowarzyszeń, pozwoliło na początku lat 90. ubiegłego wieku na powołanie do życia wewnątrz Towarzystwa Salezjańskiego nowego podmiotu, jakim był SALOS⁷⁰. Jak podkreśla Z. Dziubiński, sytuacja ta była swego rodzaju paradoksem, gdyż nowoczesność ze swoimi tendencjami do świeckości, racjonalności, liberalizmu wygenerowała zawiązanie się stowarzyszeń chrześcijańskich, które umocowane są nie tylko w prawie świeckim, ale także w wartościach religijnych, odwołując się do Dekalogu i fundamentów antropologiczno-etycznych zakorzenionych w chrześcijańskiej wizji człowieka⁷¹.

⁶⁸ Notabene: domy salezjańskie na Ukrainie przynależą administracyjnie do inspektorii krakowskiej.

⁶⁹ Zob. więcej danych w tab. 1.

⁷⁰ Zob. Statut Salezjańskiej Organizacji Sportowej SALOS RP, <http://www.salosrp.pl/dokumenty/statut> (data dostępu: 20.03.2017), oraz podstawy prawne Salezjańskiej Organizacji Sportowej: Ustawa z dnia 07.04.1989 roku prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2001 r., nr 79, poz. 855 ze zm.); Ustawa z dnia 24.04.2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., nr 96, poz. 873 ze zm.) oraz Ustawa z dnia 25.06.2010 roku o sporcie (Dz.U. z 2010 r., nr 127, poz. 857 ze zm.).

⁷¹ Zob. więcej w: Z. Dziubiński, *Secularisation and Sport*, w: *Social and Cultural Aspects of Sport*, red. J. Kosiewicz, AWF, Warszawa 2007.

SALOS jest salezjańską organizacją sportową o zasięgu ogólnopolskim⁷². Powstała ona na bazie doświadczenia włoskiej organizacji Polisportiva Giovanili Salesiane (PGS), a jej powołanie poprzedzone było licznymi spotkaniami delegatów poszczególnych inspektorii w domu salezjańskim w Warszawie⁷³. Celem, jaki przyświeca stowarzyszeniu SALOS, jest rozwijanie wychowawczych, kulturowych i społecznych aspektów sportu w duchu chrześcijańskich wartości i w odniesieniu do bogactwa salezjańskiej tradycji wychowawczej. Mówiąc szczegółowiej, w oddziaływaniach SALOS-u chodzi przede wszystkim o: a) podejmowanie i realizowanie przedsięwzięć zmierzających do wychowania, wzrostu dzieci i młodzieży; b) krzewienie i upowszechnianie wychowania fizycznego, sportu, rekreacji ruchowej i turystyki wśród dzieci i młodzieży; c) propagowanie i umacnianie chrześcijańskich wzorów współzawodnictwa w sporcie; d) wzbogacanie kultury fizycznej dzieci i młodzieży o elementy wychowawczo-formacyjne, kulturalno-religijne i socjalno-intelektualne; e) propagowanie wolontariatu w sporcie dzieci i młodzieży⁷⁴.

SALOS jest związkiem stowarzyszeń, który zajmuje się przede wszystkim praktyką sportu, tj. prowadzi działalność społeczno-wychowawczą z dziećmi i młodzieżą, pochodzącymi niejednokrotnie z rodzin patologicznych, niewydolnych wychowawczo. SALOS właśnie w sporcie upatruje drogę do podniesienia kultury fizycznej i zdrowotnej młodzieży. Równocześnie sport w SALOS-ie staje się zarówno szansą na wychowanie młodego człowieka w jego wymiarze duchowym, jak również okazją do autoedukacji na wzór systemu

⁷² Salezjańska Organizacja Sportowa Rzeczypospolitej Polskiej została zarejestrowana jako związek stowarzyszeń kultury fizycznej 29 czerwca 1992 r. w Urzędzie Kultury Fizycznej i Turystyki w Warszawie. Dnia 30 września 1996 r. została wpisana pod numerem SKF „B” 62 do rejestru stowarzyszeń i związków sportowych Sądu Okręgowego w Warszawie. Zob. SALOS RP, *Historia*, http://www.salosrp.pl/o_salosie/historia (data dostępu: 20.03.2017).

⁷³ Z. Dziubiński, *Sport i turystyka*, dz. cyt., s. 238-239.

⁷⁴ *Podstawowe informacje o SALOS RP*, http://www.salosrp.pl/o_salosie/podstawowe_informacje (data dostępu: 20.03.2017).

prewencyjnego⁷⁵. Zgodnie z art. 2 Statutu SALOS-u, cele i sposoby działania SALOS-u RP wynikają z duchowości salezjańskiej i systemu prewencyjnego ks. Jana Bosko, podejmują wyzwania Soboru Watykańskiego II, a szczególnie Konstytucji Pastoralnej o Kościele w świecie współczesnym, Dekretu o wychowaniu chrześcijańskim oraz Dekretu o apostołstwie świeckich⁷⁶.

Odbiorcami działalności SALOS-u są dzieci i młodzi ludzie zrzeszeni w tradycyjnych dyscyplinach sportu, takich jak koszykówka, piłka nożna, siatkówka, tenis stołowy. SALOS posiada całoroczny system rozgrywek, w których uczestniczą młodzi ludzie, rywalizując ze sobą zgodnie z chrześcijańskimi i salezjańskimi zasadami. Stowarzyszeniem kierują salezjanie i współpracownicy świeccy (wolontariusze)⁷⁷.

Podstawowymi ogniwami SALOS-u są stowarzyszenia inspektorialne rozsiane na terenie całej Polski oraz stowarzyszenia lokalne. W skład stowarzyszeń inspektorialnych wchodzi następujące inspektorie: a) inspektoria siostr salezjanek – Wrocław (prezes: s. Maria Kapczyńska); b) inspektoria krakowska salezjanów – Kraków (prezes: ks. Kazimierz Drozd); c) inspektoria pilska salezjanów – Piła (prezes: ks. Tadeusz Balicki); d) inspektoria warszawska salezjanów – Warszawa (prezes: ks. Edward Pleń); e) inspektoria wrocławska salezjanów – Wrocław (prezes: ks. Mirosław Łobodziński). Stowarzyszeń lokalnych SALOS-u jest w całej Polsce 79⁷⁸.

⁷⁵ Zob. J. Marszałek, *Fascynacja sportem inspiracją autoedukacji w systemie profilaktycznym księdza Jana Bosko*, dz. cyt., s. 255-264.

⁷⁶ Statut Salezjańskiej Organizacji Sportowej SALOS RP, art. 2, dz. cyt.

⁷⁷ Bogata panorama działalności sportowo-wychowawczej o zasięgu również międzynarodowym SALOS-u RP została nakreślona w publikacji Z. Dziubińskiego, *Sport i turystyka w Kościele*, dz. cyt., s. 249-297.

⁷⁸ Inspektoria siostr salezjanek – 12 ośrodków lokalnych; inspektoria krakowska salezjanów – 12; inspektoria pilska salezjanów – 12; inspektoria warszawska salezjanów – 26; inspektoria wrocławska salezjanów – 7. Dane na dzień 20.03.2017, za: *Stowarzyszenia lokalne*, http://www.salosrp.pl/struktura/stowarzyszenia_lokalne (data dostępu: 22.10.2018). Warto nadmienić, że w ciągu ostatniego dziesięciolecia liczba ośrodków lokalnych pozostała bez mała na tym samym poziomie. Jak donosi M. Szpringer, w 2006 r.

W inspektorii krakowskiej następujące placówki prowadzą działalność SALOS-u: Kielce, Kraków ul. Konfederacka 6, Kraków Szkoła, Oświęcim Szkoła, Oświęcim Zasole, Przemyśl, Świętochłowice, Pogrzebień, Lublin, Rzeszów, Staniątki, Zabrze.

Warto zauważyć, że SALOS oprócz działalności prewencyjno-wychowawczej promuje również działalność popularyzatorską, naukowo-badawczą i wydawniczą, skupiając się głównie na zagadnieniach *stricte* związanych ze sportem o nachyleniu wychowawczym, zgodnie również z duchem systemu prewencyjnego ks. Bosko⁷⁹.

2.4. Salezjański Ruch Troski o Młodzież – SALTROM

Salezjański Ruch Troski o Młodzież (SALTROM) jest stowarzyszeniem prowadzonym przez salezjanów oraz pedagogów, wychowawców, wolontariuszy świeckich. Celem tych działań jest praca wychowawcza, profilaktyczna i edukacyjna z dziećmi i młodzieżą wywodzącą się ze środowisk zaniedbanych wychowawczo czy też wprost patologicznych z różnymi uzależnieniami⁸⁰. Misją SALTROM-u jest wychowanie dzieci i młodzieży na etapie adolescencji do samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie, wspieranie ich w odkrywaniu i realizowaniu własnych pasji, pomaganie w aktywnym i twórczym spędzaniu wolnego czasu na podstawie zasad systemu prewencyjnego ks. Bosko. SALTROM oferuje dzieciom i młodzieży różnorodne formy spędzania czasu, rozwijania swoich zainteresowań, pomoc w nauce i nadrabianiu zaległości szkolnych. Już od 30 lat salezjanie stawiają nacisk na rozwój zajęć stałych w ramach świetlic, dożywiania, darmowych korepetycji⁸¹, Yacht Clubu. Ważne zadanie wychowawcze spełniają

w Polsce były 83 stowarzyszenia lokalne SALOS. Zob. M. Szpringer, *System prewencyjny Księdza Jana Bosko*, dz. cyt., s. 102-104.

⁷⁹ *Wydawnictwa*, <http://www.salosrp.pl/wydawnictwo> (data dostępu: 20.03.2017).

⁸⁰ Zob. więcej w: <http://www.saltrom.pl/> (data dostępu: 08.03.2017).

⁸¹ Salezjański Ruch Troski o Młodzież SALTROM, http://kkk.krakow.pl/baza_ulg/2228,id,337,artykul,ulgi.html (data dostępu: 08.03.2017).

również grupy: breakdance, wspinaczki skałkowej, graficyarzy, grupa taneczna, sportowa, muzyczna, cheerleaders. Nieodłączną częścią SALTROM-u są działania obejmujące również organizację wypoczynku letniego⁸², praktyk studenckich oraz kursów i szkoleń dla wychowawców i wolontariuszy. SALTROM od marca 2005 roku jest organizacją pożytku publicznego (OPP), a od stycznia 2007 roku dzięki współpracy z Miejskim Ośrodkiem Pomocy Społecznej prowadzi Placówkę Opiekuńczo-Wychowawczą Wsparcia Dziennego dla 70 podopiecznych⁸³.

Deklarowane cele SALTROM-u to zrzeszanie ludzi dobrej woli, którzy mają chęć nieść pomoc i aktywnie angażować się w pracę z młodymi pochodzącymi ze środowisk patologii społecznej, zaniedbanymi wychowawczo i zagrożonymi moralnie. Zadaniem wychowawców, wolontariuszy udzielających się w SALTROM-ie jest kształtowanie właściwych postaw moralno-religijnych, patriotycznych, aktywne spędzanie wolnego czasu, promowanie sportu i zdrowego stylu życia. Oficjalna strona internetowa SALTROM-u oznajmia, że działalność tego stowarzyszenia idzie w kierunku:

- a) prowadzenia poradni, świetlic, organizowania pomocy medycznej, darmowych korepetycji;

⁸² *Wakacje z Saltromem – aktywny wypoczynek nad wodą i w górach*, <http://www.dziennikpolski24.pl/artykul/3453681,wakacje-z-saltromem-aktywny-wypoczynek-nad-woda-i-w-gorach,id,t.html> (data dostępu: 08.03.2017).

⁸³ Zob. <http://debniki.sdb.org.pl/parafia/saltrom/> (data dostępu: 08.03.2017). Działalność Organizacji Pożytku Publicznego w świetle ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie można streścić w tych oto wymiarach: a) pomoc społeczna rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej oraz wyrównywanie szans tych rodzin; b) działalność charytatywna; c) ochrona i promocja zdrowia; d) nauka, edukacja, oświata i wychowanie; d) wypoczynek dzieci i młodzieży; e) upowszechnianie kultury fizycznej i sportu; f) promocja i organizacja wolontariatu; g) działalność szkoleniowa, informacyjna. Zob. Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873, Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, http://www.pozytek.gov.pl/files/pozytek/Pliki_aktualnosci/ustawa/udpp.pdf (data dostępu: 08.03.2017).

- b) organizowania czasu wolnego dla młodych ludzi oraz różnych form wypoczynku;
- c) materialnego wspierania wychowanków najuboższych;
- d) prowadzenia działalności publicystycznej, redagowania i wydawania pism, gazetek, ulotek;
- e) opracowania projektów i programów działania;
- f) organizowania szkoleń oraz pozyskiwania i szkolenia wolontariuszy;
- g) współdziałania z instytucjami państwowymi i samorządowymi (sądem, policją, szkołami, placówkami opiekuńczo-wychowawczymi) oraz organizacjami pozarządowymi⁸⁴.

2.5. Ośrodki wychowawcze

Przyjazd ks. B. Markiewicza jako jednego z pierwszych salezjanów do Polski pod koniec XIX wieku zapoczątkował dzieło pracy w duchu systemu przewencyjnego ks. Bosko w ośrodkach wychowawczych wśród młodzieży ubogiej i opuszczonej na terenach dzisiejszej inspektorii krakowskiej⁸⁵. Aktualnie inspektorii krakowska salezjanów posiada jedną placówkę wychowawczą: Salezjańską Placówkę Wychowawczą w Gostwicy (gmina Podegrodzie, powiat nowosądecki). Powstała ona z inicjatywy Kapituły Inspektorialnej, która w 2007 roku wyszła z propozycją otworzenia placówki opiekuńczo-wychowawczej na terenie prowincji krakowskiej. Salezjańska Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza powstała na skutek umowy zawartej pomiędzy ks. Stanisławem Janikiem, właścicielem posesji, oraz ks. Markiem Chrzanem, ówczesnym inspektorem prowincji krakowskiej reprezentującym Towarzystwo Salezjańskie. Pod datą

⁸⁴ Zob. <http://www.saltrom.pl/o-nas/cele-i-misja> (data dostępu: 16.03.2017).

⁸⁵ Ks. B. Markiewicz na skutek konfliktu z władzami zakonnymi opuścił Towarzystwo Salezjańskie, zakładając Zgromadzenie św. Michała Archaniola (księży michalitów), którzy czerpią z doświadczenia ks. Bosko i z salezjańskiej metody przewencyjnej. Zob. C. Kustra, *Powściągliwość i praca w wychowaniu człowieka. Współczesne odczytanie koncepcji opiekuńczo-wychowawczej ks. Bronisława Markiewicza (1842-1912)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.

symboliczną dla zgromadzenia 8 grudnia⁸⁶ 2009 roku otrzymano zgodę na prowadzenie placówki, natomiast 1 czerwca 2010 roku całodobowa socjalizacyjna placówka opiekuńczo-wychowawcza rozpoczęła pracę z pierwszymi wychowankami⁸⁷. W *Akcie założycielskim* zawarte zostały najważniejsze kwestie związane z funkcjonowaniem placówki. Określono regulamin jej funkcjonowania, zaznaczono ponadto, że wychowanie młodzieży przebywającej w placówce będzie się odbywało zgodnie z salezjańskim systemem prewencyjnym i obowiązującym prawem oraz zasadami Kościoła katolickiego.

Regulamin placówki wymienia podstawowe cele i zadania Domu Bosko w Gostwicy: zapewnienie dzieciom opieki i wychowania w duchu systemu prewencyjnego ks. Bosko. Ośrodek ponadto ma za zadanie zapewnić podopiecznym możliwość zaspokojenia podstawowych potrzeb, przede wszystkim bytowych, ale także emocjonalnych, społecznych i religijnych. Celem działań wychowawczych ma być również doprowadzenie wychowanka do powrotu do swojej rodziny albo umieszczenie go w rodzinie adopcyjnej bądź zastępczej, a gdy nie ma takich możliwości, to w rodzinnej placówce opiekuńczo-wychowawczej. Cele te, jak głosi regulamin, winny być realizowane przede wszystkim poprzez działania wychowawcze, a także te skoncentrowane na ocenie sytuacji rodzinnej dziecka oraz na zbadaniu, czy rodzina wychowanka potrafi w sposób prawidłowy funkcjonować w środowisku⁸⁸. Do placówki wychowankowie przyjmowani są przede wszystkim na wniosek Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie, mieszczącego się w Nowym Sączu. Ośrodek przeznaczony jest dla chłopców

⁸⁶ Zgodnie z przekazem 8 grudnia 1841 r. ks. Bosko, spotykając Bartolomeo Garelliego w kościele św. Franciszka w Turynie, rozpoczął swoją działalność wychowawczą z chłopcami.

⁸⁷ Zob. <http://gostwica.sdb.org.pl/historia/> (data dostępu: 09.03.2017). Zob. też Księga Rejestrowa Placówki Opiekuńczo-Wychowawczej, http://edziennik.malopolska.uw.gov.pl/WDU_K/2011/316/2606/Rejestr-%20plac%C3%B3wki%20opieku%C5%84czo-wychowawcze.pdf (data dostępu: 09.03.2017).

⁸⁸ Regulamin Organizacyjny Salezjańskiej Placówki Opiekuńczo-Wychowawczej „Dom Bosko” w Gostwicy, s. 1.

w przedziale wiekowym 10-18 lat. Zdarzają się przypadki, że do placówki kierowane są dzieci przed ukończeniem 13. roku życia bez odpowiedniego wniosku, gdy wystąpi nagła potrzeba zapewnienia im opieki. Ze względów lokalowych ośrodek może przyjąć maksymalnie 14 chłopców. Wychowankowie mogą pozostać w placówce aż do ukończenia 18. roku życia, ale w przypadku kontynuacji nauki termin ten może być przedłużony aż do 25. roku życia.

W placówce opiekuńczo-wychowawczej zatrudnieni są przede wszystkim wychowawcy, pedagodzy i psychologowie, którzy legitymując się odpowiednimi kompetencjami, mogą wykonywać swoją pracę z wychowankiem w sposób efektywny. Główne problemy, z jakimi borykają się wychowankowie placówki, to przede wszystkim problemy szkolne, spowodowane na ogół absencją na zajęciach lekcyjnych. Kolejnym, równie istotnym problemem w życiu dzieci i młodzieży wspomnianej placówki jest niewydolność wychowawcza rodziny, zachowania patologiczne rodziców czy innych spokrewnionych członków rodziny. Nierzadkie są też zjawiska przemocy domowej i zachowań odbiegających od ogólnie przyjętych w społeczeństwie (alkoholizm, narkomania). Zdarzają się również przypadki dzieci i młodzieży pozostawionych przez rodziców emigrujących do innych krajów w poszukiwaniu pracy (eurosieroctwo)⁸⁹.

Badania empiryczne prowadzone we wspomnianym ośrodku przez kilku już badaczy potwierdzają, że ważnym elementem socjalizacyjnym, wychowawczym, resocjalizacyjnym jest asystencja, będąca jedną z podstawowych zasad systemu prewencyjnego ks. Bosko. Ciągła obecność wychowawców wśród dzieci i młodzieży, nawiązywanie relacji opartej na rozumie, miłości i religii przynosi realne szanse na dobre efekty socjalizacji i wychowania podopiecznych⁹⁰.

⁸⁹ B.M. Porębska, *System wychowawczy ks. Jana Bosko na przykładzie działalności Salezjańskiej Placówki Opiekuńczo-Wychowawczej „Dom Bosko” w Gostwicy* (praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. nadzw. dr. hab. M. Babiarza), Akademia Ignatianum, Wydział Pedagogiczny, Kraków 2013, s. 82-85.

⁹⁰ Tamże, s. 92-94. Zob. także B. Stańkowski, *Specificity of the Salesian social rehabilitation*, dz. cyt., s. 848-860.

2.6. Działalność wychowawcza w strukturach przyparafialnych

a) Liturgiczna Służba Ołtarza

Jednym z najpopularniejszych ruchów młodzieżowych działających przy salezjańskich parafiach inspektorii krakowskiej jest Liturgiczna Służba Ołtarza – LSO (mówiąc potocznie, ministranci – od łac. służyć, pomagać). Ministranci są pomocnikami podczas sprawowania liturgii Mszy św. oraz różnych nabożeństw liturgicznych w kościele lub kaplicy. Od początku istnienia Kościoła wspólnoty chrześcijańskie dbały o to, by były osoby oddelegowane do posługiwania wiernym. W kościele współczesnym ministrant jest upoważniony do tego, by nosić określone przedmioty, przygotowywać dary ofiarne, czytać słowo Boże. Dzięki reformie liturgii, która została zapoczątkowana na Soborze Watykańskim II (1962-1965), rola osób świeckich w Kościele została na nowo doceniona i uwypuklona. W wielu parafiach salezjańskich udział ministrantów i lektorów w liturgii jest bardzo znaczący, niemniej jednak ich zaangażowanie zależy w dużej mierze od odpowiedniej troski salezjanów, którzy są odpowiedzialni za należyte przygotowanie młodych ludzi do wykonywania określonych czynności, uczestniczenia w zbiórkach, organizacji wyjazdów weekendowych, zimowych i wakacyjnych, różnego rodzaju zawodów LSO czy angażowania się w działania lokalnego oratorium⁹¹. LSO w większych parafiach inspektorii posiada w swych szeregach lektorów, ministrantów oraz kandydatów. Formacja członków LSO odbywa się przy użyciu stosownych podręczników⁹². Najczęściej zbiórki ministrantów w parafiach odbywają

⁹¹ Na uwagę zasługuje również fakt, iż wiele parafii salezjańskich posiada odrębną stronę internetową poświęconą sprawom ministrantów. Zob. np.: *Ministranci Salezjanie Kielce*, w: <http://ministranci.salezjanie.kielce.pl> (data dostępu: 10.10.2018).

⁹² Przykładowo w parafii pw. Opatrzności Bożej w Rzeszowie formacja ministrantów odbywa się przy pomocy podręcznika autorstwa ks. K. Maśłyka, *Odkryć prawdę*, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2007, natomiast

się co dwa tygodnie. W zależności od diecezji młodzież ma również możliwość wzięcia udziału w rozgrywkach Ligi Lektorskiej. Ministrantom stwarza się zatem okazję, aby brać udział w sportowych zajęciach na sali gimnastycznej czy też w wyjazdach wakacyjnych, zimowych, a także okazjonalnych. Z wielu parafii grupy ministrantów mają okazję wyjechać na spotkania formacyjne i młodzieżowe organizowane w Krakowie (rozgrywki sportowe, zdobywanie kolejnych stopni w ramach LSO, pielgrzymki do sanktuariów i do miejsc kultu lokalnego)⁹³.

b) Schola⁹⁴

Schola liturgiczna odgrywa ważną rolę w czasie Mszy św. czy też nabożeństwa liturgicznego. Dokument soborowy *Konstytucja o liturgii świętej* praktycznie w całym rozdziale VI, mówiąc o muzyce kościelnej, podkreśla rolę śpiewu i muzyki sakralnej w czasie sprawowania liturgii. „Czynność liturgiczna przybiera godniejszą postać, gdy służba Boża odbywa się uroczyście ze śpiewem, przy udziale asysty i z czynnym uczestnictwem wiernych”⁹⁵. Zgodnie

formacja kandydatów na ministrantów odbywa się przy użyciu książki ks. S. Szczepańca, *Kandydat na ministranta*, Duszpasterstwo Służby Liturgicznej Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2004, http://www.salezjanie.rzeszow.pl/home_page.php?menu=liturgiczna_sluzba_oltarza (data dostępu: 15.03.2017).

⁹³ Warto w tym miejscu zasygnalizować publikację J. Rydzewskiego, *Praca z młodzieżą w polskich parafiach salezjańskich. Z badań nad systemem prewencyjnym w duszpasterstwie parafialnym*, Wydawnictwo BUK, Białystok–Rottenbuch 2009, ss. 288.

⁹⁴ Nazwa *schola* wywodzi się od założonej przez papieża Grzegorza I Wielkiego szkoły śpiewaków (*schola cantorum*), która służyła do nauki wykonywania chorału gregoriańskiego. Na przestrzeni kilku wieków zaszły zmiany w kulturze muzycznej i obecnie scholą nazywa się zespół wokalny, w skład którego wchodzi osoby najczęściej związane z parafią, pomagające w inicjowaniu i podtrzymywaniu śpiewu podczas sprawowania liturgii.

⁹⁵ Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 1986, nr 113.

z *Instrukcją* Episkopatu Polski z 1979 roku w każdym kościele powinna istnieć „schola cantorum” prowadząca i podtrzymująca śpiew wiernych. Wspomniana *Instrukcja* zwraca również uwagę na to, aby szkolić i formować kantorów solistów, którzy w poszczególnych przypadkach mogą zastąpić scholę⁹⁶. Znamienne są również słowa papieża Benedykta XVI, który stwierdza, że muzyka i śpiew są czymś więcej niż tylko ozdobą liturgii, stanowią jej integralną część. Uroczysta muzyka kościelna z chórem, organami, orkiestrą i śpiewem wiernych nie jest dodatkiem, wyznaczającym ramy liturgii i ozdabiającym ją, lecz stanowi ważny sposób czynnego udziału w wydarzeniu liturgicznym⁹⁷.

Działalność scholi parafialnej doskonale wpisuje się w dyskurs naukowy, który uwydatnia konieczność zaspokojenia potrzeb duchowych i estetycznych u dzieci i młodzieży⁹⁸. M. Debesse stwierdza, że „Młodzi ludzie są «służebnikami piękna» i wysuwają na plan pierwszy wartości estetyczne przede wszystkim dlatego, że sztuka jest środkiem ekspresji *par excellence* indywidualnej, odpowiada zatem równocześnie wzmożonemu poczuciu własnego «ja» i tworzącej się bardzo osobistej postawie intelektualnej. (...) Ponadto przeżycie estetyczne stanowi jedną z form działalności bezinteresownej, która odpowiada młodym ludziom. Wywołuje w nich zadowolenie tym żywsze, że oparte na jednej z ich podstawowych skłonności; na uwielbieniu (adoracji), które wznosi jednostkę ponad samą siebie i objawia jej coś absolutnego”⁹⁹. R. Ławrowska jest zdania, że obecny rozkwit przykościelnych zespołów muzycznych i śpiewaczych jest odpowiedzią na niezaspokojone przez szkołę

⁹⁶ *Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II* (podpisana przez prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego), Warszawa 1979, nr 35.

⁹⁷ Benedykt XVI, *Wszystko ku chwale Boga. Uroczystość poświęcenia organów w Starej Kaplicy, 13 września 2006 r. Ratyzbona*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/WP/benedykt_xvi/przemowienia/bawaria_organy_13092006.html (data dostępu: 15.03.2017).

⁹⁸ I. Wojnar, *Estetyka i wychowanie*, PWN, Warszawa 1970, s. 248-249.

⁹⁹ Tamże, s. 253-254.

i nauczycieli potrzeby dzieci i młodzieży w kwestii poszukiwania piękna, rozwijania podstawowych zdolności muzycznych, potrzeby idei i ideałów, autorytetów, wzorców i przewodników¹⁰⁰.

Analizując sytuację w poszczególnych parafiach salezjańskich inspektorii krakowskiej, można zauważyć, że zazwyczaj swoje uczestnictwo w scholi przykościelnej deklarują osoby pomiędzy 6. a 16. rokiem życia. Najczęściej jednak są to dzieci i adolescenci pomiędzy 10. a 15. rokiem życia. Zajęcia chóralskie rzadko prowadzone są przez osoby z przygotowaniem muzycznym (muzyk, organista), częściej przez księży, zakonnice, katechetki/katechetów świeckich, animatorów muzycznych. Zdarza się, że osoby prowadzące scholę nie potrafią grać na żadnym instrumencie muzycznym. Tylko nieliczni potrafią akompaniować śpiew wykonywany przez scholę przy pomocy gitary, fortepianu itp. Nauka śpiewu odbywa się często spontanicznie ze słuchu, metodą beznutową. Mało kto potrafi czytać i śpiewać przy pomocy nut. Schole najczęściej występują podczas Mszy św. oraz w czasie innych uroczystości o charakterze religijnym. Biorą one również udział w różnych programach artystycznych, przedstawieniach, koncertach (uroczystości w szkole, jasełka, misteria męki Pańskiej, koncerty sacrosongu, spotkania grup oazowych, festiwale muzyki chrześcijańskiej).

Warto zaznaczyć, że zdolności muzyczne, podobnie jak też i językowe czy artystyczne, najczęściej są rozłożone w ten sposób, że mało jest osób genialnych, wybitnych, a więcej przeciętnie uzdolnionych. Podobnie rzecz ma się w scholi, gdzie dostrzega się duży udział dzieci i młodych pragnących pracy zespołowej, ale nie obdarowanych nadzwyczajnymi zdolnościami. W tym wszystkim nie jest ważna pamięć muzyczna, szczególne poczucie rytmu, barwa głosu, ale bardziej chodzi o to, aby spotkać się ze sobą, mieć świadomość

¹⁰⁰ R. Ławrowska, *Udział dzieci i młodzieży w polskiej praktyce scholi przy kościołach parafialnych*, „Wychowanie Muzyczne” 2011, nr 1, s. 16-21. Zob. również tejże, *Miejsce współczesnej scholi cantorum w powszechnej edukacji muzycznej dzieci i młodzieży*, w: *Sacrum – sztuka – wychowanie*, red. W.A. Sacher, Uniwersytet Śląski Katowice, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.

służby wspólnocie parafialnej czy po prostu śpiewać na chwałę Bożą. Jak zaznaczają osoby odpowiedzialne za przywołane grupy, u członków scholi pojawia się również motywacja czysto ludzka, która polega na „pokazaniu się” rodzicom, kolegom, zaprezentowaniu się przy okazji ważnych uroczystości parafialnych.

Z pewnością „scholka” w środowisku parafialnym pełni funkcję edukacyjną. Poprzez śpiew, poznawanie literatury muzyki kościelnej, w młodych ludziach rozbudza się zainteresowanie muzyką, tworzą oni ścisłe relacje międzyludzkie, budują swoją osobowość, dokonuje się w nich rozwój zachowań prospołecznych, kształtują w sobie swego rodzaju smak artystyczny.

c) Europejskie i światowe spotkania ludzi młodych

Geneza Światowych Dni Młodzieży sięga lat 80. ubiegłego wieku. Za oficjalną datę ustanowienia ŚDM przyjmuje się 20 grudnia 1985 roku, kiedy to papież Jan Paweł II wyraził pragnienie, aby ŚDM odbywały się regularnie co roku w Niedzielę Palmową jako spotkanie diecezjalne, a co dwa, trzy lata w wyznaczonym przez niego miejscu jako spotkanie międzynarodowe młodzieży. Do tej pory odbyło się 12 obchodów Międzynarodowych ŚDM.

Opis wydarzeń w parafiach salezjańskich inspektorii krakowskiej rejestrowanych przez „Wiadomości Inspektorialne” dostarcza nam bardzo ważnych informacji w kwestii spotkań młodzieży salezjańskiej z młodymi Europy i Świata (Światowe Dni Młodzieży, spotkania Taizé). Spotkania te gromadzą tysiące młodych ludzi poszukujących głębokiego sensu życia, wiary w wartości wychodzące poza sferę finansową i gospodarczą, wiary w wartości podstawowe (pokój, miłość), które niejednokrotnie są zapominane przez dzisiejszy świat. Podczas takich spotkań młodzi ludzie mają okazję, aby dokonać oceny i konfrontacji własnej wiary i wartości z tymi reprezentowanymi przez ich rówieśników. Młodzież może też wysłuchać przesłania ewangelicznego przygotowanego przez papieża¹⁰¹. Trzeba przyznać, że w czasie tychże spotkań dokonują

¹⁰¹ Zob. np. Jan Paweł II, *Listy do młodzieży*, dz. cyt.

się również nawrócenia młodych ludzi często oddalonych od Kościoła. W Europejskich Spotkaniach Młodych organizowanych na przełomie starego i nowego roku przez wspólnotę Taizé rokrocznie w innym mieście europejskim biorą udział również młodzi pochodzący z salezjańskich placówek rozsianych na terenie całej Polski. Młodzież jest przyjmowana przez parafie lub goszczona w obiektach publicznych (szkoły, sale gimnastyczne itp.). Uczestnicy mają możliwość wyboru grupy w zależności od skłonności i zainteresowań (grupy z przewagą pracy, śpiewu, modlitwy, konferencji o tematyce biblijnej). Relacje ze spotkań, wspomnienia, przeżycia duchowe i refleksje opisywane są na stronie internetowej¹⁰².

Ostatnie ŚDM zgromadziły w Krakowie w lipcu 2016 roku ponad 1,5 mln młodzieży z całego świata. W wielu salezjańskich placówkach gościły tysiące młodych pielgrzymów. Nieoceniony był wkład młodych salezjanów oraz wolontariuszy z placówek salezjańskich inspektorii krakowskiej w przygotowanie święta Salezjańskiego Ruchu Młodzieżowego, które odbyło się w czasie ŚDM w Krakowie z udziałem młodych z całego świata. Spotkaniu temu przewodniczył ksiądz generał wraz z matką generalną sióstr salezjanek. Jak to określają autorzy artykułów nadsyłanych do „Wiadomości Inspektorialnych”, było to prawdziwe święto dzielenia się duchem salezjańskim i czasem wyzwalań duchowości św. Jana Bosko¹⁰³.

Ważne w kwestii uczestnictwa młodzieży w ŚDM jest przytoczenie wyników badań ankietowych przeprowadzonych za pośrednictwem Departamentu Rejestracji i Przyjęcia Pielgrzymów Komitetu Organizacyjnego ŚDM. Dostarczyły one ciekawych wniosków dla duszpasterstwa młodzieżowego w Polsce. W badaniach wzięły udział 3142 osoby z całego świata. Badana młodzież chciała na ŚDM głównie: a) doświadczyć obecności Boga (69%); b) zobaczyć i wysłuchać papieża (55%); c) poczuć jedność z innymi ludźmi, wyznającymi podobne wartości (43%); d) uczestniczyć we

¹⁰² Zob. <http://taize.swanna.waw.pl/o-taize-i-esm> (data dostępu: 15.03.2017).

¹⁰³ Zagadnieniu ŚDM w Krakowie poświęcony został praktycznie cały numer „Wiadomości Inspektorialnych” lipiec–sierpień 2016.

Mszy św. i w nabożeństwach (32%); e) brać udział w konferencjach i katechezach (25%); f) dzielić się wiarą z innymi młodymi ludźmi (23%); g) zawrzeć nowe znajomości (17%); h) zabawić się, mile spędzić czas (15%)¹⁰⁴.

Wyniki badań uwypuklają przede wszystkim potrzebę budowania takich środowisk duszpasterskich, które stanowiłyby przestrzeń osobistego zaangażowania młodych osób i dawałyby możliwość osobistego kontaktu zarówno z innymi młodymi świadomie wyznającymi swoją wiarę, jak też z duszpasterzami. Wyzwaniem jest również postulat, aby budowanie duszpasterstwa ludzi młodych opierać przede wszystkim na osobistych relacjach wśród nich. Chodzi głównie o świadectwo osób młodych w swoim środowisku, ale także o wykorzystanie koleżeńskich i przyjacielskich relacji do angażowania w środowiska duszpasterskie¹⁰⁵.

¹⁰⁴ ISKK, NCK, KAI, *Badanie Światowych Dni Młodzieży Kraków 2016*, <http://episkopat.pl/badanie-swiatowych-dni-mlodziezy-krakow-2016/> (data dostępu: 20.03.2017).

¹⁰⁵ Tamże.

Tabela 1. Placówki salezjańskie w inspektorii krakowskiej ze względu na typ działalności

Nr	Placówka	Adres	Typ działalności	Osoba odpowiedzialna	Uwagi
1	Gostwica	Gostwica 220, 33-386 Podegrodzie	Salezjańska Placówka Wychowawcza	ks. Roman Sikoń	
2	Kielce	ul. 1 Maja 57, 25-511 Kielce	Parafia SALOS Oratorium	ks. Edward Lisowski ks. Jacek Gęca ks. Krzysztof Pyzik	
3	Kielce– Niewachlów	ul. Batalionów Chłopskich 165, 25-671 Kielce	Parafia	ks. Janusz Garbacz	
4	Kobyła	Kobyła, ul. Kościelna 7, 44-285 Kornowac	Parafia	ks. Wiesław Wilkosz	
5	Kraków– Inspektorat	ul. Bałuckiego 8, 30-318 Kraków			
6	Kraków Konfederacka	ul. Konfederacka 6, 30-306 Kraków	Parafia SALOS	ks. Zygmunt Kostka ks. Ireneusz Macioł	
7	Kraków- Pychowice	ul. Wzgórze 33, 30-377 Kraków	Parafia	ks. Jacek Ryłko	
8	Kraków-Różana	ul. Różana 5, 30-305 Kraków	SALTROM	ks. Piotr Basista	
9	Kraków Szkoła	os. Piastów 34, 31-624 Kraków	SALOS Gimnazjum Liceum	ks. Marcin Śnieżyński ks. Piotr Pawelec ks. Piotr Pawelec	

Tabela 1. Placówki salezjańskie w inspektorii krakowskiej ze względu na typ działalności cd.

Nr	Placówka	Adres	Typ działalności	Osoba odpowiedzialna	Uwagi
10	Kraków	ul. Tyniecka 39, 30-323 Kraków	Parafia Salezjański Wolontariat Misyjny	ks. Jerzy Szkiert ks. Jan Hańderek	
11	Lublin	ul. Kalinowszczyzna 3, 20-129 Lublin	Parafia SALOS	ks. Kazimierz Drozd ks. Łukasz Auguściak	
12	Oświęcim	ul. Jagiełły 10, 32-600 Oświęcim	Parafia SALOS Liceum Szkoła Zawodowa Technikum	ks. Marek Głuch ks. Andrzej Policht ks. Mirosław Gajda ks. Mirosław Gajda ks. Mirosław Gajda	
13	Oświęcim Zasole	os. rtm. Pileckiego 31, 32-600 Oświęcim	Parafia SALOS	ks. Jan Dubas ks. Jan Dubas	
14	Pogrzebień	Pogrzebień, ul. Brzezka 4a, 44-285 Kornowac	Parafia SALOS Oratorium	ks. Tadeusz Augustyn ks. Zbigniew Świąch ks. Zbigniew Świąch	
15	Polana	Polana 26a, 38-709 Polana	Parafia	ks. Stanisław Gołyźniak	
16	Przemysł	ul. św. Jana 3, 37-700 Przemysł	Parafia SALOS Liceum Szkoła organistowska	ks. Stanisław Mierzwa ks. Michał Libor ks. Wojciech Strzelecki p. Daniel Prajzner	
17	Przemysł Lipowica	ul. Chrzanowskiej 11, 37-700 Przemysł	Parafia	ks. Marek Ledwożyw	

18	Przytęków	Przytęków, ul. Pielgrzymów 20, 34-331 Świnna	Parafia	ks. Krzysztof Pilarz	
19	Rzeszów	ul. Świadka 5a, 35-310 Rzeszów	Parafia SALOS	ks. Michał Kaleta ks. Łukasz Torbicki	
20	Skawa	Skawa 8, 34-713 Skawa	Parafia	ks. Tadeusz Szamara	
21	Staniątki	Staniątki, ul. Parkowa 299, 32-005 Niepołomice	Parafia SALOS	ks. Krzysztof Golba ks. Paweł Kosowski	
22	Szczyrk	pl. MB Królowej Polski 1, 43-370 Szczyrk	Parafia (Sanktuarium)	ks. Stanisław Oskwarek	
23	Świętochłowice	ul. Wojska Polskiego 82, 41-600 Świętochłowice	SALOS Gimnazjum Liceum Technikum	ks. Henryk Urbaś ks. Andrzej Urbańczyk ks. Andrzej Urbańczyk ks. Andrzej Urbańczyk	
24	Wisła	ul. 1 Maja 4, 43-460 Wisła	Parafia	ks. Stanisław Lasak	
25	Witów	Witów 178b, 34-512 Witów	Parafia	ks. Jan Lis	
26	Zabrze	ul. Kruczkowskiego 31, 41-813 Zabrze	SALOS Gimnazjum Liceum	ks. Andrzej Rolnik ks. Tadeusz Goryczka	
				ks. Tadeusz Goryczka	

Źródło: *Salezjanie Inspektorii Krakowska św. Jacka, Kalendarium 2018/2019, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2018.*

ROZDZIAŁ V

Obraz wychowawcy salezjańskiego
kreowany w czasopiśmie „Don Bosco”

1. Uzasadnienie tematu badań

Do refleksji nad obrazem wychowawcy salezjańskiego zaangażowanego w dzieło wdrażania i promowania systemu prewencyjnego ks. Bosko skłoniło autora przekonanie o konieczności podjęcia analizy tegoż zagadnienia w zmienionej już sytuacji społeczno-politycznej Polski. Otóż ostatnimi czasy w rękach salezjanów wszystkich czterech prowincji polskich znalazło się ponad 30 ośrodków oświatowych (szkoły lub zespoły szkół, bursy, internaty, oratoria oraz młodzieżowe ośrodki wychowawcze, w których system prewencyjny jest wiodący w wychowaniu młodzieży). Uzasadniona wydaje się zatem konieczność wnikania w zagadnienia pedeutologiczne w kontekście salezjańskim.

Warto zaznaczyć, że dotychczas w kontekście polskim nie zajmowano się na szerszą skalę od strony naukowo-badawczej problematyką wychowawcy postrzeganego przez pryzmat swej pracy w duchu systemu prewencyjnego. W praktyce brakuje odpowiednich technik i narzędzi badawczych, które stałyby się adekwatną pomocą w procesie eksploracji w zakresie sylwetki, zadań i kompetencji salezjańskich wychowawców.

2. Cel, problemy badawcze, metoda badań

Problemem badawczym w nauce jest określone zagadnienie, które badacz próbuje rozwiązać, stosując odpowiednie procedury i metody. Zagadnienie to może występować pod postacią pytania lub grupy pytań, na które socjolog lub pedagog próbuje znaleźć adekwatną odpowiedź. Według M. Łobockiego, problem badawczy to pytanie, na które szukamy odpowiedzi w drodze badań naukowych¹.

¹ Zob. M. Łobocki, *Metody badań pedagogicznych*, PWN, Warszawa 1978, s. 59.

Podstawowym problemem podjętym w niniejszych badaniach jest próba określenia, kim jest współczesny wychowawca salezjański i jakie jest jego zaangażowanie na rzecz ludzi młodych.

Z problemu głównego autor wyprowadził problemy badawcze szczegółowe. Posiadają one następujące brzmienie:

- a) jakie są cechy i zadania wychowawcy salezjańskiego?
- b) jakimi kompetencjami winien odznaczać się wychowawca salezjański?
- c) na jaką pomoc ze strony środowiska salezjańskiego może liczyć wychowawca w swej pracy z młodzieżą?
- d) jakie są najważniejsze formy i kierunki działań nauczycieli na rzecz salezjańskiej młodzieży?

Celem tych badań jest chęć wnikięcia choćby w najmniejszym zakresie w problematykę wychowawcy salezjańskiego zaangażowanego w dzieło wdrażania i propagowania systemu prewencyjnego wśród młodzieży salezjańskiej uczęszczającej do oratoriów, szkół, parafii czy biorącej udział w innych formach posłannictwa młodzieżowego. Chodzi więc o wzbogacenie wiedzy naukowej o badanym zjawisku. Rezultaty badań z kolei mogą mieć wielorakie zastosowanie i przeznaczenie, zatem oprócz celu poznawczego mogą one mieć użyteczność pragmatyczną.

Główną metodą badawczą wykorzystaną w tym rozdziale jest metoda analizy tekstu². Analiza treści to „technika badawcza służąca obiektywnemu, systematycznemu i ilościowemu opisowi jawnej zawartości komunikatów”³. Posługując się analizą treści zamieszczonych w czasopiśmie „Don Bosco”⁴, autor wnika w zagadnienia,

² Zob. D. Silverman, *Prowadzenie badań jakościowych*, tłum. J. Ostrowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 84 i nast.

³ Zob. B. Berelson, za: M. Lisowska-Magdżiarz, *Analiza zawartości mediów. Przewodnik dla studentów*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2004, s. 13.

⁴ Pismo „Don Bosco” jest polską wersją pisma założonego przez ks. Bosko o nazwie „Il Bollettino Salesiano”. „Don Bosco” powstaje przy udziale wszystkich czterech salezjańskich inspektorii w Polsce i posiada zasięg ogólnokrajowy.

które pragnie pogłębić za pomocą wcześniej ustalonych problemów badawczych. Paradygmat badań jakościowych wprowadzony do niniejszych badań oznacza, iż nie poprzestając na prostym kodowaniu danych, autor chce wykazać, jak elementy są ze sobą połączone⁵. Wspomniana analiza pisma ma za zadanie pokazanie, jak postrzega się wychowawcę pracującego w aktualnych salezjańskich realiach, jakie zadania ma on do spełnienia, w jakich wymiarach winien oddziaływać, aby realizować wymogi systemu prewencyjnego ks. Bosko.

3. Przeprowadzenie badań

Badania zostały poprzedzone stosowną analizą literatury na temat wychowawcy salezjańskiego. Owoce tychże poszukiwań zaprezentowano poniżej w punkcie 4 „Opis wyników badań”. Kolejnym krokiem było przygotowanie części metodologicznej i przedstawienie wyników badań własnych. Próba wyjaśnienia problemu badawczego wymaga uwzględnienia i zastosowania analizy treści, która umożliwia uzyskanie pożądaných informacji.

Analiza jakościowa treści artykułów wydrukowanych na łamach pisma „Don Bosco” obejmuje lata 2007–2016 (10 lat). Analizie poddano 110 numerów czasopisma.

Analiza „Don Bosco”, pisma wydawanego przez salezjańską inspektorię krakowską, ma za zadanie pokazanie, jak postrzega się wychowawcę pracującego w aktualnych salezjańskich realiach, jakie zadania miałyby do spełnienia, w jakich wymiarach winien on oddziaływać, aby realizować wymogi systemu prewencyjnego ks. Bosko. Badania zostały przeprowadzone w 2017 roku. W trakcie analizy treści został stworzony klucz kategoryzacyjny⁶, który znajduje swoje odzwierciedlenie w przytoczonym poniżej opisie wyników badań, czyli struktura analizy treści jest wyznaczona

⁵ Por. D. Silverman, *Prowadzenie badań jakościowych*, dz. cyt., s. 87.

⁶ Zob. E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, tłum. W. Betkiewicz i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 428.

przyjętym kodem kategoryzacji ujawnionym w poszczególnych tytułach podrozdziałów. Dodać należy, że uzyskane materiały posiadają określoną wartość poznawczą i naukową.

4. Opis wyników badań

4.1. Cechy wychowawcy salezjańskiego

Analiza czasopisma pozwoliła badaczowi na pochylenie się nad cechami, jakimi powinien się odznaczać wychowawca salezjański. Tylko w pięciu artykułach opublikowanych na przestrzeni dziesięciu lat mówi się otwarcie na temat cech współczesnego wychowawcy. Nie oznacza to, że w innych miejscach i przy innych okazjach nie poruszano tego zagadnienia. Na uwagę zasługuje fakt, iż autorzy podkreślają cechę bardzo ważną w życiu wychowawcy – jest nią gotowość na zmiany, swego rodzaju elastyczność w podejściu do zagadnienia wychowania i do bycia wśród ludzi młodych.

W pojedynczych artykułach podkreślano również, aby wychowawca wierzył w młodzież, w to, iż w każdym młodym człowieku jest nawet najmniejszy załazek dobra, które trzeba uwypuklić, rozwinąć, doprowadzić do rozkwitu⁷. Inną cechą wychowawcy ma być jego umiejętność rozumienia młodzieży, jej problemów i sytuacji egzystencjalnej, współczesnych trendów młodzieżowych oraz życiowych aspiracji. W tej perspektywie wychowawca w obliczu wielkiej liczby „niezrozumianej młodzieży” szukającej wsparcia stawałby się niejako „darem” dla młodego człowieka.

Z radością odnotowano również artykuł, który został poświęcony postaci wychowawcy widzianego w roli lidera. Z pewnością nie jest to częsty postulat adresowany do wychowawców, dlatego być może wymagania stawiane im w tym kontekście nie należą do najłatwiejszych. Bycie liderem wśród młodzieży, zdaniem autora artykułu, implikuje przede wszystkim to, aby pozostać dla

⁷ Por. M. Chmielewski, *Słowo o ks. Bosko. Wiara w młodzież*, „Don Bosco” 2008, marzec, s. 12.

młodych ludzi autorytetem, posiadać umiejętności organizatorskie i te dotyczące szerszego wglądu w całość sytuacji. Jawiąca się postać wychowawcy jako lidera oznacza również nabywanie umiejętności słuchania drugiego człowieka, obdarzenia go poczuciem bezpieczeństwa. Lider to także dobry motywator, realista i innowator⁸. Ostatnią cechą wychowawcy salezjańskiego zasygnalizowaną przez autora jest umiejętność konstruktywnego patrzenia na karę wychowawczą (kara rozumiana byłaby zatem jako okazja do stawiania się lepszym, kara jako okazja do wzrostu wychowanka, uświadomienia sobie swojego błędu)⁹.

4.2. Istota wychowania salezjańskiego

Uważna lektura artykułów opublikowanych na łamach pisma „Don Bosco” sprawia, iż wyłania nam się również dość klarowna koncepcja dotycząca istoty wychowania salezjańskiego. Do dalszych analiz badacz zakwalifikował 22 artykuły, które w swej treści posiadały wiele cennych sformułowań dotyczących istoty wychowania salezjańskiego. Autorzy podkreślają przede wszystkim, iż wymiar religijny jest podstawą wychowania w duchu prewencyjnym. Niemniej jednak dostrzega się stanowiska wielu autorów, którzy wyrażają pogląd, iż w kontekście zmian cywilizacyjnych i kulturowych, szczególnie w Europie, trudno jest podtrzymać tezę, jakoby wychowanie i ewangelizacja miały kroczyć ciągle razem i wzajemnie oddziaływać na siebie. Wychowanie i ewangelizację postrzega się zatem jako działania odrębne, sugerując, aby ich nie oddzielać dla dobra młodego człowieka. Autorzy ponadto uwypuklają, że wychowanie jest długim i wieloetapowym procesem, w którym nie może być mowy o narzucaniu norm i wartości. Opowiadają się oni bardziej za tym, aby wychowywać do wolności rozumianej jako odpowiedzialne wzięcie na swe barki swojej przyszłości, podjęcie własnego rozwoju w duchu protagonizmu w odniesieniu

⁸ A. Rogala, *Liderem być*, „Don Bosco” 2008, październik, s. 16.

⁹ M. Jeżewicz, *Lepiej zapobiegać*, „Don Bosco” 2011, styczeń, s. 4.

do swojego sumienia i autentycznej miłości¹⁰. W tym kontekście P. Chávez Villanueva mówi o procesie personalizacji podmiotu, zapobiegając tym samym postrzeganiu wychowania jako czystej metodologii¹¹. Z artykułów przebija się również inna idea. Otóż zdaniem wielu autorów u podstaw wychowania winna znajdować się miłość ściśle powiązana z wolnością, która nie ogranicza ani nie krępuje¹². W wielu miejscach autorzy przywołują znane powiedzenie ks. Bosko, że „wychowanie jest sprawą serca” na wzór serca kochającego ojca czy matki, dla których wystarczającym motywem miłości do dziecka jest samo jego istnienie.

Wychowanie salezjańskie w percepcji autorów bez wątpienia wiąże się z wychowaniem ku wartościom. G. Starzak sugeruje, aby w tym procesie zadbać o integrację struktur aksjologicznych (budować zintegrowaną aksjosferę, w której będzie możliwe tworzenie procesu wychowania)¹³. Autorzy sam proces wychowania postrzegają jako szczególną drogę humanizacji. Zauważa się, iż zamieszczane na łamach czasopisma artykuły, a szczególnie te napisane przez przełożonego generalnego ks. P. Cháveza Villanueva, w sposób klarowny umiejscawiają wychowanie salezjańskie w personalizmie chrześcijańskim, który opiera się na hierarchii wartości wynikającej ze szczególnego rozumienia człowieka: przyłgnięcie do prawdy,

¹⁰ Por. M. Chmielewski, *Wychowywać, czyli zapewnić wolność*, „Don Bosco” 2009, październik, s. 12.

¹¹ P. Chávez Villanueva, *List Przełożonego Generalnego – Wychowywać*, „Don Bosco” 2008, maj, s. 2.

¹² J. Ryłko, *Kto kocha swoje dziecko wysyła je w świat*, „Don Bosco” 2010, styczeń, s. 4.

¹³ G. Starzak, *Wychowanie bez wartości jest jak pusty dzwon bez serca*, „Don Bosco” 2014, wrzesień, s. 4. W skład aksjosfery miałyby wchodzić wartości „opisujące” ludzką osobę (godność, rozumność, mądrość, wolność, odpowiedzialność, zdolność do miłości, zdolność do transcendencji). Następnie w grę wchodzi wartości urzeczywistniające funkcjonowanie człowieka na poszczególnych warstwach: biologicznej (wartości vitalne, hedonistyczne, materialne); psychicznej (wartości poznawcze); społecznej (wartości społeczne); kulturowej (wartości kulturowe); światopoglądowej (wartości ostateczne).

oparcie na dojrzałym sumieniu, rozwój w duchu odpowiedzialnej wolności, dążenie do poznania i wyboru dobra, poszukiwanie relacji opartych na uznaniu godności drugiej osoby, odpowiedzialność wobec innych osób¹⁴.

Kilka artykułów poświęcono radości jako nieodłącznemu wymiarowi towarzyszącemu wychowaniu salezjańskiemu. Autorzy podkreślają fakt, że młodzi ludzie z natury są żywiołowi, skłonni do przeżywania najprostszych działań w radości. Słusznie zatem uwypukla się ideę, iż to właśnie radość ma stawać się środkiem metodologicznym służącym realizacji celów wychowawczych. W opinii autorów odwołanie do radości, rozumianej jako środek służący diagnozie środowiska wychowawczego, samopoczucia i stanu ducha młodego człowieka, ma być czynnością i stałą praktyką wychowawcy salezjańskiego.

Ważnym wymiarem wychowania w duchu ks. Bosko jest kwestia współpracy salezjanów z ludźmi świeckimi. Autorzy słusznie podkreślają, iż idea włączenia ludzi świeckich w dzieło salezjańskie zrodziła się z inicjatywy samego ks. Bosko, który nie szczędził sił, aby wespół ze swoimi współpracownikami szerzyć wiarę i wychowanie religijne wśród młodzieży przy pomocy prasy katolickiej, zaangażowania w działalność stowarzyszeń oraz zakładania kolejnych oratoriów i szkół na terenie ówczesnego Piemontu. Ważną myślą wyrażoną w kontekście współpracy świeckich z salezjanami jest idea, iż według ks. Bosko świeccy współpracownicy, których on sam postrzegał jako kontynuatorów misji Jezusa Chrystusa, to nie prości pracownicy czy współpracownicy, ale ludzie, którzy są współodpowiedzialni za zbawienie młodzieży¹⁵. Autorzy publikacji, robiąc odniesienia do kontekstu polskiego, zauważają, iż to właśnie prymas August Hlond był niezłomnym promotorem laikatu, pobudzając świeckich do zaangażowania w życie Towarzystwa Salezjańskiego i Kościoła.

¹⁴ Zob. m.in. P. Chávez Villanueva, *Wychowanie i kultura*, „Don Bosco” 2008, grudzień, s. 2.

¹⁵ Zob. M. Chmielewski, *Słowo o księdzu Bosko. Świeccy*, „Don Bosco” 2011, czerwiec, s. 12.

Badacz dostrzegł tylko jeden artykuł, w którym w sposób jednoznaczny poruszono kwestię kierownictwa duchowego młodych ludzi. Autor artykułu w duchu pierwotnej idei ks. Bosko przypomina, iż bycie wśród młodzieży na zasadzie asystenta, brata, przyjaciela, ojca, przewodnika nie wyklucza jego obowiązku bycia kierownikiem duchowym młodzieży. Łączy się to ze stałą obecnością salezjanina w konfesjonale oraz z poszukiwaniem okazji do oddziaływania na młodzież poza budynkiem kościoła (konferencja, słówko, sport, teatr, wycieczki), aby stawać się dla wychowanka przewodnikiem w sprawach duchowych.

Ważnym wymiarem wychowania salezjańskiego jest również wyczulanie wychowanków na grzech. Zdaniem badacza niewiele miejsca poświęca się temu zagadnieniu na łamach czasopisma (tylko jeden artykuł M. Dziewieckiego). Wydaje się, że w czasopiśmie „Don Bosco” mało jest także treści dotyczących roli środowiska wychowawczego, do którego ks. Bosko przywiązywał tak ogromną wagę. W czasach OR na Valdocco to podwórko oratoryjne tworzyło swoisty pozytywny klimat dla ubogich, zagubionych chłopców. Roli podwórka w wychowaniu salezjańskim poświęcono tylko jeden artykuł, w którym autor przywołuje ideę, iż ta właśnie przestrzeń w czasach ks. Bosko była okazją dla wychowawcy, aby uczestniczyć w życiu chłopców, dzielić z nimi chwile rozmowy i momenty spontanicznej radości. To właśnie podwórko oratoryjne stawało się swoistym nieformalnym miejscem, które zbliżało wychowawców i chłopców, gdzie ci pierwsi poszukiwali nowych dróg dotarcia do serca wychowanka.

4.3. Zadania wychowawcy w świetle pisma „Don Bosco”

Tematyka zadań stojących przed wychowawcą salezjańskim nie posiada osobnej rubryki w czasopiśmie „Don Bosco”. Niemniej jednak badacz wyodrębnił 34 artykuły, których treść uwzględnia czy też sugeruje pewne zadania, jakie stoją przed wspomnianym wychowawcą dzisiaj. Tematyka tychże artykułów jest zróżnicowana. Praktycznie każdy z nich podejmuje inny problem, dlatego też badacz starał się wyeksponować niektóre sfery, w których

wychowawca może oddziaływać na wychowanka. Owe sfery nie wydają się więc owocem zamierzonej strategii czasopisma, ale wynikają one z bieżącej lektury teksów i chęci usystematyzowania podejmowanych zagadnień przez badacza. Z naukowego punktu widzenia przeanalizowany materiał wydaje się niewystarczający od strony ilościowej dla formułowania miarodajnych wniosków. Badacz uznał jednak, że warto przynajmniej w zarysie nakreślić tematy, jakie pojawiają się na łamach czasopisma, które wyznaczają ponieważ zakres kompetencji i zadań stojących przed wychowawcami.

Do najważniejszych zadań wychowawców pracujących w duchu salezjańskim należą:

- a) wyczulanie wychowanków na problemy misji oraz uczenie akceptacji ludzi innych kultur i religii;
- b) promowanie dialogu wychowawczego, przy jednoczesnym wdrażaniu tak zwanej pedagogii spotkania;
- c) niezaniechanie dyskusji i tematów związanych z zagadnieniami moralnymi i etycznymi;
- d) promowanie wśród uczniów przywiązania do muzyki, kultury, historii;
- e) wychowywanie młodego pokolenia do szacunku dla życia i poszanowania ludzi starszych;
- f) uwalnianie na obecność dzieci niepełnosprawnych i chorych;
- g) piętnowanie destruktywnego wpływu ideologii typu feminizm, gender;
- h) zachęcanie do przynależności do salezjańskiego ruchu młodzieżowego i grup rówieśniczych;
- i) dbanie o wychowanie w duchu religijnym (czytanie Pisma św., przystępowanie do sakramentów spowiedzi i Eucharystii);
- j) wychowywanie młodzieży do odpowiedzialności;
- k) motywowanie dzieci i młodzieży do nauki oraz do samodzielnego myślenia;
- l) wskazywanie na dobro „klimatu podwórka”;
- l) bycie wrażliwym na tematy związane z życiem osobistym uczniów (np. zauroczenie, zakochanie się);
- m) wychowywanie do ciszy i wypełniania dobrych postanowień.

4.4. Rozumienie asystencji

Zaskakuje, zdaniem badacza, znikoma wręcz liczba artykułów, które poświęcone zostały problemowi asystencji wśród młodzieży. W czterech artykułach dotyczących tego zagadnienia dostrzega się wielką troskę autorów, aby przybliżyć czytelnikowi problem obecności wychowawcy wśród młodych ludzi. Słusznie zauważa W. Żygadło, że w szkołach obecność wychowawców wśród uczniów ogranicza się zazwyczaj do dyżurów w czasie przerw. W systemie prewencyjnym postrzega się asystencję jako obecność wśród wychowanków o charakterze nie tylko fizycznym, ale przede wszystkim przyjazne uczestnictwo w życiu młodzieży (wspólne spędzanie wolnego czasu, rekreacja, zaangażowanie w pracę grup zainteresowań itp.)¹⁶. Pozytywny wydaje się fakt, iż autorzy o asystencji salezjańskiej wyrażają się w kategoriach obecności rozumianej nie tyle jako kontrola, nadzór, ile bardziej jako obecność uprzedzająca (stała obecność wśród wychowanków, rozmowa, klimat przyjaźni, uśmiech, dobre słowo, obdarzanie wychowanka zaufaniem)¹⁷. Autorzy podkreślają, że w salezjańskiej asystencji liczy się przede wszystkim chęć dotarcia do każdego wychowanka, indywidualne traktowanie młodego człowieka przez wychowawcę, troska i zainteresowanie się życiem młodzieży (kontakt z rodziną, rozmowy na temat samowychowania). Asystencja wprost jest nazywana pedagogią obecności.

Niezwyczajnie ciekawą ideę asystencji zaproponowała A. Podstolec, która poruszyła problem asystencji w Internecie. Punktem wyjścia dla przyjętego rozumowania autorki było stwierdzenie, iż asystencja zakłada ciągłą obecność wychowawcy w środowisku wychowanka. Skoro aktualnym środowiskiem młodych ludzi jest przede wszystkim przestrzeń wirtualna (Internet, komunikatory itp.), autorka wysunęła tezę, iż nie da się zrozumieć dzisiejszej młodzieży bez odniesienia do aktualnego środowiska, w jakim młodzież się znajduje,

¹⁶ Por. W. Żygadło, *Wobec agresji*, „Don Bosco” 2007, styczeń, s. 4.

¹⁷ Zob. J. Ryłko, *Amo ergo sum kocham, więc jestem*, „Don Bosco” 2010, maj, s. 4.

czyli do Internetu. W konsekwencji lansuje ona ideę asystencji rozumianej jako obecność wychowawcy w przestrzeni wirtualnej, mówiąc, iż „warto, by belfer zaglądał na Facebook. Dlaczego? Bo tam są młodzi”¹⁸.

4.5. Postaci i autorytety przybliżane rodzicom i młodym czytelnikom na łamach czasopisma „Don Bosco”

Ciekawą inicjatywą podejmowaną przez redakcję „Don Bosco” jest stała praktyka przybliżania czytelnikom znanych postaci z historii, świętych ze świata salezjańskiego, czy też ludzi wybitnych, charyzmatycznych, którzy we współczesnym społeczeństwie polskim stają się prawdziwymi autorytetami. Badacz we wszystkich przeanalizowanych numerach z lat 2007–2016 doszukał się 38 artykułów poświęconych powyższej tematyce.

Dominują przede wszystkim święci salezjańscy oraz osoby zasłużone dla zgromadzenia¹⁹. Autorzy biografii i wspomnień sięgają do źródeł duchowości salezjańskiej, przybliżając postać św. Franciszka Salezego oraz matki ks. Bosko – Małgorzaty Occhiena. Ciekawy artykuł poświęcony został również założycielce Zgromadzenia Córek Maryi Wspomożycielki (siostry salezjanki) – s. Dominice Mazzarello. Wiele miejsca na łamach czasopisma udostępniono osobom zasłużonym dla Towarzystwa Salezjańskiego w Polsce.

¹⁸ A. Podstolec, *Belfer na Facebooku, czyli asystencja w Internecie*, „Don Bosco” 2013, maj, s. 18.

¹⁹ Nie sposób przybliżyć postać każdej osoby ze świata salezjańskiego zaprezentowanej na łamach czasopisma „Don Bosco”. Ograniczę się jedynie do wymienienia ich z nazwiska: Dominik Savio, Vincent Cimatti, August Czartoryski, Antoni Baraniak, kard. August Hlond, Tadeusz Hoppe, Władysław Klimczyk, Bronisław Markiewicz, Stanisław Ormiński, Idzi Mański, Małgorzata Occhiena, Dominica Mazzarello, Meneses Romero Maria, Laura Meozzi, męczennicy salezjańscy zgładzeni w niemieckich obozach koncentracyjnych, „Piątka Poznańska” (męczennicy z okresu II wojny światowej), męczennicy salezjańscy z okresu wojny domowej w Hiszpanii, Leon Musielak, Zefiryn Namuncura, Alojzy Orione, Franciszek Salezy, Piotr Tirone, Alojzy Variara.

Ich przesłanie podkreślane na kartach „Don Bosco” dowartościowuje takie wymiary życia, jak promowanie wartości i tradycji salezjańskich, bezgraniczne poświęcenie się dla pracy młodzieżowej, wierność ojczyźnie i Kościołowi, poświęcanie życia dla pracy misyjnej i ewangelizacji narodów nieznających Chrystusa, męczeństwo w obronie wiary i ojczyzny, patriotyzm i walka o niepodległość żołnierzy i żołnerek wyklętych. W wielu miejscach podkreśla się ich świadectwo życia i zachowanie godności chrześcijanina nawet w obliczu śmierci. Ukazując sylwetki osób, które zasłużyły się dla muzyki czy sztuki, podkreśla się ich wkład w kulturę europejską i narodową oraz w budowanie więzi łączących narody i wiernych na całym świecie. Redakcja czasopisma „Don Bosco” nie zapomniała również o byłych wychowankach salezjańskich ukazywanych w różnych kontekstach życiowych (męczeńska śmierć, praca na rzecz ubogiej młodzieży itp.).

Ważną inicjatywą redakcji było zaprezentowanie wielu męczenników i świętych salezjańskich z innych kręgów kulturowych (z Ameryki Południowej, z Hiszpanii, z Włoch, z Afryki). Wydaje się to zamierzoną inicjatywą twórców czasopisma, która miałaby na celu ukazanie, iż wartości chrześcijańskie oraz wartości salezjańskie są spoiwem łączącym narody, kultury, grupy etniczne w jedną wielką rodzinę ludzi, którzy zawierzili Chrystusowi, Kościołowi i Towarzystwu Salezjańskiemu. Wartościowe wydaje się również to, iż nie pomija się osób skromnych, mało znanych, mieszkających na krańcach świata, które w cichości swojego życia potrafiły zaświadczyć o Chrystusie, stając się Wielkimi Rodziny Salezjańskiej (np. Zefiryn Namuncura). Na kartach wielu artykułów autorzy przybliżają postaci z innych krajów z okresu II wojny światowej, ukazując ich męczeństwo, bohaterską śmierć i przywiązanie do chrześcijaństwa (patrz męczennicy z okresu wojny domowej w Hiszpanii).

Dało się również odnotować obecność dwóch postaci z Biblii, które stały się fundamentem życia i działalności Jezusa. Mowa jest o Matce Bożej i św. Józefie. Autorzy tekstów zadbali przede wszystkim o to, by ukazać Matkę Bożą jako osobę gotową zawierzyć Bożej miłości, wziąć odpowiedzialność za swoje „tak”, stając się w ten sposób wzorem dla innych wierzących i troskliwą

orędowniczką w sprawach chrześcijan pragnących podążać drogą pedagogii miłości i dobroci naznaczoną przez Chrystusa. Postać św. Józefa, który często określany jest jako „biblijny milczek”, daje współczesnemu człowiekowi okazję do refleksji nad samym sobą. Autor artykułu chciał przede wszystkim przewrotnie zaproponować tę postać właśnie młodym ludziom, zakochanym, myślącym o swojej niepewnej przyszłości. Józef uchodzący w pobożności ludowej za starszego mężczyznę, tutaj jawi nam się jako osoba wrażliwa na piękno i dobro, odpowiedzialna przed swą wybranką, potrafiąca zatroszczyć się o rodzinę, a nade wszystko mężczyzna oddany Bogu i wpisujący się w Jego plan względem człowieka.

Kolejne artykuły poświęcono współczesnym wybitnym postaciom, ludziom świata polityki i Kościoła, świeckim i duchownym. W tym miejscu warto przywołać chociażby postać Jana Pawła II i Matki Teresy – święci niezwykle otwarci na los drugiego człowieka, zatroskani o jego dobro materialne i duchowe. Święci ci zostali ukazani jako wielcy współcześni potrafiący dialogować z każdym człowiekiem niezależnie od jego koloru skóry czy wyznania. Autorzy, opisując te postaci, mieli nadzieję, że staną się one dla młodych ludzi autorytetami i świadkami Ewangelii.

Kilka artykułów poświęcono również osobom ze świata polityki i filmu (prezydent Polski Andrzej Duda, aktorka Małgorzata Kożuchowska). Wspólnym celem zaprezentowanych biografii było to, aby u opisywanych osób uwydatnić takie cechy jak uczciwość, religijność wyniesioną z rodzinnego domu, wartości, jakimi obecnie żyją, i tradycje, jakie kultywują w swoich rodzinach i w kontaktach z najbliższymi.

4.6. Rodzaje wychowania w duchu chrześcijańskim promowane na łamach czasopisma

Analiza artykułów „Don Bosco” prowadzi nas do przekonania, iż człowiek ukazywany na łamach tego pisma postrzegany jest w swej prawdzie o sobie samym i widziany przez pryzmat ludzkiej natury. Człowiek w lansowanej perspektywie chrześcijańskiej i personalistycznej nie jest zlepkiem komórek, ale osobą mającą

swoją godność i sumienie. Jest też osobą wolną, postrzeganą jako protagonista własnego życia. Wychowanie dzieci i młodzieży wymaga nie tylko spójnej wizji antropologicznej wychowanka, ale również odniesienia do wartości. Cały wysiłek wychowawcy miałby zatem iść w kierunku wczulania młodych ludzi na poznawanie, posiadanie i realizowanie wartości. Trudno nie zgodzić się w tym miejscu z R. Ingardenem, który uważał, że „bez bezpośredniego i intuicyjnego obcowania z wartościami, bez radości, jaką daje to obcowanie, człowiek jest głęboko nieszczęśliwy. Uszczęśliwia go natomiast urzeczywistnienie wartości i ulega ich szczególnemu urokowi”²⁰. Lektura artykułów nie pozostawia cienia wątpliwości: autorzy przychylają się do idei, iż młodemu człowiekowi trzeba pomagać w otwieraniu się na wartości, wyznaczać cele i określać metody ich realizacji. W tej perspektywie liczni autorzy artykułów starali się nakreślić różne rodzaje wychowania dzieci i młodzieży w duchu systemu prewencyjnego, uwzględniając te wszystkie wartości, które decydują o rozwoju integralnym osoby. Poniżej zostaną zaprezentowane efekty poczynionych analiz.

a) Wychowanie do czystości

W świecie, w którym wierność stała się towarem deficytowym, redaktorzy czasopisma „Don Bosco” dużo miejsca poświęcają problemowi wychowania do czystości. Autorzy wskazują, iż dla wielu współczesnych młodych ludzi czystość stała się tematem tabu (została wyparta z terminologii młodzieżowej, a zastąpiona kulturą porno, publicznych zwierzeń, kulturą łamania kolejnych granic z zakresu ludzkiej seksualności – telewizje komercyjne lansujące wyuzdany tryb życia, promujące nowe środki destrukcyjnie wpływające na zdrowie człowieka, np. środki wczesnoporonne, pigułka „dzień po” itp.). W zamieszczonych artykułach podkreśla się przede wszystkim, iż to rodzice są pierwszymi i najważniejszymi wychowawcami również w kwestiach dotyczących moralności swoich

²⁰ R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987, s. 23.

dorastających dzieci. Autorzy przestrzegają przed współczesną kulturą i mentalnością, która umiejscawia młodego człowieka jedynie na płaszczyźnie materialistycznej i fizjologicznej. Dwa artykuły poświęcone zostały problemowi pornografii wśród młodzieży. Autorzy zgodnie przyznają, że w klimacie rozwiązłości i lansowanej pornografii trudno jest mówić o wychowaniu do czystości i do godnego przeżywania własnej seksualności, gdyż ciało człowieka postrzega się głównie w wymiarze czysto utylitarystycznym, hedonistycznym. Analiza artykułów dowodzi, iż autorzy w sposób merytoryczny próbują stawić czoła problemowi seksualności w życiu młodych ludzi. Przestrzegają oni przed demoralizatorami, którzy będąc na usługach mediów komercyjnych i wielkich koncernów, stają się sługami ideologii hołdującej jedynie uleganiu niższym instynktom i sprowadzaniu życia człowieka głównie do wymiaru cielesnego. Warto zauważyć fakt, iż argumenty przytaczane przez autorów tekstów w poruszanych kwestiach często zawierają odniesienia do aktualnych badań empirycznych lub powołują się na wiarygodne źródła zagraniczne²¹. Dostrzega się, iż autorzy w sposób klarowny piętnują wszelkie formy dehumanizacji ludzkiej seksualności (zachowania homoseksualne, pornografia), przeciwstawiając się jednocześnie tendencjom, które uprzedmiotawiają młodego człowieka, traktując jego ciało i seksualność jedynie jako przyczynek do dobrej zabawy²².

b) Wychowanie do świętości

Wbrew pozorom zagadnieniu świętości poświęcono niewiele miejsca na łamach omawianego czasopisma. Łatwo się domyślić, iż wśród młodych ludzi jest to temat raczej „niemodny”. Autorzy przypominają, że nie ma wychowania prewencyjnego w duchu salezjańskim bez odniesienia do religii i do zaproponowania

²¹ Por. M. Dziewiecki, *Wychowanie chłopców w czystości*, „Don Bosco” 2015, kwiecień, s. 20.

²² Por. T. Terlikowski, *Ciało świątynią ducha*, „Don Bosco” 2013, październik, s. 21.

wychowankowi pragnienia doskonalenia siebie, co sprzyjałoby dążeniu do świętości. Jako warunek zaproponowania wychowankowi tego ambitnego celu zasugerowano, aby młody człowiek był gotów ciągle wyzwalać się z grzechu, trwać w łasce uświęcającej i przyjąć postawę ciągłej pracy nad sobą. Ważnym głosem w tej kwestii wypowiedzianym przez P. Cháveza Villanueva jest opinia, iż wychowawcy z należyтым zrozumieniem winni podchodzić do młodzieży, przyjmując w stosunku do niej postawę wychowawcy pełnego miłości pedagogicznej. A to oznacza, że winien on wystrzegać się pokusy wpadania w utopijny maksymalizm, który narzuca wychowankowi zbyt wygórowane wymogi, nie biorąc jednocześnie pod uwagę sytuacji wyjściowej wychowanka, jego stanu duchowego oraz egzystencjalnego²³.

Promowane dążenie do świętości nie pozostaje zawieszone w próżni. Autorzy mają świadomość, iż winno się ukazywać wychowankom ludzi świętych, autorytety godne naśladowania. Dążenie do świętości, jak to określa M. Dziewiecki, powinno się skupiać na naśladowaniu Chrystusa i wpatrywaniu się w postaci, które potrafiły w sposób heroiczny kochać człowieka i Boga (np. Jan Paweł II, Matka Teresa z Kalkuty)²⁴.

c) Wychowanie patriotyczne

Podjęte analizy upoważniają nas do stwierdzenia, że wychowanie patriotyczne zajmuje ważne miejsce w treściach proponowanych na łamach czasopisma „Don Bosco”. Przeanalizowano 15 artykułów, które w sposób bezpośredni poruszały problem wychowania patriotycznego wśród młodzieży. Przeważa idea, iż patriotyzm jest nie tylko umiłowaniem własnej ojczyzny, budowaniem więzi społecznych, przywiązaniem do narodu i tradycji, ale też polega na stawianiu dobra swojego kraju ponad własny interes (partii, klasy społecznej, profesji itp.). Autorzy nie ukrywają, że patriotyzm jest

²³ Zob. P. Chávez Villanueva, *Od wychowania do świętości*, „Don Bosco” 2008, luty, s. 2.

²⁴ M. Dziewiecki, *Wychowanie do świętości*, „Don Bosco” 2008, maj, s. 6.

swego rodzaju cnotą heroiczną wymagającą poświęcenia, gotowości do służby i poniesienia ofiary. Patriotyzm jest wartością, gdyż postawa budowania wspólnoty, troszczenia się o swój kraj jest zakorzeniona w samej naturze człowieka. W tej wspólnotie młody człowiek styka się z tradycją, symbolami, ma kontakt z autorytetami i wzorcami zachowań, kształtując w ten sposób swoją postawę również na płaszczyźnie moralnej²⁵. Ważny w tym kontekście jest także zachodzący proces identyfikacji dorastających ludzi z narodem, budowania własnej tożsamości.

Autorzy łączą wychowanie patriotyczne z ideą ks. Bosko, iż należy wychowywać do tego, by młodzi ludzie stawali się „uczciwymi obywatelami i dobrymi chrześcijanami”. Wiele miejsca poświęca się również temu, by nakreślić niełatwą sytuację społeczno-kulturową Polski, w której przychodzi mówić wychowawcom o wychowaniu młodego pokolenia do wartości patriotycznych. Uwypuklony zostaje zatem fenomen rugowania z programów szkolnych klasyków polskiej literatury, pomijania ważnych wydarzeń w najnowszej historii Polski. Kilka artykułów poświęcono też poprawności politycznej, która postrzegana jest jako pułapka dla współczesnych wychowawców²⁶. Wyrasta ona na bazie sekularyzacji i malejącej roli religii w życiu społeczeństw jako źródła moralności. Z tego też względu poprawność polityczna, zdaniem M. Tadrzak-Mazurek i A. Godynia, zajmuje miejsce religii i staje się jej świecką namiastką²⁷. Aktualny kontekst społeczny nacechowany poprawnością polityczną, indywidualizmem i etyką wolnego wyboru, zdaniem autorów, jeszcze bardziej wymusza na wychowawcach, aby kreowali takie postawy wśród młodzieży, które byłyby zbieżne z hierarchią wartości i tradycjami polskiego społeczeństwa. Jako konkretne wymiary wychowania patriotycznego autorzy proponują między innymi promowanie ruchu kibicowskiego. Zauważają oni, że środowiska kibicowskie niekoniecznie muszą

²⁵ Z. Formella, *Odważa wyboru ojczyzny*, „Don Bosco” 2007, maj, s. 4.

²⁶ M. Tadrzak-Mazurek, A. Godyń, *W pułapce politycznej poprawności*, „Don Bosco” 2007, lipiec-sierpień, s. 19.

²⁷ Tamże.

się zaliczać do klasycznych ugrupowań subkulturowych młodzieży oraz niekoniecznie muszą obejmować swoim zasięgiem osoby z tak zwanego marginesu społecznego.

Artykuły poruszające kwestie promowania patriotyzmu poprzez przynależność do grup kibicowskich wskazują między innymi, iż zjawisko kibicowania uczy przede wszystkim grupowej solidarności i odpowiedzialności, przywiązania do „małych ojczyzn”, pielęgnowania narodowych tradycji, kultywowania pamięci o wybitnych Polakach i bohaterach z okresu głównie II wojny światowej. Wspólnym mianownikiem dla tej grupy ludzi staje się fascynacja sportem i wierność dla akceptowanych wspólnie wartości. Warto zauważyć, że autorzy niektórych artykułów przychylnie odnoszą się do wizji, iż grupy kibicowskie winny zajmować się również aktualną tematyką społeczną i polityczną. Autorzy z zadowoleniem odnotowują, że ogólnopolskie pielgrzymki kibiców na Jasną Górę skupiają przede wszystkim środowiska prawicowe i patriotyczne, które w sposób zdecydowany odcinają się od wszechobecnej poprawności politycznej nagłaśnianej w mediach głównego nurtu²⁸.

d) Wychowanie religijne

W kwestii wychowania religijnego dzieci i młodzieży badacz odnotował 17 artykułów, które bezpośrednio odnosiły się do powyższego zagadnienia. Ten typ wychowania, zdaniem P. Cháveza Villanueva, jest konieczny w obliczu wszechogarniającej ignorancji religijnej w środowisku ludzi młodych i fenomenie zatracania obrazu Boga w swoim życiu. Autorzy przede wszystkim przeciwstawiają się takiej wizji bycia katolikiem, z której nic nie wynika dla życia (katolicyzm bezobjawowy, który nie implikuje realnego zaangażowania się w życie społeczne). Przywołują ponadto ideę ks. Bosko, w której wyrażona została myśl, iż nauczanie religii jest środkiem odnowy społeczeństwa, sprzyjającym poznawaniu i praktykowaniu zasad moralnych. Istotne wydaje się też stwierdzenie jednego z autorów dotyczące celowości nauczania religijnego – „pomagać

²⁸ Zob. J. Wąsowicz, *Czy kibice będą zbawieni*, „Don Bosco” 2013, luty, s. 16.

katechizowanym w coraz lepszym rozumieniu nie tylko Boga, ale też człowieka”²⁹. Autorzy skupiają się głównie na wychowaniu religijnym rozumianym jako przekazywanie treści o tematyce religijnej w czasie lekcji religii. Podkreślają, że nauczanie religii w szkołach publicznych jest częścią europejskiej tradycji, a jego celem jest przekazywanie młodym ludziom dziedzictwa kulturowego. Ważne jest, że owej lekcji religii nie stawia się w opozycji do katechezy, nawet jeśli cele tych dwóch czynności są odmienne. Tylko w kilku artykułach badacz dostrzegł mylne utożsamianie lekcji religii prowadzonej w szkole z katechezą.

W artykułach poddanych analizie autorzy kładą nacisk na kilka wymiarów wychowania religijnego: modlitwa, spowiedź, sakrament bierzmowania, uczestnictwo w nabożeństwach. Modlitwa postrzegana jest jako pokarm dla duszy, swoisty rodzaj rozmowy z Bogiem. Dużą wagę autorzy przywiązują do wychowania młodych ludzi na sakrament spowiedzi, który pozwala im wejść do wnętrza swojego „ja”, odkryć swego rodzaju biedę egzystencjalną, słabe strony osobowości i życia duchowego. Warto nadmienić również, że sakrament pojednania ukazany jest jako okazja do pracy nad sobą, sposobność do podjęcia trudu samowychowawczego w wymiarze duchowym i racjonalnym zwieńczonym doświadczeniem przebaczącej miłości Boga³⁰. Takiemu pojmowaniu spowiedzi jako ciągle powracanie do Boga towarzyszą proponowane wyjaśnienia na podbudowie biblijnej. Wiele miejsca poświęcono również na przybliżenie czytelnikowi sakramentu bierzmowania określanego jako „pasowanie na rycerza”³¹. Tylko kilka pojedynczych artykułów poruszało problem męczenników, nawiązywało do okresu Wielkiego Postu oraz udziału w nabożeństwach liturgicznych (majowe, różaniec).

²⁹ M. Dziewiecki, *Pokazywać istotę chrześcijaństwa*, „Don Bosco” 2014, styczeń, s. 16.

³⁰ Por. G. Starzak, *Sakrament pojednania i uzdrowienia*, „Don Bosco” 2014, marzec, s. 18.

³¹ G. Starzak, *Bierzmowanie: pasowanie na rycerza*, „Don Bosco” 2015, marzec, s. 4.

e) Wychowanie misyjne

Czasopismo „Don Bosco” oferuje bogatą gamę artykułów związanych z misjami³². Na tle innych problemów poruszanych na łamach tego pisma, zagadnienia dotyczące pracy misyjnej salezjanów, salezjanek oraz osób świeckich (wolontariuszy) statystycznie są najbardziej rozbudowane i różnorodne pod względem treści i formy przekazu informacji. Badacz przeanalizował 37 artykułów o treści misyjnej opublikowanych w latach 2007–2016. Autorami tychże artykułów są zazwyczaj osoby bezpośrednio zaangażowane w pracę misyjną na różnych kontynentach³³.

Analiza treści wyżej wspomnianych artykułów doprowadziła badacza do następujących konkluzji:

1. Wszystkim pracującym na terenach misyjnych zależy na tym, aby w sposób wiarygodny, naturalny, bez zbędnych upiększeń, przedstawić sytuację społeczną, materialną, duchową, kulturową tamtejszych ludów. Autorzy skupiają się również na tym, aby pokazać sytuację katolików zamieszkujących tereny misyjne, podkreślając ich trudności natury materialnej i duchowej (m.in. nawrócenie z animizmu itp.) oraz ich niezwykle zaangażowanie w krzewienie kultury chrześcijańskiej na terenach misyjnych.
2. Osoby pracujące na misjach starają się nie tylko nieść pomoc materialną miejscowej ludności (rozbudowa infrastruktury, budowa kaplic, kościołów, sal lekcyjnych, studni, ochronek

³² Dla zobrazowania sytuacji misyjnej na polu salezjańskim warto w tym kontekście zaznaczyć czytelnika z najświeższymi danymi statystycznymi: a) ogólna liczba salezjanów SDB na świecie – 15 037 pracujących w 131 krajach; salezjanie w Polsce – 926, z czego na misjach 110 w 31 krajach; b) salezjanki FMA na świecie: 13 057 w 94 krajach. W Polsce liczba siostr sięga 394, z czego na misjach pracują 44 w 22 krajach świata. Zob. www.misje.salezjanie.pl (data dostępu: 25.02.2017).

³³ Misjonarze i misjonarki nadesłali swoje refleksje z następujących krajów: Bangladesz, Boliwia, Ziemia św., Filipiny, Etiopia, Japonia, Kuba, Lesotho, Mongolia, Rosja (Syberia), Namibia, Nigeria, Odessa, Peru, Tunezja, Wenezuela, Zimbabwe, Zambia.

dla dzieci), ale również dbają o religijne wychowanie młodego pokolenia. W szczególności ich zaangażowanie idzie w kierunku pracy wychowawczej wśród dzieci i młodzieży, ofiarując wychowanie integralne w przedszkolach i szkołach różnego typu. Pracujący na misjach wychodzą naprzeciw ludziom młodym, zwłaszcza opuszczonym i ubogim, poprzez otwieranie oratoriów młodzieżowych, internatów, burs, prowadząc także działalność katechetyczną, pracę z dziećmi ulicy oraz niosąc posługę sakramentalną do odległych miejscowości.

3. Kilka artykułów zostało poświęconych włączaniu się dzieł misyjnych w doraźną pomoc osobom poszkodowanym przez huragany, powodzie, trzęsienia ziemi. Czytelnik „Don Bosco” za sprawą informacji zamieszczanych na łamach czasopisma jest świadkiem nie tylko obiektywnych, tragicznych wydarzeń i cierpienia ludzi w krajach ogarniętych przez kataklizmy, ale przede wszystkim może on być czynnie włączony w kampanię pomocy finansowej i duchowej na rzecz ludzi poszkodowanych.
4. Czytelnik zostaje wyczulony także na problem adopcji dzieci na odległość. Niewielkie kwoty przesyłane na cele adopcji zapewniają utrzymanie dziecka na misjach przez dłuższy czas.
5. Wiele artykułów dotyczy pomocy medycznej ludziom potrzebującym (matki z dziećmi, chore dzieci, kaleki). Poradnie medyczne, szpitaliki oferują wsparcie głównie dzięki pracy personelu medycznego, wolontariuszy i sióstr zakonnych.
6. Dobrze wyeksponowano zaangażowanie Salezjańskiego Wolontariatu Misyjnego Młodzi Świata³⁴. Dzięki działalności tego ośrodka tereny misyjne całego świata zostają beneficjentami różnych projektów wdrożeniowych mających na celu polepszenie sytuacji materialnej, stworzenie adekwatnej infrastruktury do prowadzenia działalności religijnej, medycznej i wychowawczej.

³⁴ Dla zobrazowania skali zaangażowania tejże organizacji zob. https://swm.pl/wp-content/uploads/2017/02/Raport_20161.compressed.pdf (data dostępu: 09.11.2017).

7. Autorzy artykułów nie ukrywają trudności, jakie towarzyszą misjonarzom szczególnie w pracy z sierotami i z dziećmi ulicy. Na podstawie bardzo szczerych i ujmujących refleksji misjonarzy i wolontariuszy czytelnik wprowadzany jest w świat pomocy dzieciom (ochronki, domy dziecka).
8. Cenne wydają się również refleksje osób świeckich (lekarki, pielęgniarki, rehabilitantki), pracujących w krajach, w których obecność salezjanów jest jeszcze znikoma. Czytelnik dostrzega ich odwagę, poświęcenie oraz pewną ufność w Bożą pomoc w obliczu wielu zagrożeń (np. praca z mężczyznami upośledzonymi i z kryminalistami).
9. Publikowane materiały pochodzące z krajów misyjnych uprzedmiotowionych (np. Japonia) są niezwykle cenne z punktu widzenia wychowawczego. Przesłanie zamieszczane przez autorów jest klarowne: pomimo dobrobytu materialnego, jakim cieszą się mieszkańcy tych krajów, wielkim problemem pozostaje dla nich, a szczególnie dla młodych ludzi, ubóstwo duchowe i moralne. Konstatowany na łamach czasopisma fenomen oddalania się od Boga lub życia jedynie w perspektywie materialnej skłania czytelnika do refleksji, gdyż *gros* młodzieży żyjącej w perspektywie utylitarystycznej i hedonistycznej ma trudności z odnalezieniem sensu życia i odpowiedzi na fundamentalne pytania dotyczące miłości, szczęścia i wiary.
10. Ważnym przesłaniem płynącym z kart czasopisma z punktu widzenia typowo ludzkiego i chrześcijańskiego nakreślonym przez misjonarzy jest fakt, że dzieła misyjne zbliżają ludzi różnych narodowości, czyniąc tę przestrzeń pomimo różnic językowych, wyznaniowych, czy kulturowych miejscem spotkania, dialogu, jedności. Zewnętrzne podziały, kolor skóry czy narodowość ustępują w obliczu faktu przystępowania ludzi do tych samych sakramentów, zaangażowania w dzieła pomocy dzieciom, osobom biednym i chorym.
11. Bezpośrednie relacje misjonarzy, ubogacone opisami zwyczajów i lokalnych wierzeń dają czytelnikowi wiele materiałów do przemyśleń. Lektura tychże artykułów uzmysławia skalę

trudności i problemów natury wyznaniowej oraz zdrowotnej, z jakimi muszą się borykać misjonarze pracujący szczególnie w krajach afrykańskich dotkniętych wirusem HIV.

12. Lektura niektórych artykułów uwypukliła jeszcze jeden wymiar pracy na rzecz misji: zaangażowanie salezjanów i wolontariuszy w animację misyjną w parafiach, szkołach w Polsce (publikacje książkowe, wyświetlanie filmów dokumentalnych na temat prześladowań wśród chrześcijan). Zbieranie funduszy poprzez akcje charytatywne (np. Orawa Dzieciom Afryki) z jednej strony zapewnia środki na sfinansowanie edukacji dzieciom ubogim w różnych częściach świata, a z drugiej strony jest sposobem na to, by podnosić świadomość misyjną wśród wiernych w Polsce i pozwolić, by każdy mógł choć na chwilę zapoznać się z tą rzeczywistością we własnej parafii.
13. Z pewnością mogą dziwić czytelnika doniesienia z krajów arabskich o zakazie nauczania przez misjonarzy religii katolickiej, a czasem nawet udzielania posługi sakramentalnej osobom wyrażającym taką wolę. Głębsza lektura tekstów uzmysławia jednak czytelnikowi, iż zdaniem misjonarzy nawet tego typu sytuacja ma sens, gdyż jest okazją do dawania świadectwa, stawiania na promowanie wartości humanistycznych i chrześcijańskich w kontekstach obojętnych chrześcijaństwu lub otwarcie promujących jedynie religię islamu.

f) Wychowanie poprzez sport

Sport jest nieodłączną częścią wychowania salezjańskiego. Nawet jeśli nie był on faworyzowany przez ks. Bosko w formie wycieczkowej, to jednak aktualnie ta forma spędzania czasu jest obecna w praktyce wychowawczej salezjanów. Może dziwić nieco fakt, iż na przestrzeni 10 lat, jakie badacz wziął pod uwagę, analizując pismo „Don Bosco”, można się doszukać jedynie pięciu artykułów bezpośrednio poruszających problem wychowania młodzieży poprzez sport. Niemniej jednak trzeba przyznać, że treść artykułów w sposób klarowny przybliży ideę ks. Bosko, jeśli chodzi o propagowanie rekreacji i sportu w życiu młodzieży. Zajęcia na boisku

czy sali gimnastycznej są postrzegane w odniesieniu do wychowawcy jako forma asystencji, bycia wśród młodzieży. W stosunku do młodych ludzi pozostają one okazją do tego, by uczyć się życia (przebywania w grupie, budowania relacji międzyosobowych, wzbudzania zdrowej rywalizacji, tworzenia więzi przyjaźni oraz dialogu i rozwiązywania życiowych sytuacji). Autorzy lansują ideę, iż sport jest kuźnią charakterów, szkołą życia, uczeniem się bycia wiernym takim wartościom, jak uczciwość, sprawiedliwość, odpowiedzialność. Z treści artykułów wnioskujemy również, że autorzy nie tracą z pola widzenia osoby (wychowanka) jako podmiotu, który ma pierwszeństwo przed osiągnięciami medalowymi, nagrodami czy walorami artystycznymi widowiska. Przywołują oni również w tym miejscu obowiązujące w środowisku salezjańskim kryterium wychowawcze, które oznacza, że priorytetem ma być dobro osoby i jej integralny rozwój.

Jako przykład wychowania poprzez sport przytaczana jest działalność Salezjańskiej Organizacji Sportowej SALOS założonej w 1992 roku. Bazuje ona na systemie wychowawczym ks. Bosko, dążąc do wychowania młodzieży na „uczciwych obywateli i dobrych chrześcijan”. Autorzy wyrażają radość z faktu, że SALOS prowadzi całoroczną działalność sportowo-wychowawczą wśród dzieci i młodzieży na terenie całej Polski. Podkreśla się, iż SALOS poprzez angażowanie młodzieży w różne sekcje sportowe (piłka nożna, piłka siatkowa, koszykówka, tenis i inne) odgrywa rolę swego rodzaju antidotum na niebezpieczną nudę, działając prewencyjnie w kwestii zachowań zagrożeniowych wśród młodzieży. Z artykułów przebija się również informacja, że wspomniana wyżej organizacja czerpie nie tylko z inspiracji i przemyśleń prewencji salezjańskiej, ale także z dorobku nauk biologicznych, medycznych, kulturoznawczych i praktyczno-technicznych.

g) Samowychowanie, wychowanie do wolności i miłości

Odnotowano tylko po jednym artykule poruszającym problem samowychowania, wychowania do wolności i wychowania do miłości. W skali analizowanego okresu wydaje się, że jest to liczba

znikoma, biorąc pod uwagę fakt, iż wspomniane zagadnienia są fundamentalne dla wychowania w duchu prewencji salezjańskiej.

Autorzy artykułów przekonują, że proponowane wymiary życia młodzieży są istotne i wymagają większej uwagi ze strony wychowawców, gdyż stają się gwarantem możliwości kształtowania własnej tożsamości, autonomii i zdolności do zdystansowania się od tego wszystkiego, co może zagrażać podmiotowej obecności wychowanka w środowisku. Wymienione wyżej wymiary życia, takie jak autoedukacja, wolność i miłość, są nierozłączne i zdaniem autorów muszą prowadzić do tak pojętej pracy nad sobą, aby móc pozostać wolnym nie tylko wewnętrznie, ale również być w stanie zdobywać wolność zewnętrzną (wolność od uzależnień) oraz wolność prowadzącą do dobra.

4.7. Zagrożenia w życiu młodzieży eksponowane na łamach czasopisma „Don Bosco”

Najczęściej podejmowaną tematyką dla wychowawców, rodziców i młodzieży na kartach omawianego czasopisma są zagadnienia związane z sytuacjami zagrożeniowymi, z jakimi mogą się spotkać młodzi ludzie w swoim środowisku. Analizie jakościowej tekstu poddano 54 artykuły, które *expressis verbis* omawiają i jednocześnie przestrzegają przed zagrożeniami czyhającymi na młodych ludzi.

a) New Age

Autorzy przybliżający problem New Age próbują umiejscowić go we współczesnym kontekście kulturowym. Ich zdaniem jest to ideologia, która na fali współczesnego irracjonalizmu i toksycznych duchowości zalewa współczesną kulturę, również polską. Z treści artykułów można wywnioskować, że New Age ma trzy źródła: a) zachodnia tradycja magii, okultyzmu, wróżbiarstwa i spirytyzmu; b) tradycje religii niechrześcijańskich, głównie wschodnich; c) pojawiające się propozycje dotyczące zdrowia, rozwoju osobistego czy terapii, które są nowoczesną formą różnych technik ezoterycznych. Ogólna trudność, jaką autorzy dostrzegają w tym światopoglądzie,

to fakt uzurpowania sobie możliwości do pozyskiwania informacji ze świata duchowego z pominięciem Objawienia zawartego w Biblii. Za absolutnie niegodne propagowania autorzy uznają takie zachowania jak: hipnoza, feng shui, homeopatia, satanizm, wiara w amulety, astrologia, czary, magia, joga, okultyzm, spirytyzm, szamanizm, tarot, muzyka techno, wróżbiarstwo, uzdrowienia okultystyczne. Zdaniem R. Tekieli tego typu praktyki grożą wejściem we wrogi nam świat duchowy i późniejszą koniecznością przeprowadzenia uwolnienia duchowego, a czasem nawet egzorcyzmów³⁵. Autorzy przestrzegają przede wszystkim przed „kontrinicją” (wchodzenie w tradycje złych, mrocznych duchowości, niebezpiecznych, nazywanych gnozą, magią, okultyzmem). Praktyki te zaliczają do grzechów bałwochwalstwa – odwracanie się od Boga, brak ufności w Bożą pomoc i szukanie ratunku poza Nim. Nawet tak reklamowana w kulturze Zachodu akupunktura jest uważana przez autorów za coś negatywnego, mającego swój kontekst w okultyzmie.

Kilku autorów przestrzega również przed grami komputerowymi, filmami czy lekturą książek i czasopism o charakterze okultystycznym (np. *Harry Potter*). Inicjacja i koncentrowanie się na kolejnych poziomach tego świata przedstawionego w sposób pozaświadomy szkodzi odbiorcy, gdyż pewne emocje, treści bluźniercze angażujące czytelnika czy gracza kodują się w umyśle młodego człowieka w sposób niezwykle trwałe. Autorzy, przytaczając wypowiedzi duszpasterzy lub też młodzieży uzależnionej, przestrzegają przed zachowaniami, które mają swoje reperkusje na płaszczyźnie zdrowotnej (depresja, utrata łaknienia, bezsenność).

Podsumowując, należy uwydatnić, że wierzenia New Age wpisują się w szersze zjawisko, które polega na niszczeniu mechanizmów poznawczych i obniżaniu wartości prawdy. Tezy zawarte w licznych artykułach na temat New Age zamieszczone na łamach czasopisma wydają się uzasadnione, gdyż – jak to zauważają autorzy – rośnie w Polsce liczba ludzi wierzących w różnego rodzaju irracjonalizmy, a jednocześnie powiększa się też liczba osób młodych, które trafiają do egzorcystów.

³⁵ R. Tekiela, *Miękki New Age*, „Don Bosco” 2009, czerwiec, s. 14.

b) Neroztropne korzystanie ze stron internetowych

Zagrożeniom płynącym z Internetu poświęcono kilkanaście artykułów. Warto zauważyć, że autorzy nie przekreślają wartości i możliwości, jakie płyną z kontaktu z Internetem (np. pomoc w rozwoju intelektualnym dzieci i młodzieży). Niemniej jednak akcentują fakt, że młodzi ludzie, korzystając z interaktywnych stron internetowych (blogi, Facebook, portale społecznościowe), nawiązują relacje z ludźmi często powierzchownymi, nieszczerliwymi, którzy nie radząc sobie ze zdrowymi relacjami w życiu realnym, wchodzą w wirtualną przestrzeń, która staje się dla nich ucieczką od rodziny, problemów itp. Autorzy przestrzegają zatem przed demoralizatorami, ludźmi wulgarnymi, którzy świadomie i programowo wpisują się w opcję zwalczania dobra, piękna i prawdy. Wskazują oni również na niebezpieczeństwo płynące z zetknięcia się z treściami, które mogą być szkodliwe i demoralizujące dla młodych ludzi (pornografia, przemoc, wulgaryzmy). Pozytywne jest, iż autorzy uwrażliwiają czytelników przede wszystkim na to, by młodzi poszukiwali rzeczywistych kontaktów z najbliższymi, z rówieśnikami, gdyż jest to naturalna potrzeba człowieka, by spotkać się twarzą w twarz i czuć fizyczną obecność drugiej osoby. Tylko jeden artykuł poruszał kwestie ściągania i rozpowszechniania nielicencjonowanego oprogramowania przez młodzież, co jest z moralnego i prawnego punktu widzenia czynem niedopuszczalnym. Dzieje się to szczególnie w przypadku pirackich wersji gier komputerowych i filmów.

c) Przestrzeganie przed narkotykami

Problem narkotyków, ogólnie rzecz ujmując, nie zajmuje szczególnie dużo miejsca w publikacjach zamieszczanych w czasopiśmie „Don Bosco” (tylko dwa artykuły). Autorzy przychylają się do tezy, iż podłożem sięgania młodych ludzi po zabronione używki jest przede wszystkim osamotnienie, emocjonalna przepaść dzieląca rodziców i dzieci, brak ideałów i odniesienia do wartości, brak szerszych zainteresowań typu sport czy hobby, problemy w szkole

i w domu³⁶. Autorzy w sposób obiektywny starają się wyjaśnić czytelnikowi fenomen uzależnienia na skutek powstawania neurologicznych, biochemicznych i psychicznych zmian mechanizmów uzależnień. Jako antidotum proponuje się, aby przede wszystkim nie uciekać od problemu, ale stawiać czoła współczesnym wyzwaniom. Patrząc na uzależnienia przez pryzmat pracy w duchu ks. Bosko, sugeruje się, aby stosować triadę: rozum, religia, miłość. Chodziłoby więc o to, by rozmawiać z młodym człowiekiem, obdarzać go miłością pedagogiczną, kierować na specjalistyczną terapię, wspierać swoją modlitwą, proponować sakramenty jako duchowy „środek leczniczy”, zachęcać do czynnego spędzania czasu, ukazywać wartości, które mogą się stać się dla niego dobrym drogowskazem.

d) Ideologia gender

Problem ideologii gender może nie dotyczy bezpośrednio młodzieży, niemniej jednak to właśnie młodzi ludzie stają się, zdaniem autorów, ofiarami postrzegania człowieka przez pryzmat materialistyczny i antychrześcijański oraz wdrażania idei wychowawczych opartych na teźże ideologii. Ideologia gender, jak wyjaśnia jeden z publicystów M. Czachorski, postrzega bycie mężczyzną lub kobietą jedynie na płaszczyźnie socjologicznej, kulturowej³⁷. Autor zauważa, że wspomniana ideologia, błędnie posługując się scjentyzmem, ogranicza dyskurs nad istotą człowieka tylko do nauk szczegółowych. Rozumienie człowieka jako istoty jedynie cielesnej ma swoje negatywne implikacje: przyzwolenie na antykoncepcję, aborcję, homoseksualizm, odrzucenie rzeczywistości grzechu, przyzwolenie na samousprawiedliwianie seksualnych słabości. Młodzież jako pierwsza, zdaniem autorów, jest narażona na tego rodzaju indoktrynację ze strony genderyzmu.

³⁶ Zob. T. Kościelny, *Uchronić przed odlotem*, „Don Bosco” 2008, październik, s. 4.

³⁷ Zob. M. Czachorski, *Co powinniśmy wiedzieć o gender*, „Don Bosco” 2014, luty, s. 12.

e) Sekty

Badacz skonstatował obecność jedynie dwóch artykułów poświęconych zagrożeniom płynącym ze strony sekt. Na podstawie treści tych materiałów można wnioskować, że jest to zagrożenie destrukcyjnie wpływające na życie młodego człowieka. Dobitnie wyjaśnia P. Szuppe, iż podstawowym celem sekty jest „zdobycie całego człowieka, czyli zawłaszczenie jego psychofizyczną sferą. Sekty uderzają w podstawowe prawo do wolności przysługujące każdemu człowiekowi. Przyczyniają się do zniszczenia osobowości, indywidualności poprzez przyswajanie «grupowej» mentalności, wykluczanie samodzielnego myślenia, przyjmowanie wyłącznie narzuconych form zachowania i poglądów”³⁸.

Autorzy są zgodni co do tego, że wiedza młodzieży na temat tego typu ruchów religijnych w Polsce jest niewielka. Przytaczane w tekstach przypadki zaginięć młodych ludzi mają spełniać funkcję prewencyjną, przypominając, że kontakt młodzieży z sektami może być bardzo niebezpieczny. Autorzy są zdania, że przede wszystkim należy rozpoznawać pierwsze symptomy pewnej „zależności od sekty”. Nawet najbanalniejszy udział młodzieży w festiwalu czy koncercie może się stać też okazją do pierwszego zetknięcia się z członkami sekty. Treść artykułów sugeruje, że młodzież, aby umiała przeciwstawić się tej przykrej rzeczywistości, winna uczyć się asertywności, unikania manipulacji, umiejętności odróżniania zdrowych grup religijnych od tych sekciarskich.

f) Kreowanie wypaczonej wizji rodziny i brak opieki rodzicielskiej

Pewne ostrzeżenia i niebezpieczeństwa, jakie czyhają na rodzinę, zostały nakreślone przez kilku autorów. W sposób dobitny mówią oni o zagrożeniach i trudnościach, jakie można napotkać w procesie budowania własnej rodziny. Poniżej zostaną zasygnalizowane problemy najczęściej omawiane na łamach pisma „Don Bosco”.

³⁸ P. Szuppe, *Sekty realne zagrożenie*, „Don Bosco” 2009, czerwiec, s. 4.

Autorzy we właściwy dla siebie sposób przestrzegają czytelników przed paidofobią (niechęcią do dzieci i dzieciności). Wskazują oni, iż myślenie o rodzinie wielodzietnej ma swoje katolickie podłoże. Promowanie mentalności jednego dziecka jest natomiast praktyką, która z socjologicznego punktu widzenia prowadzi do zapaści demograficznej. W innym miejscu W. Psionka zauważa problem, iż destruktywny wpływ na dziecko i nastolatka może mieć rodzina niepełna czy to z powodu śmierci jednego z rodziców, czy też rozwodu lub opuszczenia rodziny przez rodzica. Dziecko często też odczuwa brak opieki wynikającej nie tylko z przyczyn naturalnych (śmierć lub choroba rodzica), ale także z powodu emigracji zarobkowej rodziców czy też zwykłej rezygnacji rodzica z wychowania dzieci. Autorzy w tej sytuacji słusznie ujmują ten problem w kategoriach dramatu rodzin, gdyż ani rozwód, ani porzucenie dzieci nie jest rozwiązaniem czy adekwatnym uleczeniem zaburzonych relacji w rodzinie. Lektura kilku tekstów niewątpliwie wzbudza w czytelniku pewną refleksję. Nie sposób, zdaniem autorów, w takim momencie nie myśleć o utraconym duchu rodzinnym, o braku relacji i o dzieciach pozbawionych uczuć. Zachwiany pozostaje też proces identyfikacji i naśladownictwa oraz przekazu wzorców i wartości³⁹.

Wymowny w swej treści jest również artykuł poświęcony tacierzyństwu ojców. Autor przeciwstawia się ideologii równości, która chciałaby w imię równych praw pozbawić dziecko opieki macierzyńskiej w pierwszych miesiącach życia. Przekonują argumenty autora, który wskazuje na konieczność obecności matki w najprostszych funkcjach dziecka (karmienie, przytulanie, rozmowa itp.). W tym kontekście fakt zastąpienia matki figurą ojca ujmowany jest w kategoriach protezy, która zastępuje za pomocą butelki pierś matki. T. Terlikowski jako flagowy autor zagadnień rodzinnych i społecznych przeciwny jest tej postmodernistycznej ideologii rozmywania różnic płci i wyrównywania szans⁴⁰.

³⁹ Por. W. Psionka, *Szczęśliwy dom – marzenie dzieci*, „Don Bosco” 2011, marzec, s. 4.

⁴⁰ Zob. T. Terlikowski, *Ideologia tacierzyństwa*, „Don Bosco” 2010, marzec, s. 22.

Badacz dostrzegł też obecność kilku innych problemów, ale z uwagi na fakt, iż były to pojedyncze artykuły, trudno przeprowadzić adekwatną analizę na ich podstawie. Warto jednak przytoczyć chociażby same zagadnienia, które leżą na sercu autorom tekstów. I tak, odnotowano po jednym artykule, które poruszały następujące kwestie: reinkarnacja, rujnowanie autorytetów, homoseksualizm, psychomanipulacje, problem aborcji i eutanazji, banalizowanie zła.

4.8. Formy zaangażowania wychowawców na rzecz młodzieży

Propagowaniem wszelkiego rodzaju inicjatyw, jakie są podejmowane w placówkach inspektorii krakowskiej, zajmuje się przede wszystkim pismo „Wiadomości Inspektorialne” wydawane w Krakowie przez Dom Inspektorialny. Niemniej jednak, zdaniem autora, warto wydobyć również za pośrednictwem pisma „Don Bosco” to, co oferują wychowawcy swoim podopiecznym. Analiza czasopisma uwzględniająca ostatnie 10 lat działalności zaowocowała skupieniem się na 21 artykułach, które bezpośrednio omawiały podejmowane przez wychowawców inicjatywy na rzecz wychowania dzieci i młodzieży. Lansowane formy zaangażowania zostaną zaprezentowane czytelnikowi w sposób syntetyczny, bez konieczności wchodzenia w najdrobniejsze szczegóły.

Wśród inicjatyw oferowanych wychowankom górują te z zakresu sportu (sporty zimowe, wielodyscyplinowe turnieje sportowe na sali gimnastycznej), z zakresu rekreacji (np. zabawa karnawałowa, szkolna dyskoteka) oraz teatru, który może się stać doskonałą metodą psychoterapeutyczną dla młodzieży (przełamywanie barier w grupie, umiejętność komunikacji, ćwiczenia ekspresji i empatii). Spotkania tego typu nie są li tylko momentem rywalizacji czy miłego spędzenia czasu, ale jak podkreślają organizatorzy, stanowią ważny element promowania ducha ks. Bosko i wspólnego wzrastania w duchu wartości chrześcijańskich.

Ciekawą inicjatywą proponowaną młodzieży, będącą kontynuacją Szkoły Animatora Salezjańskiego, jest tak zwana oratoriada.

Spotkania te są częścią szerszego Salezjańskiego Ruchu Młodzieżowego i mają sprzyjać poznawaniu się młodych ludzi, nawiązywaniu nowych kontaktów. Duży akcent kładzie się też na aspekt formacyjny (konferencje, słówka, filmy, prezentacje) oraz liturgiczny (możliwość skorzystania z sakramentu pojednania, modlitwa, udział w Eucharystii).

Autorzy zauważają, że z biegiem czasu po latach komunistycznej indoktrynacji odradza się w Polsce idea skautingu (Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej). W kontekście salezjańskim harcerstwo staje się cenioną formą pracy z młodzieżą. Organizacja ta uczy współdziałania w grupie, podejmowania decyzji i odpowiedzialności, szacunku do ludzi i do wartości. Skauting oparty na wartościach chrześcijańskich uczy przestrzegania zasad, przywiązywania do wiary i do ojczyzny.

Coraz większą popularnością cieszą się międzynarodowe spotkania młodzieży w ramach Festiwalu Młodzieży organizowanego przez Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy w Różanymstoku. Autorka tekstu przyznaje, że wielobarwny, wielokulturowy zlepek młodych ludzi to nie tylko fizyczna obecność, nie tylko folklor i dziwnie brzmiące języki, ale to też okazja dla młodych niedostosowanych społecznie, którzy przebywają w tym ośrodku, aby zostali zarażeni nową pasją, ciekawą ideą, która odegrałaby duże znaczenie resocjalizacyjne czy wychowawcze.

W sposób entuzjastyczny podchodzi też wielu wychowawców do gromadzenia młodzieży na czuwaniach, które mają na celu nie tylko modlitwę, ale także refleksję nad zaproponowanym zagadnieniem (np. pokolenie JP2). Dużą popularnością cieszą się również rekolekcje dla młodzieży organizowane w wielu szkołach i placówkach salezjańskich. Jest to swego rodzaju znak czasu, w sytuacji, gdy tradycyjna formuła rekolekcji przeżywanych w kościołach („nauki wygłaszane z ambony”) stała się zdaniem wielu autorów mało skuteczna.

Doskonałym sposobem na „przemycenie” wartości wśród młodzieży jest świętowanie dnia patrona szkoły, ośrodka czy innej placówki wychowawczej. Jest to niezastąpiona okazja do zaangażowania całej społeczności wychowawczej w przygotowanie wydarzenia,

co może znacząco wpłynąć na integrację grupy i ubogacenie jej o nowe doświadczenia.

Do elitarnych form oddziaływania na młodzież można by zaliczyć inicjatywę organizowania przez Centrum Wychowania i Duszpasterstwa Młodzieży WDM warsztatów dziennikarskich dla młodzieży. Inicjatywa adresowana jest do animatorów i starszej młodzieży ze środowisk salezjańskich. Autor artykułu podkreśla, że celem spotkań jest przede wszystkim „wykształcenie u młodzieży umiejętności tworzenia własnych tekstów w takich kategoriach jak: informacja, sprawozdanie, recenzja, komentarz, wywiad, esej, felieton i reportaż”⁴¹. Cenna zatem wydaje się wspomniana inicjatywa wychowawców, gdyż uwzględnia ona nowe techniki, kulturę obrazu i Internetu w środowisku, w którym żyją młodzi ludzie.

Wychowawcom zależy także na angażowaniu młodych ludzi w wolontariat misyjny. Z jednej strony są to zajęcia warsztatowe, które wyczułają młodych na newralgiczne problemy terenów misyjnych (ciężka zarobkowa praca dzieci i młodzieży pracującej np. w branży odzieżowej i sportowej). Z drugiej strony jest to osobiste zaangażowanie dorosłych w propagowanie idei misji i partycypowanie w programach Salezjańskiego Wolontariatu Misyjnego z możliwością krótkoterminowych wyjazdów do krajów misyjnych włącznie.

⁴¹ A. Gołębiowski, *Warsztaty dziennikarskie*, „Don Bosco” 2008, grudzień, s. 16.

ROZDZIAŁ VI

Obraz wychowawcy salezjańskiego
kreowany przez ks. Józefa Marszałka –
badania własne metodą biograficzną

1. Ustalenia metodologiczne badań własnych

W tej części pracy autor zastosował metodę biograficzną z odmianą studium indywidualnego przypadku. Techniką zaadoptowaną będzie wywiad narracyjny. Wywiad został przeprowadzony z ks. Józefem Marszałkiem, salezjaninem, wieloletnim katechetą, duszpasterzem, a nade wszystko kierownikiem oratorium i wychowawcą, który na przestrzeni kilkudziesięciu lat pełnił tę funkcję w kilku miastach Polski (zob. tab. 2). Struktura wywiadu wyznaczona jest pytaniami badawczymi przyjętymi w jego scenariuszu (patrz punkt 2 „Plan wywiadu pogłębianego”).

Na gruncie polskim ojcem metody biograficznej został uznany F. Znaniecki, wybitny polski socjolog, który na początku XX wieku wraz z amerykańskim naukowcem W.I. Thomasem przybliżał losy emigrantów polskich w Ameryce, posługując się przy tym analizą listów, dokumentów osobistych oraz autobiografiami¹. Metoda biograficzna odznacza się szczegółową analizą życia i działalności osoby wybitnej, ważnej z punktu widzenia podjętych badań. Celem tejże metody jest poznanie osobowości i dynamiki jej kształtowania się, postępowania i podejmowanych działań osoby badanej. Metoda biograficzna jest swego rodzaju „wehikułem”, dzięki któremu osoba badana może rozmyślać nad swoimi doświadczeniami.

Śledząc literaturę z zakresu metodologii badań w pedagogice, zarzuca się dokumentom biograficznym zbyt osobisty charakter, przez co mogą one nie mieć ważności naukowej. Prowadzone badania nie zawsze dotyczą dostatecznie reprezentatywnej próby. Często autobiografie nie są obiektywne i na skutek możliwych „luk pamięciowych” ich autorów nie odzwierciedlają w pełni opisywanych

¹ A. Nowak, *Metoda biograficzna w badaniach pedagogicznych*, w: *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, red. S. Palka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998, s. 99.

faktów². Niemniej jednak, jak to zauważa K. Czykier, dzięki tej metodzie można będzie nie tylko stwierdzić pewne fakty z życia osoby badanej, zobaczyć, jak poznaje siebie i dokonuje namysłu nad sobą, ale również zaobserwować i skonstruować związki przyczynowo-skutkowe związane z dokonanymi wyborami, towarzyszyć niejako osobie udzielającej wywiadu w krytycznym spojrzeniu na własne dokonania³. W niniejszych badaniach poprzez narrację ustną i korzystanie z materiałów udostępnionych przez osobę badaną autor publikacji pragnie zaakcentować wartość reminiscencji oraz interpretacji doświadczeń i wpływ tychże doświadczeń na przyszłe życie badanego, a także na jego pracę wychowawczą jako salezjanina, katechety i duszpasterza.

W pracy zostanie zatem zaaplikowany niestandardyzowany wywiad umożliwiający uchwycenie subiektywnego znaczenia procesów i zdarzeń w życiu osoby badanej. Metoda biograficzna przybierałaby w tym przypadku charakter metody opowiadanego życia (*life story method*), gdyż będzie bazować jedynie na danych uzyskanych bezpośrednio od badanej osoby. Przeprowadzane analizy w metodzie biograficznej będą uwzględniać kontekst środowiskowy, gdyż otoczenie, w którym żyje i działa jednostka, określa subiektywne interpretacje i znaczenia przez nią wyrażane.

Metoda biograficzna zwana jest również metodą dokumentów osobistych. Według N.K. Denzina w metodzie tej można wykorzystywać wszelkie dokumenty dotyczące życia osoby badanej (historie, opowieści, relacje, sprawozdania, opowiadania), które biorą pod uwagę przełomowe momenty z życia tejże osoby⁴. W analizowanym przypadku obok wywiadu przeprowadzonego z ks. Józefem Marszałkiem zostaną wykorzystane również jego autorskie programy wychowawcze, dzienniki, fotografie, zapiski z osobistych notatek.

² Tamże, s. 106.

³ K. Czykier, *Metoda biograficzna jako metoda wspierająca precyzowanie sensu życia*, w: *Aksjologia edukacji dorosłych*, red. J. Kostkiewicz, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004, s. 305-313.

⁴ N.K. Denzin, *Interpretative Biography*, University of Illinois, Urbana-Champaign USA 1989.

2. Plan wywiadu pogłębionego

2.1. Warstwa obiektywnych okoliczności

W wymiarze obiektywnych okoliczności badacz będzie się starał uzyskać podstawowe informacje dotyczące osoby ks. J. Marszałka (dane personalne, miejsce urodzenia, ogólne wiadomości o rodzinie, warunkach bytowania, ukończonych szkołach i studiach, aktualna sytuacja, w której znajduje się badany – miejsce, warunki życia). Badacza w tej kwestii będą interesować jedynie ogólne fakty, bez konieczności wchodzenia w szczegółowe analizy przeżywanego rzeczywistości.

2.2. Historia życia

W dalszym wywiadzie badacz będzie zachęcał osobę badaną, aby wnikała w warstwę subiektywnych doświadczeń, wskazując jednocześnie „od wewnątrz” na fakty, które zaważyły na przyszłości, na życiowych planach, determinujące w ten sposób wybór swojego powołania. Chodzi zatem o wydarzenia, przeżycia, osoby, które wycisnęły znamię na tożsamości osoby badanej, wpływając na ewentualne otwarcie się na nową perspektywę życia.

Badacz będzie zwracał uwagę na te czynniki, które zadecydowały o zmianie życiowej, przyczyniającej się do pojawienia się nowej siły, nowych dynamizmów, determinujących dalsze lata studiów i pracy. Poszukiwane będą zatem punkty zwrotne, wydarzenia krytyczne, odgrywające decydującą rolę w życiu osoby badanej. Badacz będzie uważniej wsłuchiwał się w te fakty i opisane problemy, które mogły również wpływać na rozwój osobowości, powstawanie kryzysów i zachowań charakteryzujących się pewnym wycofaniem i swego rodzaju „ucieczką” przed stawianiem czoła uwarunkowaniom rzeczywistości.

2.3. Przygotowania do pracy młodzieżowej i praktyka wychowawcza

W tym wymiarze badacz zwróci szczególną uwagę na etapy związane z przygotowaniem ks. J. Marszałka do pracy młodzieżowej. Chodzi zatem nie tylko o formalną drogę przygotowań odbytą

w celu podjęcia pracy z młodzieżą, ale przede wszystkim o rodzaj i źródło inspiracji czerpanych do tego, aby myśleć poważnie o pracy młodzieżowej.

Na dalszym etapie wywiadu istotne będzie, aby zaznaczyć się z kontekstami wychowawczymi, w jakich działała osoba badana, celami, jakie stawiała sobie w pracy z młodzieżą, oraz preferowanymi typami relacji z wychowankami. Wydaje się, iż niezmiernie ważne w tej kwestii mogą być również informacje dotyczące wartości, jakie dominowały w sferze wychowawczej, promowane autorytety, które mogły służyć wychowaniu młodzieży. Na podstawie wywiadu pogłębionego badacz będzie się starał również zwrócić uwagę na ewentualne wzmiankowane metody oddziaływania w pracy z młodzieżą, wykorzystywane narzędzia oraz środki służące do osiągnięcia celu edukacyjnego.

2.4. *Identikit* współczesnego wychowawcy

Na tej płaszczyźnie rolę badacza będzie wsłuchiwanie się i wydobywanie tych wątków, które będą dotyczyć wizji kreślonej przez osobę badaną dotyczącej współczesnego wychowawcy salezjańskiego. Ważne wymiary, które mogą interesować badacza, to kwestia transformacji aksjologicznej wychowawców, problem doboru wartości, źródeł tychże wartości oraz wyzwań stojących przed współczesnym wychowawcą. Z pewnością ważnymi informacjami mogą się okazać również te dotyczące kompetencji, jakimi winna się odznaczać osoba pracująca z młodzieżą w stylu systemu prewencyjnego.

3. Wyniki badań własnych – analiza wywiadu pogłębionego z ks. Józefem Marszałkiem

3.1. Dynamika przeprowadzonych wywiadów – uwagi ogólne

Wywiady pogłębione odbyły się w dniach od 8 czerwca do 10 lipca 2018 roku (w sumie sześć wywiadów, każdy trwający od 1 do 1,5 godz.). Częstotliwość i długość trwania poszczególnych

wywiadów ustalała osoba badana, uzależniając przebieg wywiadu od osobistej dyspozycji fizycznej i mentalnej. Należy stwierdzić, że ks. Józef bardzo chętnie wyraził zgodę na tego typu badania, okazując swoją dyspozycyjność, otwartość na rozmowę, udostępniając jednocześnie na potrzeby badań swoje archiwum (fotografie, dokumenty, programy, dane statystyczne).

Na początku pierwszego wywiadu osoba badana wyraziła pragnienie, aby zamiast ściśle określonych ram przyjąć nieco luźniejszą formę badań. W ten sposób wywiady charakteryzują się podejściem bardziej fenomenologicznym niż typowo chronologicznym do podejmowanych zagadnień. Osoba badana, ze względu na wiek, przebytą chorobę, nie czuła się zatem komfortowo z narzucanymi schematami. Tego typu narracja wymagała od badacza umiejętności wyszukania w gąszczu różnych refleksji i wspomnień takich informacji i przemyśleń, które dałoby się połączyć w spójną całość, opisując w ten sposób działalność wychowawczą ks. J. Marszałka. Podjęty przez badacza proces uporządkowania merytorycznego wypowiedzi gwarantuje jednak spójność i ciągłość myśli. Transkrypcja nagranych wywiadów trwała od sierpnia do września 2018 roku. W październiku 2018 roku autor przystąpił do analizy jakościowej uzyskanych wywiadów.

3.2. Ksiądz Józef Marszałek – ojciec, wychowawca, duszpasterz

Ksiądz J. Marszałek pochodzi z Przyłękowa (powiat żywiecki) (zob. fot. 1). Urodził się w 1943 roku, jeszcze w czasie trwania II wojny światowej. Dzieciństwo spędził w rodzinnej miejscowości u boku rodziców i czworga rodzeństwa; jedna z siostr w późniejszym czasie została siostrą salezjanką. Do szkoły średniej ogólnokształcącej uczęszczał w Żywcu, jednak maturę zdał w Katowicach. W roku 1960 wstąpił do nowicjatu Towarzystwa Salezjańskiego w Kopcu k. Częstochowy. Studia filozoficzne odbył w Oświęcimiu w latach 1961-1963. Dalsze studia seminaryjne zostały jednak przerwane obowiązkową dwuletnią służbą wojskową, którą kleryk Józef Marszałek odbył w Brzegu nad Odrą,

JW 2697, w I Pułku Pontonowym. Po doświadczeniach w wojsku badany odbył studia teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie w latach 1965-1969. Zostały one zwieńczone święceniami kapłańskimi przyjętymi w roku 1969.

Po święceniach kapłańskich ks. J. Marszałek pracował w ośmiu placówkach salezjańskich, z czego sześć posiadało charakter typowo młodzieżowo-oratoryjny (patrz tab. 2). Lata świetności w jego działalności oratoryjnej przypadają na okres od 1978 do 1994 roku. W tych to latach ks. Józef pracował w Kielcach w parafii św. Krzyża. Z danych statystycznych udostępnionych przez osobę badaną wynika, iż do kieleckiego oratorium we wspomnianych latach były zapisane 1233 osoby. Ksiądz Józef nie ukrywa również, że w jego spisie alfabetycznym z lat 1969-2004 dotyczącym powołań oratoryjnych kapłańskich i zakonnych figuruje liczba 110 osób, które we wspomnianym okresie wstępowały do seminariów duchownych oraz do żeńskich zgromadzeń zakonnych. Jak on sam przyznaje, w kwestii powołań do wyłącznej służby Bogu nie można mówić, iż rodziły się one w oratorium, ale bardziej trzeba by to ujmować w kategoriach ich budzenia się w sprzyjającym środowisku oratoryjnym. Były one bowiem odczytywane przez młodych ludzi i w kontekście oratoryjnym stawały się bardziej zrozumiałe.

Lata pracy w OR zostały przerwane wyjazdem ks. Józefa do Rzymu na studia pedagogiczne, które odbył w latach 1985-1988. W okresie późniejszym uzyskanie przez ks. Józefa stopnia naukowego doktora zaowocowało typowo naukowym spojrzeniem na zagadnienia młodzieżowe i wychowanie młodego pokolenia w duchu chrześcijańskim. Ten aspekt działalności uwidocznił się najbardziej w jego publikacjach wydanych w różnych czasopismach naukowych oraz w monografiach i publikacjach internetowych⁵.

⁵ Warto w tym miejscu wymienić chociażby takie prace naukowe, jak: *Personalizm i pedagogia prewencyjna ks. Jana Bosko*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2010; *Młodzież: podmiot i jego respektowanie w wychowaniu świętego Jana Pawła II – syllabus jurwenagogiczny*, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 2014.

Tabela 2. Miejsca i charakter pracy osoby badanej

Lp.	Placówka	Lata pracy	Charakter pracy	Liczba młodzieży objętej pracą oratorską
1	Chocianów	1969-1972	kierownik oratorium, katecheta, duszpasterz	70
2	Lubin	1972-1975	kierownik oratorium, katecheta, duszpasterz	130
3	Kopiec	1975-1976	kierownik oratorium, katecheta, duszpasterz	70-80
4	Wrocław, plac Grunwaldzki 3	1976-1977	kierownik oratorium, katecheta, duszpasterz	60
5	Lublin	1977-1978	kierownik oratorium, katecheta, duszpasterz	50
6	Kielce	1978-1994*	kierownik oratorium, katecheta, duszpasterz	1233
7	Pogrzebień	1994-1999	duszpasterz, praca nad doktoratem	–
8	Kraków–Łosiówka	1999 – do chwili obecnej	odpowiedzialny za bibliotekę, rezydent	–

* Notabene: w latach 1985-1988 ks. J. Marszałek odbywał studia pedagogiczno-licencjackie na Papieskim Uniwersytecie Salesjańskim w Rzymie zwieńczone pracą pod tytułem: *Impostazione dell'oratorio nei Documenti Postconciliari della Congregazione Salesiana. Riflessione pedagogico-pastorale*, Roma 1988, ss. 278. W czasie jego nieobecności kierownictwo nad kieleckim oratorium objął ks. Marian Skóra.

3.3. Historia życia – dzieciństwo i młodość

Ksiądz J. Marszałek głosem przyjaznym, zdecydowanym i chętnym do dzielenia się bogactwem swojego życia rozpoczął wywiad od słów, iż cała jego osobowość, całe życie rozgrywało się w wymiarze przynależności do zgromadzenia oraz zaangażowania w dzieło wychowawcze wśród młodzieży. Już w początkowej fazie pierwszego dnia wywiadu ks. Józef postawił sobie takie oto pytanie: *Co zdecydowało o tym, że zostałem salezjaninem?* Jego słowa rozbrzmiewały w małym pokoiku jak słowa ks. Bosko wypowiedziane dziesiątki lat temu: *Od Niej wszystko się zaczęło*. Swoim opowiadaniem ks. Józef przenosi słuchacza w wiek XIX w okolice miejscowości Przyłęków leżącej aktualnie w powiecie żywieckim. Z wielkim namaszczeniem opowiada o fakcie objawienia się Matki Bożej pewnemu świeckiemu człowiekowi (2.07.1886 r.)⁶. Od tego też momentu mieszkańcy Przyłękowa myślą o zbudowaniu swojego kościoła parafialnego, gdyż dotychczas uczęszczali do parafii w Żywcu. Ksiądz Józef oznajmił, że do roku 1953 Msze św. w Przyłękowie były odprawiane tylko co dwa tygodnie. Potem, w grudniu 1953 roku do tej miejscowości przybył ks. Andrzej Świda SDB. W niedługim czasie dołączył do niego koadiutor Stanisław Marszałek pochodzący spod Skawiny. Z nieukrywanym uśmiechem ks. Józef stwierdził, że od przybycia ks. A. Świdy do Przyłękowa rozpoczęła się nowa era w jego życiu. *Byłem wtedy po I Komunii św., miałem 10 lat. Był to rok 1953. (...) Wykorzystywałem każdą chwilę, by być w kościele: nabożeństwo majowe, czerwcowe, różaniec w październiku. (...) Ksiądz A. Świda był wówczas dla mnie wychowawcą. Przed Bożym Narodzeniem 1953 roku ogłosił nabór na ministrantów. Zgłosiłem się. Byłem ministrantem do roku 1957, czyli do końca VII klasy. Potem ks. A. Świda został przeniesiony do Oświęcimia na dyrektora Studentatu Filozoficznego. Ksiądz A. Świda był moim spowiednikiem. Odbierałem go wtedy bardzo*

⁶ Zob. K. Kuźmak, *Kult Maryi Wspomożycielki na ziemiach polskich przed przybyciem Salezjanów*, w: *Maryja Wspomożycielka Wiernych. Studium dogmatyczno-historyczne*, red. S. Pruś, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1986, s. 253-264.

pozytywnie. Podobnie odbierałem koadiutora pana Marszałka. Przez cały czas wywiadu ks. Józef wyrażał się o tych osobach w sposób niezwykle przyjazny. Mój rozmówca podkreślił, że gdy zmarł ks. A. Świda, do Warszawy na pogrzeb przybył cały autokar parafian z Przylękowa. A od momentu opuszczenia naszej parafii przez ks. Świdę upłynęło przecież ponad 40 lat. (...) Był w oczach tych ludzi człowiekiem wielkiej miary. Powinniśmy się do niego, a nie za niego modlić. Ksiądz Józef podkreśla, że z ks. A. Świdą łączyła go jako chłopca niezwykła więź. Był on jego spowiednikiem. Z dużym zaciekawieniem słuchał go podczas kazań. Słuchałem, działałem intuicyjnie, chociaż wtedy nie wszystko było dla mnie zrozumiałe. To, że jestem salezjaninem, to jest jego zasługa. Był on moim pierwszym prawdziwym wychowawcą. Był moim spowiednikiem przez cztery lata, dotykając praktycznie przez cały ten czas mojego wnętrza. Człowiek mądry, ojcowski, przyjazny. (...) Nie był moim duszpasterzem, nie był moim liderem, był natomiast moim ojcem. Odczuwałem to najpierw intuicyjnie, potem dopiero świadomościowo. (...) Relacja z ks. A. Świdą była swego rodzaju fascynacją osobowości, fascynacją jego świętości oraz jego działania.

Ksiądz Józef w tym momencie wywiadu dokonał jakby pierwszego podsumowania. Stwierdził bowiem, że ks. A. Świda w tamtym czasie otworzył mu nową rzeczywistość. W szkole na co dzień jako chłopiec stykał się – jak on to ujął – z dżunglą (walka między rówieśnikami, przemoc, codzienny pazur nieprzychylnej rzeczywistości). Natomiast spotkania z ks. Świdą odbierał jako spotkania z cywilizacją miłości, o czym w latach 60. ubiegłego wieku mówił papież Paweł VI. Cywilizację miłości osoba badana zdefiniowała, posługując się myślą Jana Pawła II, jako środowisko, w którym następuje zjednoczenie i spójność osób, braci posługujących się logiką daru, służby, solidarności, nie zaś logiką interesu i wykorzystania. Pozostawało to w opozycji do dżungli postrzeganej przez ówczesnego młodego ucznia jako środowisko patologiczne, w którym króluje walka o byt, przemoc wobec słabszych wedle zasady: „kto silniejszy, ten ma rację”. Mój rozmówca przyznaje, że ową cywilizację miłości pojmował wówczas intuicyjnie dzięki kontaktom z ks. A. Świdą. Pewne emotywne współbrzmienie wychowawcy

i wychowanka, syntonია w relacjach, w poglądach bardzo pociągały młodego chłopca. *W tym, co mi przekazywał ks. A. Świda, to mnie porywało, to mnie ciągnęło. To było czymś przeciwnym, antytezą toksycznego środowiska. Wtedy w szkole przeżywałem przemoc ze strony kolegów. Zamiast miłości byłem świadkiem przemocy na tle psychologicznym, fizycznym, werbalnym. Nie podzielałem myśli kolegów, dlatego czasem walczyłem nawet fizycznie o swoje prawa.*

Ksiądz Józef przyznaje, że w tym czasie zetknął się po raz pierwszy z terminem: „dobroczynność wobec młodzieży” (przypisek autora: ks. Bosko na określenie dobroczynności używał terminu: *amorevolezza*). Tym, co fascynowało młodego chłopca, przyznaje po latach ks. J. Marszałek, był również duch służby dostrzegany u ks. A. Świdy. Z perspektywy czasu ks. Józef dostrzega, iż odbierał on ks. A. Świdę w sposób intuicyjny, nie refleksyjny. *Nie miałem wtedy pojęcia o autentycznej religijności czy też o rozwoju duchowym. Ksiądz A. Świda był po prostu dla mnie „niezwykłym zwyczajnym”, jak to określił autor w tytule książki poświęconej właśnie ks. A. Świdzie⁷.*

Kapłan przyznaje, że ks. A. Świda miał na niego wielki wpływ, nie od strony narzucania pewnych wizji, rozwiązań, ale od strony osobowości, którą przyciągał do siebie młodzież i promieniował na innych. Tą osobowością, zdaniem osoby badanej, ks. A. Świda ukazywał załączki cywilizacji miłości. *Imponował mi. Dzięki niemu zrodziło się we mnie pragnienie wiedzy, swego rodzaju przebudzenie do tego, by wiedzieć więcej. Zrodziło się takie nastawienie mądrościowe, by uczyć się, wzrastać nie tylko intelektualnie, ale również osobowościowo. Chciałem zdobywać mądrość. Nigdy nie ciągnęły mnie głupie rozmowy, paplanie. W dalszej rozmowie ks. Józef zauważa, że to właśnie w kontakcie z ks. A. Świdą odczuwał potrzebę rozwoju integralnego. Jego sposób życia przyciągał. W kazaniach ks. A. Świdy zawsze pojawiały się wątki dorastania do świętości. (...) Dziwna to rzecz, bo wtedy nie rozumiałem wszystkiego, co mówił ks. Świda, ale mnie pociągało to, kim był ten ksiądz, jego osobowość, cierpliwość,*

⁷ Zob. A. Gabrel, *Niezwykły zwyczajny... Ks. Andrzej Świda*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2007.

umiarkowanie. Wiele idei i treści ukaziwanych przez ks. A. Świdę zacząłem rozumieć dopiero po latach.

Inna kwestia, jaka pojawiła się w wypowiedzi ks. Józefa, to stwierdzenie, że ks. Świda rozkochał go w ks. Bosko. *Gdy w 1957 roku poszedłem do ks. Świdy, aby porozmawiać z nim na temat mojego powołania: co muszę zrobić, by zostać księdzem; to wtedy patrzyłem na każdego salezjanina przez pryzmat ks. Bosko i ks. Świdy.*

Ksiądz Józef wiele razy podkreślał fakt, iż w życiu kleryckie i potem do kapłaństwa wkraczał z wielką energią, której nigdy nie pozwolił przygasnąć. W dalszej rozmowie ks. Józef ten swój dynamizm nazwał pasją pedagogiczną. Wymienia również inne czynniki, które powodowały, że był on, jak to sam określił, predysponowany do trudnej pracy wychowawczej z młodzieżą. Podkreśla on przede wszystkim czynniki genetyczne: siła, tężyzna fizyczna; czynniki wrodzone: entuzjazm, chęć pomocy innym; czynniki intelektualne: ks. Józef jako uczeń i student był zawsze osobą pilną, zdobywającą oceny celujące *summa cum laude*, na przykład z *Rigorosum filozoficznego*. Z nieukrywanym zadowoleniem ks. Józef stwierdza, że któregoś dnia ks. biskup A. Śmigielski nazwał go swoim „najzdolniejszym studentem”.

Istotnym momentem w życiu ks. J. Marszałka była przymusowa służba wojskowa. Wcielony do wojska jako kleryk Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego stał się częścią większego planu ówczesnych rządzących w PRL, którzy starali się za pomocą tego typu narzędzi nie tylko indoktrynować przyszłych księży, ale też skutecznie odciągać ich od idei poświęcenia się Bogu i ludziom w kapłaństwie. Ksiądz Józef z nieukrywaną radością przyznaje, iż wojsko nie wpłynęło negatywnie na jego osobę czy też realizację powołania. Z uśmiechem stwierdza: *w ten sposób (będąc w wojsku) rozpoznawałem środowisko młodzieżowe. Byłem wśród zwyczajnych chłopców, niektórzy nie mieli skończonej nawet szkoły podstawowej. (...) W wojsku dużo czytałem, studiowałem w miarę możliwości podstawy filozofii marksistowskiej. Równocześnie, oprócz przymusowego „prania mózgów”, poświęcałem czas również na rozwój fizyczny.* Ksiądz Józef przy tej okazji chętnie pokazuje mi swoje zdjęcia w mundurze wojskowym

w towarzystwie kolegów na poligonie. Kończąc rozmowę na temat wojska, z dumą stwierdza, iż pobyt w koszarach wojskowych, kilkudziesięciokilometrowe marsze lub biegi w ramach ćwiczeń, jeszcze bardziej ugruntowały w nim powołanie kapłańskie. *Cały czas myślałem o młodzieży i poprzysiągłem sobie, że nic nie spowoduje, abym mógł kiedykolwiek zrezygnować z tego typu pracy. Nigdy nie wahatem się poświęcić życia dla młodzieży. I to trwa do dziś, chociaż zmieniłem charakter pracy. Nie ukrywam, że miałem i mam nadal mocne poczucie identyfikacji z misją pedagogiczną, tzn. żyję po to, by wychowywać.*

Inną pasją, bez której, jak podkreśla ks. J. Marszałek, nie mogłoby być wychowania, jest chęć czytania. *Zapał do czytania zdobyłem, gdy patrzyłem się na ks. A. Świdę jak czyta, pisze, tłumaczy. Ale fascynował mnie też ks. Bosko. Wiedziałem, że dużo czytał. Pociągało mnie to. Patrzyłem na nich i chciałem ich naśladować.* Muszę przyznać, że ten fakt wywarł na mnie ogromne wrażenie, gdyż dostrzegłem, że ks. J. Marszałek praktycznie od roku 1962 roku ma zanotowane w swoim notatniku wszystkie przeczytane pozycje książkowe. Przez lata tworzył on tym samym coś w rodzaju niezbędnika katechety młodzieżowego. Ta pasja czytania, prowadzenia kartoteki merytorycznej i odnotowywania cytatów, pasja pisania homilii oraz tworzenia notatek pozostała mojemu rozmówcy do dzisiaj (zob. fot. 2).

3.4. Koncepcja wychowania według ks. Józefa Marszałka

Wychowanie w rozumieniu ks. Józefa to spotkanie osób, działanie osoby na osobę. Zatem cel wychowania widziany byłby w perspektywie personalistycznej⁸, jakże odmiennej od tej kolektywistycznej, w której wychowanek odgrywa jedynie rolę funkcjonariusza. Celem wychowania jest też osiągnięcie przez człowieka dojrzałej osobowości pojmowanej integralnie w wymiarze somatycznym, psychicznym, emotywnym, intelektualnym, wolitywnym, społecznym, religijnym, duchowym (patrz załącznik 1). Dalej ks. Józef, wyjaśniając

⁸ J. Marszałek, *Młodzież: podmiot i jego respektowanie*, dz. cyt., s. 137.

ideę wychowania, twierdzi, że jego celem byłoby usprawnienie, uzdolnienie podmiotu osobowego do wykonywania dobrych czynów, zintegrowanych w jedną całość poprzez miłość. Badany podkreśla, że nie chodzi tutaj o wyrabianie w sobie cnót, które jego zdaniem są wypaczeniem osobowości, gdyż ich zdobywanie wiąże się z nawykami, automatyzmami, rutyną, co kojarzy się bardziej z behawioryzmem niż z pracą nad sobą. Zdaniem ks. Józefa tego typu zjawisko zachodzi w formacji szeroko pojętej (ćwiczenie się w cnotach), co przypomina bardziej trening niż rozwój osobowy podmiotu. Wychowawca w ocenie ks. Józefa sprawuje funkcję narzędną (nie nadrzędną) rozwoju osobowości wychowanka, natomiast wychowanek stawałby się przyczyną sprawczą swojego rozwoju. Tak definiowane wychowanie stawia wychowawcę na pozycji wspierającego, towarzyszącego rozwojowi wychowania, bowiem, jak zauważa ks. Józef, *nie można prostować liści kwiatów*. To wychowanek ma się stawać protagonistą swojego rozwoju, wydobywać z siebie takie dynamizmy, naturalne uzdolnienia, które staną się fundamentem jego rozwoju osobowego. W tej perspektywie wychowanek byłby przyczyną sprawczą swojego rozwoju – samostanowienia.

Ksiądz Józef, zgłębiając istotę wychowania, nie omieszkał również wypowiedzieć się na temat błędów, jakie można spotkać w wychowaniu. Są nimi przede wszystkim błędne cele, jakie wychowawca stawia przed wychowankiem. Często w opinii osoby badanej są to cele antypersonalistyczne, które nie biorą pod uwagę rozwoju osoby. Kolejnym dostrzeżonym błędem wychowania jest fakt, iż cele aspektowe stawiane są jako cel główny wychowania. Ksiądz Józef nadmienia również sytuację, w której w miejsce celu stawia się środek, stający się substytutem wypaczającym istotę wychowania. W dalszej rozmowie ks. J. Marszałek uwypuklił ponadto takie niebezpieczeństwa wychowania, jak: uprzedmiotowienie wychowanka poprzez heteroedukację, sterowanie moralne oraz utożsamianie wychowania z formacją, która niejednokrotnie przeradza się w tresurę⁹. Osoba badana stanowczo sprzeciwia się zjawisku

⁹ Zob. więcej w: tamże, s. 179.

adiaforyzacji, czyli ciągłemu utrzymywaniu wychowanka-człowieka w stanie „małolata”, co mogłoby oznaczać nieuchronne zahamowanie w jego integralnym rozwoju¹⁰. Ksiądz Józef nie zgadza się również z często lansowaną koncepcją wychowania do wiary. Określa to jako podejście błędne, gdyż jak sam zauważa, można wychowywać na fundamencie wiary, ale nie można wychowywać do wiary. Wiara przemija, a pozostaje miłość (por. 1 Kor 13,1-8). Religia, zdaniem mojego rozmówcy, nie wyczerpuje wychowania. Wiara ma być źródłem, z którego czerpie się racje służby, miłości bliźniego, motywy rozwoju i zapał dążenia do świętości. Świętość nie polega na wierze, ale jest miłością czynną w rozumieniu św. Pawła.

3.5. Działalność oratoryjna ks. Józefa Marszałka¹¹

Ksiądz J. Marszałek w swoim wywiadzie podkreślał wielokrotnie, iż sprawa młodzieżowa była dla niego priorytetową. Od samego początku chciał być i pracować z młodzieżą; nikt nie mógł zmienić jego decyzji¹². *Poszedłem na całego już od czasów kleryckich. Chęć pracy z młodzieżą wzrastała we mnie poprzez praktykę i wczytywanie się w literaturę i w cenne wypowiedzi wychowawców*. Mój rozmówca utożsamiał się poniekąd ze słowami ks. Bosko wypowiedzianymi

¹⁰ Efekt adiaforyzacji oznacza ustawienie pewnych typów działań lub pewnych obiektów, na jakie działania się kierują, jako moralnie neutralnych i niepodlegających ocenie w kategoriach moralnych – przypisek autora.

¹¹ Programy, materiały, fotografie dotyczące kieleckiego oratorium pojawiające się w tej części pracy nie służą w moim mniemaniu do podjęcia systematycznej analizy działalności oratoryjnej ks. J. Marszałka, ale posiadają jedynie funkcję wspomagającą, wyjaśniającą wszystkie te wątki i aspekty, które osoba badana zaprezentowała w swoim wywiadzie. Mam świadomość, iż aby przekazać przyszłym wychowawcom bogactwo myśli i działalności praktycznej ks. J. Marszałka, należałoby dokonać opracowania działalności oratorium w Kielcach metodą monografii instytucji na bazie chociażby bogatych zbiorów archiwalnych będących w posiadaniu wspomnianego salezjanina.

¹² Zob. fot. 3. Ks. J. Marszałek z młodzieżą kieleckiego oratorium.

do młodzieży po przebytej chorobie: *Ofiarowaliście życie za mnie, od tej pory moje życie należy do was.*

Praca wychowawcza w oratorium ks. J. Marszałka zostanie przybliżona i nakreślona na podstawie kilku wywiadów poświęconych tejże działalności. Osoba badana wskazała w swym wywiadzie głównie na program, zagadnienie samowychowania w oratorium (OR) oraz na kompetencje wychowawców pracujących w środowisku metodą profilaktycznego systemu wychowawczego ks. Bosko.

3.5.1. Program oratoryjny

Najogólniej swoją *ars educandi* ks. J. Marszałek określa jako formę katechumenatu kościelnego. W swym wychowaniu oratoryjnym, które przybiera postać skrupulatnie opracowanego programu, wyróżnia on kilka warstw:

- a) doktryna – na tej płaszczyźnie osoba badana umiejscawia człowieka. Jej zdaniem nie ma wychowania bez antropologii, nie ma wychowania bez chrystianologii¹³, i dalej, nie ma wychowania bez prozopologii. Ksiądz J. Marszałek dobitnie podkreśla, że w wychowaniu oratoryjnym przyświecała mu myśl, która miała na celu, aby wychowanek doskonalił siebie w kilku sferach:
 - 1. orientacja bioforyczna (zachęcanie młodego człowieka do tego, aby stawał się zwolennikiem życia, niosącym życie innym);
 - 2. orientacja antropologiczna, humanistyczna (wychowanek winien stawiać się człowiekiem przez duże „C”;
 - 3. orientacja prozopoiczna (dojrzałość osobowa);
 - 4. orientacja chrystianologiczna (autentyczność chrześcijańska);
 - 5. orientacja agatyczna (doskonałość moralna – dążenie do dobra). Koścem rozwoju osobowości wychownika jest jasność moralna, dobro, do którego zmierza i które propaguje w swoim życiu;

¹³ Szerzej na temat rozumienia chrystianologii w: A.T. Kubanowski, *Pytanie o status chrystianologii św. Pawła – quaestiones selectae*, „Studia Gdańskie” 2016, t. XXXVIII, s. 65-74.

6. orientacja profesjonalna (specjalizacja zawodowa). Wychowanek był zachęcany do tego, aby poszukiwać swojego miejsca w społeczeństwie – odkrywanie talentów, przyszłej pracy zawodowej, powołania;
7. orientacja egzystencjalna (pozycja społeczna i usytuowanie w życiu).

Zdaniem osoby badanej wychowanek nie może się rozwinąć bez mentalności antropologicznej (stawanie się człowiekiem, chrześcijaninem, świętym). Wielokrotnie w rozmowie ks. J. Marszałek podkreślał, że człowiek rodzi się osobą, nie staje się zaś nią w miarę upływu czasu. Wychowanie ma prowadzić do udoskonalenia osoby na bazie godności osobistej podmiotu.

- b) etyka jest drugą dziedziną oprócz doktryny, która pełniła funkcję kościoła katechumenatu będącego autorskim programem wychowania młodzieży ks. J. Marszałka. W tym wymiarze, jak to dobitnie podkreśla badany, nie chodziło *stricte* o przykazania, ale o Ewangelię (znać Ewangelię, czyli zachowywać ją; kochać Chrystusa, czyli przestrzegać Ewangelii; trwać w Nim, czyli postępować tak, jak On postępował – por. 1 J 2, 2-6). Zdaniem mojego rozmówcy są to trzy wielkie etapy na drodze do przeżywania i do dążenia do owego dobra;
- c) pobożność – to trzecia dziedzina nakreślona przez badanego. Jak sam przyznaje, jest to „brzydkie słowo”, dlatego też lepiej posługiwać się określeniem religijności praktycznej, liturgii, paraliturgii. *W oratorium dużo czasu poświęcałem na poprawne rozumienie kultu przez młodzież, przybliżałem, jakie są owoce bierzmowania, chrztu, oraz wyjaśniałem, czym są czynności paraliturgiczne;*
- d) *ars orandi*, euchologia – wychowanie do modlitwy stanowiło kolejną dziedzinę programu wychowania oratorskiego. Ksiądz J. Marszałek chciał, aby było rozwijane w kilku kierunkach: biblijnym, egzystencjalne wychowanie w modlitwie, maryjnym, metodycznym (uczenie się, czym jest np. modlitwa dziękczynna, przebłagalna), teologicznym;
- e) *ars vivendi* – ostatnią dziedziną, która była częścią wychowania oratorskiego, jest właśnie sztuka życia – jakość moralna.

Osoba badana konkluduje swoje rozważania, podkreślając, iż nie jest możliwe stworzenie programu wychowania młodzieży na zasadzie ustalenia ogólnych dyrektyw (sporządzenie programu jednakowego dla wszystkich). Motywacje w tym względzie przedstawione przez ks. J. Marszałka są następujące: podstawą stworzenia programu algorytmicznego nie jest to, że mamy ogólną grupę, ale to, iż mamy dotrzeć do tej grupy, do tej konkretnej młodzieży. Chodzi zatem o to, by przygotowując program wychowania, uwzględniać konkretne środowisko, w którym żyją młodzi ludzie, oraz uwzględniać również tę konkretną młodzież, biorąc pod uwagę etapy rozwoju każdego podmiotu, na jakim aktualnie się znajduje, ewentualne sytuacje patologiczne, jakie przeżywa w swoim najbliższym środowisku (zob. syntezę koncepcji OR w opracowaniu ks. J. Marszałka – załącznik 2).

3.5.2. Samowychowanie w oratorium

W OR chodziło o wychowanie autentycznych chrześcijan. W tej perspektywie ks. J. Marszałek starał się stworzyć dla wychowanka pewną przestrzeń, środowisko, które w centrum stawia podmiot, czyli młodego człowieka (zob. załącznik 3). Z wypowiedzi osoby badanej jasno wynika, że środowisko oratoryjne uwzględniało wymiar prenatalny (troska o przygotowanie do życia rodzinnego młodzieży). W działaniach wychowawczych/samowychowawczych dużą rolę odgrywał również fakt tworzenia środowiska sozologicznego (zaszczepienie w młodych ludziach dbałości o środowisko, np. sprzątanie lasu po zakończonej imprezie oratoryjnej – ogniska). Ksiądz J. Marszałek w swych wypowiedziach dotyczących wychowania oratoryjnego uwypukla również znaczenie środowiska mesologicznego – wymiar religijny. To środowisko powodowało, że człowiek nie wstydził się swej religijności, nie bał się uzewnętrzniać faktu bycia osobą religijną (klękanie, udział młodzieży w modlitwie spontanicznej wiernych itp.).

W takim oto środowisku wychowanek był zachęcany do tego, by podjąć trud pracy samowychowawczej. Zewnętrzną oznaką przynależności do OR była odznaka oratoryjna (zob. fot. 4).

Pomysłodawcą odznaki, jak sam przyznaje, był ks. J. Marszałek, zaś wykonawcą projektu został ks. I. Ryndzionek¹⁴.

Początkowo w OR funkcjonował jeden rodzaj odznaki. Z biegiem czasu zdaniem badanego okazało się to niekorzystne, gdyż wychowanek, raz zdobywszy odznakę, *osiadał na laurach* i nie kontynuował już dalszej pracy samowychowawczej. W OR tę pierwszą odznakę można by nazwać statyczną. Jak nadmienia ks. J. Marszałek, nie ujmowała ona rozwoju dynamicznego osoby. Z tego względu zostały wprowadzone inne odznaki i stopnie oratoryjne, które inspirowały ciągły, permanentny, dynamiczny rozwój wychowanka. Z biegiem czasu w kieleckim OR został zatem wypracowany inny rodzaj odznaki, która uwzględniała przede wszystkim kolejne stopnie rozwoju wychowanka (stopniowo pojawiające się gwiazdki na odznace, świadczące o osiągniętym postępie w pracy samowychowawczej).

Ksiądz J. Marszałek z nieukrywaną pasją opowiada o istocie samowychowania w OR. *Gwiazdki wskazują na dynamikę wychowania. Wskazują, ale też i budują ową dynamikę. (...) Gwiazdki zewnętrznie pokazywały to, co zachodzi wewnątrz wychowanka. (...) Jego rozwój rozumiany był przeze mnie jako postęp dynamiczny. Nie ma zaś rozwoju bez samowychowania* (zob. załącznik 4 „Stopnie oratoryjne”). Wymogi na każdy stopień zapisane w tabeli samowychowania (zob. załącznik 5), jak przyznaje osoba badana, są bardzo szczegółowe. W tej chwili po latach przemyśleń ks. J. Marszałek zaproponowałby młodzieży formę bardziej uproszczoną.

*W oratorium szanowałem etapy rozwoju młodzieży*¹⁵. Dalej ks. J. Marszałek wyjaśnia, iż każdy człowiek przechodzi okres tak

¹⁴ Odznaka oratoryjna przedstawia rybę, która jest znakiem pierwszych chrześcijan i symbolizuje Chrystusa. Termin Ichtyś – gr. ἰχθύς (pol. ryba) to akrostych, czyli słowo, które można utworzyć z pierwszych liter wyrazów greckich: Ἰησοῦς (Jezus) Χριστός (Chrystus) Θεοῦ (Boga) Υἱός (Syn) Σωτήρ (Zbawiciel). „M” symbolizuje Maryję. Na odznace można dostrzec również inicjały ks. J. Marszałka, założyciela oratorium – JM. Odznaka wskazuje na Chrystusa oraz na chrześcijański wymiar wychowania, które winno mieć charakter chrystocentryczny.

¹⁵ Badany w tym momencie robi odniesienie do etapów rozwoju człowieka opracowanego przez J. Piageta.

zwanej anomii, który charakteryzuje się słabą autonomią. W tej sytuacji świadomość nie objawia sumienia, zasad moralnych, trzeźwego myślenia. Dopiero w okresie heteronomii wychowanie wprowadzane byłoby do posłuszeństwa. Śmiejąc się, badany przyrównuje wychowawcę do sternika. Ewidentne jest zatem, że w tym wymiarze najważniejsze stawałoby się posłuszeństwo¹⁶. *Pamiętajmy jednak, że zgodnie z Ewangelią, najważniejsze jest dążenie do miłości.* Ciekawym wnioskiem, jaki wyciąga ks. J. Marszałek *à propos* samowychowania, jest stwierdzenie, iż jeśli przyjmiemy posłuszeństwo jako główną zasadę życia i wychowania, to wtedy zaczynamy traktować wychowanka bezpodmiotowo, jako „małolata”, zatrzymując go na heteronomii, która jest stopniem do osiągnięcia autonomii, a nie punktem docelowym. Wychowanie/samowychowanie, zdaniem ks. J. Marszałka, nie powinno zatrzymywać człowieka na etapie heteronomii, czyli potrzebie kierowania wychowankiem, ale głównie chodziłoby o to, aby wychowanek stopniowo stawał się podmiotem autonomicznym. *To właśnie funkcją odznaki oratoryjnej było to, że człowiek stopniowo dorastał do autonomii. Nie chodzi tu o indywidualizm, ale o zdobywanie autonomii. Karol Wojtyła mówił o tym samym, ale posługiwał się podobnymi terminami: samoposiadanie, samopanowanie, samostanowienie. (...) Jestem przekonany, że nie można mówić o dojrzałości osobowej bez samowychowania, dlatego też ten wymiar w oratorium był przeze mnie tak bardzo inspirowany. Odznaka w dużym stopniu mobilizowała do dynamizmu i zdobywania kolejnych stopni na drodze do osiągnięcia autonomii*¹⁷. Z kolejnych słów ks. J. Marszałka wynika, że to właśnie odznaka była symbolem

¹⁶ Ks. J. Marszałek dopowiada, że stopnie posłuszeństwa widzimy w mowie Jezusa, który mówił: „Moim pokarmem jest wypełnić wolę Tego, który Mnie posłał, i wykonać Jego dzieło” (J 4, 34). W tym momencie zdaniem mojego rozmówcy dostrzegamy całkowite wyzwolenie człowieka, jego dojrzałość i otwarcie na inspiracje od wewnątrz.

¹⁷ Przypisek autora: Nie ukrywam, że ks. J. Marszałek, dając mi do ręki wszystkie odznaki oratoryjne, sprawił mi tym gestem wielką radość. Był to dla mnie rodzaj nostalgicznego powrotu do lat 80. spędzonych w kieleckim oratorium i do chwil zmagania się przeze mnie właśnie z koniecznością podjęcia drogi samowychowania.

tego, iż wychowanek noszący symbol zewnętrzny, w pewien sposób, stopniowo odczytywał swoje szeroko rozumiane powołanie. Inspiracją do zaproponowania młodzieży wspomnianej odznaki był termin: „rozwój młodzieży”, często występujący w literaturze pedagogicznej. Stopnie w OR dobitnie to odzwierciedlały: „Gość”, „Zdecydowany”, „Zapisany”, „Należący”, „Odrodzony” (biorący we własne ręce swój rozwój), „Samodzielny”, „Odpowiedzialny” (wchodzący w całkowitą autonomię moralną), „Pomocnik” (ceniący nie tylko swój rozwój, ale też pomoc innym kolegom, by weszli na drogę autoedukacji), „Asystent” (to ten, który osiągnął już stopień pedagogiczny), „Kierownik”, „Dyrektor” (patrz załącznik 6 „Karta personalna członka OR: postępy w samowychowaniu”).

Ważnym narzędziem służącym do pracy samowychowawczej był *Dzienniczek samowychowania* prowadzony przez każdego oratoria-nina. Nazywany był on oryginalnie przez każdego: *To ja*. I słusznie, jak zaznacza ks. J. Marszałek, gdyż zawarte w nim były notatki sporządzone przez wychowanka ze wszystkiego, co docierało do niego (myśli, uwagi po przeczytaniu lektury, książki, postęp w rozwoju). Chodziło zatem o notowanie myśli autentycznych, twórczych, oryginalnych, rozwojowych, ciekawych, możliwych do wykorzystania w pracy samowychowawczej. W dzienniczku wychowankowie, przygotowując się do spotkań formacyjnych, opracowywali również swoje tematy rozwojowe. Ksiądz J. Marszałek w kwestii dzienniczków nie decydował o tym, co miało się w nich znaleźć, ale jedynie zachęcał, by notatki sporządzone w sposób twórczy obejmowały wszystko, co pozytywnie mogło być pomocne w rozwoju integralnym¹⁸.

Syntetyczną refleksję na temat oratoryjnego samowychowania ks. J. Marszałek kończy stwierdzeniem, że to nie on wychowywał młodzież. *Ja jedynie przeprowadzałem wychowanków przez pewien proces, który zbliżał młodych ludzi do samowychowania. Jeśli ktoś na*

¹⁸ Jak zauważa ks. Józef, każdy ze świętych, który poważnie myślał o samowychowaniu, prowadził coś w rodzaju dzienniczka. Notabene: Jan Paweł II taki dzienniczek w swoich wystąpieniach nazywał planem życiowym, gdyż pozwalało to myśleć o własnym rozwoju na bazie naturalnych możliwości.

poważnie traktował siebie, to wtedy zdobywał w oratorium przygotowanie świadomościowe i wchodził na drogę autoedukacji. (...) Próbowałem ponadto uwzględnić to, by młodzież rozwijała się ciągle i integralnie (zarówno od strony somatycznej – somatyka jako nieodłączna sfera osobowości, jak również od strony duchowej – człowiek jako duch ucieleśniony lub uduchowione ciało). W moich działaniach zatem przewijały się aspekty antropologii biologicznej, filozoficznej, personologii, chrystianologii. Uwzględniając te wymiary, dbałem o to, aby wychowanek w oratorium rozwijał się optymalnie w sposób integralny i integrujący.

3.5.3. Moduł prowadzenia oratorium

a) wychowawca w oratorium

W jednym z wywiadów przeprowadzonych z ks. J. Marszałkiem na czoło wybijały się wypowiedzi dotyczące funkcjonowania OR. Z licznych uwag poczynionych przez osobę badaną można wywnioskować, że nie jest ona zwolennikiem kolektywistycznego patrzenia na człowieka. Ksiądz J. Marszałek nie ukrywa, że w jego mniemaniu w procesie wychowania uprzywilejowane miejsce zajmuje personalizm, który *de facto* jest zaprzeczeniem komunitaryzmu. *Życie jest osobocentryczne, a nie gromadne. Rozwija się ono w gromadzie, ale nie jest gromadne.* To doprecyzowanie posłużyło ks. Józefowi do tego, aby wskazać na wychowawcę i postrzegać go jako osobę, od której w OR wszystko się zaczyna. *Żeby prowadzić oratorium, to musi być osoba, człowiek, wychowawca. Nie będzie oratorium, jeśli nie będzie wychowawców z prawdziwego zdarzenia. (...) Mówi się o wychowawcy, że ma być święty. A ja mówię, że ma być przede wszystkim kompetentny, czyli ma oddziaływać optymalnie swoją osobowością i ubogacać wychowanika w spotkaniu wychowawczym.*

b) dynamizm grupy

Rzeczą znaną jest to, że ks. J. Marszałek w pracy oratoryjnej z młodzieżą stawiał na dynamizm grupy. Dogłębne analizy rzeczywistości oratoryjnej zaprezentowane przez badanego

uzmysławiają nam tę prawdę, iż grupa sama w sobie nie rozwinie się, nie stanie się załącznikiem cywilizacji miłości, jeśli jej działalność nie będzie oparta na dynamice grupy. Owa dynamika grupy to *przypływ i odpływ osób, działań, chęci młodzieży do nawiązania i kontynuowania współpracy z wychowawcą. Były przypadki, że chłopak przychodził do oratorium, mając 15 lat i po 3–4 latach musiał iść do wojska. Czyli mówimy o przypływie i odpływie osób, ale również i o gorliwości, zapale ze strony młodzieży. Jeśli chcemy, aby oratorium funkcjonowało, to tę dynamikę grupy należy uwzględniać, przewidywać ją, współpracować z wychowankiem (...). Grupę należy rozwijać, pogłębiać, pomnażać poprzez działania promocyjne wychowanków, asystentów prowadzących małe grupy oraz Byłych Wychowanków Salezjańskich.*

Kolejnym ciekawym wnioskiem ks. J. Marszałka w kwestii dynamizmu grupy było stwierdzenie, iż grupa dynamicznie się rozwija, jeśli poszczególne osoby wewnętrznie się rozwijają. Każdą grupę tworzą dwa większe zespoły, jedni gorliwsi, drudzy mniej, jedni dojrzałsi, drudzy w drodze ku dojrzałości. W oczach ks. Józefa zadaniem wychowawcy oraz starszych kolegów byłoby to, by jedni byli pomocni drugim (patrz osoba dekuriona lub asystenta w OR). Z uśmiechem ks. J. Marszałek podkreśla, że jest to jedna z najtrudniejszych rzeczy dla prowadzącego OR – wyzwolić, mówiąc językiem młodzieżowym, swego rodzaju „powera” (zapał, energię, gorliwość) do tego, by grupa dynamicznie mogła się rozwijać mimo ciągłego napływu osób nowych, niezorientowanych w logice i świadomości funkcjonowania w strukturze OR.

c) czas jako element rozwoju wychowanka

Wychowanie osoby realizuje się w czasie (dzień, tydzień, miesiąc, rok, lata). Codzienne działania tworzą strukturę/proces samowychowania, na przykład codzienna modlitwa, czytanie Pisma św., lektura ciekawej książki. Jak przyznaje ks. Józef, OR funkcjonowało w ramach czasu, to znaczy codziennego, tygodniowego, miesięcznego czy rocznego rytmu pracy wychowawczej/samowychowawczej. *Codzienna modlitwa wieczorna i słówko na*

*dobranoc*¹⁹, co tydzień każda grupa wychowanków miała swoje spotkania wychowawcze z zadaniem przygotowania tematu i przedyskutowania go w grupie. Nie zmuszałem do niczego. Przychodził, kto chciał. Mogło się zdarzyć, że któryś z wychowanków mógł być na stopniu „0” („zerówka”)²⁰ przez pięć lat, wtedy to dla mnie oznaczało, że po prostu nie pracował nad sobą, nie rozwijał się.

Z innych działań w ramach pracy oratoryjnej z młodzieżą odbywających się cyklicznie (co tydzień, raz w miesiącu itd.) ks. J. Marszałek wymienia przede wszystkim: zebrania asystentów, krąg biblijny, spotkania z ochotniczkami Księdza Bosko, comiesięczne dni skupienia dla młodzieży, mikołajki, sylwestra, ognisko jesienne, zbiór grzybów itp. Kilka razy w miesiącu odprawiana była Msza św., w której udział przewidziany był wpisem do dzienniczka samowychowania (pierwszy piątek miesiąca, 16. dzień miesiąca na pamiątkę wyboru papieża Jana Pawła II na Stolicę Piotrową, 24. dzień miesiąca – wspomnienie Maryi Wspomożycielki Wiernych, ostatni dzień miesiąca – wspomnienie ks. Bosko oraz comiesięczna i niedzielna Msza św. oratoryjna obowiązkowa dla wszystkich).

Ksiądz J. Marszałek podkreśla, że dla rodziców młodzieży oratoryjnej organizowane były również spotkania w ciągu roku (na Wszystkich Świętych, na Popielec i w czerwcu jubileusze małżeńskie). Na spotkaniach tego typu zazwyczaj odprawiano Mszę św., była dogodność spowiedzi, komunii św., z nauką dla dorosłych.

c) działania oratorium stałego

Działalność OR ks. J. Marszałka można byłoby streścić w kilku słowach kluczach: kształcenie, rozrywka, działania sprawnościowe, duchowe, praca fizyczna. Wszystko to, jak z naciskiem podkreśla

¹⁹ Ks. J. Marszałek jako odpowiedzialny za oratorium wykorzystywał do swych słówek wieczornych kierowanych do młodzieży m.in. następujące pomoce książkowe: Josemaría Escrivá de Balaguer, *Droga*, Wydawnictwo św. Wojciecha, Poznań 2013, oraz *Gerontikon – Księga starców*, Znak, Kraków 1983.

²⁰ Przypisek autora: „zerówka” to odznaka oratoryjna bez gwiazdek – „Gość” w OR.

mój rozmówca, nie było organizowane na żywiół, ale solidnie przygotowane i miało charakter pedagogiczny.

Oratorium było koedukacyjne, a to zdaniem ks. J. Marszałka oznaczało, że praca nie była łatwa ze względu na różnice rozwojowe, na ciągłe tworzenie się par, które często mogły wpadać w niebezpieczeństwo zamykania się na szerszą panoramę miłości. *Nie chciałem, by wychowankowie zacieśniali się tylko do jednej przyjaźni. Tworzące się pary w bardzo młodym wieku stawały się swego rodzaju czynnikiem destrukcyjnym grupy.*

Duży nacisk w OR stawiałem na czytanie Pisma Św. Również ważnym elementem wychowania była lektura wymagana na każdy stopień oratorski. Teraz po latach ks. J. Marszałek przyznaje, że dobór lektur nie był najszcześliwszy, ale było to uwarunkowane przede wszystkim trudnościami związanymi z drukiem i zakupem pozycji książkowych o tematyce religijnej, odpowiednich dla młodzieży.

Istotnym elementem wychowania w OR były przeżycia religijne (wychowanie modlitewne, spotkania na modlitwie, godzina modlitwy w czasie OR wakacyjnego). *Zachęcałem młodzież do częstej spowiedzi, komunii św., udziału we Mszy św., modlitwy różańcowej, czytania Pisma św. oraz do autentycznego przeżywania swojej modlitwy osobistej* (zob. fot. 5). W gruncie rzeczy w OR chodziło o to, by wychowawca pomógł wychowankowi przejść przez gąszcz orientacji egzystencjalnej: a) poznać siebie, własne możliwości, talenty; b) sprawić, by wychowanek dostrzegł, jakie jest zapotrzebowanie społeczne w kwestii zaangażowania, poświęcenia się, realizacji własnych możliwości i talentów; c) odkrywać w sobie tę dominującą aspirację, która jest w człowieku cały czas, a która mogłaby się stać swoistą gwiazdą polarną dla wychowanka; d) odkrywać wspólnotę, grupę ludzi, do których wychowanek może się „podpiąć”; e) zadbać o to, by mieć swojego spowiednika, który mógłby pomóc w rozeznaniu swojej życiowej drogi. Z naciskiem ks. J. Marszałek stwierdza, iż nie ma rozwoju osoby, jeśli ktoś nie zna swojego miejsca w życiu, czyli jeśli nie odkrył i nie zdefiniował swojej orientacji egzystencjalnej. Sekret, tajemnicą prowadzenia OR jest z jednej strony obecność twórcza wśród młodzieży, a z drugiej strony wielka gorliwość i poświęcenie, które warunkuje jakość życia chrześcijańskiego.

d) oratorium wakacyjne

Ksiądz Józef z dumą podkreśla, że w latach 70. i 80. razem z ks. Franciszkiem Blachnickim byli dwoma najbardziej zaangażowanymi duchownymi w sprawy młodzieżowe w Polsce. Działania ks. J. Marszałka skupiały się również wokół OR wakacyjnego (zob. załącznik 8). Dobrym bodźcem do rozwoju i wychowania młodzieży były właśnie wakacje, gdyż – jak zauważa ks. J. Marszałek – *tam była kondensacja wymagań, propozycji na różnym poziomie i w różnych sferach. (...) Uczestniczyła młodzież z całej Polski. Na wakacje mógł się zapisać każdy, kto wyrażał chęć przeżycia dwóch tygodni w duchu chrześcijańskim. Niektórzy do dzisiaj wspominają te chwile i chcą, aby ich dzieci przeżyły podobne doświadczenia wakacyjne* (zob. fot. 6 i 7 oraz załącznik 7).

Z materiałów udostępnionych przez ks. J. Marszałka wynika, że mój rozmówca odbył w ciągu całej swojej działalności z młodzieżą 41 dwutygodniowych turnusów, realizując na każdym turnusie 45 tematów (zob. załącznik 8, załącznik 9).

Oratorium wakacyjne to także praca, wysiłek fizyczny (zob. fot. 8). Zdaniem ks. Marszałka to właśnie praca wiąże, wyrabia w wychowanku poszanowanie rzeczy materialnych i szacunek do wysiłku innych osób. *Pracuję dla siebie, ale też dla innych. Przez swoją pracę wchodzę w relacje z oratorium. To oratorium staje się moim oratorium, bo pracuję też dla niego, wchodzę w syntonię z nim, ze środowiskiem i z grupą.*

3.6. Kompetencje wychowawcy

Kompetencje pedagogiczne wychowawcy salezjańskiego zdaniem ks. Józefa są niezwykle ważne. Łączą się one z zasadą twórczości pedagogicznej, która sprawia, że wychowawca nie popada w schematy, dba o swój rozwój umysłowy i o swoje umiejętności dydaktyczne, rozumie życie, egzystencję ludzką oraz mechanizmy decydujące o tym, że ludzie stają się twórczy (umiejętność relacji, oddziaływania, wprowadzania ludzi w konkretne zagadnienia).

W oratorium nie robiłem nic, co miałoby posmak chaosu, dezorganizacji. Nie podejmowałem też przypadkowych działań, których nie można byłoby określić jako pedagogiczne. Wszystko było ukierunkowane na rozwój młodzieży. Jeśli ten warunek nie jest spełniony, to nie można śnić o wychowaniu. Jak jednak podkreśla ks. J. Marszałek, sam protagonizm wychowanka bez wychowawcy nie jest możliwy do zrealizowania. W sposób nader precyzyjny rozmówca rozróżnia zatem podmiot sprawczy rozwoju wychowanka (wychowanek) od podmiotu sprawczego działań pedagogicznych (wychowawca). W trakcie wywiadu osoba badana stawia takie oto pytanie: *Jakie są warunki niezbywalne, które uskuteczniają wychowanie, innymi słowy, czym winien odznaczać się wychowawca?*

Zdaniem ks. J. Marszałka wychowawca nie może spełniać swojej misji bez adekwatnego uwzględniania kilku ważnych sfer:

- a) rozwój własnej tożsamości jako pedagoga oraz zdobywanie odpowiednich kwalifikacji. Jak zauważa mój rozmówca, Jan Paweł II w *Juvenum Patris* stwierdza, że dzisiaj świat domaga się coraz bardziej, aby wychowawcy swój byt określali przez wychowanie (żyję i bytuję dla wychowania, a nie wychowuję dla mojego bytowania. Bytuję, by wychowywać, a nie by pomnażać swój majątek, zarabiając coraz większe pieniądze);
- b) sfera antropologiczna – wymiar ludzko-chrześcijański. Wychowawca musi się odznaczać mądrością pedagogiczną, dojrzałością i asertywnością osobową. W mniemaniu osoby badanej to Chrystus ukazuje nam szczyty rozwoju humanistycznego człowieka, dlatego jak najbardziej uzasadniona jest obecność wymiaru chrześcijańskiego w procesie zdobywania kompetencji przez wychowawcę;
- c) sfera pedagogiczna – badany zauważa, że w podmiotowości wychowawcy dokonuje się synteza wyposażenia i zdobytej kompetencji teoretycznej, praktycznej i wykonawczej (*swoista masa tortowa składająca się z trzech wielkich rzeczywistości*). Dobrze jest to rozumieć w sensie spekulatywnym, teoretycznym i praktycznym. Na poziomie spekulatywnym (czyli filozoficznym) wychowawca w oczach ks. J. Marszałka ciągle się rozwija, poszerzając swoje rozumienie filozofii człowieka i antropologii. W sensie

- teoretycznym winien on zgłębiać i rozumieć teorię wychowania, a w sensie praktycznym wychowawca powinien rozumieć, jakie stoją przed nim zadania do wykonania na poziomie praktycznym;
- d) w sferze salezjańskiej ks. J. Marszałek twierdzi, że pierwszym zadaniem wychowawcy jest wnikać w zagadnienia juvenologiczne, czyli rozumieć, kim jest młodzież, stawiać się ekspertem od spraw młodzieżowych, wnikać w problemy młodzieżoznawstwa. Dla salezjanina-wychowawcy staje się czymś oczywistym, że winien on identyfikować się z misją pedagogiczną nakreśloną przez Towarzystwo Salezjańskie. Drugim zadaniem jest asymilacja systemu prewencyjnego ks. J. Bosko (poznać *ars educandi* ks. Bosko, czyli sztukę profilaktycznego działania w stosunku do młodzieży). Konkretnie chodziłoby o to, aby poznać postać ks. Bosko i realizować własną świętość na wzór tej, którą proponował założyciel salezjanów;
- e) sfera religijna – ks. J. Marszałek jest zdania, że system prewencyjny jest systemem uniwersalnym między innymi z racji antropologicznych. Człowiek bowiem jest *ens religiosum*, sfera zaś religijna warunkuje proces jego rozwoju jako jestestwa osobowego. Postać salezjanina-wychowawcy rozmówca postrzega w kategoriach pasterza, misjonarza, ewangelizatora, katechety, ojca, animatora i przyjaciela. Z naciskiem podkreśla, że salezjanin-wychowawca ma spełniać funkcję ojca, spowiednika. Błąd popełniany przez wychowawcę-salezjanina zdaniem osoby badanej to przeakcentowanie pewnych wymiarów – spowiednik bardziej spełnia wtedy funkcję sędziego, który osądza, niż ojca, przez którego Boże miłosierdzie spływa na osobę i najskuteczniej przeobraża podmiot od wewnątrz.

3.7. Duchowość według systemu prewencyjnego ks. Bosko vs. duchowość w pracy oratorskiej z młodzieżą

Pierwsze nieco lakoniczne stwierdzenie, jakie padło w tej części wywiadu z ks. J. Marszałkiem, brzmiało następująco: *Duchowość średniowieczna unicestwiała w pewien sposób człowieka, natomiast personalizm dowartościowuje osobę. W personalizmie następuje promocja*

osoby. To stwierdzenie już poniekąd świadczy o tym, iż osoba badana całą duchowość zakotwicza w nurcie personalistycznym. Dla ks. J. Marszałka nie istnieje duchowość systemu prewencyjnego, gdyż jak twierdzi, duchowość jest zawsze osadzona w podmiocie. Jego zdaniem nie można mówić o duchowości poza podmiotem. W omawianej kwestii ks. J. Marszałek dokonuje również pewnego rozgraniczenia pomiędzy duchowością a pobożnością. Jak sam podkreśla, duchowość łączy się z pobożnością, ale nie są one ze sobą tożsame.

Drugą informacją, która może posłużyć do lepszego zrozumienia rozważań ks. J. Marszałka na temat duchowości w pracy młodzieżowej, jest ta, iż ks. Bosko nie stworzył nowej duchowości osoby, ale czerpał z duchowości chrześcijańskiej. Zdaniem rozmówcy, wkład ks. Bosko w duchowość jest taki, iż odczytał on chrześcijańską duchowość w kluczu wychowania młodzieży. Chrześcijaństwo postrzegał zatem jako możliwość najpełniejszego rozwoju podmiotu wychowanka.

Zdaniem ks. J. Marszałka, mówiąc o duchowości, należałoby najpierw wskazać na Pismo św. jako księgę, która mówi, jak realizuje się duchowość w podmiocie. Pismo św. jest postrzegane przez osobę badaną jako księga, w której wszystko wpłata się w antytezę duchowości (grzech) i świętości (optymalny rozwój). Księga ta ukazuje proces potępienia i proces zbawienia człowieka. To Pismo św. mówi, którzy ludzie są duchowi (człowiek nowy, święty, doskonały), a którzy nie są duchowi (człowiek zmysłowy, poganin, człowiek cielesny)²¹. Człowiek cielesny sam rozstrzyga, co jest dobre, a co złe, sam jest przyczyną sprawczą wszelkiego działania, a to działanie jest według miary egoizmu (chciwość posiadania, pożądliwość ciała, tzn. hedonizm, wygodnictwo, traktowanie życia jako zabawy, hołdowanie przeżyciom zmysłowym, następnie pycha żywota, tzn. dominacja, kompleks wyższości w stosunku do Boga i ludzi, zawiść, lęk). To wszystko jest określane przez ks. J. Marszałka jako sfery egoizmu. Jak jednak sam podkreśla, ciało nie równa się *soma*, ale ciało to zasada życia, tak samo duchowość nie równa się duch,

²¹ Zob. List do Galatów, 5, 16-26.

lecz równa się życiu, które jest prowadzone według zasady ducha. Jeśli ktoś ma aksjologiczne centrum działania w sobie, oparte na duchu, to jest to działanie zgodne z miłością. I tak owocem ducha będzie radość, miłość, dobroczynność, pokój, cierpliwość, uprzejmość, dobroć, wierność, łagodność, opanowanie²². W przypadku człowieka ciała ogniskiem energetycznym działania, mówienia, myślenia jest egoizm. *Ludzie myślą, że gdy ktoś mówi „ja”, kiedy podkreśla to swoje „ja”, to jest egoistą. Ale Jan Paweł II ciągle mówił „ja – ja papież”, trudno jednak nazwać go egoistą. Egoistą jest ten, kto czyni swoje „ja” miernikiem wszelkiej rzeczywistości, inspiracją, źródłem energii, bodźcem i przyczyną. Wtedy to właśnie mamy do czynienia z egoizmem. (...) Centrum aksjologicznym człowieka nieuduchowionego jest egoizm, a centrum aksjologicznym człowieka duchowego jest miłość (agape).* Człowiek duchowy rozsądza wszystko sam, nie ulega presji i zewnętrznym inspiracjom²³. Ksiądz J. Marszałek wskazuje, że *człowiek duchowy jest to ten, który jest nowym bukłakiem (naczyniem), nowym workiem. Tylko do nowego bukłaka (worka) wlewa się zasada Ducha św., zasada miłości. Czyli człowiek musi się powtórnie narodzić, aby stać się nowym człowiekiem, by podejmować czyny nowego życia* (zob. J 3,3). W tym miejscu osoba badana uwypukla jedną bardzo istotną rzecz, a mianowicie twierdzi, iż aby dojść do człowieka duchowego, to trzeba przejść przez nawrócenie, a jego pierwszym przyczółkiem jest świadomość.

Polem pracy salezjanina jest młodzież i jej integralny rozwój. Dla ks. J. Marszałka ta dobroczynność wobec młodzieży jest istotą duchowości salezjańskiej. Dobroczynność na wzór ks. Bosko, która jest stała, niezłomna, wytrwała, heroiczna, autentyczna, istotna, integralna. Zasadą integrującą osobowość jest duch, który rządzi i kieruje. Ksiądz Józef zauważa, że ks. Bosko potrafił zaprzyjaźnić się z wychowankiem, mimo iż była między nimi różnica wieku i rozwoju. Nie był on dla niego partnerem, ale potrafił nawiązać i budować silną relację z wychowankiem. Na tym – zdaniem osoby

²² Por. Życie według Ducha, List do Rzymian, rozdział 8.

²³ Por. słowa Chrystusa, który mówi: „Moim pokarmem jest wypełnić wolę tego, który Mnie posłał, i wykonać jego dzieło” – J 4,34.

badanej – polega duchowość ks. Bosko, to znaczy *był on zdolny, aby udzielać młodzieży, na jej poziomie, tego co służy jej rozwojowi, robić tak, aby młodzież nie przechodziła pod poprzeczką. (...) Tę duchowość nazywamy młodzieżową, bo służy młodzieży, bo dobroczynność dostosowuje do potrzeb młodzieży, bo respektuje dynamikę rozwojową podmiotu osobowego – czyli kochać dynamizm młodzieży, potrzebę pomocy, potrzebę ukierunkowania. Nie kochać piwa, które młodzież pije, ale kochać jej dynamizm rozwojowy, by osiągnąć cel, czyli doskonałość, stosowanie się do Ducha św.* Badany rozumie duchowość młodzieżową nie jako coś szczególnego, nadzwyczajne wysiłki czy osobliwe traktowanie osób młodych, ale jako wykorzystanie całego bogactwa płynącego z chrześcijaństwa do tego, by służyło rozwojowi młodzieży, dostosowując owo bogactwo do stopnia rozwoju wychowanka i uwzględniając odpowiednie cele, środki, treści czy środowisko. Duchowość młodzieżowa winna być zatem z jednej strony na miarę podmiotu, czyli wychowanka, z drugiej zaś strony winna być zakorzeniona w Biblii (kształtowanie nowego człowieka). Dla ks. J. Marszałka duchowość salezjańska realizuje się przez rozum (zmieniać siebie przez odnowienie umysłu). *Duchowość młodzieżową niszczy to, że do starych worków wlewamy nowe wino, to znaczy nie liczymy się ze stopniem rozwoju duchowego i umysłowego młodzieży i serwujemy jej to, co uznajemy za dobre, nawet jeśli ze względu na swój wiek nie jest na to przygotowana.* Istotą duchowości jest zatem czynienie dobra, kształtowanie człowieka nowego, który byłby zdolny i zdecydowany na dążenie do świętości.

WNIOSKI

1. W pierwszym rozdziale autor ukazał aktualny dyskurs na temat nauczyciela-wychowawcy widzianego przez pryzmat badań współczesnych pedeutologów. Zadowalające są doniesienia autorów, którzy twierdzą, iż nauczyciel-wychowawca w Polsce nabywa coraz większej podmiotowości (świadomość własnej odrębności, poczucie godności i wartości osobistej). Z drugiej jednak strony dostrzega się niski poziom jego samostanowienia rozumianego jako najwyższe stadium rozwojowe podmiotowości – stadium dojrzałej autonomii, samoposiadania, samostanowienia, samorealizacji i samopanowania. Docenić również trzeba, iż wielu autorów w swoich rozważaniach na temat nauczycieli-wychowawców uwypukla konieczność odniesień do antropologicznych, aksjologicznych i pedagogicznych fundamentów w kwestii kształcenia nowych kadr przyszłych wychowawców. Ważnym głosem jest także sugestia, aby w przygotowaniu pedagogów odpowiednio dowartościować wymiar samowychowania przyszłych wychowawców.
2. W drugim rozdziale przybliżona została idea systemu prewencyjnego postrzeganego jako główne narzędzie dostępne w oddziaływaniach wychowawcy salezjańskiego. Ten rozdział był swego rodzaju odpowiedzią na pytanie: czym/jakim narzędziem dysponuje wychowawca salezjański w pracy z młodzieżą? Poczynione analizy uzmysławiają nam fakt, że salezjański system prewencyjny nie jest zlepkiem różnych rozwiązań teoretycznych przekutych na przypadkowe działania wychowawcze, ale spójną metodą wychowawczą, systemem, za pomocą którego można wyjść naprzeciw współczesnej wizji wychowania opartej na

podmiotowości wychowanka. Omawiany system prewencyjny posiada określoną wizję antropologiczną wychowanka stworzoną na podstawie filozofii chrześcijańskiej oraz wizję wychowawcy i ich wzajemnych relacji. Z pewnością salezjański system prewencyjny może się stać adekwatnym sposobem docierania do młodzieży, wychodzenia naprzeciw problemom tejże młodzieży i współczesnego jej wychowywania według najnowszych osiągnięć myśli edukacyjnej.

3. Ksiądz Bosko stawiany jest w wielu kontekstach wychowawczych jako wzór wychowawcy. Jego sugestie, które odnajdujemy w późniejszych opracowaniach dotyczących systemu prewencyjnego, są cennym źródłem wypracowania modelu wychowawcy w aktualnym kontekście wychowawczym. System ten w opinii wielu teoretyków i praktyków wychowania i resocjalizacji jest uznawany za ponadczasowy, niezależny od formy pracy wychowawczej, od kultury, w której jest realizowany, gdyż przede wszystkim jest on budowany na wartościach ponadczasowych, dając wielkie możliwości bycia kreatywnym w relacji do wychowanka, postrzegając wychowanka jako podmiot, protagonistę swojego rozwoju, oraz umiejscawiając międzyludzkie relacje w przestrzeni nazywanej rodziną. Wychowawca w perspektywie salezjańskiej to wreszcie osoba, która wychowuje w perspektywie radości, pozwalając wychowankowi osiągnąć jego punkt kulminacyjny w momencie zjednoczenia z Bogiem. Analiza literatury wskazuje również na to, że wychowawca pracujący z młodzieżą w duchu systemu prewencyjnego to osoba zaświadczaająca o wartościach i pełniąca funkcję lidera, co staje się nie tyle czynnością do wykonania, ile sposobem życia wśród młodzieży nasączonego wartościami chrześcijańskimi.
4. W świetle poczynionych rozważań należy podkreślić, że wychowanek w systemie prewencyjnym jest autorem własnej promocji, protagonistą i podmiotem wychowania. W kontakcie z wychowawcą winien on podejmować pracę samowychowawczą, która jest prowadzona w duchu wcześniej przyjętej przez niego opcji fundamentalnej.

5. Miłość pedagogiczna jest najważniejszym prawem kodeksu edukacyjnego. System prewencyjny określa się jako „metodę miłości”, „pedagogikę serca”. Obecność salezjanina-wychowawcy salezjańskiego wśród młodzieży winna mieć charakter wybitnie pedagogiczny. Wychowawca jest podmiotem sprawczym pedagogicznych działań profilaktycznych. Nie może on zatem wypełniać swoich zadań, jeśli pozbawiony jest profesjonalizmu i kompetencji. Analiza dostępnej literatury w tym zakresie wykazała, że wychowawca salezjański za pomocą swej obecności fizycznej wśród wychowanków winien wykonywać pracę zapobiegawczą, asekuracyjną, kierowniczą, promocyjną i służebną.
6. Ważnym wymiarem kompetencji wychowawcy w systemie prewencyjnym jest jego autorytet rozumiany jako atrakcyjność moralno-agatyczna. Ów autorytet wychowawcy nie polega na tym, aby uciekać się do przemocy, siły, wzbudzania lęku czy manipulacji, ale jest on wzbudzaniem w wychowanku fascynacji szlachetnością moralną, przyjaźnią, afirmacją, asertywnością, co może się przekładać na odważniejszy wysiłek asymilowania przez wychowanków hierarchii wartości swojego wychowawcy i na determinację w kroczeniu za „mistrzem”.
7. Badania własne nakreślały ramy, w jakich funkcjonuje wychowanek w realiach polskich w systemie prewencyjnym. Poczynione analizy pisma „Don Bosco” ukazały, że salezjańska metoda wychowawcza jest przekuwana na konkretne zaangażowanie się całego środowiska wychowawczego w pracę na rzecz promowania wychowanka, pomagania mu w jego integralnym rozwoju, w jego protagonizmie i w wysiłkach na rzecz autoedukacji.
8. Niezwykle ciekawy z punktu widzenia pedagogicznego okazał się wywiad pogłębiony przeprowadzony z ks. Józefem Marszałkiem SDB – wychowawcą i duszpasterzem. Nawet jeśli apogeum jego działalności wychowawczej w duchu systemu prewencyjnego przypada na lata 80.-90. ubiegłego wieku, to jednak refleksje poczynione przez tego wyjątkowego wychowawcę dotyczące wychowania młodzieży są nadal aktualne. Wyniki badań jakościowych niewątpliwie przybliżają nam obraz wychowawcy bezkompromisowego, bezgranicznie oddanego młodzieży. Jego

autorski program wychowania młodzieży stosowany w OR być może współcześnie wymagałby dopełnień, lecz – jak przyznaje osoba badana – jest on programem gruntownie przemyślanym, wypracowanym wspólnie z młodzieżą i dla młodzieży. Program ów uwzględnia nie tylko podmiotowość wychowanka, jego protagonizm, ale również dynamizm twórczy młodych ludzi, którym proponuje się zaangażowanie w proces samowychowania rozumianego nie jako przypadkowe działania wychowanka, ale jako ustrukturyzowaną drogę do doskonalenia siebie we współpracy z dyrektorem oratorium/ojcem/mistrzem. Przyznać należy, że wyniki wywiadu pozwoliły z jednej strony zagłębiać się we współczesne środowisko wychowawcze, uświadamiając wagę nowych problemów, dylematów przeżywanych przez samych młodych, a z drugiej strony owe rozważania stały się impulsem do kolejnych poszukiwań mogących sprostać nowym wyzwaniom na drodze wychowania młodego pokolenia.

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty i teksty źródłowe

Bosco G., *San Domenico Savio alunno dell'Oratorio di S. Francesco di Sales*, SEI, Torino 1954.

Bosko J., *Dialog między księdzem Bosko a nauczycielem Francesco Bodrato*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Bosko J., *Do chłopców z niższego seminarium w Mirabello*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 3: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Bosko J., *List do ks. Giuseppe Bertella*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Bosko J., *List okólny do salezjanów o dyscyplinie*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Bosko J., *List okólny do salezjanów o rozpowszechnianiu dobrych książek*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Bosko J., *List okólny: Lektury*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Bosko J., *Regulamin Oratorium św. Franciszka Salezego dla eskternistów*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Bosko J., *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Bosko J., *System prewencyjny w wychowaniu młodzieży. Regulamin dla domów Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Drukarnia Salezjańska, Turyn 1877.

Bosko J., *Wskazania dla dyrektorów Domów salezjańskich (1863–1887)*, w: *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i Jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Capitolo Generale 25, [http://www.sdb.org/pl/salesiani-di-don-bosco/capitoli-general/415-capitoli-general-1877-2014/757-capitoli-general-dei-salesiani-di-don-bosco-it](http://www.sdb.org/pl/salesiani-di-don-bosco/capitoli-generali/415-capitoli-general-1877-2014/757-capitoli-general-dei-salesiani-di-don-bosco-it) (data dostępu: 24.10.2018).

Concilio Vaticano II, *Dichiarazione sull'educazione cristiana – Gravissimum educationis*, http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_gravissimum-educationis_it.html (data dostępu: 20.03.2017).

Dicastero per la Pastorale Giovanile Salesiana, *La Pastorale Giovanile Salesiana. Quadro di riferimento, III edizione*, 2014, <http://www.note-dipastoralegiovanile.it/images/SDB/QdR-cap4.pdf>, s. 78 i nast. (data dostępu: 14.05.2018).

Documenti del CG XXVII, *Testimoni della radicalità evangelica. Lavoro e temperanza. Documenti del Capitolo Generale XXVII della Società di San Francesco di Sales*, „Atti del Consiglio Generale” 2014, nr 418, s. 8–69.

Dokumenty Kapituły Generalnej 25, *La Comunità Salesiana oggi*, „Atti del Consiglio Generale” 2002, nr 378, s. 13–65.

Dykasterium Salezjańskiego Duszpasterstwa Młodzieżowego, *Salezjańskie Duszpasterstwo Młodzieżowe. Podstawowe punkty odniesienia*, Salezjańskie Centrum Wychowania i Duszpasterstwa Młodzieży, Kraków 1999.

Instrukcja Episkopatu Polski o muzyce liturgicznej po Soborze Watykańskim II (podpisana przez prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego), Warszawa 1979.

Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Główny Urząd Statystyczny, *Kościół katolicki w Polsce 1991–2011*, Zakład Wydawnictw Statystycznych, Warszawa 2014.

Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, Wydawnictwo TUM, Wrocław 1995.

Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, PAX, Warszawa 1981.

Jan Paweł II, *List do Młodych całego świata, z okazji międzynarodowego roku młodzieży*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/parati.html (data dostępu: 17.03.2017).

Kapituła Generalna 26, <http://www.sdb.org/it/salesiani-di-don-bosco/192-capitoli-generali/753-capitolo-generale-cg26> (data dostępu: 24.10.2018).

Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego, Rzym 1984.

Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco raccolte dal sacerdote salesiano Giovanni Battista Lemoyne, t. 3, rozdział LIII, http://www.donboscosanto.eu/memorie_biografiche/Don_Bosco-Memorie_biografiche_Vol_03.pdf (data dostępu: 22.10.2018).

Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco raccolte dal sacerdote salesiano Giovanni Battista Lemoyne, t. 7, rozdział LIV, http://www.donboscosanto.eu/memorie_biografiche/Don_Bosco-Memorie_biografiche_Vol_07.pdf (data dostępu: 10.10.2018).

Memorie biografiche di Don Giovanni Bosco raccolte dal sacerdote salesiano Giovanni Battista Lemoyne, t. 7, rozdział VI, http://www.donboscosanto.eu/memorie_biografiche/Don_Bosco-Memorie_biografiche_Vol_07.pdf (data dostępu: 22.10.2018).

Podstawowe informacje o SALOS RP, http://www.salosrp.pl/o_salosie/podstawowe_informacje (data dostępu: 20.03.2017).

Salezjanie Inspektoriatu Krakowska pw. św. Jacka, Kalendarium 2018/2019, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2018.

Salezjański Instytut Historyczny, *Źródła salezjańskie*, cz. 1: *Ksiądz Bosko i jego dzieło. Antologia*, Salezjański Instytut Historyczny, Poligrafia Salezjańska, Kraków 2016.

Statut Salezjańskiej Organizacji Sportowej SALOS RP, <http://www.salosrp.pl/dokumenty/statut> (data dostępu: 20.03.2017).

Ustawa z dnia 07.04.1989 roku prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. z 2001 r., Nr 79, poz. 855 ze zm.).

Ustawa z dnia 24.04.2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 2003 r., Nr 96, poz. 873 ze zm.).

Ustawa z dnia 25.06.2010 roku o sporcie (Dz.U. z 2010 r., Nr 127, poz. 857 ze zm.).

Druki zwarte

Achtemeier P.J., *Encyklopedia biblijna*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa 1999.

Adamczyk G., *Wartości społeczne w świadomości młodzieży niemieckiej i polskiej. Studium socjologiczne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2003.

Arendt H., *Miedzy czasem minionym i przyszłym. Osiem ćwiczeń z myśli politycznej*, tłum. M. Godyń, W. Madej, Fundacja Aletheia, Warszawa 1994.

Babbie E., *Podstawy badań społecznych*, tłum. Witold Betkiewicz i in., Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Badziukiewicz B., Sałasiński M., *Vademecum wychowawcy*, WSiP, Warszawa 2005.

Baley S., *Psychiczne właściwości nauczyciela wychowawcy*, w: *Osobowość nauczyciela*, oprac. i wstęp W. Okoń, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1962.

Barczyk P.P., *Nauczyciel i oświata w kontekście integracji Europy*, w: *Problemy współczesnej pedagogii. Teoria – praktyka – perspektywy*, red. D. Ekiert-Oldroyd, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003.

Berger P.L., *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, tłum. W. Kurdziel, Nomos, Kraków 2005.

Bissoli C., *Jan Paweł II o systemie wychowawczym księdza Bosko*, tłum. K. Misiaszek, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001.

Bosco G., *Il Giovane Provveduto*, w: *Scritti sul sistema preventivo nell'educazione della gioventù*, red. P. Braido, La Scuola, Brescia 1965.

Bosco G., *Il Sistema preventivo nella educazione della gioventù*, w: *Scritti sul Sistema Preventivo nell'educazione della gioventù*, red. G. Bosco (introduzione presentazione e indici a cura di P. Braido), Editrice La Scuola, Brescia 1965.

- Bosco G., *Il Sistema Preventivo*, w: *Don Bosco educatore. Scritti e testimonianze*, red. P. Braido, LAS, Roma 1992.
- Bosco G., *Memorie dell'Oratorio di S. Francesco di Sales 1815-1855*, red. E. Ceria, SEI, Torino 1946.
- Braido P. (red.), *Don Bosco educatore. Scritti e testimonianze*, LAS, Roma 1992.
- Braido P., *Filosofia dell'educazione*, PAS, Zürich 1967.
- Braido P., *Il Sistema preventivo di don Bosco*, PAS, Zürich 1964.
- Braido P., *Prevenire non reprimere. Il sistema educativo di don Bosco*, LAS, Roma 1999.
- Braido P., *Prevention, not repression. Don Bosco's Educational System*, Istituto Storico Salesiano, Rome 1999.
- Brosch A., *Młodzież w obliczu seksualizacji kultury medialnej*, w: *Przestrzenie komunikacji*, red. J. Kędzior, J. Kowal, B. Krawiec, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.
- Casella F., *Wychowywać do poszanowania praw człowieka w wierności systemowi edukacyjnemu św. Jana Bosko*, w: *Wychowanie w służbie praw człowieka*, red. J. Gocko, R. Sadowski, Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, Warszawa 2008.
- Caviglia A., *Il "Magone Michele". Una classica esperienza educativa. Studio*, SEI, Torino 1951.
- Caviglia A., *La Vita di Domenico Savio e "Savio Domenico e Don Bosco". Studio*, SEI, Torino 1943.
- Chávez Villanueva P., *Wzorem Księdza Bosko – wychowawcy ofiarujmy młodzieży Ewangelię radości stosując pedagogię dobroci*, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 2013.
- Cian L., *Il Sistema Preventivo di Don Bosco e i lineamenti caratteristici del suo stile*. LDC, Leumann (Torino) 1985.
- Cian L., *System zapobiegawczy św. Jana Bosko i jego charakterystyka*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2001.
- Cian L., *Wychowanie w duchu Księdza Bosko*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1991.

Czerwińska-Jasiewicz M., *Psychologia rozwoju młodzieży w kontekście biegu ludzkiego życia*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2015.

Czykier K., *Metoda biograficzna jako metoda wspierająca precyzowanie sensu życia*, w: *Aksjologia edukacji dorosłych*, red. J. Kostkiewicz, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004.

Day Ch., *Rozwój zawodowy nauczyciela*, tłum. J. Michalak, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2004.

Denzin N.K., *Interpretative Biography*, University of Illinois, Urbana-Champaign USA 1989.

Dudzikowa M., *Mit o szkole jako miejscu wszechstronnego rozwoju ucznia. Eseje etnopedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2001.

Duraj-Nowakowa K., *Pedagogika pracy nauczyciela*, w: *Wychowanie i praca*, red. Z. Marek, J. Mółka, M. Mółka, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Duraj-Nowakowa K., *Pedeutologia. Konteksty – dylematy – implikacje*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Duraj-Nowakowa K., *Systemologiczne inspiracje peudeutologii*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2000.

Duraj-Nowakowa K., *Tropy myślenia o synergii w działalności nauczyciela akademickiego*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Dybowska E., *Wychowawca w pedagogice ignatianńskiej*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2013.

Dziubiński Z., *Secularisation and Sport*, w: *Social and Cultural Aspects of Sport*, red. J. Kosiewicz, AWF, Warszawa 2007.

Dziubiński Z., *Sport i turystyka w Kościele rzymskokatolickim (na przykładzie Salezjańskiej Organizacji Sportowej RP)*, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego, SALOS RP, Warszawa 2015.

Escrivá de Balaguer J., *Droga*, Wydawnictwo św. Wojciecha, Poznań 2013.

Fitak A., *Diagnoza typologiczna uczniów i nauczycieli w praktyce*, w: *Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela. W stronę edukacji spersonalizowanej*, red. S. Kowal, M. Mądry-Kupiec, Wydawnictwo internetowe e-bookowo, Będzin 2015.

- Frąckowiak T., *Nauczyciel wobec problemu odnowy człowieczeństwa, w: O humanizacji pracy zawodowej nauczyciela*, red. E. Kobyłecka, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Naukowego, Poznań 2007.
- Gabrel A., *Niezwykły zwyczajny... Ks. Andrzej Świda*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2007.
- Gajdzica A., *Portret zbiorowy nauczycieli aktywnych: między zaangażowaniem a oporem wobec zmian*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
- Gałkowski S., *Długomyślność. Wprowadzenie do filozofii wychowania*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.
- Gałkowski S., *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003.
- Gatti G., *Tradycja wychowawcza księdza Bosko dzisiaj: konieczność wychowawcy*, w: *Współczesny wychowawca w stylu Księdza Bosko. Materiały z sympozjum z okazji 100-lecia pracy Salezjanów w Polsce. Katolicki Uniwersytet Lubelski 16–17.04.1998*, red. J. Wilk, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Lublin 1998.
- Gerontikon – *Księga starców*, Znak, Kraków 1983.
- Gordon T., *Wychowanie bez porażek szefów, liderów, przywódców*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2000.
- Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, PWN, Warszawa 1996.
- Grondas M., Źmijski J., *Dokumentowanie i planowanie rozwoju nauczyciela. Poradnik*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2005.
- Grządziel D., *Wychowanie dobrych obywateli według systemu prewencyjnego*, w: *Salezjańska Ars Educandi*, red. K. Kmieć-Jusięga, B. Stańkowski, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.
- Grzegorzewska M., *Wybór pism*, PWN, Warszawa 1964.
- Grzybek G., *Etyka rozwoju a wychowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2010.
- Homplewicz J., *Przestanie ks. Jana Bosko w refleksji pedagogicznej*, w: *Ks. Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Ingarden R., *Księżeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1987.

Jan Paweł II, *Listy do młodzieży*, Pallottinum, Poznań 1991.

Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei. Jan Paweł II odpowiada na pytania Vittoria Messori*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1994.

Jędrzejewski M., *Młodzież a subkultury*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1999.

Juszczak S., *New trends in the Polish education system*, w: *Transforming educational reality in Poland at the threshold of the 21-st century*, red. S. Juszczak, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.

Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallottinum, Poznań 1994.

Klus-Stańska D., *Dyskursy pedagogiki wczesnoszkolnej*, w: *Pedagogika wczesnoszkolna – dyskursy, problemy, rozwiązania*, red. D. Klus-Stańska, M. Szczepka-Pustkowska, Łośgraf, Warszawa 2009.

Konert A., *Nauczyciel jako autorytet. Rekonstrukcja relacji mistrz-uczeń w perspektywie interakcjonizmu symbolicznego*, w: *Nauczyciele. Strategie trwania w zawodzie*, red. S. Lenik, A. Rosół, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2011.

Kot S., *Historia wychowania*, t. 1, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2010.

Kowolik P., *Autokreacja potrzebą samospelniania się człowieka w jego rozwoju*, w: *Autokreacja. Aspekty wybrane*, red. K. Przybycień, Fundacja Uniwersytecka, Stalowa Wola 2010.

Krauth L., *Radosny do końca Ksiądz Bosko*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Królikowska A., Miśkowiec E., *Mistrz czy funkcjonariusz – refleksje pedeutologiczne*, w: *Septuaginta pedagogiczno-katechetyczna*, red. A. Walulik, J. Mółka, Akademia Ignatianum w Krakowie, Kraków 2017.

Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Kurzępa J., *Młodzież w obliczu wielkiej zmiany – konteksty wzrastania młodzieży w rzeczywistość społeczną*, w: *Pedagogika społeczna wobec procesów*

żywiłowych i zachowań ryzykownych, red. M. Walancik, J. Hroncová, Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, Toruń 2013.

Kustra C., *Opieka Kościoła nad dziećmi i młodzieżą*, w: *Z problemów pedagogiki. Uniwersalność opieki międzyludzkiej*, red. T. Biernat, Powszechna Wyższa Szkoła Humanistyczna „Pomerania”, Chojnice 2011.

Kustra C., *Powściągliwość i praca w wychowaniu człowieka. Współczesne odczytanie koncepcji opiekuńczo-wychowawczej ks. Bronisława Markiewicza (1842-1912)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2002.

Kuźma J., *Pedeutologia nauką kreującą mądrych sprawiedliwych i dobrych nauczycieli (kierunki badań)*, w: *Rozwój zawodowy nauczyciela*, red. H. Moroz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.

Kuźmak K., *Kult Maryi Wspomożycielki na ziemiach polskich przed przybyciem Salezjanów*, w: *Maryja Wspomożycielka Wiernych. Studium dogmatyczno-historyczne*, red. S. Prus, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1986.

Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia. O wspomaganiu nauczycieli w rozwoju*, w: *Z zagadnień pedeutologii i kształcenia nauczycieli*, red. H. Kwiatkowska, T. Lewowicki. Studia Pedagogiczne LXI, Komitet Nauk Pedagogicznych PAN, Warszawa 1995.

Kwaśnica R., *Wprowadzenie do myślenia o nauczycielu*, w: *Pedagogika*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

Kwiatkowska H., *Edukacja nauczycieli. Konteksty – kategorie – praktyki*, IBE, Warszawa 1997.

Kwiatkowska H., *Pedeutologia*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008.

Kwiatkowska H., *Przemiany funkcji zawodowej nauczyciela*, w: *Przemiany zawodu nauczycielskiego*, red. J. Nowak, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław 1991.

Kwiatkowska H., *Tożsamość nauczycieli. Między anomią a autonomią*, GWP, Gdańsk 2005.

Kwieciński Z., *Przedmowa*, w: *Pedagogika*, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.

Kowal S., Ocetkiewicz I., *Wychowawcy i wychowanie wobec problemów płynnej nowoczesności*, w: *Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela. W stronę edukacji spersonalizowanej*, red. S. Kowal, M. Mądry-Kupiec, Wydawnictwo internetowe e-bookowo, Będzin 2015.

Lanfranchi R., *Da orfano di padre a "Padre di molte genti": la paternità di Don Bosco*, w: *Ricerca pedagogica ed educazione familiare. Studi in onore di Norberto Galli*, red. L. Pati, Vita e Pensiero, Milano 2003.

Legowicz J., *Moralno-etyczne zasady zawodu nauczycielskiego*, KiW, Warszawa 1986.

Legowicz J., *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*, PWN, Warszawa 1975.

Legowicz J., *Życie dla życia*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1984.

Leppert R., *Nauczyciel jako adaptacyjny technik, refleksyjny praktyk, transformacyjny intelektualista (próba zarysowania pola problemowego)*, w: *Rozwój nauczyciela w okresie transformacji*, red. W. Prokopiuk, Trans Humana, Białystok 1998.

Lewowicki T., *Kształcenie nauczycieli – niektóre koncepcje, modele i tendencje*, w: *Kształcenie nauczycieli. Modele – tendencje – wyzwania wielokulturowej rzeczywistości*, red. E. Żmijewska, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2012.

Lewowicki T., *Nauczyciele i ich edukacja na przełomie XX i XXI wieku – ewolucja czy rewolucja?*, w: *Problemy pedeutologii na przełomie XX i XXI wieku*, red. Z. Jasiński, T. Lewowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2000.

Lisowska-Magdziarz M., *Analiza zawartości mediów. Przewodnik dla studentów*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2004.

Ławrowska R., *Miejsce współczesnej scholi cantorom w powszechnej edukacji muzycznej dzieci i młodzieży*, w: *Sacrum – sztuka – wychowanie*, red. W.A. Sacher, Uniwersytet Śląski Katowice, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.

Łobocki M., *ABC wychowania*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Warszawa 1992.

Łobocki M., *Metody badań pedagogicznych*, PWN, Warszawa 1978.

Łukasik J.M., *Doświadczenie życia codziennego. Narracje nauczycielek na przełomie życia*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

Łukasik J.M., *Poznać siebie i dbać o rozwój w drodze do sukcesu*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Majewska A., *Szkoła salezjańska w dobie rozwoju. Na przykładzie Inspektorii św. Wojciecha w Pile*, Piła 2004.

Makówka A., *Pedagogia ewangeliczna Jana Pawła II. Jana Pawła II teoria i praktyka wychowania ewangelicznego w odniesieniu do młodzieży*, Wydawnictwo „Calvarianum”, Kalwaria Zebrzydowska 2003.

Mandes S., *Życie religijne*, w: *Współczesne społeczeństwo polskie*, red. A. Giza, M. Sikorska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

Marek Z., *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, Akademia Ignatianum w Krakowie, Kraków 2017.

Mariański J., *Emigracja z Kościoła. Religijność młodzieży polskiej w warunkach zmian społecznych*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.

Mariański J., *Kościół katolicki w Polsce w kontekście społecznym. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018.

Mariański J., *Przemiany moralności polskich maturzystów w latach 1994–2009. Studium socjologiczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2011.

Mariański J., *Przemiany moralności religijnej w nowoczesnym społeczeństwie polskim*, w: *Stare i nowe struktury społeczne w Polsce*, t. I: *Miasto*, red. I. Machaj, J. Styka, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1994.

Maritain J., *Education at the Crossroads*, Yale University Press, New Haven 1943.

Marszałek J., *Edukacja osoby w wymiarze somatycznym*, w: *Salezjanie a sport*, red. Z. Dziubiński, SALOS RP, Warszawa 1998.

Marszałek J., *Fascynacja sportem inspiracją autoedukacji w systemie profilaktycznym Księdza Jana Bosko*, w: *Sport na przełomie tysiącleci: szanse i nadzieje*, red. Z. Dziubiński, SALOS RP, Warszawa 2000.

Marszałek J., *Młodzież: podmiot i jego respektowanie w wychowaniu świętego Jana Pawła II – syllabus juwenagogiczny*, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 2014.

Marszałek J., *Pedagogia boiska w personalistycznym systemie wychowawczym św. Jana Bosko*, w: *Kościół a sport*, red. M. Barlak, Z. Dziubiński, SALOS RP, Warszawa 1995.

Marszałek J., *Personalistyczna koncepcja pedagogii prewencyjnej Jana Bosko*, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filozofii (praca doktorska), Kraków 2002.

Marszałek J., *Personalizm i pedagogia prewencyjna ks. Jana Bosko*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2010.

Maryniarczyk A., *Religia w postudze wychowawcy: anachronizm czy niezbywalny wymóg?*, w: *Współczesny wychowawca w stylu Księdza Bosko. Materiały z sympozjum z okazji 100-lecia pracy Salezjanów w Polsce. Katolicki Uniwersytet Lubelski 16-17.04.1998*, red. J. Wilk, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Lublin 1998.

Masłyk K., *Odkryć prawdę*, Wydawnictwo eSPe, Kraków 2007.

Mastalski J., *Samotność globalnego nastolatka*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego, Kraków 2007.

Mastalski J., Siewiora J., *Formacja wychowawców w kontekście przemian cywilizacyjnych*, Homo Dei, Kraków 2017.

Melosik Z., *Młodzież w kulturze współczesnej. Paradoksy pop-tożsamości*, w: *Pedagogika i edukacja wobec nowych wspólnot i różnic w jednoczącej się Europie. Materiały z IV Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, red. E. Milewska, B. Śliwowski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2002.

Misiak W., *Lider*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 2, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.

Misiaszek K., *Wychowawcza rola sportu w systemie prewencyjnym św. Jana Bosko*, w: *Salezjanie a sport*, red. Z. Dziubiński, SALOS RP, Warszawa 1998.

Muchacka B., Szymański M. (red.), *Nauczyciel w świecie współczesnym*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.

Nalaskowski A., *Nauczycielskie reakcje na wyniki badań naukowych nad edukacją (studium jednego przypadku)*, w: *Nauczyciele akademicy w procesie kształcenia pedagogów*, red. K. Duraj-Nowakowa, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków–Łowicz 1999.

Niewęglowski J., *Charakterystyczne cechy wychowawcy w stylu ks. Bosko*, w: *Ks. Bosko i jego system wychowawczy*, red. J. Niewęglowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2000.

Niewęglowski J., *Doświadczenia Zgromadzenia Salezjańskiego w edukacji młodzieży*, w: *W trosce o młodzież. Edukacja praca obywatelstwo*, red. J. Niewęglowski, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2004.

Nowak A., *Metoda biograficzna w badaniach pedagogicznych*, w: *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, red. S. Palka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1998.

Nowak M., *Podstawy pedagogiki otwartej*, Wydawnictwo Naukowe KUL, Lublin 2001.

Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny. Wydanie czwarte uzupełnione i poprawione*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.

Okoń W., *Zarys dydaktyki ogólnej*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1963.

Olbrycht K., *Aksjologiczne wymiary kształcenia pedagogów*, w: *Aksjologia w kształceniu pedagogów*, red. J. Kostkiewicz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.

Panuś T., *Formacja nauczycieli religii katolickiej w Polsce*, w: *Nauczanie religii katolickiej w szkole. Historia, współczesność, perspektywy*, t. 7, red. P. Tomasik, S. Dziekoński, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2010.

Petitclerc J.M., *La pédagogie de Don Bosco en douze mots-clés*, Editeur Don Bosco, Paris 2012.

Pękała J.L., *Etos nauczycieli – mit czy rzeczywistość?*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017.

Pietraśiński Z., *Kierowanie własnym rozwojem*, PWN, Warszawa 1977.

Pilch T., *Rozważanie wokół etyki zawodu nauczyciela*, w: *Świat wartości i wychowanie*, red. W. Szewczuk, Fundacja Innowacja, Warszawa 1996.

Piwowarski W., Podgórska T., *Wiara i wierzenia Polaków w kontekście przemian systemowych*, w: *W służbie wartościom*, red. R. Kamiński i in., Jedność, Kielce 1999.

Pomianowski R., *Obecność wychowawcza i przestrzenie jej wypowiedzi dzisiaj*, w: *Współczesny wychowawca w stylu Księdza Bosko. Materiały*

z sympozjum z okazji 100-lecia pracy Salezjanów w Polsce. *Katolicki Uniwersytet Lubelski 16-17.04.1998*, red. J. Wilk, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Lublin 1998.

Pomianowski R., *Obecność wychowawcza*, w: *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*, red. M. Majewski, Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 1988.

Porębska B.M., *System wychowawczy ks. Jana Bosko na przykładzie działalności Salezjańskiej Placówki Opiekuńczo-Wychowawczej „Dom Bosko” w Gostwicy* (praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. nadzw. dr. hab. M. Babiara (Akademia Ignatianum, Wydział Pedagogiczny), Kraków 2013.

Pospiszyl K., *Zachowanie młodzieży jako znak czasów*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2000, nr 1, s. 3-24.

Półturzycki J., *Potrzeba rekonstrukcji aksjologii w pedagogicznych studiach akademickich*, w: *Aksjologia w kształceniu pedagogów*, red. J. Kostkiewicz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.

Prellezo J.M., *Salesiani, scuola e educazione*, Facoltà di Scienze dell'Educazione, Roma 2001.

Prokopiuk W., *Nauczyciel na polach humanizacji edukacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.

Prokopiuk W., *Wyznaczniki nowego sensu samokształcenia nauczycieli*, w: *Rozwój nauczyciela w okresie transformacji*, red. W. Prokopiuk, Trans Humana, Białystok 1998.

Puślecki W., *Nauczyciel pełnomocny*, w: *Rozwój zawodowy nauczyciela*, red. H. Moroz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005.

Ricaldone P., *Don Bosco educatore*, vol. 1, LDC, Colle Don Bosco 1951.

Rydzewski J., *Praca z młodzieżą w polskich parafiach salezjańskich. Z badań nad systemem prewencyjnym w duszpasterstwie parafialnym*, Wydawnictwo BUK, Białystok-Rottenbuch 2009.

Rylke H., *Kontakt i porozumiewanie się nauczycieli z uczniami*, w: *Zanim w szkole będzie źle...*, red. K. Ostrowska, J. Tatarowicz, Centrum Medyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej Ministerstwa Edukacji Narodowej, Warszawa 2004.

Rynio A., *Wzór osobowy wychowawcy*, w: *Drogowskazy wychowania*, red. S. Wilk i in., Wydawnictwo KUL, Lublin 2012.

Sakowska J., *Szkola dla rodziców i wychowawców*, Wydawnictwo CMPPP MEN, Warszawa 1999.

Sanborn M., *I ty możesz być liderem*, Wydawnictwo MT Biznes, Warszawa 2008.

Schockenhoff E., *Jaką pewność daje nam sumienie?*, RW WT UO, Opole 2006.

Silverman D., *Prowadzenie badań jakościowych*, tłum. J. Ostrowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

Skałbiana B., *Instytucjonalne poradnictwo wychowawcze w okresie zmian społeczno-edukacyjnych*, w: *Wychowanie wobec wyzwań współczesności*, red. J. Kirenko, D. Wosik-Kawala, T. Zubrzycka-Maciąg, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2011.

Skałbiana B., *Relacja terapeutyczna w procesie wychowania uczniów z zaburzeniami rozwojowymi*, w: *Teoria i praktyka oddziaływań profilaktyczno-wspierających rozwój osób z niepełnosprawnością*, red. J. Baran, T. Cierpiałowska, D. Kornaś, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

Smolański A., *Pedeutologia historyczna*, Wydawnictwo MarMar Marian Kaczorowski, Wrocław 2006.

Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej Sacrosanctum Concilium*, Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, Wrocław 1986.

Stankiewicz R., *Nauczyciel – opiekun – wychowawca. Tradycje, teraźniejszość, nowe wyzwania*, Eruditus, Poznań–Zielona Góra 2002.

Stańkowski B., *Comunità educative per minori nel contesto salesiano in Italia*, w: *Salezjańska Ars Educandi*, red. K. Kmiecik-Jusięga, B. Stańkowski, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Stańkowski B., *Dialogiczna relacja wychowawcza mistrz – uczeń w systemie prewencyjnym Jana Bosko*, w: *Wyzwania szkolnej codzienności*, red. J.M. Łukasik, B. Stańkowski, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.

Stańkowski B., *Efektywność resocjalizacji w salezjańskich Młodzieżowych Ośrodkach Wychowawczych w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2018.

Stańkowski B., *Prevenzione salesiana e rieducazione dei ragazzi socialmente disadattati nel contesto polacco. Indagine interpretativa e prospettica*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2015.

Stańkowski B., *Rola religii w salezjańskim wychowaniu prewencyjnym*, w: *Edukacyjny potencjał religii*, red. J. Bagrowicz, J. Horowski, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2012.

Stańkowski B., *Specificity of the Salesian social rehabilitation upon the example of "Dom Bosko" in Gostwica*, w: *Sociální pedagogika ve službě člověku a společnosti*, red. S. Neslušanová, I. Emmerová, E. Jarosz, Institut mezioborových studií, Brno 2014.

Stańkowski B., *Współczesne formy ubóstwa młodzieży*, w: *Młodzi. Przeciw czemu się buntują? Czego pragną? Co budują?*, red. Ł. Kwadrans, E. Sowa-Behtane, B. Stańkowski, Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie, Kraków 2018.

Stańkowski B., *Zacznijmy od człowieka. Pedagogika w poszukiwaniu nowych kontekstów dla integracji i rozwoju społeczno-kulturowego*, Akademia Ignatianum Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.

Stella P., *Don Bosco nella storia economica e sociale (1815-1870)*, LAS, Roma 1980.

Strykowski W., Strykowska J., Pielachowski J., *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, Wydawnictwo eMPI2, Poznań 2003.

Szempruch J., *Pedagogiczne kształcenie nauczycieli wobec reformy edukacji w Polsce*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 2000.

Szempruch J., *Pedeutologia. Studium teoretyczno-praktyczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.

Szempruch J., *Podmiotowość nauczyciela, uczniów i ich rodziców instrumentem doskonalenia i przebudowy szkoły*, w: *Nauczyciel – tożsamość – rozwój*, red. R. Kwiecińska, S. Kowal, M. Szymański, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2007.

Szempruch J., *Wyzwania i perspektywy pracy nauczyciela wobec przemian współczesnego świata*, w: *Edukacja i praca nauczyciela: ciągłość – zmiana – konteksty*, red. J. Madalińska, N.G. Piłkuła, K. Białożyty, Scriptum, Kraków 2017.

Szempruch J., *Zadania i kierunki zmian w kształceniu nauczycieli w perspektywie edukacji jutra*, w: *Edukacja jutra*, red. K. Denek, T. Koszczyc, M. Lewandowski, Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, Wrocław 2003.

Szpet J., *Formacja nauczycieli religii katolickiej w Europie*, w: *Nauczanie religii katolickiej w szkole. Historia, współczesność, perspektywy*, t. 7, red. P. Tomasik, S. Dziekoński, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2010.

Szpringer M., *System prewencyjny księdza Jana Bosko we współczesnej profilaktyce*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2006.

Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2012.

Sztompka P., *Trauma wielkiej zmiany. Społeczne koszty transformacji*, Warszawa 2000.

Szymańska M., *Creative shape of educative love in the light of John Bosco's preventive system*, w: *Salezjańska Ars Educandi*, red. K. Kmiecik-Jusięga, B. Stańkowski, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016.

Szymańska M., *Transformative Creativity in Teacher Formation: A Pedagogical Approach*, Akademia Ignatianum, Wydawnictwo WAM, Kraków 2017.

Szyran J.M., *Dekalog – zasady życia*, Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, Niepokalanów 2008.

Śliwerski B., *Mysleć jak pedagog*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Sopot 2010.

Śliwerski B., *Teoretyczne i empiryczne podstawy samowychowania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010.

Świda-Ziemba H., *Permisywizm moralny a postawy polskiej młodzieży*, w: *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*, red. J. Mariański, Kraków 2002.

Terelak J.F., Jachnis A., *Psychologia konsumenta i reklamy*, Wydawnictwo Branta, Bydgoszcz 1998.

Vecchi J.E., *Spiritualità salesiana. Temi fondamentali*, LDC, Leumann (TO) 2001.

Walczak P., *Wychowanie jako spotkanie. Józefa Tischnera filozofia człowieka jako źródło inspiracji pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.

Walkowiak T., *Kwalifikacje zawodowe nauczyciela*, w: *Nauka – edukacja – wychowanie*, red. T. Zacharuk, N. Nyczkało, J. Kunikowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego, Siedlce 2011.

Wawro F.W., *Młodzież w kontekście formowania się nowożytnych społeczeństw*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2004.

Weinschenk R., *Podstawy pedagogiki Świętego Jana Bosko*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1996.

Wierzbicki M., *Kardynał August Hlond jako wychowawca w instytucjach salezjańskich – stan badań i źródła do bibliografii*, w: *Badania biograficzne w pedagogice. Studia źródłowe i bibliograficzne*, red. W. Szulakiewicz, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2015.

Wierzbicki M., *Nauczyciel w szkole salezjańskiej*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 2011.

Wierzbicki M., *Szkoły Salezjańskie w Toruniu. Historia, edukacja i formacja religijna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.

Wilk J., *Atmosfera rodzinna w wychowaniu*, w: *Wychowanie chrześcijańskie w duchu św. Jana Bosko*, red. M. Majewski, Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 1988.

Wilk J., *Miłość wychowawcza tajemnicą skuteczności*, w: *Współczesny wychowawca w stylu Księdza Bosko. Materiały z sympozjum z okazji 100-lecia pracy Salezjanów w Polsce. Katolicki Uniwersytet Lubelski 16-17.04.1998*, red. J. Wilk, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Lublin 1998.

Wilk J., *Nad pytaniem o istotę systemu prewencyjnego ks. Bosko*, w: *Przemiany edukacyjne w Polsce i na świecie a modele wychowania*, red. W. Korzeniowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2001.

Wirth M., *Ksiądz Bosko i rodzina salezjańska. Dzieje i nowe wyzwania (1815-2000)*, tłum. T. Jania, Wydawnictwo Poligrafia ITS, Kraków 2009.

Witkowski L., *Wyzwania autorytetu w praktyce społecznej i kulturze symbolicznej. (Przechadzki krytyczne w poszukiwaniu dyskursu dla teorii)*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009.

Wojnar I., *Estetyka i wychowanie*, PWN, Warszawa 1970.

Wysocka E., *Młodzież a religia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2000.

Wysocka E., *Przedmowa. Ponowoczesność jako źródło wyzwań i zagrożeń dla procesu edukacji*, w: *Konteksty wychowania i edukacji a kształcenie nauczycieli w rzeczywistości ponowoczesnej*, red. J. Aksman, J. Pułka, Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne sp. z o.o – Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012.

Zegzuła T., *Radość – zapomniany wymiar wychowania*, w: *Współczesny wychowawca w stylu Księdza Bosko. Materiały z sympozjum z okazji 100-lecia pracy Salezjanów w Polsce. Katolicki Uniwersytet Lubelski 16-17.04.1998*, red. J. Wilk, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego, Lublin 1998.

Zowczak J., *Etos nauczycieli w warunkach polskiej transformacji*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2008.

Żegnałek K., *Kompetencje współczesnego nauczyciela*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2008.

Żurek W., *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900-1963. Rozwój i organizacja*, Poligrafia Salezjańska, Lublin-Kraków 1996.

Żurek W., *Szkoły salezjańskie w Oświęcimiu na tle salezjańskiego szkolnictwa średniego ogólnokształcącego i zawodowego na ziemiach polskich 1900-1939*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010.

Artykuły

Artime Á.F., *Appartenere di più a Dio, di più ai confratelli, di più ai giovani*, „Atti del Consiglio Generale” 2014, nr 419, s. 3-30.

Bagrowicz J., *Przyszłość Kościoła w Polsce*, „Znak” 1997, nr 1, s. 6-15.

Bieleń R., *Kościół katolicki we współczesnej Polsce w służbie młodzieży. Podstawowe kierunki i zadania, formy i metody duszpasterstwa młodzieży*, „Seminare” 2004, nr 20, s. 313-330.

Caputo M.G., *L'assistenza come "presenza d'amore"*, „Da mihi animas” 26 (1979) 15, s. 459-462.

Cereda F., *Fedeltà vocazionale*, „Atti del Consiglio Generale” 2011, nr 410, s. 27-45.

Chávez Villanueva P., *“Ami tutte le cose e niente detesti di ciò che hai fatto ... Signore amante della vita”* (Sap 11, 24. 12, 1), „Atti del Consiglio Generale” 2007, nr 396, s. 3-46.

Chávez Villanueva P., *Attingiamo all'esperienza spirituale di Don Bosco, per camminare nella santità secondo la nostra specifica vocazione. “La gloria di Dio e la salvezza delle anime”*, „Atti del Consiglio Generale” 2014, nr 417, s. 3-46.

Chávez Villanueva P., *Conoscendo e imitando Don Bosco, facciamo dei giovani la missione della nostra vita. Primo anno di preparazione al Bicentenario della sua nascita*, „Atti del Consiglio Generale” 2012, nr 412, s. 3-39.

Chávez Villanueva P., *“Da mihi animas, cetera tolle”. Identità carismatica e passione apostolica. Ripartire da Don Bosco per risvegliare il cuore di ogni salesiano*, „Atti del Consiglio Generale” 2006, nr 394, s. 3-46.

Chávez Villanueva P., *Educhiamo con il cuore di don Bosco*, „Atti del Consiglio Generale” 2008, nr 400, s. 3-46.

Chávez Villanueva P., *L'inculturazione del carisma salesiano*, „Atti del Consiglio Generale” 2011, nr 411, s. 3-52.

Chávez Villanueva P., *List Przetłózonego Generalnego – Wychowywać*, „Don Bosco” 2008, maj, s. 2.

Chávez Villanueva P., *Od wychowania do świętości*, „Don Bosco” 2008, luty, s. 2.

Chávez Villanueva P., *Portare il Vangelo ai giovani. Strenna 2010. Centenario della morte di don Michele Rua*, „Atti del Consiglio Generale” 2010, nr 406, s. 3-42.

Chávez Villanueva P., *“Testimoni della radicalità evangelica”. Chiamati a vivere in fedeltà il progetto apostolico di Don Bosco. “Lavoro e temperanza”*, „Atti del Consiglio Generale” 2012, nr 413, s. 3-56.

- Chávez Villanueva P., *Wychowanie i kultura*, „Don Bosco” 2008, grudzień, s. 2.
- Chmielewski M., *Słowo o ks. Bosko. Wiara w młodzię*, „Don Bosco” 2008, marzec, s. 12.
- Chmielewski M., *Słowo o księdzu Bosko. Świeccy*, „Don Bosco” 2011, czerwiec, s. 12.
- Chmielewski M., *Wychowywać, czyli zapewnić wolność*, „Don Bosco” 2009, październik, s. 12.
- Chrobak S., *Radość życia istotną cechą nauczyciela wychowawcy z perspektywy systemu prewencyjnego Jana Bosko*, „Paedagogia Christiana” 2014, nr 2/34, s. 121-135.
- Czachorski M., *Co powinniśmy wiedzieć o gender*, „Don Bosco” 2014, luty, s. 12.
- Dziewiecki M., *Emocje a wychowanie*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 2016, nr 4, s. 12-18.
- Dziewiecki M., *Pokazywać istotę chrześcijaństwa*, „Don Bosco” 2014, styczeń, s. 16.
- Dziewiecki M., *Wychowanie chłopców w czystości*, „Don Bosco” 2015, kwiecień, s. 20.
- Dziewiecki M., *Wychowanie do świętości*, „Don Bosco” 2008, maj, s. 6.
- Falkowska M., Dąbrowska J., *W poszukiwaniu ideału wychowawcy*, „Toruński Przegląd Oświatowy 45 Minut” 2006, nr 1, s. 2-7.
- Formella Z., *Odwaga wyboru ojczyzny*, „Don Bosco” 2007, maj, s. 4.
- Gallo G., *L'assistenza educativa nel pensiero pedagogico di Don Bosco*, „Rivista di Pedagogia e Scienze Religiose” 1972, nr 10, s. 193-212.
- Giaccardi Ch., *Giovani: uso e appropriazione delle pratiche sociali nella rete*, „Rivista di Scienze dell'Educazione” 2013, nr 2, s. 186-195.
- Giovanni Paolo II, *Discorso ai partecipanti al Capitolo Generale*, „L'Osservatore Romano” 2002, 13 kwietnia, s. 5.
- Gocko J., *Call for preserving cultural identity in the face of today's threats*, „Seminare” 2016, nr 4, s. 11-21.

- Gocko J., *Wspólnototwórcze elementy systemu prewencyjnego*, „Seminare” 2011, t. 29, s. 203-221.
- Gołębiowski A., *Warsztaty dziennikarskie*, „Don Bosco” 2008, grudzień, s. 16.
- Grządziel D., *Pedagogika ks. Bosko w dzisiejszej szkole prowadzonej przez Zgromadzenie salezjańskie*, „Seminare” 2010, t. 27, s. 151-163.
- Hańderek J., *Rola sakramentu pokuty i eucharystii w świetle nauczania i praktyki wychowawczej św. Jana Bosko*, „Seminare” 2014, t. 34, s. 45-57.
- Hołodiuk J., *Osobowość nauczyciela wychowawcy*, „Edukacja i Dialog” 2005, nr 166, s. 4-9.
- Husak D., *Salezjańska tożsamość oratoriów w świetle ich struktury organizacyjno-prawnej w Inspektorii św. Stanisława Kostki*, „Seminare” 2016, t. 37, s. 53-65.
- Jeżewicz M., *Lepiej zapobiegać*, „Don Bosco” 2011, styczeń, s. 4.
- Kościelny T., *Uchronić przed odlotem*, „Don Bosco” 2008, październik, s. 4.
- Kubanowski A.T., *Pytanie o status chrystianologii św. Pawła – quaestiones selectae*, „Studia Gdańskie” 2016, t. XXXVIII, s. 65-74.
- Kustra C., *Oratorium jako forma opieki wychowawczej*, „Pedagogia Christiana” 1997, t. 1, s. 179-197.
- Kwiatkowski S.M., *Nauczyciel: przywódca, przewodnik, tłumacz. Rozważania o przywództwie*, „Ruch Pedagogiczny” 2005, nr 3-4, s. 22-30.
- Legowicz J., *Ranga i godność nauczyciela akademickiego*, „Życie Szkoły Wyższej” 1981, nr 1, s. 3-11.
- Lorek P., *Szkoły salezjańskie*, „Forum Pedagogiczne” 2015, nr 2, s. 223-228.
- Ławrowska R., *Udział dzieci i młodzieży w polskiej praktyce scholi przy kościołach parafialnych*, „Wychowanie Muzyczne” 2011, nr 1, s. 16-21.
- Michalik M., *Problemy etyki zawodu nauczyciela*, „Oświata i Wychowanie” 1980, nr 2, s. 193-199.
- Minimus, *Metodo della vigilanza*, „Salesianum” 1947, nr 1, s. 122-128.
- Misiaszek K., *Główne idee systemu prewencyjnego Św. Jana Bosko*, „Seminare” 1987-1988, t. 9, s. 37-65.

- Misiaszek K., *Młodzież w centrum pastoralnej troski salezjanów: oratoryjna propozycja pracy z młodzieżą dla Kościoła w Polsce*, „Seminare” 1996, nr 12, s. 197-211.
- Niewęglowski J., *Salezjanie i szkolnictwo*, „Seminare” 1997, nr 13, s. 193-206.
- Niewęglowski J., *Towarzystwo Salezjańskie wobec wyzwań edukacyjnych w latach 1918-1939*, „Seminare” 2015, nr 36/1, s. 151-162.
- Paszek A., *Źródła ducha rodzinnego w systemie prewencyjnym św. Jana Bosko*, „Seminare” 2004, t. 20, s. 387-397.
- Podstolec A., *Belfer na Facebooku, czyli asystencja w Internecie*, „Don Bosco” 2013, maj, s. 18.
- Pospiszyl K., *Zachowanie młodzieży jako znak czasów*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2002, nr 1, s. 3-24.
- Psionka W., *Szczęśliwy dom – marzenie dzieci*, „Don Bosco” 2011, marzec, s. 4.
- Rogała A., *Liderem być*, „Don Bosco” 2008, październik, s. 16.
- Rozmus T., *Obecny stan szkolnictwa salezjańskiego w Polsce*, „Seminare” 1998, nr 14, s. 187-199.
- Rusiecki M., *Karta odpowiedzialności i obowiązków nauczyciela*, „Wychowawca” 2004, nr 10, s. 7-11.
- Ryan K., *Mining the Values in the Curriculum*, „Educational Leadership” 1993, nr 51, s. 16.
- Ryłko J., *Amo ergo sum kocham, więc jestem*, „Don Bosco” 2010, maj, s. 4.
- Ryłko J., *Kto kocha swoje dziecko wysyła je w świat*, „Don Bosco” 2010, styczeń, s. 4.
- Sanna I., *Wyzwania dla antropologii chrześcijańskiej w czterdzieści lat po „Pacem in terris”*, tłum. T. Żeleźnik, „Społeczeństwo” 2003, nr 13, s. 815-835.
- Scotti E., *Attualità educativa dell’assistenza*, „Note di Pastorale Giovanile” 12 (1978)5, s. 2-5.
- Słotwińska H., *Samokształcenie i samowychowanie elementami autoformacji*, „Pedagogia Christiana” 2007, nr 1(19), s. 65-81.

- Stańkowski B., *Philosophical Foundations of the Salesian Preventive System*, „Journal of Salesian Studies” January-June 2018, vol. 19, nr 1, s. 13-26.
- Stańkowski B., *Salezjański system wychowania młodzieży – możliwe wy-paczenia*, „Seminare” 2011, t. 30, s. 187-194.
- Stańkowski B., *Wychowanie integralne dzieci i młodzieży w praktyce salezjańskiej – relacja z badań własnych*, „Edukacja” 2008, nr 3, s. 61-74.
- Starzak G., *Bierzmowanie: pasowanie na rycerza*, „Don Bosco” 2015, marzec, s. 4.
- Starzak G., *Sakrament pojednania i uzdrowienia*, „Don Bosco” 2014, marzec, s. 18.
- Starzak G., *Wychowanie bez wartości jest jak pusty dzwon bez serca*, „Don Bosco” 2014, wrzesień, s. 4.
- Szafranec K., *„Deficyt obywatelstwa” wśród młodzieży – uwarunkowania i konsekwencje społeczne*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja” 2005, nr 3, s. 23-37.
- Szafrńska-Gajdzica A., *Przewodnik, tłumacz, ideolog czy indoktrynator – nauczyciel w środowisku zróżnicowanym kulturowo*, „Ruch Pedagogiczny” 2016, nr 1, s. 45-53.
- Szuppe P., *Sekty realne zagrożenie*, „Don Bosco” 2009, czerwiec, s. 4.
- Szymański M., *Konstruowanie tożsamości człowieka*, „Ruch Pedagogiczny” 2013, nr 4, s. 7-16.
- Śliwerski B., *W poszukiwaniu istoty wychowania*, „Nowa Szkoła” 1998, nr 8, s. 12-15.
- Tadrzak-Mazurek M., Godyń A., *W pułapce politycznej poprawności*, „Don Bosco” 2007, lipiec-sierpień, s. 19.
- Tekiela R., *Miękki New Age*, „Don Bosco” 2009, czerwiec, s. 14.
- Terlikowski T., *Ciało świątynią ducha*, „Don Bosco” 2013, październik, s. 21.
- Terlikowski T., *Ideologia tacierzyństwa*, „Don Bosco” 2010, marzec, s. 22.
- Trusewicz-Pasikowska M., *Samowychowanie w ujęciu Jana Pawła II*, „Rozprawy Społeczne” 2015, nr 4, s. 72-77.

Wawrzyńczak P., *Założenia formalne i organizacyjne szkoły katolickiej*, „Seminare” 1996, nr 12, s. 263-282.

Wąsowicz J., *Czy kibice będą zbawieni*, „Don Bosco” 2013, luty, s. 16.

Wierzbicki M., *Nauczyciel-wychowawca w instytucjach salezjańskich. O projekcie badań pedeutologicznych*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Pedagogika XXXIII/2017. Nauki Humanistyczno-Społeczne”, zeszyt 438, s. 89-90.

Woźniak P., *Wir emocji*, „Wychowawca” 2012, nr 1, s. 5.

Wysocka E., *Problemy życiowe młodzieży i możliwości ich rozwiązywania. Podstawy konstruowania modelu wspierającego rozwój*, „Pedagogika Społeczna” 2009, nr 3-4, s. 39-61.

Żebrowski J., *Współczesny nauczyciel-wychowawca i jego świat wartości*, „Studia Gdańskie” 2007, t. IV, s. 163-176.

Żygadło W., *Wobec agresji*, „Don Bosco” 2007, styczeń, s. 4.

Strony internetowe

Artime Á.F., *Come don Bosco per i giovani, con i giovani*. Bicentenario della nascita di Don Bosco. Strenna 2015 di Ángel Fernández Artime, http://www.notedipastoralegiovanile.it/index.php?option=com_content&view=article&id=9604%3Acome-don-bosco-per-i-giovani-con-i-giovani&catid=306%3Apg-salesiana-documentazione-cg-e-rm&Itemid=187 (data dostępu: 07.02.2017).

Badziąg M., *Kryzys – norma czy patologia?*, http://edukacjaidialog.pl/archiwum/2000,98/styczen,155/kryzys_-_norma_czy_patologia,944.html (data dostępu: 20.10.2018).

Benedetto XVI, *Discorso di Sua Santità Benedetto XVI ai partecipanti al Capitolo Generale della Società Salesiana di San Giovanni Bosco (Salesiani)*, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2008/march/documents/hf_ben-xvi_spe_20080331_salesiani.html (data dostępu: 07.02.2017).

Benedykt XVI, *Wszystko ku chwale Boga. Uroczystość poświęcenia organów w Starej Kaplicy, 13 września 2006 r. Ratyżbona*, <http://www.opoka>.

org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/bawaria_organ_y_13092006.html (data dostępu: 15.03.2017).

Benotti R., *Arttime: I salesiani accanto ai giovani e ai poveri come don Bosco* (wywiad z Przełożonym Generalnym ks. Arttime), <http://agensir.it/chiesa/2015/06/15/artime-i-salesiani-accanto-ai-giovani-e-ai-poveri-come-don-bosco/> (data dostępu: 07.02.2017).

Biesaga T., *Zagrożenia sumienia w demokracji*, <http://biesaga.info/wp-content/uploads/2009/12/Biesaga-T.-Zagro%C5%BCenia-sumienia-w-demokracji-Seminare-2011.pdf> (data dostępu: 24.10.2017).

Bosco G., *Lettera da Roma*, <http://www.sdb.org/pl/ksiaz-bosko/opere-edite/217-ksiaz-bosko-liter/895-lettera-da-roma-1884> (data dostępu: 22.10.2018).

Carriero A., *Con i giovani nel cortile digitale*, <http://www.lastampa.it/2013/05/15/esteri/vatican-insider/it/con-i-giovani-nel-cortile-digitale-2LnZLgZg0u0uCeNZUmFH7L/pagina.html> (data dostępu: 20.10.2018).

Casella F., *Cechy wychowawcy salezjańskiego*, <http://salezjanie.pl/czytelnia/2006/08/01/cechy-wychowawcy-salezjanskiego> (data dostępu: 10.03.2017).

Casella F., *Cechy wychowawcy salezjańskiego*, <http://www.lomianki.edu.pl/metoda/articles/cechy-wychowawcy-salezjanskiego.html> (data dostępu: 13.10.2018).

Chávez Villanueva P., *Cristianità e prevenzione*, w: *L'educatore, oggi, tratti per un profilo di san Giovanni Bosco*, Università degli Studi di Bari, Servizio Editoriale Universitario, Bari 2007, <http://www.uniba.it/ateneo/editoria-stampa-e-media/linea-editoriale/quaderni-di-ateneo/quaderno11.pdf> (data dostępu: 29.05.2017).

Dicastery per la Pastorale Giovanile Salesiana, *La Pastorale Giovanile Salesiana. Quadro di riferimento, III edizione*, 2014, <http://www.note-dipastoralegiovanile.it/images/SDB/QdR-cap4.pdf>, s. 78 i nast. (data dostępu: 14.05.2018).

Dziewiecki M., *Tożsamość i postawa wychowawcy*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/I/ID/tosamosc_ip_wychowawcy.html (data dostępu: 22.10.2018).

Grzegorzewska M., *Listy do młodego nauczyciela*, <https://docplayer.pl/16399930-Listy-do-mlodego-nauczyciela.html> (data dostępu: 02.10.2018).

<http://debniki.sdb.org.pl/parafia/saltrom/> (data dostępu: 08.03.2017).

<http://gostwica.sdb.org.pl/historia/> (data dostępu: 09.03.2017).

<http://sdb.org.pl/media/wiadomosci-inspektorialne/> (data dostępu: 15.03.2017). Analizy pisma dokonano w dniach 10.03.-17.03.2017.

<http://taize.swanna.waw.pl/o-taize-i-esm> (data dostępu: 15.03.2017).

<http://www.salezjanie.pl> (data dostępu: 10.10.2018).

<http://www.saltrom.pl/> (data dostępu: 08.03.2017).

<http://www.saltrom.pl/o-nas/cele-i-misja> (data dostępu: 16.03.2017).

https://swm.pl/wp-content/uploads/2017/02/Raport_20161.compressed.pdf (data dostępu: 09.11.2017).

ISKK, NCK, KAI, *Badanie Światowych Dni Młodzieży Kraków 2016*, <http://episkopat.pl/badanie-swiatowych-dni-mlodziezy-krakow-2016/> (data dostępu: 20.03.2017).

Jakimiuk B., *Edukacja przez całe życie jako czynnik rozwoju osobowości zawodowej nauczyciela*, http://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/183/0051_20150303_mg_ra_edukacja_przez_cale_b_jakimiuk.pdf?sequence=1 (data dostępu: 31.10.2017).

Jan Paweł II, *List do Młodych całego świata, z okazji międzynarodowego roku młodzieży*, nr 9, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/parati.html (data dostępu: 17.03.2017).

Księga Rejestrowa Placówki Opiekuńczo-Wychowawczej, http://edzienik.malopolska.uw.gov.pl/WDU_K/2011/316/2606/Rejestr-%20plac%C3%B3wki%20opieku%C5%84czo-wychowawcze.pdf (data dostępu: 09.03.2017).

Kulpaczyński S., *Asystencja jako istotny element systemu wychowawczego św. Jana Bosko*, <http://docplayer.pl/25606485-Asystencja-jako-istotny-element-systemu-wychowawczego-sw-jana-bosko.html> (data dostępu: 10.03.2017).

Ministranci Salezjanie Kielce, w: <http://ministranci.salezjanie.kielce.pl> (data dostępu: 10.10.2018).

Mysli ks. Bosko, <http://pl.donbosco-torino.org/swiety-jan-bosko/mysli-ks-bosko/> (data dostępu: 10.03.2017).

Paluch M., *Młodzi krakowianie nie chodzą do Kościoła. Dlaczego?* <http://www.gazetakrakowska.pl/artukul/496813,młodzi-krakowianie-nie-chodza-do-kosciola-dlaczego,id,t.html> (dostęp: 10.11.2017).

Pawlina K., *Aktywność młodzieży w Kościele*, <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TA/TAP/niedziela201545-mlodziej.html> (dostęp: 10.11.2017).

Podstawowe informacje o SALOS RP, <http://www.salos>

[rp.pl/o_salosie/podstawowe_informacje](http://www.salosrp.pl/o_salosie/podstawowe_informacje) (data dostępu: 20.03.2017).

Salezjański Ruch Troski o Młodzież SALTROM, http://kkk.krakow.pl/baza_ulg/2228,id,337,artykul,ulgi.html (data dostępu: 08.03.2017).

SALOS RP, *Historia*, http://www.salosrp.pl/o_salosie/historia (data dostępu: 20.03.2017).

Statut Salezjańskiej Organizacji Sportowej SALOS RP, <http://www.salosrp.pl/dokumenty/statut> (data dostępu: 20.03.2017).

Stowarzyszenia lokalne, http://www.salosrp.pl/struktura/stowarzyszenia_lokalne (data dostępu: 22.10.2018).

Szczepaniec S., *Kandydat na ministranta*, Duszpasterstwo Służby Liturgicznej Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2004, http://www.salezjanie.rzeszow.pl/home_page.php?menu=liturgiczna_sluzba_oltarza (data dostępu: 15.03.2017).

Śliwerski B., *Znowu ktoś tworzy kodeks etyki nauczycielskiej*, <http://sliwerski-pedagog.blogspot.com/2009/12/znowu-ktos-tworzy-kodeks-etyki.html> (data dostępu: 30.11.2017).

Wakacje z Saltromem – aktywny wypoczynek nad wodą i w górach, <http://www.dziennikpolski24.pl/artukul/3453681,wakacje-z-saltromem-aktywny-wypoczynek-nad-woda-i-w-gorach,id,t.html> (data dostępu: 08.03.2017).

Wojnarowska K., *Młodzi w kościele*, <http://niedziela.pl/artukul/59081/nd/Młodzi-w-kościele> (data dostępu: 10.11.2017).

Wydawnictwa, <http://www.salosrp.pl/wydawnictwo> (data dostępu: 20.03.2017).

INDEKS OSÓB

Achtemeier P.J. 100
Adamczyk G. 16, 105
Aksman J. 16
Arendt H. 89
Artime Á.F. 73, 74, 107

Babbie E. 139
Babiarz M. 123
Badziąg M. 105
Badziukiewicz B. 40
Bagrowicz J. 44, 81
Baley S. 25
Baran J. 27
Barczyk P.P. 37
Barlak M. 60
Baumana Z. 41
Benedykt XVI 107, 126
Benotti R. 107
Berelson B. 138
Berger P.L. 101
Białożył K. 27
Bieleń R. 100
Biernat T. 112
Biesaga T. 43
Bissoli C. 61
Bosco G. 59, 78, 80, 82, 85, 86, 93

Bosko J. 67, 68, 69, 80
Braidó P. 17, 51, 58, 77, 78, 83, 85, 87, 93
Brosch A. 106
Caputo M.G. 77
Carriero A. 78
Casella F. 80, 81, 82, 83
Caviglia A. 59, 86
Cereda F. 70
Chávez P. 87, 142, 143, 152
Chávez Villanueva P. 61, 71, 72, 73, 75, 76
Chmielewski M. 140, 142, 143
Chrobak S. 51, 56, 77, 93
Cian L. 54, 55, 57, 58, 84, 110
Cierpiałowska T. 27
Czachorski M. 164
Czerwińska-Jasiewicz M. 59
Czykier K. 174

Dawid J.W. 25
Day Ch. 29
Dąbrowska J. 35
Denek K. 29
Denzin N.K. 174
Dudzikowa M. 16

- Duraj-Nowakowa K. 17, 31, 32, 35, 91
 Dybowska E. 91
 Dziekoński S. 41
 Dziewiecki M. 39, 40, 151, 152, 155
 Dziubiński Z. 60, 84, 85, 116, 117, 118

E
 Ekiert-Oldroyd D. 37
 Emmerová I. 99
 Escrivá de Balaguer J. 195

F
 Falkowska M. 35
 Fitak A. 34
 Formella Z. 153
 Frąckowiak T. 27

G
 Gabrel A. 182
 Gajdzica A. 27, 28
 Gallo S. 77
 Gałkowski S. 15, 57, 84
 Gatti G. 54, 88
 Giza A. 101
 Gocko J. 43, 81, 110
 Godyń A. 153
 Gołębiowski A. 169
 Gordon T. 91
 Griffin R.W. 91
 Grondas M. 46
 Grządziel D. 110, 115
 Grzegorzewska M. 26
 Grzybek G. 48

H
 Hańderek J. 111
 Hołodiuk J. 35
 Homplewicz J. 81
 Horowski J. 81

Hroncová J. 106
Husak D. 109

I
 Ingarden R. 150

J
 Jachnis A. 105
 Jakimiuk B. 46
 Jania T. 17
 Jan Paweł II 74, 102, 128
 Jarosz E. 99
 Jasiński Z. 26
 Jeżewicz M. 141
 Jędrzejewski M. 105
 Juszczyk S. 31

K
 Kamiński R. 102
 Kędzior J. 106
 Kirenko J. 37
 Klus-Stańska D. 34
 Kmieciak-Jusięga K. 57, 110
 Kobyłecka E. 27
 Konert A. 40
 Kornaś D. 27
 Korzeniowska W. 18
 Kosiewicz J. 116
 Koszczyc T. 29
 Kościelny T. 164
 Kot S. 24, 25
 Kowal J. 106
 Kowal S. 27, 34, 41
 Kowolik P. 47
 Krauth L. 58
 Krawiec B. 106
 Królikowska A. 40
 Kulpaczyński S. 78
 Kunikowski J. 29
 Kunowski S. 57
 Kurdziel W. 101

- Kurzępa J. 106
 Kustra Cz. 109, 112, 121
 Kuźma J. 29
 Kuźmak K. 180
 Kwadrans Ł. 99
 Kwaśnica R. 39, 44
 Kwiatkowska H. 26, 29, 30, 36, 39
 Kwiatkowski S.M. 90
 Kwiecińska R. 27, 38
 Kwieciński Z. 41, 44, 91

L
 Lanfranchi R. 79
 Legowicz J. 35, 36
 Lenik S. 40
 Leppert R. 33
 Lewandowski M. 29
 Lewowicki T. 17, 26, 28
 Lisowska-Magdziarz M. 138
 Lorek P. 115

Ł
 Ławrowska R. 127
 Łobocki M. 23, 137
 Łukasik J.M. 26, 31, 80, 92

M
 Machaj I. 107
 Madalińska J. 27
 Majewska A. 65
 Majewski M. 55
 Makówka A. 92
 Mandes S. 101
 Marek Z. 32, 56
 Mariański J. 100, 104, 105, 106
 Maritain J. 15
 Markiewicz B. 121
 Marszałek J. 58, 60, 84, 85, 118, 178
 Maryniarczyk A. 52, 56
 Maślyk K. 124

 Mastalski J. 38, 39, 42, 43, 44, 45, 47
 Mądry-Kupiec M. 34, 41
 Melosik Z. 105
 Michalak J. 29
 Michalik M. 35
 Milewska E. 105
 Minimus 78
 Misiak W. 91, 92
 Misiaszek K. 51, 54, 58, 60, 61, 110
 Miśkowiec E. 40
 Moroz H. 29, 30
 Mółka J. 32, 40
 Mółka M. 32
 Muchacka B. 38
 Mysłakowski Z. 25

N
 Nałaskowski A. 17
 Neslušánová S. 99
 Niewęgłowski J. 78, 81, 112, 114, 115
 Nowak A. 173
 Nowak J. 36
 Nowak M. 57
 Nyczkało N. 29

O
 Ocetkiewicz I. 41
 Okoń W. 25, 38, 46, 47
 Olbrycht K. 30
 Ostrowska K. 23

P
 Palka S. 173
 Paluch M. 104
 Panuś T. 41
 Paszek A. 79
 Pati L. 79
 Pawlina K. 103

- Petitclerc J.M. 17
 Pękała J.L. 17
 Pielachowski J. 38
 Pietraśiński Z. 46
 Pikuła N.G. 27
 Pilch T. 35
 Piwowarski W. 102
 Podgórska T. 102
 Podstolec A. 147
 Pomianowski R. 53, 57
 Porębska B.M. 123
 Pospiszyl K. 23
 Półturzycki J. 30
 Prellezo J.M. 112
 Prokopiuk W. 27, 32, 33
 Prus S. 180
 Przybycień K. 47
 Psionka W. 166
 Pułka J. 16
 Puślecki W. 30

 Ricaldone P. 59, 83, 86, 89
 Rogala A. 141
 Rosół A. 40
 Rozmus T. 113
 Rusiecki M. 41
 Ryan K. 115
 Rydzewski J. 125
 Rylke H. 23
 Ryłko J. 142, 146
 Ryndzionek I. 190
 Rynio A. 39

 Sacher W.A. 127
 Sadowski R. 81
 Sakowska J. 93
 Sałasinski M. 40
 Sanborn M. 92

 Sanna I. 44
 Schockenhoff E. 43
 Scotti E. 77
 Siewiora J. 38, 39, 42, 43, 45, 47
 Sikorska M. 101
 Silverman D. 138, 139
 Skalbania B. 27, 37
 Skóra M. 179
 Słotwińska H. 46
 Smolański A. 26
 Sowa-Behtane E. 99
 Stankiewicz R. 35
 Stańkowski B. 17, 42, 43, 45, 57,
 61, 79, 80, 81, 84, 90, 92, 95,
 99, 108, 111, 123
 Starzak G. 142, 155
 Stella P. 107
 Strykowska J. 38
 Styka J. 107
 Szafraniec K. 111
 Szafrńska-Gajdzica A. 31
 Szczepka-Pustkowska M. 34
 Szempruch J. 26, 27, 29, 38
 Szewczuk W. 35
 Szpet J. 41
 Szpringer M. 77, 83, 88, 110,
 111, 118, 119
 Sztompka P. 101
 Szulakiewicz W. 18, 224
 Szuman S. 25
 Szuppe P. 165
 Szymańska M. 31
 Szymański M. 27, 38, 102
 Szyran J.M. 104

 Śliwerski B. 18, 36, 37, 44, 47,
 105
 Świda-Ziemia H. 105

Tadrzak-Mazurek M. 153
Tatarowicz J. 23
Tekiela R. 162
Terelak J.F. 105
Terlikowski T. 151, 166
Tomasik P. 41
Trusewicz-Pasikowska M. 46

Vecchi J.E. 80

Walancik M. 106
Walczak P. 92
Walkowiak T. 29
Walulik A. 40
Wawro W. 102
Wawrzyńczak P. 114
Wąsowicz J. 154
Weinschenk R. 56
Wierzbicki M. 18, 19, 65
Wilk J. 18, 53, 55, 56, 58

Wilk S. 39
Wirth M. 17
Witkowski L. 89
Wojnar I. 126
Wosik-Kawała D. 37
Woynarowska K. 103
Woźniak P. 39
Wysocka E. 16, 103, 104

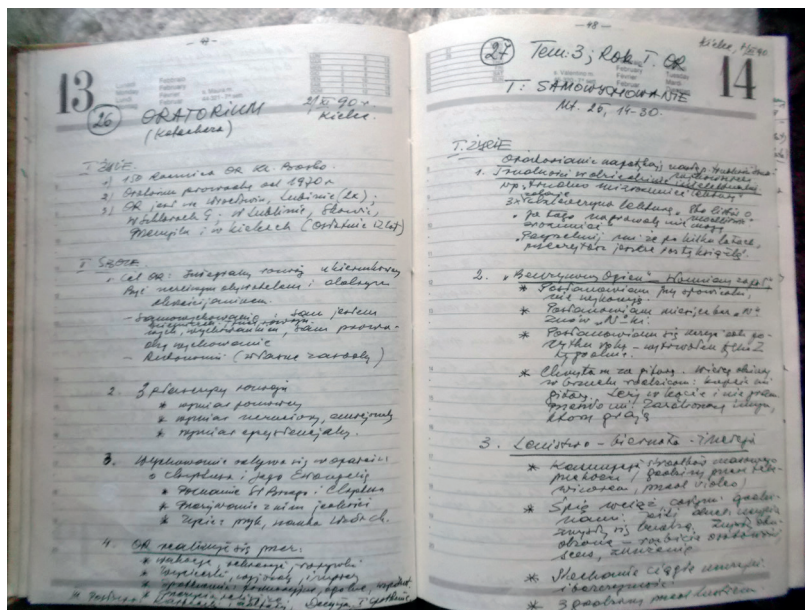
Zacharuk T. 29
Zegzuła T. 58
Zowczak J. 26
Zubrzycka-Maciąg T. 37

Żegnałek K. 38
Żeleźnik T. 44
Żmijewska E. 17, 28
Żmijowski J. 46
Żurek W. 65
Żygadło W. 146

FOTOGRAFIE

Fot. 1. Ksiądz Józef Marszałek w swojej pracowni – lipiec 2018
(fot. ks. B. Stańkowski)

Fot. 2. Notatnik ks. J. Marszałka. Własnoręczny zapis konferencji oratorskich i homilii

Źródło: archiwum ks. J. Marszałka (fot. ks. B. Stańkowski).

Fot. 3. Oratorium kieleckie rok 1984/85. Grupa młodzieży oratoryjnej ze swoim dyrektorem ks. J. Marszałkiem przed kościołem św. Krzyża w Kielcach

Źródło: archiwum autora (fot. autor nieznany).

Fot. 4a, b, c, d. Odznaki w oratorium w Kielcach (od „zerówki” do dyrektora oratorium)
Źródło: archiwum ks. J. Marszałka (fot. ks. B. Stańkowski).

Fot. 6. Oratorium wakacyjne Przemyśl 1984. Konferencja w plenerze

Źródło: archiwum autora (fot. autor nieznany).

Fot. 7. Oratorium wakacyjne: Przemyśl 1984. Modlitwa osobista
Źródło: archiwum autora (fot. autor nieznany).

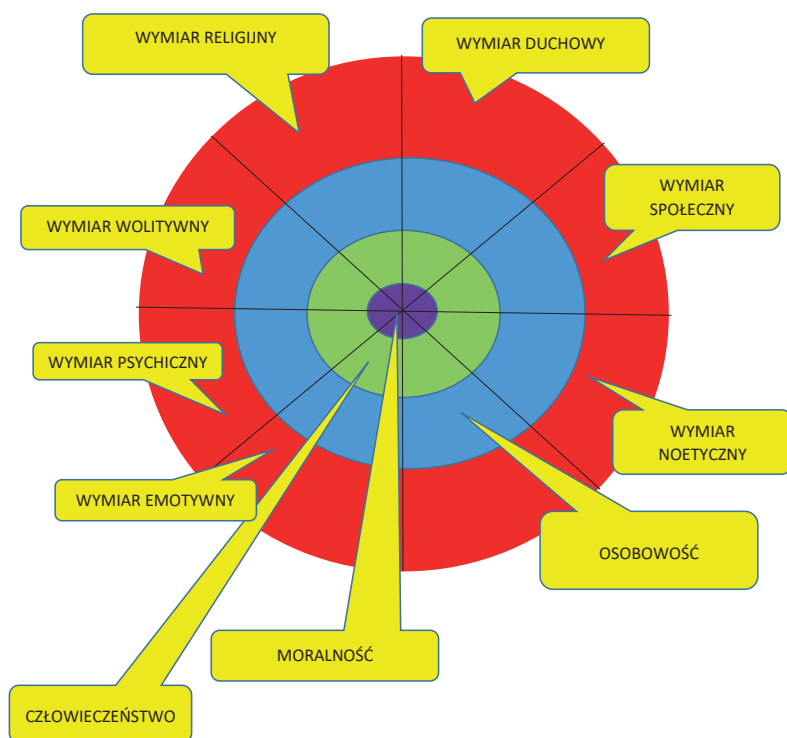

Fot. 8. Oratorium wakacyjne: Przemyśl 1985. Praca przy porządkowaniu placu wokół kościoła parafialnego
Źródło: archiwum autora (foto: autor nieznany).

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1. Wymiary osobowości

Oprac. ks. J. Marszałek

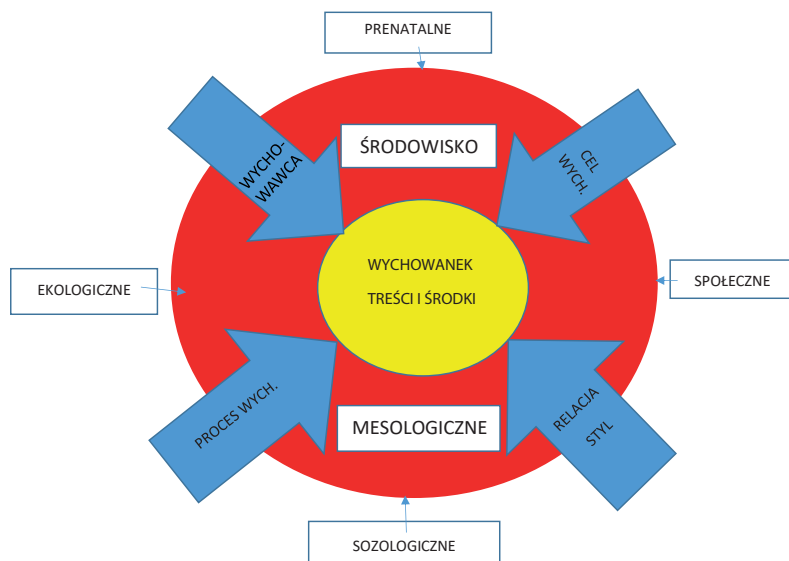

Załącznik 2. Synteza koncepcji oratorium księdza Bosko
Oprac. ks. J. Marszałek

Załącznik 3. Schemat graficzny środowiska pedagogicznego w oratorium

Oprac. ks. J. Marszałek

Źródło: archiwum ks. J. Marszałka (fot. ks. B. Stańkowski).

[illegible]

As. – Asystent
asyst. – asystencja
Bibl. – Biblia
bibl. – biblioteka
bierzm. – bierzmowanie
Chr. – Chrystus
chrz. – chrzest, chrześcijaństwo
cz. – część

czyn. – czynny
czyt. – czytelnia
ćwicz. – ćwiczenie
Dyr. – Dyrektor
Dz. – dzienniczek
dz. – dzień (dn)
dz. n. – dzień nauki
form. – formacyjne
g. – godzina
gł – główny
jednost. – jednostka
K. – komunია
Kat. – katecheza
kontr. – kontrolne
korzyst. – korzystanie
Mm. – Msza św. miesięczna
Mmł. – Msza św. młodzieżowa
MNdz. – Msza św. niedzielna
Mt. – Msza św. tygodniowa
modl. – modlitwa
nab. – nabożeństwo
odpow. – odpowiedzialny
odpr. – odprawianie
odzn. – odznaka
Or. – oratorium, oratoryjny
org. – organizowanie
Os. – osoba
ost. – ostatniego
IP – pierwszy piątek miesiąca
pam. – pamięciowa nauka
pis. – pisemny
por. – poranna
prow. – prowadzenie
przeczyt. – przeczytana
przyg. – przygotowanie
przypr. – przyprowadzenie

psychol. – psychologia
PŚ NT – Pismo Św. Nowego Testamentu
PŚ ST – Pismo Św. Starego Testamentu
R. – rodzice
I r. – rok pierwszy
r. – rozdział
rep. – repetytorium
rodz. – rodzice
samokształc. – samokształcenie
samowych. – samowychowanie
spotk. – spotkanie
szkol. – szkolenie, szkoła
śr. – średnia
świadec. – świadectwo
t. – tydzień
udź. – udział
uporząd. – uporządkowana
uprzedz. – uprzedzający
uspr. – usprawiedliwienie
w. – wiersz
wak. – wakacje
weryf. – weryfikacja
wiecz. – wieczorna
wych. – wychowanie
zal. – zaliczenie
z-ca – zastępca
zdz. – zdjęcie
zebr. – zebranie

Status w OR	Czas przewidziany na zdobycie tego stopnia	Wymagania stawiane w OR
Gość	Dowolnie	1) spotkania ogólne 2) dobra wola
I° Zdecydowany	1 miesiąc	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. „0” 4) lektura OR zal. (1) 5) wypełnianie kartek kontrolnych (uspr.) 6) prowadzenie tabeli samowych. 7) założenie karty personalnej (zdz.). 8) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 9) udział w spotkaniach ogólnych 10) decyzja pozytywna
II° Zapisany	2 miesiące	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. „I” 4) lektura OR zal. (2) 5) wypełnianie kartek kontrolnych (uspr.) 6) prowadzenie tabeli samowych. 7) karta personalna (zdz.). 8) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 9) udział w spotkaniach ogólnych 10) decyzja pozytywna
		11) śpiewnik 12) rekreacja 13) nauka własna 14) spowiedź 15) katecheza 16) ćwicz. śpiewu 17) MMł + K 18) modl. por. i wiecz. 19) czytanie PŚ NT

III° Należący	3 miesiące	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. „II” 4) lektura OR zał. (3) 5) wypełnianie kartek kontrolnych (uspr.) 6) prowadzenie tabeli samowych. 7) karta personalna (zdj.). 8) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 9) udział w spotkaniach ogólnych 10) decyzja pozytywna
		11) śpiewnik 12) rekreacja 13) nauka własna 14) spowiedź 15) katecheza 16) ćwic. śpiewu 17) MMł + K 18) modl. por. i wiecz. 19) Czytanie PŚ NT
		20) świadectwo szkolne (śr.) 21) stałe korzystanie z czyt. i bibl. 22) spotk. form. 23) Msza św. miesięczna + komunია + Msza św. oratoryjna + Msza św. ostatniego dnia miesiąca + Msza św. z rodzicami 24) modl. przy posiłkach 25) czytanie PŚ 1 r. x 1 dz. 26) nauka Pisma św. na pamięć 1 w. x 1 t.
IV° Odrodzony	9 miesięcy	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. „III” 4) lektura OR zał. (4) 5) wypełnianie kartek kontrolnych (uspr.) 6) prowadzenie tabeli samowych. 7) karta personalna (zdj.). 8) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 9) udział w spotkaniach ogólnych 10) decyzja pozytywna

IV° Odrodzony	9 miesięcy	11) śpiewnik 12) rekreacja 13) nauka własna 3 godz. x 1 dz. 14) spowiedź 15) katecheza 16) ćwicz. śpiewu 17) MMł+K 18) modl. por. i wiecz. 19) czytanie PŚ NT
		20) świadectwo szkolne (śr. 3,5) 21) stałe korzystanie z czyt. i bibl. 22) spotk. form. (udz. czynny) 23) Msza św. miesięczna + komunია + Msza św. oratoryjna + Msza św. ostatniego dnia miesiąca + Msza św. z rodzicami 24) modl. przy posiłkach 25) czytanie PŚ NT (przeczytanie i zaliczenie) 26) nauka Pisma św. na pamięć 3w. x 1 t.
		27) wakacje I, weryf. 28) tematyka 1 roku, weryf. 29) odnowienie chrztu 30) nabożeństwa 31) skrutynium I 32) przygotowanie do spotk. form. pis. 33) Msza św. w tygodniu + komunია, 1x 1t 34) świadectwo chrztu 35) Chrystus na pierwszym miejscu 36) wolność od nałogów
V° Samodzielny	1 rok	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. „IV” 4) lektura OR zal. (5) 5) wypełnianie kartek kontrolnych (uspr.) 6) prowadzenie tabeli samowych. 7) karta personalna (zdj.). 8) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 9) udział w spotkaniach ogólnych 10) decyzja pozytywna

V° Samodzielny	1 rok	11) śpiewnik 12) rekreacja 13) nauka własna 3 godz. x 1 dz. 14) spowiedź 15) katecheza 16) ćwicz. śpiewu 17) MMł+K 18) modl. por. i wiecz. 19) Czytanie PŚ NT
		20) świadectwo szkolne (śr. 3,5) 21) stałe korzystanie z czyt. i bibl. 22) spotk. form. (udź. czynny) 23) Msza św. miesięczna + komunია + pierwszy piątek miesiąca + K, Msza św. 16 dnia miesiąca + K, Msza św. oratoryjna + Msza św. ostatniego dnia miesiąca + Msza św. z rodzicami 24) modl. przy posiłkach 25) czytanie PŚ ST 1 r x 1 dz. 26) nauka Pisma św. na pamięć 5w. x 1 t.
		27) wakacje II, weryf. 28) tematyka II roku, weryf. 29) odnowienie bierzmowania 30) nabożeństwa 31) skrutynium II 32) przygotowanie do spotk. form. pis. 33) Msza św. w tygodniu + komunია, 2x 1t 34) świadectwo chrztu 35) Chrystus na pierwszym miejscu 36) wolność od nałogów
		37) studium własne 38) praca w OR 1 godz. x 1 t 39) szczerość 40) wierność 41) słowność 42) punktualność

VI° Odpowiedzialny	1 rok	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. „V” 4) lektura OR zal. (6) 5) wypełnianie kartek kontrolnych (uspr.) 6) prowadzenie tabeli samowych. 7) karta personalna (zdz.). 8) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 9) udział w spotkaniach ogólnych 10) decyzja pozytywna
		11) śpiewnik 12) rekreacja organizacja 13) nauka własna 3 godz. x 1 dz. 14) spowiedź 15) katecheza 16) ćwicz. śpiewu 17) MMł + K 18) modl. por. i wiecz. 19) czytanie PŚ NT
		20) świadectwo szkolne (śr. 4,0) 21) stałe korzystanie z czyt. i bibl. 22) spotk. form. (udcz. czynny) 23) Msza św. miesięczna + komunie + pierwszy piątek miesiąca + K, Msza św. 16 dnia miesiąca + K, Msza św. 24 dnia miesiąca + K, Msza św. oratoryjna + Msza św. ostatniego dnia miesiąca + Msza św. z rodzicami 24) modl. przy posiłkach 25) czytanie PŚ ST 1 r x 1 dz. 26) nauka Pisma św. na pamięć 7w. x 1 t.
		27) szkol. As. I cz., weryf. 28) wakacje III, weryf. 29) tematyka III roku, weryf. 30) odnowienie bierzmowania 31) nabożeństwa 32) skrutynium III 33) przygotowanie do spotk. form. pis. 34) Msza św. w tygodniu + komunie, 3x 1t 35) świadectwo chrztu 36) Chrystus na pierwszym miejscu 37) wolność od nałogów

VI° Odpowiedzialny	1 rok	38) studium własne 39) praca w OR 2 godz. x 1 t 40) szczerość 41) wierność 42) słowność 43) punktualność
		44) przypr. na kat. 1 os. 45) prowadz. gr. wakacyjnej 46) plan samowych. 47) odpow. za jednost. 48) apostołstwo 49) modlitwa w ciągu dnia
VII° Pomocnik	1 rok	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. „VI” 4) lektura OR zał. (12) 5) wypełnianie kartek kontrolnych (uspr.) 6) prowadzenie tabeli samowych. 7) karta personalna (zdj.). 8) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 9) udział w spotkaniach ogólnych 10) decyzja pozytywna
		11) śpiewnik 12) rekreacja próba prowadz. pam. 13) nauka własna 3 godz. x 1 dz. 14) spowiedź 15) katecheza 16) ćwic. śpiewu pam. 17) MMł + K 18) modl. por. i wiecz. 19) czytanie PŚ NT
		20) świadectwo szkolne (śr. 4,0) 21) stałe korzystanie z czyt. i bibl. 22) spotk. form. (udź. czynny) 23) Msza św. miesięczna + komunie + pierwszy piątek miesiąca + K, Msza św. 16 dnia miesiąca + K, Msza św. oratoryjna + Msza św. ostatniego dnia miesiąca + Msza św. z rodzicami 24) modl. przy posiłkach 25) czytanie PŚ ST 1 r. x 1 dz. 26) nauka Pisma św. na pamięć 7w. x 1 t. + rep. 2 tyg.

VII° Pomocnik	1 rok	27) szkol. As. II cz., weryf. 28) wakacje IV, weryf. 29) tematyka IV roku, weryf. 30) odnowienie bierzmowania 31) nabożeństwa 32) skrutynium IV 33) przygotowanie do spotk. form. pis. 34) Msza św. w tygodniu + komunia, 4x 1t 35) świadectwo chrztu 36) Chrystus na pierwszym miejscu 37) wolność od nałogów
		38) studium własne 39) praca w OR 3 godz. x 1 t 40) szczerość 41) wierność 42) słowność 43) punktualność
		44) przypr. na kat. 1 os. 45) prowadz. gr. wakacyjnej 46) plan samowych. 47) odpow. za kilka osób 48) apostołstwo 49) modlitwa w ciągu dnia
		50) przypr. do OR jednostek. 51) pomoc w org. grupy 52) obecność na zebraniu z rodzicami 53) system uprzedz. 54) miłość – służba 55) duch modlitwy
VIII° Asystent	1 rok	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. „VII” 4) lektura OR zal. (24) 5) uspr. ustne 6) prowadzenie tabeli samowych. 7) karta personalna (zdj.). 8) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 9) udział w spotkaniach ogólnych 10) decyzja pozytywna

VIII° Asystent	1 rok	11) śpiewnik 12) rekreacja próba prowadz. pam. 13) nauka własna 3 godz. x 1 dz. 14) spowiedź 15) katecheza 16) ćwicz. śpiewu pam. 17) MMł+K 18) modl. por. i wiecz. 19) Czytanie PŚw. ST i NT
		20) świadectwo szkolne (śr. 4,0) 21) stałe korzystanie z czyt. i bibl. 22) spotk. form. (udź. czynny) 23) Msza św. miesięczna + komunია – obecność na wszystkich Mszach św. 24) modl. przy posiłkach 25) czytanie PŚ ST 1 r. x 1 dz. 26) nauka Pisma św. na pamięć 7w. x 1 t. + rep. 4 tyg.
		27) szkol. As. III cz., weryf. 28) wakacje V, weryf. 29) tematyka V roku, weryf. 30) przygotowanie nabożeństw i asystencja na nich 31) skrutynium V 32) przygotowanie do spotk. form. pis. 33) Msza św. w tygodniu + komunია – codziennie 34) świadectwo chrztu 35) Chrystus na pierwszym miejscu 36) wolność od nałogów
		37) samokształcenie 38) praca w OR 1 godz. x 1 dzień 39) szczerość 40) wierność 41) słowność 42) punktualność
		43) przypr. na kat. 1 os. 44) prowadz. gr. wakacyjnej lub gł. As. 45) plan samowych. 46) odpow. za grupę powierzoną 47) apostołstwo grupy 48) modlitwa częsta w ciągu dnia

VIII° Asystent	1 rok	49) przypr. do OR jednostek. 50) pomoc w organizowaniu grupy 51) obecność na zebraniu z rodzicami 52) system uprzedz. 53) miłość – służba 54) duch modlitwy
		55) notatki z lektur 56) plan lektury własnej 57) planowe samokształcenie 58) pedagogika i psychologia 59) medytacja Bibl. 60) członek Rady OR
IX° Kierownik	Stale	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. „VIII” lub „IX” 4) uspr. ustne 5) karta personalna (zdj.). 6) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 7) udział w spotkaniach ogólnych i zast. w prowadzeniu 8) decyzja pozytywna stała
		9) śpiewnik (nuty) 10) rekreacja (dusza rekreacji) 11) nauka własna 12) spowiedź 13) ćwicz. śpiewu (As. lub pomoc) 14) MMł+K (asysten + prowadzenie) 15) modl. por. i wiecz. 16) czytanie PŚ ST i NT
		17) stałe korzystanie z czyt. i bibl. 18) prowadzenie spotkań formacyjnych 19) Msza św. młodzieżowa + komunია – obecność na wszystkich Mszach św. 20) modl. przy posiłkach 21) czytanie PŚ ST i NT 22) nauka Pisma św. na pamięć
		23) przygotowanie i prowadzenie nabożeństw 24) konspekty 25) Msza św. w tygodniu + komunია – codziennie 26) świadectwo chrztu 27) Chrystus na pierwszym miejscu 28) wolność od nałogów

IX° Kierownik	Stale	29) samokształcenie 30) praca zaangażowanie 31) szczerłość 32) wierność 33) słowność 34) punktualność
		35) prowadzenie katechezy 36) główna As. 37) plan samowych. 38) odpow. za odcinki życia w OR 39) apostołstwo grupy 40) modlitwa stała w ciągu dnia
		41) pomoc w naborze do OR 42) pomoc w organizowaniu grup w OR 43) pomoc w zebraniu z rodzicami 44) system uprzedz. 45) miłość – służba 46) duch modlitwy
		47) notatki z lektur 48) plan lektury własnej 49) planowe samokształcenie 50) pedagogika i psychologia 51) medytacja Bibl. 52) zastępca dyrektora w Radzie OR
		53) pomoc w wychowaniu asystentów 54) pomoc w organizowaniu wakacji 55) studium teologiczne 56) miłość cierpliwa
X° Dyrektor	Stale	1) stopnie OR 2) karta bibl. 3) noszenie odzn. dyrektora 4) informacja uspr. 5) prowadzenie dzienniczka samowychowania (pisak). 6) prowadzenie spotkań ogólnych 7) decyzja pozytywna stała
		8) śpiewnik (nuty) 9) rekreacja (dusza rekreacji) 10) spowiedź 11) ćwicz. śpiewu 12) MMł + K (prowadzenie) 13) MNDz odpr. 14) modl. por. i wiecz. 15) czytanie PŚ ST i NT

X° Dyrektor	Stale	16) własna bibl. 17) prowadzenie spotkań formacyjnych 18) Msza św. młodzieżowa (prowadzenie) 19) modl. przy posiłkach 20) czytanie PŚ ST i NT 21) nauka Pisma św. na pamięć
		22) odprawianie nabożeństw 23) wszechstronna znajomość tematyki 24) codzienne odprawianie Mszy św. 25) świadectwo chrztu 26) Chrystus na pierwszym miejscu 27) wolność od nałogów
		28) samokształcenie 29) praca stała 30) szczerość 31) wierność 32) słowność 33) punktualność
		34) prowadzenie katechezy 35) prowadzenie wakacji 36) plan samowych. 37) odpowiedzialność za całość OR 38) apostołstwo masowe 39) modlitwa stała w ciągu dnia
		40) nabór do OR 41) organizowanie OR 42) prowadzenie zebrań z rodzicami 43) system uprzedz. 44) miłość – służba 45) duch modlitwy
		46) kartoteka z lektur uporządkowana 47) plan lektury własnej 48) planowe samokształcenie 49) pedagogika i psychologia 50) medytacja Bibl. 51) dyrektor Rady OR
		52) wychowanie asystentów 53) prowadzenie wakacji 54) teologia 55) miłość cierpliwa
		56) życie wyłącznie dla Chrystusa 57) stała i wyłączna praca w OR 58) życie w celibacie 59) troska o powołania

Źródło: archiwum ks. J. Marszałka (fot. ks. B. Stańkowski).

[illegible]

LEKTURA OR III°

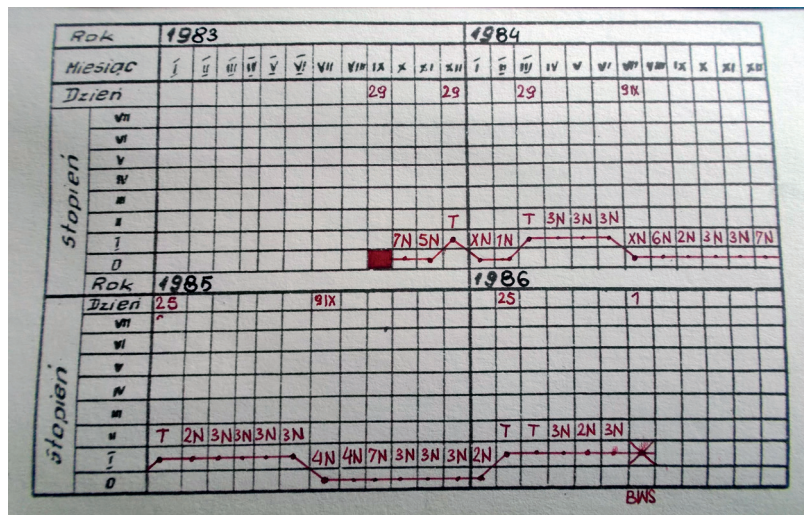
1 Caffarel Henri, W OBLICZU BOGA sto listow o modlitwie,
Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1973 s222

2 Chiavarino A. RADOSNY SWIĘTY,
Inspektorat Towarzystwa Salezjańskiego, Kraków 1975 s 197

3 Giudici Maria Pia, KU SŁONCU,
Wyd. Sióstr Salezjanek, Wrocław 1981, s. 140

Załącznik 6. Karta personalna członka oratorium (na karcie zaznaczono postępy w samowychowaniu)

Źródło: archiwum ks. J. Marszałka (fot. ks. B. Stańkowski).

Załącznik 7. Program dnia oratorium wakacyjnego (przykładowy)
Źródło: archiwum ks. J. Marszałka.

7.30 – Pobudka, toaleta.
8.00 – Msza św. z homilią
10.00 – Śniadanie
10.30 – Porządki
11.15 – Konferencja
12.15 – Przerwa
12.30 – Przygotowanie liturgiczne
13.45 – Przerwa
14.00 – Obiad
15.15 – Rekreacja
17.00 – Praca w grupach
18.00 – Modlitwa osobista
19.00 – Kolacja
20.15 – Modlitwy wieczorne, słówko
20.30 – Toaleta
22.00 – Sen

Notabene: W czasie dwutygodniowego pobytu realizowano również wycieczki wyjazdowe, wyprawy piesze, zwiedzanie ośrodków kultu, fortyfikacji itp. W plenerze często odbywały się spotkania w ramach szkoły modlitwy oraz godzinna modlitwa osobista.

Ważnym elementem formacji była również praca fizyczna wykonywana przez młodzież na rzecz wybranej instytucji.

Młodzież codziennie mogła także oczekiwać na tzw. niespodziankę (słodczyce, niespodziewane wyjście do kina, na wycieczkę itp.).

Załącznik 8. Oratorium wakacyjne prowadzone przez ks. J. Marszałka w latach 1974–1993
 Statystyki sporządzone przez autora na podstawie archiwalnych materiałów udostępnionych przez ks. J. Marszałka

Lp.	Miejsce	Termin	Liczba uczestników (chłopcy, dziewczęta, wszyscy razem)	Temat	Uwagi
1	Bardo Śl.	27.06-06.07.1974	25/40/65	Chrześcijanin dzisiaj	
2	Oświęcim	24.06-08.07.1975	42/61/103	Brak	
3	Oświęcim	10.07-25-07.1975	24/50/74	Brak	
4	Bukowice	30.06-14.07.1976	30/26/56	Turnus pedeutagogiczny dla asystentów	
5	Bukowice	16.07-30.07.1976	28/38/66	Rok 3: Chrześcijańskie „tak” na modlitwie	
6	Bukowice	01.08.-15.08.1976	22/50/72	Rok 1: Kim mam być? Sakrament pokuty	
7	Bukowice	17.08.-30.08.1976	34/47/81	Rok 1: Kim mam być? Sakrament pokuty	
8	Oświęcim	29.06.-12.07.1977	35/24/59	Turnus pedeutagogiczny dla asystentów	
9	Oświęcim	15.07.-28.07.1977	21/43/54	Rok 4: Chrześcijańskie „tak” w życiu – powołanie	
10	Oświęcim	31.07.-07.08.1977	27/54/81	Rok 2: Być chrześcijaninem dzisiaj – Eucharystia	
11	Bukowice	17.08.-30.08.1977	21/48/69	Rok 1: Kim mam być – sakrament pokuty	
12	Mizerna – Kluszkowce	26.06.-12.07.1978	31/68/99	Oaza. Stopień 1. Ewangelizacja	
13	Mizerna – Kluszkowce	15.07.-31.07.1978	44/73/117	Oaza. Stopień 1. Ewangelizacja – Nawrócenie (Wiara z przekonania)	

Załącznik 8. Oratorium wakacyjne prowadzone przez ks. J. Marszałka w latach 1974-1993 cd.
Statystyki sporządzone przez autora na podstawie archiwalnych materiałów udostępnionych przez ks. J. Marszałka

Lp.	Miejsce	Termin	Liczba uczestników (chłopcy, dziewczęta, wszyscy razem)	Temat	Uwagi
14	Mizerna – Kluszkowce	03.08.19.08.1978	18/44/62	Oaza. Stopień 1. Ewangelizacja – Nawrócenie (Wiara z przekonania)	
15	Bukowice	15.07.-29.07.1979	48/46/94	Rok 2: Jak żyć – Pismo św.	
16	Bukowice	01.08.-15.08.1979	36/44/80	Rok 2: Jak żyć – Pismo św.	
17	Przemysł	30.06.-14.07.1980	51/43/94	Rok 3: Być chrześcijaninem dzisiaj – Eucharystia	
18	Przemysł	17.07.-31.07.1980	30/37/67	Brak	
19	Przemysł	01.07.-14.07.1981	22/22/44	Turnus pedeutagogiczny dla asystentów. Temat: Pismo św. fundamentem życia chrześcijańskiego	
20	Przemysł	17.07.-31.07.1981	53/63/116	Rok 1: Ewangelizacja – Metañoia	
21	Przemysł	01.07.-14.07.1983	23/17/40	Turnus pedeutagogiczny dla asystentów. Temat: Mistagogia chrześcijańska	
22	Przemysł	17.07.-29.07.1983	58/56/114	Rok 1: Ewangelizacja – Metañoia	
23	Bukowice	02.08.-15.08.1983	47/50/97	Rok 1: Ewangelizacja – Metañoia	
24	Bukowice	17.08.-29.08.1983	35/44/79	Rok 2: Wiara	
25	Przemysł	16.07.-29.07.1984	66/51/117	Rok 1: Ewangelizacja – Metañoia	
26	Przemysł	01.08.-14.08.1984	46/39/85	Rok 3: Chrześcijanin uczniem Chrystusa	

27	Przemysł	17.08.-29.08.1984	55/56/111	Rok 2: Wiara	
28	Polska	01.07.-13.07.1985	39/5/44	Tematyka: Miłość istotą chrześcijaństwa	Rajd rowerowy
29	Godów – Kałków	17.07.-30.07.1985	56/54/110	Rok 1: Ewangelizacja – Metanoia	
30	Godów – Kałków	02.08.-14.08.1985	55/68/123	Rok 4: Powołanie	
31	Polska	10.07.-23.07.1989	53/3/56	Rok 1: Ewangelizacja – Metanoia	Rajd rowerowy
32	Skrzatusz	27.07.-09.08.1989	49/61/110	Rok 1: Ewangelizacja – Metanoia	
33	Skrzatusz	13.08.-26.08.1989	35/65/100	Rok 2: Wiara	
34	Czerwińsk	08.07.-20.07.1990	29/40/69	Turnus pedeutagogiczny dla asystentów. Tematyka: pedagogia	
35	Czerwińsk	23.07.-04.08.1990	63/39/102	Temat: Wiara	
36	Czerwińsk	06.08.-18.08.1990	56/65/121	Rok 1: Ewangelizacja – Metanoia	
37	Poręba	30.06.-13.07.1991	34/44/78	Rok 1: Ewangelizacja – Metanoia	
38	Poręba	17.07.-30.07.1991	54/41/95	Rok 4: Powołanie	
39	Kraków – Łosiówka	01.09.-14.09.1991	27/17/34	Turnus pedeutagogiczny. Temat: Asystent w oratorium	
40	Mszana Dolna	18.07.-31.07.1993	44/38/82	Rok 1: Ewangelizacja – Metanoia	
41	Mszana Dolna	03.08.-16.08.1993	23/38/61	Turnus pedeutagogiczny dla asystentów. Temat: Zasady wychowania OR	
Ogółem w 41 turnusach od 1974 do 1993 roku wzięło udział 3391 młodzieży					

TEMAT	PIOSENKA DZIA	PIESNI MSZALNE		DZIEŃ	DZIEŃ LITURGICZNY	FORMU- LARZ	KOLOR	CZYTA- NIA
		NA WSTĘP	KOMUNIA ŚW.					
		OFIAROWANIE	ZAKOŃCZENIE	TA				
1. Przyjazd				5	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
2. Co to znaczy wierzyć	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	6	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
3. Potrzeba wiary	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	7	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
4. Trudności w wierze	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	8	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
5. Współwzrost wiary i miłości	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	9	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
6. Piśmo św. źródłem wiary	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	10	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
7. Autentyczność Piśma św.	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	11	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
8. Zasady interpretacji Pś.	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	12	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
9. Wiara przez poznanie dzieł stworzonych	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	13	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
10. Wiara przez czytanie słowa Bożego	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	14	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
11. Wiara przez czytanie słowa Bożego	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	15	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
12. Wierzący - podziwieniem	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	16	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
13. Wiara przez czytanie słowa Bożego	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	17	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
14. Wiara przez czytanie słowa Bożego	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	18	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4
15. Wiara przez czytanie słowa Bożego	Wierzyć w Boga R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	Przyjdź do nas, Bóg nasz R. 118, 119, 120	19	Wsp. Dnia	Wsp. 5. 23. 4	Wsp. 5. 23. 4	5. 23. 4

Załącznik 9. Oratorium wakacyjne. Tematyka turnusu (czytania mszalne z dnia – pieśni do Mszy św.)

Źródło: archiwum ks. J. Marszałka (fot. ks. B. Stańkowski).

SUMMARY

TEACHER IN THE LIGHT OF THE SALESIAN PREVENTIVE SYSTEM. THEORETICAL ASPECT AND PRACTICAL COMMITMENT

This monograph is a continuation of a broader discourse in the Polish environment on the Salesian teacher seen from the perspective of Fr. Bosco's educational system. We need to emphasize that in the Polish Salesian environment there are not enough empirical works related to the person of a teacher-educator in the context of Salesian schools and oratories. Thus, the willingness to explore the vision of a teacher, as well as his/her tasks and competences in the perspective of the preventive system, seems justified. The author tried to place the considerations presented in this publication within the personalistic vision of man. This work is based on the current scientific research, through the review of available books on the subject (the theoretical part) and the author's own analysis carried out in the model of quality research (the research part).

In the first chapter, the author performs a brief analysis of the available books related to the vision of a teacher-educator against the background of the research of contemporary pedeutologists. In chapter two, based on the analysis of Polish and foreign literature (mainly Italian), the outline of John Bosco's preventive system shall be presented. The third chapter includes the considerations on the role of a Salesian teacher in his/her work with children. The author outlines the image and scope of competences of a Salesian teacher working within different educational contexts. The next chapter presents the commitment of the Salesians in the Polish reality. It

shows their activity against the background of the new social and educational challenges after the political change started in 1989.

In the research part, the author presented the analysis results in a double-track manner; the common denominator is the figure of a teacher. On the basis of selected books and the application of the method of the text analysis, the image of a Salesian teacher was created. In order to complement and present it in the practical dimension, the author referred to the results of a detailed interview with Fr. Józef Marszałek SDB, a teacher and priest of the youth (chapter 7). The final conclusions include the remarks concerning both theoretical chapters and those chapters that refer to quality research.